București
2010

Oana Teodora Mateescu

PSIHOLOGIE JUDICIARĂ

Curs universitar

PSIHOLOGIE JUDICIARĂ

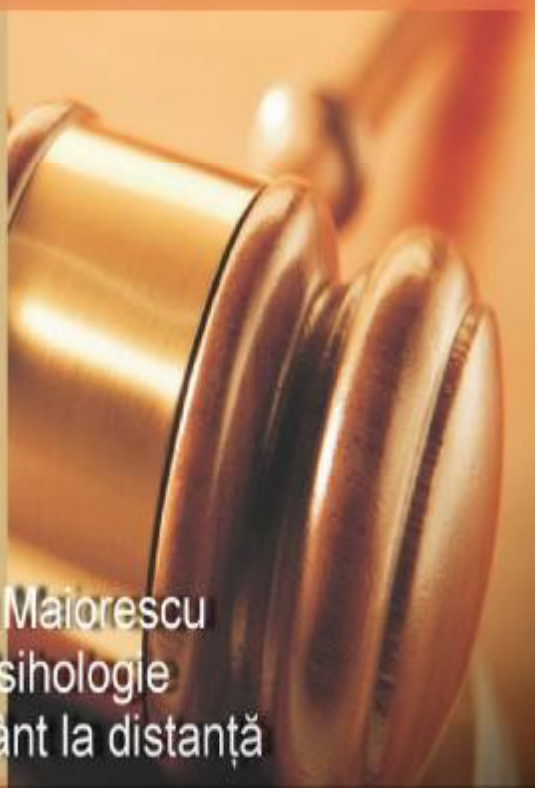

Oana Teodora Mateescu

Universitatea Titu Maiorescu
Facultatea de Psihologie
Suport curs învățământ la distanță

PSIHOLOGIE JUDICIARĂ

INTRODUCERE

1.Autor: Lector univ. drd. Oana Mateescu

2.Tutor: Lector univ. drd. Oana Mateescu

CURSUL

1. Introducere

- este un curs de un semestru, creditat cu un număr de 6 credite.

2. Prescriere

- Cursul constă în prezentarea conceptelor de bază cu care operează psihologia judiciară.

3. Conţinut

- În acest curs vor fi studiate obiectul şi metodele psihologiei judiciare, analiza psihologică a actului infracțional, aspecte privind comportamentul delicvent, implicarea psihologicului în ancheta judiciară (tehnicile profiling), metode de detectare a comportamentului simulat, aspecte psihologice privind mărturia judiciară, psihologia victimală și o scurtă introducere în psihologia penitenciară.

4. Obiectivele cursului

Cursul de psihologie judiciară polarizează preocupările privind actul infracțional, atât din perspectiva personalității celui implicat, cât și prin raportarea la grupurile sociale din care acesta face parte, urmărind normele juridice violate, sancțiunile punitive prescrise, modalitățile de resocializare și reinserție socială a infractorului. Ca un element de noutate, cursul se dorește a fi o argumentare pertinentă a necesității prezenței în derularea actului de justiție, de-a lungul întregii urmăriri penale, a expertului psiholog, a cărui contribuție să se concretizeze în creionarea profilului psihologic al făptuitorului și elaborarea unor ipoteze și versiuni rezonabile, utile identificării acestuia și anticipării viitoarelor sale acte infracționale.

- Cerinţe :

1.aplicarea unor cunoştinţe generale problematicii dezbătute în curs şi specifice, dobândite şi prin parcurgerea simultană a altor discipline (cum este Psihologia personalității, Psihologie socială, Sociologie juridică);

2.demonstrarea unor abilităţi de analiză, sinteză şi evaluare critică a informaţiei prin diferite modalităţi de evaluare ;
3.participare la activităţile anunţate în calendarul disciplinei.

5. Modalitate de evaluare.

Examen scris.

5.Organizarea cursului.

Cursul de Psihologie judiciară – învăţământ la distanţă – este structurat astfel :

Prelegerea 1: Introducere în psihologia judiciară. Definiție, obiect, raporturi cu alte științe.

Prelegerea 2: Analiza psihologică a actului infracțional.

Prelegerea 3: Normalitate – anormalitate. Sănătate psihică – boală psihică.

Prelegerea 4: Aplicații ale psihologiei personalității în domeniul psihologiei judiciare.

Prelegerea 5: Personalitate – conjunctură – infracțiune.

Prelegerea 6: Delicvența.

Prelegerea 7: Implicarea psihologicului în alcătuirea probatoriului. Tehnicile profiling.

Prelegerea 8: Metode de detectare a comportamentului simulat.

Prelegerea 9: Mărturia judiciară. Aspecte psihologice.

Prelegerea 10: Psihologie victimală.

Prelegerea 11: Psihologie penitenciară.

PRELEGEREA I
INTRODUCERE ÎN PSIHOLOGIA JUDICIARĂ:
Definiție, obiect, raporturi cu alte științe.

Introducere

Această primă prelegere asigură o introducere generală în psihologia judiciară, prezentând obiectul şi metodele acesteia ca ştiinţă, incluzând precizări terminologice şi metodologice, configurând sfera de analiză teoretică . Rostul acestui prim capitol este de a familiariza studentul cu elementele fundamentale ale acestei discipline.

Obiective

La sfârşitul acestei prelegeri, studentul va putea :

- să aibă o înţelegere mai largă a diferitelor aspecte ale problematicii psihologiei judiciare ca ştiinţă ;
- să dobândească abilitatea de a folosi din punct de vedere teoretic concepte şi raţionamente ce ţin de această ramură a psihologiei ;
- să coreleze dimensiunile teoretice cu cele practice ale psihologiei judiciare ;

Psihologia judiciară este un domeniu de cunoaştere relativ tânăr, în plină expansiune şi din ce în ce mai popular în toată lumea. Datorită impactului mass-media, artei cinematografice şi romanelor poliţiste, atât disciplina propriu-zisă cât şi experţii-practicieni în psihologie judiciară sunt înconjuraţi de o anume „aură a senzaţionalului şi misterului": identificarea şi captarea criminalilor în serie după indicii şi probe vagi, pătrunderea în intimitatea minţii unor psihopaţi sexuali, duelul psihologic şi arta hărţuirii unor criminali evadaţi – iată doar câteva subiecte care sunt reiterate la infinit în diferite combinaţii şi care creionează pentru populaţie faţa psihologiei judiciare.

De facto, psihologia judiciară nici pe departe nu se reduce la studiul crimelor extreme şi criminalilor senzaţionali, la fel cum nu toţi practicienii ce beneficiază de cunoştinţele acestei discipline sunt criminalişti. În spatele preocupărilor spectaculoase, inoculate publicului larg, se află multe subiecte de rutină, abordate în baza cunoştinţelor din cele mai diverse arii ale ştiinţelor juridice şi ştiinţelor psihologice. La rândul lor practicienii care folosesc cunoştinţele reunite sub cupola psihologiei judiciare sunt mult mai diverşi, implicaţi de cele mai multe ori în activităţi de rutină.

Psihologia judiciară se definește ca fiind o ***disciplină formativă-aplicativă și de cultură profesională, având ca obiect studierea nuanțată și aprofundată a persoanei umane implicată în drama judiciară, în vederea obținerii cunoștințelor și evidențierii legităților psihologice apte să fundamenteze obiectivarea și identificarea corectă a comportamentelor umane cu finalitate criminogenă.***

Consultând literatura de specialitate, întâlnim o multitudine de definiții date psihologiei judiciare:

	TIPURI DE DEFINIŢII
	„Psihologia judiciară este o ramură a psihologiei care cercetează implicaţiile psihologice ale activităţii judiciare” (Prună, 1992, p. 3).
	„Psihologia judiciară se defineşte ca acea disciplină distinctă formativ-aplicativă şi de cultură profesională a magistratului în statul de drept, având ca obiect studierea nuanţată a persoanei umane implicată în drama judiciară, în vederea obţinerii cunoştinţelor şi a evidenţei legităţilor psihologice apte să fundamenteze obiectivarea şi interpretarea corectă a comportamentelor umane cu finalitate judiciară sau criminogenă” (Mitrofan, Zdrenghea şi Butoi, 1992, p. 5).
	„Ceea ce reuneşte diverşi practicieni ai psihologiei judiciare este interesul comun pentru studiul violenţei de orice natură (fizică, psihică, sexuală, simbolică) şi impactul acesteia asupra diferitor grupuri (criminali, victime, poliţişti, gardieni) în scopul identificării, reducerii şi, eventual, al eliminării durerii intrapsihice, a conflictelor interpersonale şi dezordinii / tulburărilor sociale” (Arrigo, 2000, p. xvi).
	„Psihologia judiciară este preocupată în egală măsură de investigarea modalităţilor de a face faţă crimei şi victimizării cât şi de prevenirea acestor fenomene sau, şi mai bine, de promovarea bunei înţelegeri între oameni în diferite contexte” (Arrigo, 2000, xvi).
.	„Psihologia judiciară este prezentă în orice activitate profesională şi demers de cercetare unde sunt folosite simultan cunoştinţe juridice şi cunoştinţe psihologice” (Gudjonsson, 1995, p. 55).

. „Psihologia judiciară este o ramură a psihologiei aplicate care se ocupă de colectarea, examinarea și prezentarea probelor pentru nevoile procesului judiciar” (Haward, 1981, p. 21).

Fenomenul de devianță socială, în general și cel de infracționalitate în special, implică în condițiile actuale ale societății noastre o serie de probleme și aspecte de un deosebit interes teoretic și practic pentru cercetarea științifică. Dacă problematica teoretică se referă la mecanismele etiologice, la modalitățile de producere a infracționalității și la semnificațiile sociale ale comportamentului infracțional, cea practică presupune atât metode de investigare și cunoaștere, cât și forme și mijloace de prevenire și combatere a manifestărilor antisociale la nivel individual și social.

Fenomenul infracțional, prin complexitatea factorilor care îl generează și prin diversitatea formelor în care se manifestă, nu poate fi explicat și înțeles fără aportul psihologiei judiciare. Factorul determinant al comportamentului infracțional este întotdeauna de natură subiectivă, dar acest aspect nu poate fi izolat de contextul în care se manifestă: social, economic, cultural ș.a.m.d.

Din perspectiva psihologiei judiciare, persoana trebuie acceptată ca fiind o ființă care în mod obișnuit acționează rațional, dar uneori automat sau chiar irațional. Trebuințe diverse se manifestă în conștiința persoanei ca mobil al comportamentului, iar în cazul unui concurs de împrejurări acestea pot determina luarea unor decizii pentru săvârșirea infracțiunii. Psihologia judiciară cercetează comportamentul sub toate aspectele, deschide largi perspective explicației științifice a mecanismelor și factorilor cu rol favorizant, permițând o fundamentare realistă a manifestărilor acestuia. Diagnosticarea profilului psihocomportamental al infractorului, evidențierea cauzelor care au determinat comportamentul acestuia, constituie pârghii esențiale în conturarea programelor de prevenire.

Printre cele mai importante probleme care stau în atenția psihologiei judiciare menționăm:

- ♦ factorii determinanți ai comportamentului infracțional;
- ♦ mecanismele psihologice și psihosociale implicate în activitatea infracțională;
- ♦ particularitățile psihologice ale personalității infracționale;
- ♦ mecanismele psihologice implicate in fenomenul recidivei;
- ♦ psihologia victimală;

♦ psihologia mărturiei judiciare;

♦ modalități de prevenire a infracționalității;

♦ structura și mecanismele psihologice ale comportamentului simulat;

♦ explicarea conduitelor dizarmonice întâlnite în practica judiciară;

♦ dimensiunile psihologice și psihosociale ale privării de libertate;

♦ implicațiile psihologice ale terorismului contemporan ș.a.m.d.

Psihologia judiciară – ca știință și practică – se adresează tuturor categoriilor de specialiști care într-un fel sau altul participă la înfăptuirea actului de justiție și ale căror decizii au influență asupra vieții celor aflați sun incidența legii. Ea reprezintă, de fapt, o îmbinare între psihologia generală și psihologia socială, fiind aplicată la domeniul infracționalității, ca formă specifică de activitate umană.

În prezent, se accentuează preocupările legate de studierea profilului infractorului, a surprinderii unei realităţi dinamice în derulare, a secvenţelor comportamentale care determină componenta psihologică a acţiunii criminale, permiţând procurorului, judecătorului de instrucţie, organului de urmărire penală să interpreteze motivaţiile, intenţiile, deprinderile, raţionamentele, logica şi sensul de organizare a conduitelor criminogene, în ideea conturării profilului psihologic pe baza căruia se poate delimita mai competent un cerc de bănuiţi.

Expertul psiholog lucrează în principal pe baza fotografiilor criminalistice realizate la locul faptei precum şi a datelor din dosarele medico-legale. El studiază atent dosarul cauzei, examenul victimologic, stabilirea şi evaluarea modului de operare, mobilul posibil al infracţiunii şi în final elaborează profilul psihologic al prezumtivului infractor, oferind organelor de urmărire penală „amprenta sa psihocomportamentală”, crescând astfel şansele cu grad rezonabil de credibilitate a identificării acestuia.

Domeniul psihologiei judiciare îl constituie în esenţă *devianţa, conduitele care se îndepărtează de la normele morale sau legale dominante într-o cultură dată.*

Psihologia judiciară studiază caracteristicile psihosociale ale participanţilor la acţiunea judiciară (infractor, victimă, martor, anchetator, magistrat, avocat, parte civilă, educator ş.a.m.d.), modul în care aceste caracteristici apar şi se manifestă în condiţiile concrete şi speciale ale interacţiunii lor în cele trei faze ale actului infracţional:

- faza preinfracţională;
- faza infracţională propriu-zisă;
- faza post infracţională.

Psihologia judiciară urmăreşte **obiective** atât teoretice cât şi practice.

Cele mai importante ***obiective teoretice*** ale psihologiei judiciare sunt următoarele:

- îmbunătăţirea aparatului teoretico-conceptual şi asigurarea funcţionalităţii acestuia;

- elaborarea unor modele teoretico-explicative privind etiologia unor fenomene psihologice de care se ocupă;

- validarea unor metode conceptuale teoretico-explicative ale psihologiei generale şi ale psihologiei sociale în urma testării acestora în mediul specific activităţii judiciare;

- validarea în practica judiciară a unor modele ştiinţifice elaborate de psihologia generală şi psihologia socială.

Dintre ***obiectivele practice*** ale psihologiei judiciare menţionăm:

- elaborarea metodologiei specifice de cercetare;

- desfăşurarea unor cercetări pentru a evidenţia legi şi reguli specifice activităţii judiciare;

- oferirea de informaţii pertinente organelor judiciare menite să confirme necesitatea aplicării psihologiei în domeniul judiciar;

- contribuţia efectivă la stabilirea adevărului şi aplicarea legii;

- participarea la elaborarea programelor de recuperare şi verificarea eficienţei acestora;

- implicarea prin mijloace specifice la organizarea unor programe de prevenţie;

- oferirea asistenţei psihologice de specialitate, sub forma expertizelor, organelor judiciare.

Studiul comportamentului antisocial antrenează preocupări ştiinţifice diferite prin obiectul şi metodele lor specifice şi, în consecinţă, psihologia judiciară întreţine **raporturi interdisciplinare** strânse cu o serie de discipline pe care le enumerăm în figura 1:

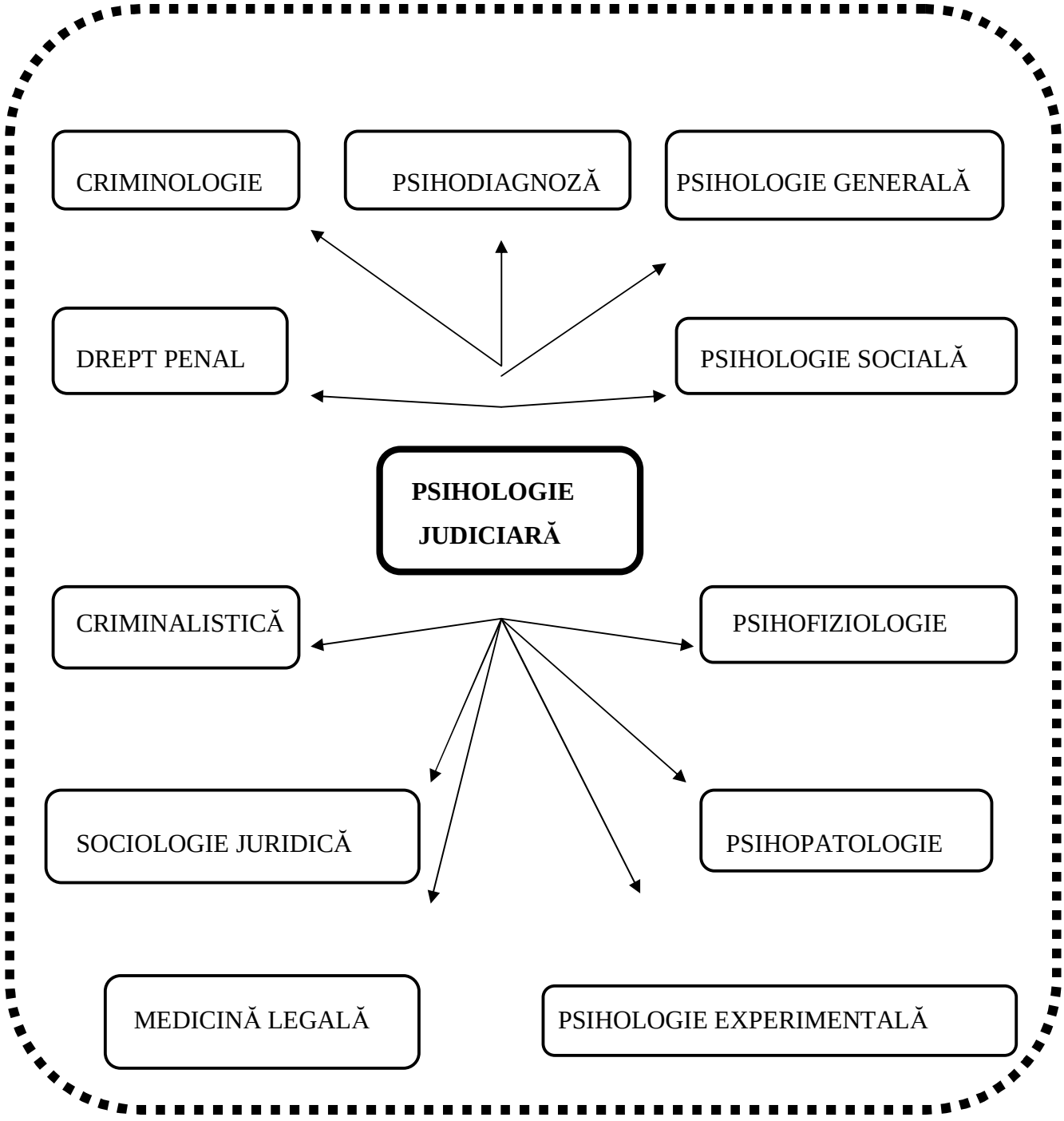

FIG 1: Raporturile psihologiei judiciare cu alte ştiinţe.

Psihologia socială are raporturi strânse cu **psihologia generală.** Multe dintre conceptele şi metodele psihologiei sociale au fost elaborate la nivelul psihologiei generale, din cadrul căreia cea socială s-a desprins, devenind o ştiinţă de sine stătătoare.

Dreptul penal urmăreşte ca finalitate 0obţinerea prin intermediul normativului juridic a unei eficienţe optime a sistemului de ocrotire a valorilor sociale fundamentale. Astfel, printr-un ansamblu coerent de interdicţii şi prescripţii, protejează principalele valori şi relaţii sociale.

Psihologia experimentală oferă date deosebit de importante, mai ales în ceea abordarea diferitelor comportamente ale personalităţii subiecţilor, în vederea evaluării conduitelor simulate şi posibilelor dezechilibre.

Cunoştinţele şi instrumentele de **psihodiagnostic** pot fi aplicate pentru o paletă largă de funcţii psihice şi comportamente, care sunt relevante pentru procesele penale şi civile: în măsurarea inteligenţei, funcţionării sociale, a stării neuropsihologice, măsurarea personalităţii, în estimarea nivelului judecăţii morale ş.a.m.d. Pe parcursul anilor au fost elaborate o serie de instrumente destinate special nevoilor psihodiagnosticului judiciar: testele de abilitate şi credibilitate a martorilor în cadrul procesului penal, a gradului de sugestibilitate interogativă, teste de anticipare a gradului de pericol social, tehnici pentru identificarea atitudinii criminalilor faţă de victime, teste de minciună.

Sociologia juridică studiază modul de producere şi structurare a reprezentărilor şi atitudinilor colectivităților umane faţă de faptele antisociale. În acelaşi timp, sociologia studiază concordanţele li discordanţele acestor reacţii (atitudini) în raport cu anumite norme sau cu întregul sistem normativ instituţionalizat prin lege. Din acest punct de vedere, instituţionalizarea constă în traducerea elementelor culturale – valori, idei, simboluri – care prin natura lor au un caracter general, în norme de acţiune şi roluri ale unor grupuri care exercită un control direct şi imediat asupra acţiunii sociale şi interacţiunii dintre membrii unei colectivităţi.

Criminologia studiază starea dinamică şi cauzele criminalităţii, în scopul iniţierii de măsuri destinate prevenirii şi combaterii faptelor ilicite.

Criminalistica reprezintă o ştiinţă cu caracter autonom şi unitar, însumând un ansamblu de cunoştinţe despre metodele, mijloacele tehnice şi procedeele tactice destinate descoperirii, cercetării infracţiunilor, identificării persoanelor implicate în săvârşirea lor şi prevenirii faptelor antisociale.

Medicina legală poate fi definită ca acea disciplină medicală care se ocupă cu constatarea unor stări de fapt în legătură cu viaţa, integritatea corporală şi sănătatea unei persoane, stări de natură să atragă după sine consecinţe legale.

Psihologia judiciară polarizează preocupările privind actul infracţional atât din perspectiva personalităţii celui implicat cât şi prin raportarea la grupurile sociale din care acesta face parte, urmărind normele juridice violate, sancţiunile punitive prescrise, modalităţile de resocializare şi reinserţia socială a infractorului.

Studiul actului infracţional impune, deci, atât cunoştinţe temeinice de psihologie generală cât şi cunoştinţe juridice. În procesul judiciar, organele de urmărire penală şi cele de judecată folosesc cunoştinţe privind psihologia individului normal şi a celui deviant.

Prezenţa psihologiei în sistemul judiciar fundamentează următoarele deziderate etice şi deontologice:

- umanizează norma juridică;
- orientează justiţia către înțelegerea fiinţei umane şi către realizarea procesului judiciar cu respectarea demnităţii, libertăţii de justiţie şi conştiinţă, a integrităţii psiho-morale şi fizice, a liberului consimţământ, a dreptului la protecţie şi apărare;
- oferă justiţiei date profunde şi nuanţate, capabile să ajute orientările pozitive privitoare la reinserţia socială şi terapia fiinţei umane private de libertate.

PRELEGEREA II

ANALIZA PSIHOLOGICĂ A ACTULUI INFRACȚIONAL.

Introducere

Această prelegere oferă studentului o viziune de ansamblu asupra unor aspecte ce vizează complexitatea cauzală a actului infracțional, prezintă fazele actului infracțional, precum și aspecte privind personalitatea infractorului

Obiective

La sfârşitul acestei prelegeri, studentul va putea :

- să aibă o înţelegere mai largă a conceptului de act infracțional;
- să dobândească abilitatea de a recunoaște și descrie fazele actului infracțional;
- să poată realiza o descriere de ansamblu a personalității infractorului ;

1. Complexitatea cauzală a fenomenului infracţional.

Fenomenul infracţional este unul deosebit de complex şi pentru a fi cunoscut, trebuie abordat multidisciplinar. Această abordare implică stăpânirea unor noţiuni cum ar fi:

- criminologie;
- psihologie judiciară;
- sociologie judiciară;
- biologie criminală;
- medicină legală;
- psihiatrie criminală;
- antropologie criminală;
- statistică infracţională ş.a.m.d.

Infracţionalitatea, deşi este un fenomen social, trebuie cercetată ca act individual, ca act comis de o persoană concretă într-o situaţie concretă. Este vorba despre o acţiune umană, determinată de anumite elemente psihologice: trebuinţe, tendinţe, motive, scopuri ş.a.m.d.

O viziune coerentă asupra dinamicii şi interacţiunii elementelor întregului ansamblu de factori care concură la producerea actului infracţional, nu poate oferi decât o concepţie sistemică integratoare asupra conduitei şi a manifestărilor psihocomportamentale.

Factorii care stau la baza fundamentării teoriilor psiho-biologice, psiho-sociale şi psiho-morale, luaţi separat, nu pot explica în mod corespunzător originea fenomenului şi comportamentului infracţional. Aceasta presupune elaborarea unui sistem teoretico-ştiinţific şi metodologic, cu posibilităţi integratorii şi generalizatoare pentru realitatea concretă.

În România, evoluţia fenomenului infracţional este o consecinţă a impactului problemelor economico-sociale, precum şi a crizei de autoritate pe care au traversat-o instituțiile statului de drept. Legislaţia lacunară şi supraîncărcarea sistemului justiţiei penale, corelate cu deficitul de personal şi logistică, au făcut ca efectul măsurilor preventive şi represive să fie limitat.

Având în vedere rata înaltă de profit şi gradul scăzut al riscurilor asumate, elemente ale crimei organizate au apărut şi s-au dezvoltat cel mai rapid în domeniul economico-financiar. **Corupţia** ameninţă nu numai drepturile fundamentale ale cetăţeanului, ci însăşi buna funcţionare a instituţiilor statului de drept, societatea democratică în ansamblul său.

O serie de organizaţii transnaţionale şi-au creat legături în rândul grupurilor de infractori autohtoni şi acţionează în cooperare cu acestea, în domeniul traficului de droguri, armament, al afacerilor cu autoturisme furate, al formelor moderne de sclavie, plasării de valută falsă, introducerii ilicite de deşeuri toxice, atacul cu arme de foc ş.a.m.d. Prin contrabandă au fost scoase din ţară o gamă largă de produse, de la cele de strictă necesitate pentru populaţie, până la obiecte de valoare aparţinând patrimoniului naţional.

O amploare deosebită au luat **actele de înşelăciune, fals şi uz de fals**, realizate prin cele mai diverse forme, fraude valutar-vamale şi nerespectarea legislaţiei în domeniul operaţiunilor de import-export e.t.c. De asemenea, a crescut numărul infracţiunilor legate de practicarea jocurilor de noroc, pretinderea unor sume consistente de bani pentru asigurarea „protecţiei”, sechestrarea de persoane, violenţele între grupuri rivale de infractori.

Ca fenomen social, corupţia reprezintă expresia unei manifestări de descompunere morală şi degradare spirituală, întrucât implică deturnarea şi folosirea avutului public în interes personal, obţinerea unor avantaje materiale pentru îndeplinirea obligaţiilor de serviciu, încheierea unor afaceri şi tranzacţii prin eludarea normelor morale şi legale. O astfel de stare de criză are un efect demoralizator la nivelul întregii societăţi.

Criminalitatea organizată are o psihologie aparte. Ea se caracterizează prin:

1. *profesionalizarea modului de operare* – sistem de comunicare şi deplasare rapidă, studiul calificat al obiectivului, neutralizarea sistemelor de pază şi alarmare electronică, măsuri de contracarare a identificării prin dezinformare, false identităţi, distrugeri de probe, crearea de alibiuri;
2. *gravitatea consecinţelor* – distrugeri uriaşe, inducerea sentimentului de insecuritate, panică socială, pierderi de vieţi omeneşti;
3. *ierarhizarea structurilor de subordonare în medii criminale* – conducerea acţiunii, împărţire profitului, reinvestirea profitului;
4. *utilizarea corupţiei, şantajului* până la cele mai înalte nivele sociale (funcţionari publici, oameni de afaceri, oameni politici).

În ultima perioadă s-au intensificat **infracţiunile comise prin violenţă** (omoruri, violuri, lovituri cauzatoare de moarte, tâlhării, vătămări corporale grave – ca forme ale violenţei private – şi conflicte de grup interetnice, interprofesionale, acte de terorism). Violenţa este intim legată de esenţa umană şi de funcţionarea societăţii. Violenţa acoperă o gamă largă de comportamente individuale şi sociale, având o etiologie proprie.

Analiza etiologică a acestor forme de manifestare poate indica o multitudine de cauze: standardul economic, şomajul, alienarea psihosocială, criza de autoritate, criza morală ş.a.m.d.

Înţelegerea apariţiei fenomenului infracţional şi a evoluţiei sale până când se concretizează în act infracţional, presupune apelul la anumite noţiuni şi concepte aparţinând principiilor conexiunii şi determinismului: posibilitate şi realitate, necesitate şi întâmplare, probabilitate, cauzalitate, finalitate şi scop.

Relaţia cauzală, ca formă particulară a determinării fenomenului infracţional cu genurile sale proxime şi faptele concrete de manifestare, exprimă un raport genetic şi se obiectivează ca o legătură independentă de voinţa omului între două subsisteme sau elemente ale aceluiaşi sistem care se succed, unul provocându-l pe celălalt.

Fenomenul care precede şi provoacă producerea unui alt fenomen se numeşte cauză şi, din perspectivă criminologică, are drept conţinut interacţiunea factorilor biopsihosociali ce determină, în mod necesar, infracţiunea. Cauza este condiţia necesară, fără de care un anumit comportament nu s-ar manifesta şi totodată ea precede efectul, fiind invariabil urmată de acelaşi efect.

Efectul reprezintă fenomenul sau procesul care succede cauza şi a cărui producere este determinată de aceasta. Cauzele provoacă aceleaşi efecte numai dacă acţionează în aceleaşi condiţii, la fel cum variabilitatea condiţiilor mijloceşte variabilitatea efectelor în raport cu acţiunea aceloraşi cauze.

Interacţiunea dintre cauză şi efect are un caracter complex. Pe de-o parte, fenomenele sunt în acelaşi timp în raporturi diferite, atât cauze cât şi efecte, iar pe de altă parte, în producerea efectelor interacţionează mai multe cauze, acestea la rândul lor acţionând în strânsă legătură cu diverse condiţii. O dată apărut, efectul poate avea un rol activ asupra cauzei care l-a generat, influenţând-o favorabil sau nefavorabil.

Condiţiile reprezintă un complex de fenomene ce nu pot genera prin ele însele comportamente infracţionale, dar care, însoţind în timp şi în spaţiu cauzele şi influenţându-le, asigură o anumită evoluţie a lor pentru producerea efectului. Condiţiile pot fi necesare, întâmplătoare, suficient necesare sau insuficient necesare. Condiţiile, însoţind acţiunea cauzei, îşi pun amprenta pe manifestarea ei, grăbind sau încetinind, stimulând sau frânând apariţia unui anumit efect.

Dificultatea dezvăluirii relaţiilor cauzale în determinarea fenomenului infracţional derivă din faptul că acestea se corelează cu întreaga reţea a celorlalte relaţii prezente în structura şi dinamica sa. Pentru facilitarea decelării lor, îndeosebi la nivelul faptelor penale concrete, teoreticienii şi practicienii sunt preocupaţi de izolarea relaţiilor cauzale din universul relaţiilor posibile, apelându-se îndeosebi la mobilurile şi raporturile pe care se fundamentează latura subiectivă a infracţiunii studiate.

Orice infracţiune nu reprezintă altceva decât punctul nodal al intersecţiilor din lanţurile cauzale, punct care este în acelaşi timp determinat şi determinator, având atât valoare de cauză cât şi de efect. Astfel, de exemplu, un omor poate avea ca mobil profunda duşmănie şi ură dintre autor şi victimă. Sigur că prin cunoaşterea prealabilă a acestui mobil în unele situaţii date, se poate acţiona preventiv, dar antecedenţa imediată din lanţul cauzal are la bază tocmai motivele pentru care s-a ajuns la duşmănia respectivă. Deci, activitatea preventivă eficientă trebuie să cuprindă în câmpul său de manifestare relaţiile din întregul lanţ cauzal.

Înţelegerea determinismului cauzal al fenomenului infracţional este facilitată de sesizarea acţiunii concomitente a unei pluralităţi de cauze. În etiologia infracţionalităţii se împletesc cauze interne, care ţin de natura umană, socială a persoanei şi cauze externe, care vizează diverşi factori culturali, economici, juridici ş.a.m.d. Ponderea, în cazul infracţiunilor concrete, o deţin totuşi cauzele interne (bazate pe factori individuali), care au o greutate specifică mai mare în comparaţie cu cauzele externe. Altfel, nu s-ar putea explica de ce o persoană, în anumite condiţii, trece la actul infracţional, pe când alta, în împrejurări similare, nu procedează în acelaşi mod, respectiv nu se angajează într-un act infracţional. Condiţia ce se desprinde este aceea că – în domeniul infracţional – cauza externă nu poate subordona şi nu poate anula cauza internă.

Analiza specificităţii cauzelor de natură subiectivă şi obiectivă, a ponderii lor în lanţul cauzal, presupune tratarea fenomenului infracţional ca fenomen social – istoric concret, marcat în mod evident de structura sistemului economico-social, de legităţile care îl guvernează.

Expresia sintetică a complexităţii etiogenezei, structurii şi dinamicii fenomenului infracţional este dată de lege şi legitate, concepte care surprind, pe de-o parte, unitatea acţiunii tipurilor de interacţiuni abordate (posibilitate şi realitate, necesitate şi întâmplare, cauzalitate şi condiţionare) şi, pe de altă parte, sistemul ce înglobează ansamblul de legi care îl înglobează.

Actul infracţional, ca orice alt tip de act comportamental, reprezintă rezultatul interacţiunii dintre factorii ce structurează personalitatea individului şi factorii externi, de ambianţă. În ceea ce priveşte factorii interni, endogeni, orice persoană poate prezenta în structura sa un nucleu central mai mult sau mai puţin favorabil comportamentului infracţional, conturând sau nu personalitatea infracţională. Ambianţa, condiţiile şi împrejurările exterioare pot fi favorabile sau nefavorabile dezvoltării acestui nucleu în plan infracţional.

Actul infracţional antrenează, în grade diferite, toate structurile şi funcţiile psihice, începând cu cele cognitiv-motivaţionale şi terminând cu cele afectiv-volitive, implicate fiind şi activităţile ca şi însuşiri psihice. Actul infracţional este generat de tulburări de ordin emoţional şi volitiv, susţinut de lipsa sentimentului responsabilităţii şi al culpabilităţii, al incapacităţii subiectului de a renunţa la satisfacerea imediată a unor trebuinţe în pofida perspectivei unei pedepse.

Trecerea la actul infracţional constituie un moment critic, nodal. Această trecere reprezintă o procesualitate care cunoaşte mai multe inconstante în desfăşurarea ei.

2. Fazele actului infracţional.

Pentru interpretarea corectă a actului infracţional, trebuie avute în vedere trei faze ale acestuia şi anume:

1. faza preinfracţională;
2. faza infracţională propriu-zisă;
3. faza postinfracţională.

La săvârşirea unei infracţiuni, autorul acesteia participă cu întreaga sa fiinţă, mobilizându-şi pentru reuşită întregul său potenţial motivaţional şi cognitiv-afectiv. Punerea în act a hotărârii de a comite infracţiunea este precedată de o serie de procese de analiză şi sinteză, de luptă a motivelor, deliberarea şi actele executorii antrenând profund, în toată complexitatea sa, personalitatea infractorului. Până la luarea hotărârii de a comite infracţiunea, psihicul infractorului este dominat de perceperea şi prelucrarea informaţiilor declanşatoare de motivaţii ale căror polaritate se structurează după modelul unor sinteze aferent-evolutive, servind deliberărilor asupra mobilului comportamentului infracţional. În calitate de pas iniţial al formării mobilului comportamental infracţional, se situează trebuinţele a căror orientare antisocială este de o importanţă fundamentală, întrucât prin prisma acestora se percepe situaţia externă. Din punct de vedere psihologic, trebuinţele se manifestă în conştiinţa individului ca mobil al comportamentului posibil şi, în cazul unui concurs de împrejurări, pot determina luarea unor decizii pentru săvârşirea infracţiunii. Rezultatul procesului de deliberare depinde în mare măsură de gradul de intensitate al orientării antisociale a personalităţii infractorului.

1. În **<u>faza preinfracţională</u>** se constituie premisele subiective ale săvârşirii faptei, determinate atât de predispoziţiile psihice ale făptuitorului, cât şi de împrejurările favorizante cu valenţe declanşatoare.

Această fază se caracterizează printr-un intens consum lăuntric, ajungând chiar la un grad înalt de surescitare, problematica psihologică fiind axată atât asupra coeficientului de risc, cât şi asupra mizei puse în joc, în procesul de deliberare intervenind criterii motivaţionale, valorice, morale, afective şi materiale.

Capacitatea de proiecţie şi de anticipare a consecinţelor influenţează, de asemenea, în mare măsură actul decizional.

Procesele de analiză şi sinteză a datelor despre locul faptei şi de structurare a acestora într-o gamă de variante concrete de acţiune (comportament tranzitiv de alegere a variantei optime) se declanşează în faza a doua actului, faza infracţională propriu-zisă, planul de acţiune în desfăşurarea sa (timpul de săvârşire, succesiunea etapelor, mijloacele de realizare ş.a.m.d.), este reprezentat mental.

Din momentul definitivării hotărârii de a comite infracţiunea, latura imaginativă a comiterii acesteia este sprijinită de acţiuni concrete, cu caracter pregătitor. Astfel, dacă în faza deliberării comportamentul infractorului este în expectativă, după luarea hotărârii acesta se caracterizează prin activism, realizarea actelor preparatorii presupunând apelul la mijloace ajutătoare, instrumente, contactare de complici, culegerea de informaţii, supravegherea obiectivului. Rezultanta acestui comportament poate fi, după caz, fie concretizarea în plan material a hotărârii de a comite fapta prin realizarea condiţiilor optime realizării ei, fie desistarea, amânarea, aşteptarea unor condiţii şi împrejurări favorizante.

2. <u>Trecerea la îndeplinirea actului infracţional</u> se asociază cu trăirea unor stări emoţionale intense. Teama de neprevăzut, criza de timp, obiectele, fiinţele sau fenomenele percepute în timpul comiterii faptei (instrumente de spargere, arme, victimă, martori, context spaţiotemporal al desfăşurării faptei ş.a.m.d.), în funcţie de proprietăţile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispoziţie spaţială e.t.c.), amplificând aceste stări emoţionale. Lipsa de control asupra comportamentului în timpul comiterii faptei poate genera o serie de erori (pierderea unor obiecte personale în câmpul faptei, uitarea unor obiecte corp delict sau omiterea ştergerii unor categorii de urme, renunţarea la portul mănuşilor ş.a.m.d.) care ulterior, fiind exploatate, vor contribui la identificarea autorului.

3. Elementul caracteristic psihologiei infractorului **<u>după săvârşirea faptei</u>** este tendinţa de a se apăra, de a se sustrage identificării, învinuirii şi sancţiunii. Faza postinfracţională are o configuraţie foarte variată, conţinutul său fiind determinat într-o bună măsură de modul în care s-a desfăşurat faza anterioară.

Comportamentul infractorului în această etapă este reflexiv-acţional, întreaga lui activitate psihică fiind marcată de viziunea panoramică a celor petrecute la locul faptei. Practica a demonstrat în această direcţie existenţa unui registru de strategii de contracarare a activităţilor de identificare şi tragere la răspundere penală a autorilor. În acest sens, o serie de infractori îşi creează alibiuri care să convingă autorităţile de imposibilitatea ca aceştia să fi comis fapta. Strategia utilizată este, de regulă, aceea de a se îndepărta în timp util de locul infracţiunii şi de a apărea cât mai curând în alt loc unde, prin diferite acţiuni, caută să se facă remarcaţi, pentru a-şi crea probe, bazându-se pe faptul că după o anumită perioadă va fi dificil să se stabilească cu exactitate succesiunea în timp a celor două evenimente. Alteori, infractorul apare în preajma locului în care se desfăşoară cercetările, căutând să obţină informaţii referitoare la desfăşurarea acestora şi acţionează ulterior prin denunţuri , sesizări

anonime, modificări în câmpul faptei, înlăturări de probe, dispariţii de la domiciliu ş.a.m.d. toate aceste acţiuni au scopul de a deruta ancheta în curs şi implicit identificarea acestuia.

Fuga de la locul unde s-a comis o infracţiune şi grija de a-şi procura un „alibi" nu este întotdeauna un indiciu cert al culpabilităţii. Se cunosc cazuri când peroane care întâmplător au asistat sau au descoperit o infracţiune nu rămân la faţa locului, pentru a nu fi suspectate sau citate ca martori. Un asemenea comportament este tipic recidiviştilor, care în urma antecedentelor penale ar fi uşor învinuiţi.

În urmărirea scopului, infractorii nu ezită să întrebuinţeze orice mijloace care i-ar putea ajuta: minciuni, atitudini variate, căutând prin intermediul lor să inspire compătimire pentru nedreptatea ce li se face sau pentru situaţia în care au ajuns „siliţi de împrejurări". Când aceste strategii nu au succes, unii infractori manifestă aroganţă faţă de anchetator sau, uneori, recurg chiar la intimidarea acestuia.

Procesarea informaţiilor referitoare la evenimentele petrecute determină, la nivel cerebral, apariţia unui focar de excitaţie maximă, cu acţiune inhibatorie asupra celorlalte zone, şi în special asupra celor implicate în procesarea acelor evenimente care nu au legătură cu infracţiunea iar la nivel comportamental acţionează conform legii dominanţei defensive. Infractorul are o atitudine defensivă, atât în timpul săvârşirii infracţiunii cât şi după arestare, în timpul cercetărilor şi a procesului, uneori chiar şi în timpul executării pedepsei.

În momentul în care infractorul a fost inclus în cercul de suspecţi şi este invitat pentru audieri, comportamentul acestuia continuă să se caracterizeze prin tendinţa de simulare. Are o atitudine defensivă, care merge de la mici denaturări până la încercări sistematice de a-şi îmbunătăţi condiţia procesuală. Infractorul adoptă diferite poziţii tactice, determinate nu numai de gradul lui de vinovăţie, ci şi de poziţia pe care o are faţă de anchetator. Dacă infractorul simte că îl domină pe anchetator (fie prin capacitatea de argumentare, fie în privinţa probelor pe care le are asupra vinovăţiei lui) acesta va fi extrem de precaut în ceea ce relatează şi nu va renunţa la poziţia lui decât în faţa unor dovezi puternice. Dacă realizează superioritatea anchetatorului, atunci rezistenţa lui scade şi dominanţa defensivă se va manifesta doar prin unele ajustări ale declaraţiilor pe care le face. Majoritatea infractorilor sunt inconstanţi în depoziţii, recunosc o parte din faptă la început, apoi neagă cu înverşunare, revin asupra celor declarate, pentru ca în final să facă o mărturisire, dar şi aceea incompletă.

Diagnosticarea cât mai corectă a profilului psihocomportamental al infractorilor, evidenţierea cât mai exactă a cauzelor care au determinat comportamentul lor antisocial constituie cerinţe esenţiale pentru conturarea programelor terapeutic-recuperative din cadrul instituţiilor corecţionale, având impact asupra reinserţiei şi reintegrării sociale a acestora.

3. Personalitatea infractorului.

Conceptul de personalitate este esenţial pentru o justiţie care se fundamentează pe adevăr, ştiinţă şi dreptate, în care primează ideea de recuperare socială a infractorului. Din acest punct de vedere, justiţia îşi racordează activitatea la serviciile psihologiei judiciare.

Cercetarea fenomenului infracţional, sub toate aspectele sale, deschide largi perspective explicaţiei ştiinţifice a mecanismelor şi factorilor cu rol favorizant, permiţând o fundamentare realistă a măsurilor generale şi speciale, orientate către prevenirea şi combaterea manifestărilor antisociale.

Infractorul se prezintă ca o personalitate deformată, ceea ce îi permite comiterea unor acţiuni atipice, cu caracter antisocial sau disocial.

Infractorul apare ca un individ cu o insuficientă maturizare socială, cu deficienţe de integrare socială, care intră în conflict cu cerinţele sistemului valorico-normativ şi cultural al societăţii în care trăieşte. Pe această bază se încearcă să se pună în evidenţă atât personalitatea infractorului, cât şi mecanismele interne (motivaţii, scopuri) care declanşează trecerea la actul infracţional.

Studiindu-se diferite categorii de infractori, sub aspectul particularităţilor psihologice, au fost evidenţiate anumite **caracteristici comune**, care se regăsesc la majoritatea celor care încalcă în mod frecvent legea:

Inadaptarea socială.

Este evident că orice infractor este un inadaptat din punct de vedere social. Inadaptaţii, cei greu educabili, de unde se recrutează întotdeauna devianţii, reprezintă indivizi a căror educaţie s-a realizat în condiţii neprielnice şi în mod nesatisfăcător. Anamnezele făcute infractorilor arată că , în majoritatea cazurilor, aceştia provin din familii dezorganizate (părinţi divorţaţi, infractori, alcoolici ş.a.m.d.), unde nu există condiţii sau preocupare necesare educării copiilor. Acolo unde nivelul socio-cultural al părinţilor nu este suficient de ridicat, unde nu se acordă atenţia cuvenită regimului normelor zilnice, se pun implicit bazele unei inadaptări sociale. Atitudinile antisociale care rezultă din influenţa necorespunzătoare a mediului duc la înrădăcinarea unor deprinderi negative, care, în diferite ocazii nefavorabile, pot fi actualizate, conducând la devianţă şi apoi la infracţiune.

Acţiunea infracţională reprezintă etiologic un simptom de inadaptare, iar comportamentul reprezintă o reacţie atipică.

Duplicitatea comportamentului.

Conştient de caracterul distructiv al actului infracţional, infractorul lucrează în taină, observă, plănuieşte şi execută actul ferindu-se de privirile celor din jur în general şi ale autorităţilor în special. Reprezentând o dominantă puternică a personalităţii, duplicitatea infractorului este a doua lui natură, care nu se maschează numai în momentul în care comite fapta infracţională, ci tot timpul. El joacă rolul omului corect, cinstit, al omului cu preocupări de o altă natură decât cele ale „specialităţii" infracţionale. Acest joc artificial îi denaturează actele şi faptele cotidiene, făcându-l uşor depistabil pentru un bun observator. Necesitatea tăinuirii, a „vieţii duble", îi formează infractorului deprinderi care îl izolează tot mai mult de societate, de aspectul normal al vieţii.

Imaturitatea intelectuală.

Constă în incapacitatea infractorului de a prevedea pe termen lung consecinţele acţiunii sale antisociale. Există ipoteza că infractorul este strict limitat la prezent, acordând o mică importanţă viitorului. El este centrat pe prezent şi nu discriminează cert delicvenţa de

nondelicvenţă. Imaturitatea intelectuală nu se suprapune cu rata scăzută a coeficientului de inteligenţă, ci înseamnă o capacitate redusă de a stabili un raport raţional între pierderi şi câştiguri în efectuarea unui act infracţional, trecerea la comiterea infracţiunii efectuându-se în condiţiile unei prudenţe minime faţă de pragurile de toleranţă a conduitelor în fapt.

Imaturitatea afectivă.

Constă în decalajul persistent între procesele cognitive şi afective, în favoarea celor din urmă. Datorită dezechilibrului psiho-afectiv, imaturitatea afectivă duce la o rigiditate psihică, la reacţii disproporţionate, predominând principiul plăcerii în raport cu cel al realităţii. Imaturul afectiv recurge la comportamente infantile (accese de plâns, crize ş.a.m.d.) pentru obţinerea unor plăceri imediate, minore şi uneori nesemnificative. El nu are o atitudine consecventă faţă de problemele reale şi importante, este lipsit de o poziţie critică şi autocritică autentică, este nerealist, instabil emoţional. Imaturitatea afectivă asociată cu imaturitatea intelectuală predispune infractorul la manifestări şi comportamente antisociale cu urmări deosebit de grave.

Instabilitate emotiv-acţională.

Datorită experienţei negative, a educaţiei deficitare primite în familie, a deprinderilor şi practicilor antisociale însuşite, infractorul este un individ instabil din punct de vedere emotiv-acţional, un element care în reacţiile sale trădează discontinuitate , salturi nemotivate de la o extremă la alta, inconstanţă în reacţii faţă de stimuli. Această instabilitate este o trăsătură esenţială a personalităţii dizarmonic structurată a infractorului adult sau minor, o latură unde traumatizarea personalităţii se evidenţiază mai bine decât pe planul componentei cognitive. Instabilitatea emotivă face parte din stările de dereglare a afectivităţii infractorilor, care se caracterizează prin: lipsa unei autonomii afective, insuficienta dezvoltare a autocontrolului afectiv, slaba dezvoltare a emoțiilor şi sentimentelor superioare, îndeosebi a celor morale e.t.c. Toate acestea duc la lipsa unei capacităţi de autoevaluare şi de evaluare adecvată, la lipsa de obiectivitate faţă de sine şi faţă de ceilalţi.

Sensibilitate deosebită.

Anumiţi factori excitanţi din mediul ambiant exercită asupra infractorului o stimulare spre acţiune, cu mult mai mare decât asupra omului obişnuit, ceea ce conferă un caracter atipic reacţiilor acestuia. Pe infractor îl caracterizează lipsa unui sistem de inhibiţii, elaborat pe linie socială, acest fapt ducând la canalizarea trebuinţelor şi intereselor în direcţie antisocială. Atingerea intereselor personale, indiferent de consecinţe, duce la mobilizarea excesivă a resurselor fizice şi psihice.

Frustrarea.

Reprezintă starea celui care este privat de o satisfacţie legitimă, care este înşelat în speranţele sale. Este un fenomen complex de dezechilibru afectiv care apare la nivelul

personalităţii, în mod tranzitoriu sau relativ stabil, ca urmare a obstrucţionării satisfacerii unei trebuinţe, a deprivării subiectului de ceva ce îi aparţinea anterior. Frustrarea este de fapt trăirea mai mult sau mai puţin dramatică a nereuşitei. Una şi aceeaşi situaţie poate fi resimţită ca favorabilă de către o persoană şi poate fi trăită ca frustrantă de către alta.

Starea de frustrare se manifestă printr-o emotivitate mărită şi, în funcţie de temperamentul individului, de structura sa afectivă, de formula echilibrului afectiv (stabilitate – instabilitate emoţională), se poate ajunge la un comportament deviant, individul nemaiţinând seama de normele şi valorile instituite de societate.

Procesul de frustrare implică trei elemente:

a. cauza sau situaţia frustrantă, în care apar obstacole şi relaţii privative printr-o anumită corelare a condiţiilor interne cu cele externe;
b. starea psihică a individului (trăiri conflictuale, suferinţe cauzate de către aceasta);
c. reacţiile comportamentale, efectele frustrării.

frustrarea se dezvoltă din conflict, generându-l la rândul său, mai ales atunci când starea de frustrare este rezultatul unui act de atribuire nejustificată, subiectivă a unei intenţii răuvoitoare. Conflictul reprezintă doar o condiţie generală, care poate conduce la instalarea stării de frustrare. Pentru ca aceasta să se producă trebuie să aibă loc „priza de conştiinţă motivaţională" prin care i se atribuie persoanei frustrate o intenţie răuvoitoare.

la infractori, frustrarea apare ca o proiecţie a motivării nuor fapte antisociale pe care le-au săvârşit. Imposibilitatea de a pune în acord trebuinţele interne cu exigenţele mediului social duce la apariţia unor conflicte emoţionale şi stări de frustrare.

Reacţiile la frustrare sunt variabile, ele depind de natura agentului frustrant şi de personalitatea celui supus acestui agent. În cazul infractorului, frustrarea apare atunci când acesta este privat de unele drepturi, recompense, satisfacţii e.t.c., care consideră că i se cuvin, când în calea obţinerii acestor drepturi se interpun unele obstacole. Frustrarea infractorului este resimţită în plan afectiv-cognitiv ca o stare de criză (o stare critică, de tensiune) care dezorganizează, pentru momentul dat, activitatea instanţei corticale de comandă a acţiunilor, generând simultan surescitarea subcorticală.

Frustrarea presupune îngustarea câmpului de acţiune. În cadrul unui grup, subiectul se confruntă cu intenţiile celorlalţi. Reacţia şa această situaţie poate fi activă, deci agresivă, pentru ca subiectul să-şi impună intenţiile, sau pasivă, când acesta îşi reprimă actele, pentru a limita agresivitatea celorlalţi.

Infractorii reacţionează diferenţiat la situaţiile frustrante, de la abţinere (toleranţă la frustrare) şi amânare a satisfacţiei până la un comportament agresiv. Cei puternic frustraţi au tendinţa să-şi piardă pe moment autocontrolul, acţionând haotic, inconstant, atipic, agresiv şi violent, cu urmări antisociale grave. Trăirea tensiunii afective generate de conflict şi de frustrare depinde nu atât de natura şi forţa de acţiune a factorilor frustranţi, cât mai ales de gradul maturizării afective şi morale a infractorului şi de semnificaţia acordată factorilor conflictuali şi frustranţi, prin procesul de evaluare şi de interpretare.

Complexul de inferioritate.

Desemnează o totalitate de trăiri şi trăsături de personalitate cu un conţinut afectiv foarte intens, favorizate de situaţii, evenimente, relaţii umane e.t.c. care au un caracter frustrant.

Complexul de inferioritate reprezintă o structură dinamică inconştientă, înzestrată cu mecanisme de autoreglare, reprezentând reacţia împotriva existenţei, la nivelul întregii structuri a personalităţii, a unei surse permanente de dezechilibru. Din punct de vedere comportamental, complexul este un algoritm, o strategie a subiectului când acesta nu reuşeşte să reducă o tensiune psihică, ci o fixează.

Pentru infractor, complexul de inferioritate reprezintă o stare pe care acesta o resimte ca un sentiment de insuficienţă, de incapacitate personală. Uneori, complexul de inferioritate se cristalizează în jurul unor caracteristici personale considerate neplăcute, a unor deficienţe, infirmităţi reale sau imaginare, fiind potenţate şi de către dispreţul , dezaprobarea tacită sau exprimată a celorlalţi. Complexul de inferioritate incită adesea la comportamente compensatorii, iar în cazul infractorilor, la comportamente de tip inferior orientate antisocial.

J. Pinatel (1971) arată că la majoritatea marilor delicvenţi există un nucleu al personalităţii, ale cărui elemente componente sunt: egocentrismul, labilitatea, agresivitatea şi indiferenţa afectivă, variabile care se raportează la aptitudinile fizice, intelectuale şi tehnice, la trebuinţele nutritive şi sexuale ale individului. În timp ce nucleul central de trăsături este răspunzător de trecerea la actul criminal, guvernându-l, variabilele determină direcţia generală, gradul reuşitei şi motivaţia conduitei criminale.

Egocentrismul.

Reprezintă tendinţa individului de a raporta totul la el însuşi, el şi numai el se află în centrul tuturor lucrurilor şi situaţiilor. Atunci când nu îşi realizează scopurile propuse devine invidios şi susceptibil, dominator şi chiar despotic.

Egocentricul nu este capabil să vadă dincolo de propriile dorinţe, scopuri, interese. este un individ incapabil să recunoască superioritatea şi succesele celorlalţi, se crede permanent persecutat, consideră că are întotdeauna şi în toate situaţiile dreptate. Îşi minimalizează defectele, îşi maximizează calităţile şi succesele, iar atunci când greşeşte, în loc să-şi reconsidere poziţia, atacă virulent.

Labilitatea.

Este trăsătura personalităţii care semnifică fluctuaţia emotivităţii, capriciozitatea şi, ca atare, o accentuată deschidere spre influenţe. infractorul nu-şi poate inhiba sau domina dorinţele, astfel că acţiunile sale sunt imprevizibile. Instabilitatea emoţională presupune o insuficientă maturizare afectivă, individul fiind robul influenţelor şi sugestiilor, neputând să-şi inhibe pornirile şi dorinţele în faţa pericolului public şi a sancţiunii penale. Nu realizează consecinţele pe care le aduce actul criminal.

Agresivitatea.

Reprezintă un comportament violent şi distructiv orientat spre persoane, obiecte sau spre sine. Agresivitatea se referă la toate acţiunile voluntare orientate asupra unei persoane sau asupra unui obiect, acţiuni care au drept scop, într-o formă directă sau simbolică, a unei pagube, jigniri sau dureri.

Agresivitatea rezidă în acele forme de comportament ofensiv, consumate pe plan acţional sau verbal, care în mod obişnuit constituie o reacţie disproporţională la o opoziţie reală sau imaginară (Bogdan, 1983).

Deşi există şi o agresivitate nonviolentă, de cele mai multe ori agresivitatea presupune atacul deliberat, ofensiva directă, cu adresă ţintită, punerea în pericol ş.a.m.d. Agresivul nu aşteaptă ca situaţia conflictuală să apară, ci caută să o provoace, uneori chiar printr-o acţiune de avertisment. El atacă intens şi numai la un pericol iminent fuge.

Agresivitatea este un fenomen de convertire comportamentală spre o acţiune automată, neelaborată.

La infractor, agresivitatea apare fie în situaţii frustrante, fie atunci când acesta comite infracţiuni prin violenţă. Agresivitatea şi violenţa nu pot fi separate de alte trăsături ale personalităţii infractorului. Astfel, agresivitatea este strâns legată nu numai de intoleranţa la frustrare, ci şi de forţa exacerbată a trebuinţelor polarizate în plăcerea de a domina. Agresivitatea şi violenţa infractorilor este declanşată uşor şi datorită lipsei sentimentului de culpabilitate şi tendinţei de a considera actele lor drept legitime.

Cele mai cunoscute forme de agresivitate sunt autoagresivitatea şi heteroagresivitatea. Autoagresivitatea constă în îndreptarea comportamentului agresiv spre propria persoană, exprimându-se prin automutilări, tentative de suicid sau chiar sinucidere. Heteroagresivitatea presupune canalizarea violenţei spre alţii, manifestându-se prin forme multiple cum ar fi: omuciderea, tâlhăria, violul, tentativa de omor, vătămarea corporală ş.a.m.d.

J. Pinatel mai distinge două forme ale agresivităţii: ocazională şi profesională. Agresivitatea ocazională se caracterizează prin spontaneitate şi violenţă, fiind mai des întâlnită în crimele pasionale. Agresivitatea profesională se caracterizează printr-un comportament violent, durabil, care se relevă ca o constantă a personalităţii infractorului, acesta manifestându-se agresiv în mod deliberat, conştient.

Indiferenţa afectivă.

Indiferenţa afectivă este strâns legată de egocentrism. Ea se caracterizează prin lipsa emoţiilor, a sentimentelor şi a empatiei, respectiv, incapacitatea infractorului de a înţelege nevoile şi durerile celorlalţi. această latură a personalităţii infractorului se formează de la vârste timpurii, fiind una dintre principalele carenţe ale procesului socializării, un rol important deţinându-l în acest plan funcţionarea defectuoasă a structurii familiale, precum şi stilul educaţional adoptat în cadrul acestei microstructuri. De obicei, infractorul nu este conştient de propria sa stare de inhibare emoţională, ceea ce explică atât calmul cât şi sângele rece cu care sunt comise o serie de infracţiuni de o violenţă extremă. Legătura strânsă dintre

indiferenţa afectivă şi egocentrism constă în faptul că infractorului îi este străin sentimentul de vinovăţie.

Concluzii.

Infractorul are o personalitate psiho-morală deficientă. Ca urmare a orientării axiologice, a sistemului de valori pe care îl posedă, infractorul este incapabil din punct de vedere psihic să desfăşoare o muncă socială susţinută. Această incapacitate este dublată de atitudinea negativă faţă de muncă, faţă de cei care desfăşoară o activitate organizată, productivă. Nu se poate spune însă că această că această atitudine, că această incapacitate fizică este generată de deficienţe ale voinţei. Procesele volitive funcţionează la ei normal, conţinutul lor se îndreaptă spre acţiuni conflictuale în raport cu societatea, în acţiuni antisociale. Atitudinea negativă faţă de muncă, lipsa unor preocupări susţinute care să dea un scop mai consistent vieţii, provoacă o stare de continuă neliniște, de nemulţumire de sine, o continuă stare de irascibilitate. Această neliniște alimentează tendinţa, elaborată în cursul vieţii, spre vagabondaj şi aventuri, ceea ce le convine foarte mult deoarece le favorizează activitatea infracţională. Faptul că în decursul activităţilor infractorii îşi constituie un mod specific de lucru, poate sugera uneori sărăcie de idei sau lipsa imaginaţiei creatoare, dar în acelaşi timp, o specializare superioară, fapt ce contrazice teoria legată de inteligenţa nativă, specifică infractorilor.

Analizând modul lor de lucru, ajungem să recunoaştem că este vorba – în cea mai mare parte a cazurilor – de idei simple, cu mici variaţii pe acelaşi motiv fundamental. Cu toate acestea, măiestria lor poate oglindi uneori ingeniozitate, fantezie, precum şi o dexteritate deosebită ce se dobândeşte pe baza unui antrenament îndelungat.

Trăind în conflict cu societatea şi acţionând mereu împotriva ei, prin succesele obţinute în activitatea infracţională, devin încrezuţi, orgolioşi, supraapreciindu-se şi ajungând la manifestări de vanitate, adeseori puerile.

Infractorul se simte mereu în legitimă apărare faţă de societatea care refuză să îi ofere de bună voie ceea ce capriciul lui de moment pretinde.

Elementul lui vital şi în acelaşi timp trăsătura fundamentală a caracterului său este minciuna.

Lipsa unui microclimat afectiv, eschivarea de constrângeri social-morale, lipsa unor valori etice către care să tindă, îl fac pe infractor indiferent faţă de viitor, îi împrumută o atitudine de nepăsare faţă de propria sa soartă. Din acest motiv, aparentul curaj de care dă dovadă, reprezintă de fapt insensibilitate, indiferenţă în urma tensiunii continue, în urma obişnuinţei de a fi mereu în pericol.

Egoismul elimină complet orice urmă de compasiune şi ca urmare poate duce la acte de mare cruzime. Se remarcă, de asemenea, sentimentalismul ieftin al infractorului, care are o forţă mobilizatoare, constituind resortul care îl împinge spre acţiune.

PRELEGEREA III

NORMALITATE – ANORMALITATE.

SĂNĂTATE PSIHICĂ – BOALĂ PSIHICĂ.

Introducere

Această prelegere asigură o incursiune în problematica raportului dintre normalitate și anormalitate, dintre sănătatea psihică și boala psihică.

Obiective

La sfârşitul acestei prelegeri, studentul va putea :

- să aibă o viziune de ansamblu privind manifestările simptomatice ale comportamentului deviant;
- să dobândească abilitatea de a folosi din punct de vedere teoretic conceptele de sănătate mintală versus boală mintală;
- să evidențieze reperele care fac distincția între personalitatea normală versus personalitatea anormală, disfuncțională.

1. Preocupări şi abordări în domeniul normalităţii şi anormalităţii.

Condiţia umană defineşte interconexiunea existentă între structura psihică, infrastructura biologică şi suprastructura socială.

Condiţia umană poate avea o evoluţie onestă şi sănătoasă, deci **normală**, precum şi una patologică sau criminală, deci **anormală**.

Normalitatea şi anormalitatea sunt defapt două ipostaze, două concepte operaţionale cu ajutorul cărora ne orientăm în labirintul echilibrului sau dezechilibrului. Atât viaţa psihică normală cât şi cea anormală este o procesualitate cu un caracter dinamic.

F.Cloutier interpretează normalitate şi boala psihică în raport cu gradul de maturizare a personalităţii. Incompleta maturizare se exprimă printr-o stare de boală.

Deseori noţiunea de anormalitate se identifică cu adaptarea deficitară a individului deviant la exigenţele vieţii familiale şi sociale.

Problema raportului dintre normalitate-anormalitate, dintre sănătate psihică şi boală a preocupat mulţi specialişti (M.Foucault, R.Bastid, R.Linton, A.Servantie, A.Porot, CL.Herzlich). A.Porot susţine că termenul de anormalitate se aplică tuturor indivizilor ale căror resurse intelectuale, echilibrul psihic şi comportament obişnuit (normal) scapă măsurilor şi regulilor comune.

Anormalitatea se referă la o varietate foarte largă de forme şi manifestări simptomatice ale comportamentului deviant. Anormalitatea reprezintă un fapt particular, care caracterizează structura şi motivaţiile personalităţii, evoluţia conduitei individului în raport cu acţiunea, gândirea şi conştiinţa. Exprimă diferite forme de perturbare a personalităţii ce pot conduce la tulburarea conştiinţei de sine şi la perturbarea relaţiilor inter-umane. Anormalitatea, din punct de vedere psihic cuprinde diferite forme de devianţă comportamentală, ceea ce conduce ca efecte secundare la abateri de normele sociale. Trebuie evidenţiat că nu orice act deviant, orice nebunie, ţine de domeniul anormalităţii, ci numai cele care presupun dezorganizarea personalităţii sau formele psihopatologice simptomatice. Orice act de delincvenţă reprezintă un act de devianţă comportamentală, dar nu orice delincvent reprezentat prin nebunia sa, reprezintă un bolnav psihic. Pentru a putea aprecia dacă o conduită socială este sau nu anormală din punct de vedere patologic este nevoie de un „model de referinţă socială” .

În ce priveşte **normalitatea,** acest termen implică două accepţiuni: una ca frecvenţă statistică şi una ca idee normativă a stării unei persoane (F.C.Redlich).

Punctul de vedere clasic aprecia starea de **sănătate mintală** prin absenţa bolii, normalitatea excluzând dezechilibrul. Cele două concepte sunt însă calitativ diferite şi în consecinţă fiecare se caracterizează prin atribute individuale (H.C.Rumke).

Punctul normalităţii este la fel de greu de definit, în sens conceptual, ca şi boala, mai ales atunci când ne referim la dezorganizarea vieţii psihice.

Normalitatea în concepţia lui **Delay** şi **Pichot** este privită dintr-o perspectivă dimensională: **o normalitate statistică**, în care normalul este ceea ce se observă mai frecvent, putând fi asemănată cu normalitatea subiectivă, rezultat din evaluarea calităţilor fizice sau psihice ale unei persoane considerată mijlocie prin realizarea medie; **o normalitate ideală**, de origine socială, prin raportare la normele sociale considerate ideale de către societate (diferenţa dintre normalitate şi anormalitate este calitativă); **o normalitate funcţională**, în care normalul este definit ca o stare proprie unui individ în funcţie de caracteristicile şi scopurile pe care şi le propune.

Din această concepţie tridimensională, decurg conceptele de **sănătate mintală** şi **personalitate deviantă.**

Sănătatea mintală se relevă ca o problemă esenţială proprie individului, cât şi comunităţii. Starea de sănătate este apreciată după trei criterii: absenţa bolii criterii statistice, performanţe pozitive. Starea de sănătate mintală cât şi boala psihică sunt forme ale existenţei vieţii psihice, stări, situaţii, ipostaze ale structurii şi dinamicii aceleiaşi personalităţi raportate la starea de echilibru sau dezechilibru a individului.

Krapf, referindu-se la conceptul de sănătate mintală, consideră că un individ reacţionează în mod sănătos, dacă în cursul dezvoltării sale se arată a fi capabil de o adaptare flexibilă faţă de situaţiile conflictuale.

OMS a definit starea de sănătate mintală ca „o stare completă de bine fizic, mintal şi social, care nu este dată numai de absenţa bolii sau a infirmităţii".

De asemenea şi **K.Soddy** defineşte sănătatea mintală ca o capacitate de a trăi în relaţii armonioase cu mediul. Astfel putem concluziona că **sănătatea psihică** se constituie prin adaptarea adecvată a personalităţii integrale la mediul social, astfel încât între structurile psihofiziologice ale organismului, resursele sale psihologice şi mediul ambiental să existe armonia. Sănătatea exprimă astfel echilibrul dintre fiinţă şi lume, adică interacţiunea lor simetrică şi armonioasă, în raport cu ordinea şi legitatea în dezvoltarea lumii însăşi. Boala şi crima rezultă din dezechilibrul fiinţei cu lumea, din lupta lor asimetrică şi dezarmonioasă.

Enechescu Constantin evidenţiază faptul că boala psihică apare în condiţiile producerii anumitor dezechilibre ale unora dintre planurile: biologic, social şi cultural, prin influenţele provenite

din mediul natural, psihologic, social sau structural al individului. Ea este consecinţa acţiunii asupra individului a unor influenţe morbigenetice care implică dezorganizări în mediul ecologic, natural, social sau spiritual.

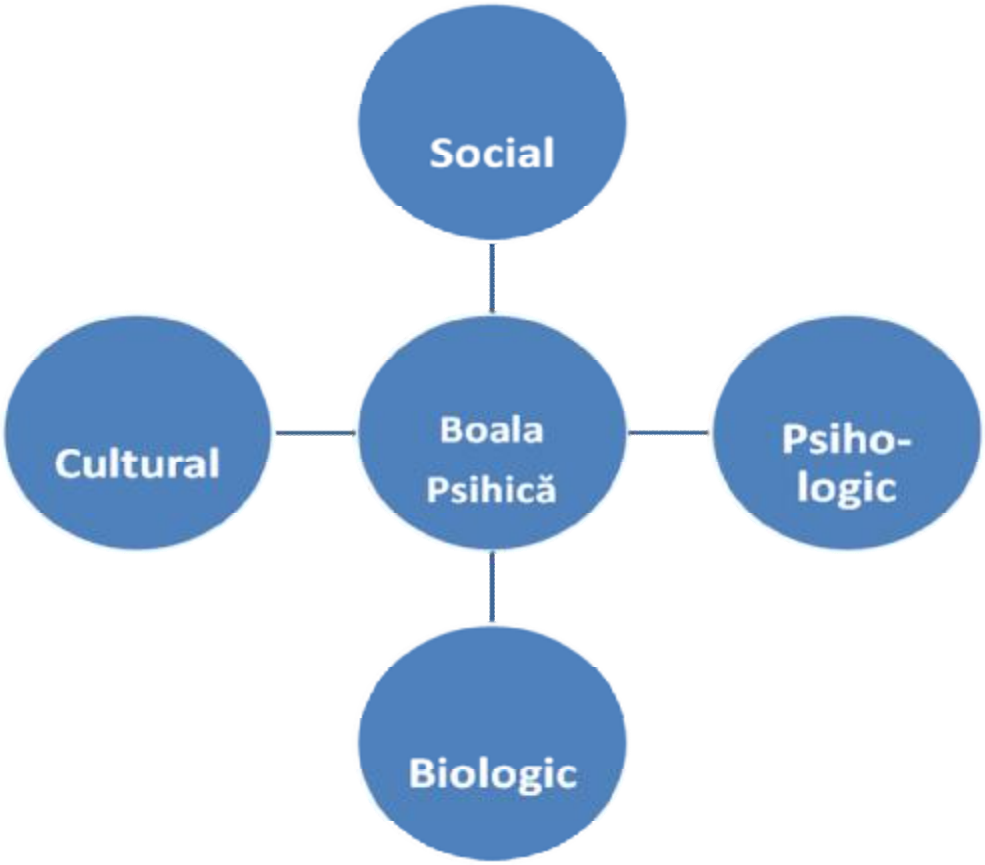

FIG 2. Influenţa biologicului, culturalului, psihologicului şi socialului asupra bolii psihice.

Consecinţa care decurge de aici, are un caracter axomatic-echilibrul din „lume" este echilibrul din „mine"; dezechilibrul şi dezordinea din „lume" este condiţia şi cauza dezechilibrului „meu". Conduitele noi, accentuate de boală, se vor deosebi de cele normale abolite. Sănătate psihică se poate defini prin:

a) Omul dintr-o bucată, capabil de stăpânire de sine, care introduce unitatea în multiplicitatea manifestărilor sale, punând astfel ordine în ele;

b) Omul statornic şi de cuvânt capabil de conducere de sine;

c) Omul cinstit care respectă normele sociale;

d) Omul capabil de muncă productivă.

Opusul acestor elemente sunt:

a) lipsa stăpânirii de sine;

b) lipsa conducerii de sine, nestatorniciei;

c) acţiuni antisociale (nebunie,crimă);

d) imposibilitatea de integrare în câmpul muncii;

Parametrii sanătăţii, crimei şi bolii mintale sunt: ereditatea cu care suntem înzestraţi, familia în care creştem, şcoala, meseria şi căsătoria.

Debilitatea mintală predispune la maladie psihică,dar îmbolnăvirea nu izvorăşte întotdeauna din ea, ci şi prin intermediul opiniei sociale, care generează complexul de inferioritate. Cauzele bolilor mitale pot fi atât în corp cât şi în structura sufletească, precum şi în societate. În acest sens, trebuie să se ţină seama de bolnavul mintal ” nu este un alienat decât în raport cu o societate dată”(R.Bastide).

Echilibrul existent între psihofiziologia individului, resursele lui psihologice şi circumstanţele ambientale poate fi fragil şi vulnerabil în raport cu influenţele exercitate de mediul extern. Tulburările psihice pot fi privite ca reacţii specifice faţă de solicitările stresante ale mediului.

Starea de boală reprezintă, după cum am subliniat până acum, o formă de dezabatere a personalităţii individului, în raport cu mediul sau. Astfel răspunsurile comporatamentului său la mediu, vor apărea alterate. Boala psihică impune adoptarea unui nou tip de comportament care subtituie comportamentul pe care îl putem denumi „normal” . Acest tip de comportament îi conferă individului protecţie, securitate şi satisfacţie personală.

Între normalitate şi anormalitate nu se poate trasa o linie, pentru că ambele se pot înlocui în funcţie de circumstanţe.

Pamfil şi Ogodescu subliniază că normalitatea şi anormalitatea reprezintă o corelaţie, un raport. Trebuie ţinut cont şi de faptul că fiecare persoană are propriile caracteristici particulare de exprimare, se exteriorizează comportamental diferit de ceilalţi şi prin urmare are propriile maniere de rezolvare a unor dificultăţi personale.

Boala psihică poate fi interpretată atât ca anormalitate, cât şi ca deviantă de la un model dezirabil din punct de vedere social. În acest sens, psihopatologia, îmbina elemente ce ţin de psihiatrie, psihologie cu cele ce ţin de social şi se bazează atât pe individualitatea actului mintal patologic, cât şi pe consecinţele nefaste ale acestuia atât pentru individ cât şi pentru societate.

În cadrul trăsăturilor criminaloide de ordin psihotipologic se înscrie lista de organizare a caracterului, dezvoltarea exagerată a agresivităţii, o nervozitate prea accentuată şi mai presus de orice debilitate mintală care apare corelată cu infracţiunea.

Crima este rezultatul imposibilităţii de adaptare, care periclitează conservarea şi dezvoltarea, ducând la nonconservare şi regresiune.

Omul sănătos mintal judecă lumea şi propria sa fiinţă aşa cum sunt ele, cunoaşterea sa fiind obiectivă şi realistă.

Omul bolnav mintal interpretează propria persoană şi lumea aşa cum o vede el cum ar dori el să fie, cunoaşterea sa fiind subiectivă .

În cunoaşterea şi gândirea patologică, informaţiile sunt întotdeauna subiective şi astfel false determinată de proiecţia asupra realităţii a unor imagini necorespunzătoare.

Reacţiile psihopatologice reprezintă un tip particular de răspuns la un eveniment trăit de individ de scurtă durată dar de intensitate crescută, însoţite de diminuarea clarităţii câmpului constiinţei.

A.Meyer defineşte boala mintală ca o adaptare greşită sau o lipsă de adaptare. Omul anormal, bolnav mintal, sau cu tendinţe criminale este caracterizat printr-o dezvoltare mai mare a instinctelor morţii, respectiv a fricii şi mâniei.

Aceste dezorganizări sau dezechilibre ale sistemului personalităţii implică de asemenea transformări la nivelul personalităţii. Este cazul formelor deviante ale comportamentului social al individului în care se încadreaza sociopatiile, conduitele de tip delictual antisocial etc.

Campbel clasifica tulburările psihice în :

1. Tulburări mintale deschise şi evidente (psihoze de diferite feluri). Aceste tulburări se caracterizează prin nervozitate, neurastenie, epuizare şi crize puternice.
2. Tulburări psihice produse de dereglarea echilibrului intern personal în care constiinţa relaţiilor sociale şi a lumii exterioare nu este adânc tulburată, în care bolnavul îşi dă seama de simptomele sale şi de nevoia de ajutor (psihozele, nevrozele). Caracteristicile acestor tulburări sunt: frica morbida, scrupule exagerate, episoade şi simptome isterice.
3. Persoane care simt în felul lor de a face faţă conduitelor în care trăiesc lasă de dorit. În rândul acestor persoane se încadrează cei cu complexe de inferioritate, sentimente de discriminare, complexe de gelozie, pornite de suspiciune, entuziasm lipsit de balanţă fixări emotive, agresivităţi crescute.

Starea de sănătate mintală reprezintă gradul de dezvoltare şi integritatea functională a mecanismelor interne ale psihicului.

Ea este prima condiţie în procesul adaptării şi integrării sociale a omului.Instrumentul principal al adaptării omului la mediu îl reprezintă psihicul. Sănătatea mintală nu este afectată de orice eşec de adaptare.

Datorită faptului că tulburarea mintală poate afecta în diferite grade adaptarea individului la mediu, el îl poate aduce pe acesta în conflict cu legea, cu autorităţile, putând ajunge şi la comiterea unor acte antisociale îndreptate asupra persoanei, proprietăţii, statului sau moravurilor sociale.

Adaptarea individului la mediu depinde de relaţiile informaţionale, om – mediu.

Societatea produce „sănătatea" şi „boala" prin intermediul modului său specific de viaţă. Ea cere de la individ ceea ce el refuză în sine să dea. Individul este incapabil de a acţiona în fata modului său de viaţă neputându-se sustrage din faţa agresiunilor îndreptate împotriva sanătăţii sale.(Cl.Herzlich)

Boala mintală, prin evoluţia ei imprevizibilă reprezintă o ameninţare permanentă. La bolnavul psihic spre deosebire de omul sănătos, anturajul poate avea o influenţă nefastă şi acest lucru poate fi susţinut de morbiditatea personalităţii sale (exemplu: influenţe religioase pe fundalul unor tulburări de personalitate paranoide).

Karl Leonhard identifică individualităţi care au tendinţa de a aluneca spre anormal. Prin personalităţi anormale se înţeleg acei indivizi care chiar în lipsa unor împrejurări exterioare nefavorabile au dificultăţi de adaptare la cerinţele vieţii.

Personalitatea reprezintă mediul psihologic în care se dezvoltă boala psihică. Elementele psihopatologice apar ca fenomene incluse în sistemul personalităţii ele coexistând alături de cele normale. Aceste aspecte vor duce la o transformare calitativă a personalităţii , caracterizată printr-o alterare şi un dezechilibru. Transformarea psihopatologică a sistemului personalităţii se exprimă printr-o simptomatologie complexă.

K. Leonhard prezintă personalităţile anormale legate de anumite trăsături de caracter în număr de patru:

Firea demonstrativă caracterizată printr-o capacitate de refulare anormală. Când atinge grade mai înalte devine **fire isterică**. Este exagerat în gesturi şi vorbe, doreşte să-şi dea importanţă şi să se afirme, prezintă teatralism cu note de inautenticitate, se autolaudă sau se autocompătimeşte. Acest

individ este patetic, plin de fantezie, uneori mincinos, lipsit de autocritică. Trăieşte mai mult în prezentul imediat, ia decizii pripite, este recalcitrant este predispus la epiozare nervoasă.

Firea hiperexactă suferă de carenţe în capacitatea de refulare, nehotărâre în decizii, îndoială, oscilaţii nesfârşite între păreri, infibitii şi autocontrol excesiv. Este foarte meticulos, cu o grija exagerată pentru propria persoana, cu o dezvoltare puternică a sentimentului de teamă.

Firea hiperperseverentă are ca substrat perseverenţa anormală a afectului. Este omul susceptibil, bănuitor, încăpăţânat, ambiţios şi deseori îi invinuieşte pe ceilalţi de atitudine ostilă. Are idei fixe, obsesive, este persoana care luptă pentru drepturile lui.

Firea nestăpânită este dominată de impulsurile momentane ce contrastează cu gândirea greoaie. Firea nestăpânită este frecvent întâlnită în copilărie, se agravează în adolescenţă. Ea predispune la acte delincvenţiale.

Astfel se observă că spaţiul bolii mintale, nu se limitează la spaţiul corporal, ea extinzându-se şi asupra dimensiunilor psihosociale ale acestuia, cu implicaţii comunitare(M.Foucault,P.Giudicelli).

2 . Concepţiile medicale şi psihosociale ale raportului dintre normal şi patologic.

Criteriile de definire ale pesonaliatii normale si patologice au evoluat in paralel cu cele de definire si evaluare a sanatatii si bolii psihice. A fost parcurs un drum lung de la primele perspective de abordare a normalitatii si pana la conceptia actuala cu privire la raportul normalitate-anormalitate, sanatate si boala.

Pe parcursul acestei evolutii s-au prefigurat noi perspective,altele fiind abandonate.

3.2.1. Perspectiva rationalităţii şi a realismului gândirii.

Cea mai frecventă modalitate de abordare a normalităţii psihice o reprezintă măsura în care comportamentul individului ajunge să ofere un răspuns semnificativ la o situaţie dată. Acest lucru este posibil numai în condiţiile integrităţii funcţiilor activităţii psihice a omului care au o importanţă deosebită atât în elaborarea situaţiei cât şi în formularea raspunsului semnificativ pentru acea situaţie.

Acest criteriu se numeşte **criteriul rationalităţii** şi se referă la analizarea formelor de exteriorizare comportamentală din punct de vedere al constanţei şi repetiţiei lor. Este necesară existenţa unei consistenţe interne între conduita individului şi reacţiile sale semnificative la o anumită situaţie. În cazul în care această consistenţă este perturbată sau neutralizată sau conduita variază în mod semnificativ este posibilă apariţia unei destructurări la nivelul personalităţii individului.

Acest criteriu, deşi permite evaluarea personalităţii, nu oferă o bază de definire a normalităţii psihice.

Spre deosebire de realismul gândirii, care este specific omului normal, lipsa de unitate în cunoaştere şi gândire. Incoerenţa reprezintă elemente semnificative ce caracterizează anormalitatea.

N.Margineanu consideră că alienarea Eului caracteristică a normalităţii se conjugă cu lipsa disciplinei psihologice, sociale şi a muncii, neîncrederea în viitor şi în oameni, deprimare. Din contră identitatea Eului care caracterizează normalitatea se construieşte pe cunoaştere şi gândire realistă, pe stăpânire şi conducere de sine în acord cu normele instituite de societate şi pe bucuria de viaţă, încrederea în oameni şi în viitor.

3.2.2. Perspectiva tensiunii şi a conflictului dintre Eu şi lume

Foarte mult timp, anormalitatea s-a confundat cu inconştientul. Psihanaliştii consideră că psihicul nu este echivalent cu conştientul. Ei consideră că boala psihică intervine atunci când se rupe echilibrul dintre impulsurile biologice şi controlul cultural.

Această rupere a echilibrului va duce la instalarea unui dezacord, a unor situaţii conflictuale care vor întreţine sau vor accentua dezacordul ”Eu – lume”.

Enăchescu Constantin subliniază că printr-un proces de reflectare ”Eu – lume” pe plan imaginar, bolnavul va ajunge la construcţia unui sistem de gândire în cadrul căruia relaţia cauzal-dialectică a legăturilor sale cu realitatea va fi înlocuită cu una noua de tip interpretativ – delirantă. Factorul esenţial care explică acest conflict „ Eu – lume” constă în înlocuirea vechilor imagini logice ale formelor de reprezentări normale ale realităţii cu imagini delirant-halucinatorii, inexistente în realitate, proprii unei lumi morbide, circumscris intrapsihic bolnavului respectiv.

Tot **Enăchescu Constantin** evidenţiază starea declanşată de conflictul „eu lume” şi anume o stare de nelinişte anxioasă, o insecuritate permanentă, crescând impresiile subiective posibile ale acestor trăiri morbide şi aducând în primul plan al preocupărilor, propria sa persoana.

S. Freud considera că noţiunea de „conflict” poate fi un suport pentru înțelegerea raportului dintre normalitate şi anormalitate. Astfel adaptarea defectuoasă la mediu şi criza de identitate a individului pot apărea ca rezultat al conflictului dintre conştiinţă şi lume dintre superego şi libidou.

Aflat la limita confruntării cu propriile tentaţii pe de-o parte şi constrâns de superego care impune norme stricte de conduită, pe de alta eul poate suferi modificări ireversibile. Atunci când eul rezistă, el îşi construieşte o multitudine de mecanisme protective cum ar fi refularea, izolarea, protecţia, introspecţia.

Compartimentul dominat de pulsiuni şi instincte sau de motivaţii inconştiente este considerat patologic, chiar şi la indivizi normali din punct de vedere psihic.

Din perspectiva acestei concepţii normalitatea nu mai reprezintă adaptarea individului la societate ci adaptarea societăţii la nevoile individului. Se consideră că societatea este patogenă, iar pentru restabilirea normalităţii este necesar să i se reconsidere structurile.

W Reich, H. Marcuse, E. Fromm au încercat să ofere un model umanist de normalitate, în centrul careia să se afle personalitatea umană în ansamblul ei, în raporturile ei de reciprocitate cu lumea şi cu natura umană.

Această perspectivă de abordare a raportului normalitate – anormalitate consideră că e necesară înţelegerea normalităţii din perspectiva restabilirii raționalității sociale şi a depăşirii fenomenelor care aliniază şi care sunt generate de o societate manipulată.

3.2.3. Concepţia negativă şi pozitivă asupra normalităţii

Unul din criteriile utilizate cu zeci de ani în urmă definea normalitatea ca absenţă a bolii şi a suferinţei.

„Oriunde este vorba de o boală trebuie să întâlnim şi o interesare, o participare, o suferinţă psihică înăuntrul fiinţei umane. Cota de suferinţă, modalităţile sale, tipul de dezorganizare patologică a întregului implică sute de distribuţii, structuri, moduri de asociaţie a mecanismelor dereglate” (E Romfil, D Ogodescu, „Nevrozele” Edit. Fada, Timişoara, 1974, p. 43-44)

Absenţa bolii este un criteriu relativ care nu delimitează suficient semnificaţiile normalităţii de cele ale anormalităţii. Criteriul „suferinţei” se foloseşte în raport cu incapacitatea de adaptare a individului la stres, la evenimente tensionate.

Prin această raportare nu se dovedeşte gradul de dezorganizare şi alterare a personalităţii, deoarece nu întotdeauna absenţa bolii reprezintă starea de sănătate mintală.

Concepţia pozitivă asupra normalităţii se referă la următoarele aspecte:

- Ø sănătatea psihică şi atitudinea individuală faţă de sine, acceptarea eului cu limitele sale, perceperea personalităţii;
- Ø creşterea, dezvoltarea şi maturizarea cu schimbările intervenite în personalitate;
- Ø gradul de integrare şi de consistenţă a personalităţii, raportul cu ideile culturale ale mediului social-istoric;
- Ø gradul de autonomie şi independenţa personală; capacitatea de a elabora decizii în raport cu diferite situaţii;
- Ø capacitatea de adaptare la mediu, formarea şi rezolvarea problemelor;
- Ø capacitatea de a vedea lumea aşa cum este ca simţul relaţiei şi al ocupaţiei;

Organizaţia Mondială a Sănătăţii defineşte sănătatea în sens larg „ca fiind o condiţie de bunăstare fizică, psihică şi socială completă", care nu constă doar în absenţa bolii şi infirmităţii. Această definiţie se ridică împotriva unei evaluări limitate a conceptului de normalitate şi contra înțelegerii tradiţionale a personalităţii.

3.2.4. Actualizarea şi realizarea fiinţei umane

În viziunea psihologiei tradiționale, normalitatea reprezintă o rezultantă comună a armoniei aspectelor elementare ale vieţii psihice, prin confruntarea planului senzorial cu planul logic şi cu maturizarea unor funcţii şi procese psihice. Se consideră că nucleul normalităţii este conştiinţa care reprezintă o „construcţie psihică sistematică, reprezentând o multitudine de elemente din îmbinarea cărora se încheagă continuitatea" (W James) sau „o sinteză de acţiuni şi procese psihice" (W Nundt).

Anormalitatea poate fi considerată destructurarea sau degradarea aspectelor elementare sau complexe ale vieţii psihice sau dezorganizarea interioară a însuşirilor şi trăsăturilor personalităţii. Dezvoltarea personalităţii se referă la o anumită dinamică autoreflectare în care părţile depind de întreg, iar închiderea sistemului faţă de mediu reprezintă cea mai bună modalitate de a asigura integritatea funcţionării sale adecvate.

Prin raportare la acest sistem, boala apare ca dezechilibru.

Psihologia contemporană respinge concepţia potrivit căreia personalitatea este o sumă de procese psihice, considerând-o o totalitate, un sistem deschis care realizează schimburi permanente cu mediul. Acest nou curent, denumit *psihologie umanistă* îşi propune să studieze personalitatea ca pe ceva unic şi de deschis, orientat de activitate şi actualizare permanentă.

Se consideră că omul „normal” este acela care se consideră responsabil pentru propria viaţă şi pentru descoperirea celor mai bune modalităţi de dezvoltare a propriei personalităţi.

Personalitatea nu este condusă de impulsuri biologice, de stimuli exteriori sau de naţionalitate, ci de intuiţia şi spontaneitatea omului în raport cu libertatea impusă şi promovată ca model de referinţă. Libertatea apare astfel ca o capacitate de desfăşurare comportamentală a individului.

Ea va depinde de raportul existent deci între tendinţele psihologice (pulsiuni, pasiuni, nivel intelectual, nivel de aspiraţii, aptitudini) norme sociale.

În raport cu libertatea, psihologul **Enăchescu Constantin** desprinde patru modele de comportament psihosocial:

- Adaptarea – expresie a echilibrului dintre scopul acţiunilor individuale şi normale sociale condiţie a stării de sănătate şi implicit de normalitate;
- Izolarea – consecinţă a incapacităţii realizării psihosociale a scopurilor personale, fapt care duce la apariţia unor suferinţe psihice de natură predominant endogenă;
- Dezadaptarea – forma de manifestare a incapacităţii realizării scopurilor acţiunilor personale, datorită unor presiuni de ordin predominant exogen, psihosocial, traduse prin diferite suferinţe psihice de tip reactiv şi nervotic.
- Devianţa - expresie a dezechilibrului dintre scopurile propriilor acţiuni şi normele sociale, exteriorizează prin suferinţe psihice de tip psihopatic, tulburări de comportament, acte delictuale antisociale, sociopatic.

Normalitatea ar reprezenta forţa de construcţie şi dezvoltare propice personalităţii. Din acest punct de vedere, pe primul loc nu trebuie să se afle omul bolnav, ci să se caute evidenţierea forţelor pozitive şi constructive ale omului sănătos. Astfel normalitatea apare ca o alternativă deschisă omului în căutarea sensului vieţii.

Social	Planul		Model de comp. psihosocial	***Rezultate***
	Individual	Comportamental		
Normele sociale + institutii sociale	Individ	Acţiuni-scop	Adaptare Izolare Dezadaptare Deviantţa	Sănătate mintală Suferinţe edogene Stări reactive şi nevroze Psihopatii Tulburări de comportament Sociopatii

În ceea ce îi priveşte pe A. Maslow, G. CHport, Ch. Buhler, Cl. Moustakas, ei au încercat să construiască un nou mod de abordare a relaţiei dintre normalitate - anormalitate, sănătate psihică si boală, punând în prim plan dimensiunea realizării şi actualizării personalităţii umane. În concepţie umanistă, bunăstarea psihică reprezintă aceea componentă a sănătăţii care îl determină pe individ să manifeste o conduită caracterizată prin:

- **Ø** conştientizarea „ eului” sau identităţii personale
- **Ø** proiectarea unui scop, a unui ideal care să confere valoarea vieţii;
- **Ø** autonomie în raport cu alţii;
- **Ø** capacitatea de a percepe realitatea şi a oferi răspunsuri semnificative mediului;
- **Ø** atitudinea de a face faţă dificultăţilor personale, evenimentelor stresante familiale şi sociale.

Normalitatea poate fi considerată ca fiind echivalentă cu dinamismul condiţiei umane şi cu realizarea propriei personalităţi. Pe parcursul realizării propriei personalităţi, individul este dominat de **autorealizare** şi **autoactualizare** care implică două tipuri de motivaţii „deficitare” şi „de fiinţare”.

Prima categorie de motivaţii se referă la tendinţa individului de a-şi satisface nevoile fundamentale (organice de securitate, de apartenenţă, de prestigiu). În cazul în care aceste nevoi nu sunt satisfăcute, pot apărea frustrări afective ce pot marginaliza individul. Dacă aceste nevoi sunt satisfăcute, individul îşi poate realiza propria personalitate.

Cea de-a doua categorie de motivaţii, cele de „fiinţare" vizează o trebuinţă superioară, de actualizare a ‚eului" sau de autoreactualizare a personalităţii. Se consideră că normalitatea implică motivaţiile fundamentale ale orientării omului în cadrul existenţei sale şi constă în absolutizarea echilibrului, prin „caracterul static, nontensionat pe care îl oferă vieţii umane" (**J.Răceanu, „Omul sub semnul posibilului", Ed. Politică ‚Bucureşti ‚1974,p.94/95).**

Normalitatea se constituie atât ca funcţie a capacităţilor individuale cât şi ca determinare social-istorică, identificându-se cu sănătatea, în sens extensiv. Sănătatea poate fi considerată o sferă mai restrânsă a normalităţii, dimensiunea ideală a acesteia.

3.2.5. Criteriul adaptării şi dinamica personalităţii

Modelul tradițional al raportului normalitate – anormalitate le consideră pe acestea ca fiind doi poli opuşi, astfel, polul pozitiv era reprezentat de sănătate, în timp ce polul negativ era reprezentat de stările patologice.

Modelul contemporan susţine că între cele două elemente: normalitate şi anormalitate nu există o ruptură strictă şi acest lucru poate fi explicat prin faptul că un individ poate fi mai mult sau mai puţin bolnav sau mai mult sau mai puţin sănătos. Deci nu trebuie neglijate „ stările intermediare" între normal şi patologic, de ordin transcultural. Acestea cuprind „pseudonormalităţile sau normalităţile incurabile" (nevrozele de caracter), „dezordinile etnopsihologice sau modele de inconduită" (R.Linton), datorită unor mecanisme transculturale de „culturoplastie", legate de un specific etnocultural regional. (G.Devereux).

Comportamentul normal este perceput ca o normă ideală, ce poate varia de la o societate la alta, de la o perioada de timp la alta.

Concepția actuală în domeniul sănătăţii mentale se bazează pe ceea ce individul trăieşte actualmente. Se deplasează accentul de la modelul boală-normalitate, la modelul adaptare-dezadaptare. Unele perspective consideră adaptarea ca fiind corectitudinea comportamentelor pe care le prezintă un individ într-o anumită situaţie, în timp ce altele o consideră rezultatul contactului personalităţii cu mediul.

În aceasta viziune, boala psihică este privită ca o forma de adaptare greşită sau ca o lipsă de adaptare, datorată unor deficienţe interne sau externe.

Adaptarea persoanei nu se face la un mediu static ci la unul dinamic, care capătă valenţe inedite influenţate de dezvoltarea personalităţii care la rândul lor influenţează.

Normalitatea trebuie privită ca o noțiune dinamică care să cuprindă atât adaptarea la mediu a individului, cât şi caracterul variabil al condiţiilor de mediu.

Raportul adaptare – dezadaptare poate fi privit din unghiul a două criterii. Primul **criteriu** este cel **structural** care consideră că anormalitatea este definită în funcţie de structură, astfel încât cu orice abatere de la comportamentele prescrise de structură reprezintă anormalitate. Cel de-al doilea **criteriu** al **schimbării** consideră anormalitatea ca o dezvoltare unilaterală şi liniară. Personalitatea este privită ca ceva unic, ceva ce se schimbă de la o perioadă la alta.

3.2.6. Normalitate culturală şi sănătate mintală

Noţiunea de „normalizat” vizează criteriul normelor. Este normal ceea ce corespunde criteriilor unei determinări normative a comportamentului. Un comportament normal este acela care răspunde exigenţelor morale, normelor stabilite de societate.

Atribuind modului de viaţă rolul decisiv in modelarea tipului de personalitate „normala”, se atribuie societăţii si nu individului caractere psihologice sau stări psihopatologice. Se considera cultura ca fiind un set de modele, de comportamente simbolice sau proiecte de viaţa, condiționate istoric si împărtăşite de toți sau de marea majoritate a membrilor colectivității. Actele vieții biologice si sociale ale omului variază de la o cultura la alta.

Societatea determina modele de comportament cultural la care indivizii se adaptează mai mult sau mai puțin, adoptare ce poate fi judecata doar din interiorul grupului, conform normelor de redare a conduitelor. In condițiile in care o serie de reacții comportamentale sunt determinate de aceste norme, chiar daca ele par morbide, nu vorbim de stări patologice, ci de mecanisme culturale normale.

3.2.7. Devianta comportamentala si structura sociala

Structura socială implică problema normalității din punct de vedere al relațiilor constante între instituții în vederea socializării dezirabile a indivizilor pe baza unui model de interacțiune oferit membrilor societății.

În orice societate sunt oferite indivizilor, poziţii care presupun modele prestabilite de comportament. Individul este diferit in funcție de statusul si rolul care-i revin.

Statusul unei persoane reprezintă „ansamblul sau de comportamente" (H Stoetzel) sau „locul pe care un individ îl ocupă într-un sistem particular, la un moment dat" (R Linton).

Statusul se raportează la „valoarea de prestigiu' a poziției unei persoane. (J Delay si P Pichet)

Rolul unei persoane consta in „ansamblul de comportamente care sunt legitim așteptate de la o persoana „ (H Stoetzel) sau „ansamblul modelelor culturale asociate unui statut particular" (R Linton). Unele roluri pot fi **deschise** (informale) si pot fi atribuite oricărui individ , altele pot fi **specializate** si pot fi atribuite numai indivizilor care au anumite calităţi, iar altele pot fi **complet formalizate** si impun respectarea unor prescripții precise.

Fiecare grup social creează pattern-uri specifice care-i arata individului cum sa se comporte in anumite situații:

Aceasta perspectivă considera ca anormalitatea, pe lângă faptul ca alterează funcționalitatea organismului, împiedică persoana sa-şi îndeplinească rolurile şi să-şi exercite statusurile. Normalitatea este considerată condiția de bază a omogenității unui sistem socio-cultural. Din acest punct de vedere, funcția se identifică cu normalitatea, iar disfuncția cu anormalitatea.

Din acesta perspectivă, se consideră că dezadaptarea este o consecinţă şi nu o cauză a tulburărilor mintale. Disfuncţia nu se confundă cu anormalitatea, ea trebuie căutată la nivel social şi nu individual. Ea este deviantă de la normele grupului, neputând fi identificată cu anormalitatea în sens patologic.

3.2.8. Identificarea devianţei cu anormalitatea

T. Parsons a descris "rolul de bolnav" şi a oferit un model conceptual pentru identificarea devianţei cu anormalitatea.

Absenţa sănătăţii este definită ca incapacitate pentru îndeplinirea rolurilor atribuite individului, iar sănătatea reprezintă capacitatea maximă a individului de a exercita toate rolurile pentru care a fost socializat.

Boala apare ca o stare de devianţă caracterizată prin pasivitate, alienare, dependenţă, un tip de rol social definit prin următoarele exigenţe specifice:

1. scutirea de îndeplinirea obligaţiilor sociale normale;
2. scutirea de responsabilitatea pentru propria condiţie de bolnav;
3. definirea socială a rolului ca fiind indezirabil;
4. obligaţia bolnavului de a solicita ajutor competent şi de a coopera la propriul proces de vindecare

În concepţia lui **Parsons**, boala reprezintă o tulburare funcţională, nu doar datorită faptului că afectează relaţiile normale ale individului, ci şi datorită faptului că-i afectează incapacitatea din punct de vedere biologic. Boala este privită de el ca o devianţă la nivel comportamental care-şi poate răsfrânge efectele la nivelul întregii societăţi.

Criticile acestui model au în vedere următoarele limite:

1. conceperea bolii ca fenomen global, nediferenţiat în entităţi specifice;
2. legitimarea ei ca o stare "normală";
3. identificarea existenţei reale a bolii cu comportamentul de bolnav;
4. identificarea devianţei cu anormalitatea.

În realitate, devianţa nu e nici boală, nici incapacitate socială, ci eşecul ce comportare adecvată într-un rol social particular. Ea nu este identică cu anormalitatea, ci cu incapacitatea personalităţii de a interioriza reguli sociale sau de a se conforma lor.

În cazul bolilor psihice, devianţa apare ca efect al anormalităţii, multe din manifestările infracţionale fiind specifice unor indivizi cu tulburări psihice.

Aceeaşi problemă, şi anume dacă devianţa trebuie considerată ca o anormalitate, o tratează şi Constantin Enăchescu, subliniind faptul că **anormalitatea** presupune o tulburare de ordin structural sau funcţional a organismului, a corpului sau a psihicului; pe când **devianţa** presupune o tulburare de funcţionalitate a relaţiilor sociale. Devianţa este o diminuare a competenţei sociale, a capacităţii de adaptare socială a individului, pe când anormalitatea este o diminuare a capacităţilor somatice şi psihice ale individului. Factorul de referinţă în această situaţie este reprezentat de sistemul de valori socio-culturale şi morale ale modelului social căruia îi aparţine individul.

3.2.9. Normalitatea ca generalitate a comportamentului observabil

Această perspectivă abordează raportul normalului cu patologicul de o manieră care să includă atât societatea, cât şi individul.

Conceptele de "funcţie" şi "disfuncţie" au fost analizate iniţial de **E. Durkheim**, care consideră că orice fenomen social trebuie să se realizeze din perspectiva cercetării cauzei care l-a produs şi a funcţiei pe care o îndeplineşte. Explicarea bolii necesită identificarea cauzelor, în timp ce explicarea sănătăţii necesită identificarea funcţionalităţii. Atât pentru societate, cât şi pentru individ, sănătatea este bună şi este de dorit, în timp ce boala reprezintă un rău ce trebuie înlăturat.

Starea de sănătate trebuie stabilită în relaţie cu circumstanţele cele mai comune, de la care individul se abate mai mult sau mai puţin. Normalitatea şi anormalitatea trebuie definite în raport şi cu caracterele generale ale societăţii şi cu condiţiile ei particulare de existenţă. **Durkheim** susţine că **generalitatea** defineşte normalul şi se referă, de fapt, la ceea ce este comun pentru majoritatea indivizilor.

Normalitatea şi anormalitatea trebuie evaluate din perspectiva mediei cazurilor şi a abaterilor de la această medie, nefiind neapărată nevoie să se identifice cu media.

Quetelet a elaborat noţiunea de "om mediu" prin care a încercat să evidenţieze caracterele generale şi specifice ale normalităţii. el a considerat că normalitatea este, prin natura sa, un fapt statistic a cărui intensitate se poate cunoaşte prin măsurarea frecvenţei sale de apariţie la nivelul unor mase mari de oameni.

M. Halbwach consideră că ceea ce determină forma normală sau patologică a unei caracteristici umane este normalitatea psihică şi implicit cea socială. El arată că normalitatea nu se caracterizează printr-un echilibru stabil, ci printr-unul instabil care este condiţionat de conflictele existente între tendinţele organice şi legităţile sociale.

Pentru **J. Foley**, comportamentul anormal este acela care "deviază" de la normă, de la tendinţa centrală a unei populaţii, de la comportamentul general al membrilor unui grup social.

Acest criteriu a fost criticat deoarece se poate aplica doar la cazurile observabile, nefiind utilizabil în cazul bolnavilor psihic care-şi ascund starea, dar fiind utilă pentru acei indivizi ce prezintă tulburări şi săvârşesc acte cu caracter antisocial.

3. Personalitate normală – personalitate anormală, disfuncţională. Repere.

O persoană normală este considerată a fi aceea care raportându-se la norma socială, admisă de societate, o respectă.

Florin Tudose, în lucrarea sa ***"Fundamente de psihologie medicală"*** oferă anumite ***REPERE CU PRIVIRE LA NORMALITATE***:

1. Conștiința clară a Eului personal. Este normal să știm cine suntem, ce vrem și cum să relaționăm în societate pentru a putea spune că avem conștiința clară a Eului personal.

2. Capacitatea de orientare în viață. Acest lucru presupune inteligență socială, realism și conduită pragmatică. Atunci când ajunge în zone ale utopicului, ale imaginativului rupt de realitate, individul are în viață o orientare proastă, care nu conduce la succes. Spiritul pragmatic, inserția aceasta în realitățile sociale demonstrează că individul are ceea ce se numește inteligență socială. Mulți indivizi pleacă cu niște repere valorice încremenite în utopic și ideal.

3. Nivel înalt de toleranță la frustrare. Acest lucru se obține prin experiență, pentru a putea găsi soluții în situații provocatoare. Atunci când individul se află în fața elementelor frustrante, dacă acestea s-au mai repetat și au fost soluționate corect, atunci acesta are soluțiile acestui algoritm vis-a-vis de situația provocatoare.

4. Autoacceptarea. Acest lucru presupune abandonarea proiectelor infantile

5. Flexibilitate în gândire și acțiune. Presupune abandonarea atitudinilor de tip rigid. Această rigiditate o întâlnim, de regulă, în disputele adolescenților cu familiile lor (apar repere care sunt înțepenite în cutume).

6. Realismul și gândirea antiutopică. Presupune asumarea responsabilității pentru tulburările sale emoționale, autocontrolul. Factorul emoțional este acela care nu permite anumitor indivizi să-și poată valorifica întreaga personalitate, gândurile lor, cunoștințele, competențele. Un slab autocontrol al tulburărilor emoționale se asociază cu faptul că individul nu se poate autoaccepta, ceea ce conduce la complexul de inferioritate.

7. Angajarea în activități creatoare, benefice, licite, aducătoare de satisfacție. Satisfacția locului de muncă, a unei zile care a trecut liniștit și benefic reprezintă o încărcare cu energie pentru ziua următoare.

8. Conștiința clară a interesului social. Se leagă de capacitatea de orientare în viață, discernământ adaptativ, gândire realistă. Gândirea realistă presupune adaptarea la exigențele piramidei lui Maslow.

9. Acceptarea incertitudinii și capacitatea de ajustare a acesteia. Presupune discernământul adaptativ.

10. Îmbinarea plăcerilor imediate cu cele de perspectivă. Acest lucru presupune, în mod esențial, interiorizarea de către omul normal a algoritmului amânării (să știe să amâne o plăcere imediată pentru o chestiune de perspectivă, acțiune denumită și *raționalizarea situației*). Omul este prin definiție o fire hedonistă, dornic să facă doar ceea ce îi aduce satisfacția simțurilor dar societatea îl învață să amâne aceste plăceri, mutându-se accentul de pe zona ”CE ÎMI PLACE” pe zona ”CE TREBUIE SĂ FAC”. În caz contrar, individul intră rapid în cercul rataților (persoane inteligente care nu reușesc să amâne conduita hedonică a plăcerii).

Contrar normalității, disfuncționalitatea are următoarele ***CARACTERISTICI :***

1. Alienarea Eului. Presupune înstrăinarea Eului de reperele ”cine sunt”, ”ce vreau să fac”, ”cu cine relaționez”.

2. Rigiditate în comportament și lipsă de adaptare la condițiile vieții. În toată violența domestică întâlnim această rigiditate a comportamentului. Atunci când în cuplu a intrat provocarea unei contradicții se ajunge la ceartă cu final uneori tragic.

3. Imaturitatea afectivă. Presupune soluționarea brutală, impulsivă, lipsită de experiență a unor acte de comportament, cu motivare predominant afectivă.

4. Afectarea mecanismelor de autoapreciere. Vorbim aici de megalomani, paranoici, persoane care nu suportă să fie contrazise, comportamente ce îi țin pe aceștia în disfuncționalități, în situații de conflict cu ceilalți.

5. Impulsivitate și agresivitate.

6. Negarea normelor morale și a sentimentelor moral-sociale. Normele și sentimentele moral -sociale sunt în parte perisabile social și istoric, deoarece în fond ele sunt niște convenții. De exemplu, convenim că familia este unitatea de bază a societății și începând de la abecedar în tot procesul educativ se merge pe această idee. Însă în prezent accentul este schimbat. Se discută astfel de ”căsătoria de probă” care are consecințe

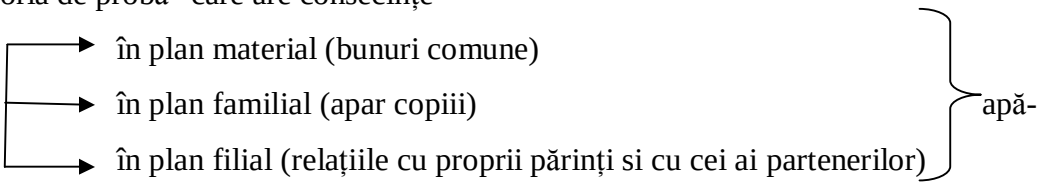
în plan material (bunuri comune)
în plan familial (apar copiii)
în plan filial (relațiile cu proprii părinți si cu cei ai partenerilor)
apă-

rând discuții și contradicții în plan social. În concluzie, aceste convenții sunt relativ deteriorabile.

7. Nivel scăzut de toleranță la frustrare. Indivizii nu sunt capabili să trăiască, să manageriezeumilința, resemnarea, înfrângerea, provocările altora, potențialul lor afectiv înăbușindu-le rațiunea.

PRELEGEREA IV

APLICAȚII ALE PSIHOLOGIEI PERSONALITĂȚII ÎN DOMENIUL PSIHOLOGIEI JUDICIARE.

Prevenirea şi combaterea fenomenului infracţional a preocupat şi preocupă omenirea. Această preocupare este pe deplin justificată dacă se are în vedere faptul că prin fenomenul infracţional se aduce o atingere gravă intereselor umane de maximă generalitate şi importanţă, se pun în pericol valorile fundamentale afectându-i astfel buna sa funcţionalitate.

Orice societate apreciază comportamentul membrilor săi din punctul de vedere al conformării acestora la normele morale şi la cele juridice. Nerespectarea acestor norme atrage după sine măsuri coercitive sau punitive. Datorită acestui fapt, fenomenul infracţional capătă caracteristicele unei probleme sociale de importanţă majoră pentru întreaga societate, ale cărui consecinţe şi moduri de soluţionare se resimt la toate nivelurile ei.

Cei implicaţi în studierea fenomenului infracţional sunt interesaţi în primul rând de explicarea cauzală a acestuia, de evidenţierea factorilor determinanţi, deoarece concepţiile şi teoriile elaborate au un puternic rol reglator asupra diferitelor componente ale sistemului legal şi asupra tipurilor de activităţi corecţionale şi profilactice.[1]

Termeni specifici

Psihologia este ştiinţa centrată pe om, pe personalitatea sa, urmărind modul cum acesta se manifestă şi acţionează în mediul său fizic, dar mai ales social. Psihologia este un sistem multistratificat de discipline teoretice şi practice, genetice şi experimentale, de discipline psihologice de ramură adecvate celor mai diverse genuri şi forme ale activităţii umane.

I. Psihologia personalităţii

Termenul de personaliatate vine de la cuvântul latin *persona*, cuvânt care se referea în antichitate la masca pe care o purta pe scena actorul. Acest termen a ajuns să se refere, cu timpul, la individ şi să definească însuşirile caracteristice şi stabile ale acestuia.

[1] I. Buş, *Psihologie judiciară*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997, p. 21.

Behavioriştii definesc personalitatea ca pe o colecţie de deprinderi acumulate prin modelarea comportamentului individului de către societate. Psihologii cu orientare biologistă definesc personalitatea din perspectivă ereditară, iar psihologii umanişti susţin ca principalul factor determinant al personalităţii este propria noastra conştiinţă, ceea ce face ca omul să fie o fiinţă liberă, procesul de construire a personalităţii fiind de fapt unul de autoconstrucţie.

Gordon CHport afirma că datorită dificultăţii de înţelegere a omului în general, personalitatea are două dimensiuni: ceea ce ne diferenţiază şi ceea ce ne apropie de ceilalţi oameni.

Lawrence Pervin considera că „personalitatea reprezintă acele proprietăţi structurale şi dinamice ale individului sau indivizilor care-i reflectă pe ei inşişi în răspunsurile caracteristice pe care aceştia le dau diferitelor situaţii".

Conform lui Porot şi Kam Merer, personalitatea se caracterizează prin următoarele trăsături:

- unitatea şi identitatea sa, care realizează un tot coerent, organizat şi rezistent;
- vitalitatea, ca ansamblu însufleţit, ierarhizat, a cărei existenţă este condiţionată de oscilaţiile sale endogene şi de stimulii exteriori la care răspunde şi reacţionează;
- conştientizarea, ca proces prin care individul îşi făureşte reprezentarea mentală a tuturor activităţilor sale fiziologice şi psihice;
- raporturile individului cu mediul ambiant şi reacşiile la mediu în vederea reglării comportamentului.

II. Psihologia judiciară

În doctrina juridică, psihologia judiciară este definită ca fiind o disciplină distinctă, care are ca obiect studierea nuanţată şi aprofundată a fiinţei umane implicată în drama judiciară, în scopul obţinerii cunoştinţelor şi evidenţierii legalităţilor psihologice, apte să fundamenteze interpretarea corectă a conduitelor umane cu finalitate judiciară sau criminogenă.[2] Aceasta are legături de subordonare şi intercondiţionare reciprocă cu psihologia generală, de la care împrumută şi aplică metode de abordare a domeniului, cunoştinţe asupra unor legi psihologice şi instrumente de investigaţie cu arie largă de aplicabilitate.

Fundamentarea prezenţei psihologiei judiciare pe terenul dreptului este demonstrată de faptul că înainte de a fi existat raporturi de drept, în societate s-au dezvoltat raporturi naturale, interumane, cu conţinut şi motivaţie psihologică, interesele părţilor fiind determinate

[2] M. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *Psihologie judiciară*, Ed. Şansa, Bucureşti, 1992, p. 7.

de motivaţii şi scopuri, energizate de mobilizarea voinţei fizice şi psihice a agenţilor de drept, precedate sub aspectul cognitiv de mai mult sau mai puţin complexe procese de deliberare sub aspectul prevederii şi anticipării urmărilor.[3]

Legătura psihologiei judiciare cu ştiinţa dreptului este reclamată de necesitatea de a oferi dreptului un instrumentar al interpretării corecte a conduitelor umane cu finalitate criminogenă. Din acest punct de vedere, dreptul îi limitează psihologiei judiciare aria de extensie, strict la conduita umană analizată din perspectiva normelor juridice şi a soluţionării sub just temei a pricinilor judiciare.

Psihologia judiciară studiază caracteristicile psihosociale ale participanţilor la acţiunea judiciară (infractor, victimă, martor, anchetator, magistrat, avocat, parte civilă, educator etc.), modul în care aceste caracteristici apar şi se manifestă în condiţiile concrete şi speciale ale interacţiunii lor în cele trei faze ale actului infracţional: faza preinfracţională, faza infracţională propriu-zisă şi faza postinfracţională.[4]

Aplicaţii ale psihologiei personalităţii în psihologia judiciară

Din punct de vedere juridic, actul infracţional este rezultatul comportării negative a fiinţei umane responsabile, în raport cu cerinţele normelor penale pozitive. În orice definiţie dată infracşiunii sunt surprinse condiţiile minime ce se cer unui act antisocial pentru a fi considerată infracţiune.[5]

O analiză strict psihologică a actului infracţional, fundamentată exclusiv pe cerinţele determinării conţinutului juridic al infracţiunii, constă în analiza modului în care în pregătirea, săvârşirea şi atitudinea post-infracţională se manifestă psihicul autorului, elementele sale: inteligenţa, afectivitatea şi voinţa.

Aceasta analiză este indispensabilă pentru stabilirea responsabilităţii şi a vinovăţiei. Însă, pentru crimogeneză şi funcţiile sale principale: cunoaşterea cauzelor criminalităţii în general şi în mod individual pentru fiecare infracţiune; organizarea socială a prevenirii infracţiunilor; individualizarea pedepsei; tratamentul în penitenciar şi tratamentul post-execuţional.[6]

---

[3] T. Bogdan, *Probleme de psihologie judiciară,* Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, p. 9.
[4] I. Bus, *op. cit.,* p. 11.
[5] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op. cit.,* p. 48.
[6] I. Bus, *op. cit.,* p. 46.

Aşadar, psihologia judiciară nu poate opera, pur şi simplu, cu conceptul juridic al infracţiunii şi nici justiţia modernă nu poate judeca şi soluţiona cauze penale în această manieră. Iată de ce, justiţia îşi racordează activitatea, apelând la serviciile psihologiei judiciare in cvasitotalitatea problemelor sale; în speţă fiind vorba de actul infracţional, la autorul acestuia, la personalitatea sa înţeleasă ca sinteză a tutror elementelor care concură la conformaţia mintală a unui subiect căruia îi dă o fizionomie proprie, specifică.[7]

Acestea sunt principalele motive pentru care, în psihologia judiciară, se operează cu conceptul de personalitate, concept care obligă la abordări de tip sinergic.

Premisele cercetării comportamentului deviant sunt psihologice atât la nivel substanţial, pentru că se cercetează infractorului, cât şi la nivel metodologic, pentru că se utilizează testele psihologice.[8]

Personalitatea infractorului este studiată din perspectivă sinergică implicând: cercetarea clinică (reconstituirea antecedentelor personale şi patologice ale subiectului), examinările paraclinice (investigaţii de laborator, radiologice etc.), investigările biogenetice (analiza factorilor ereditari), interpretarea neurofiyiopatologică (explorarea cauzalităţii manifestărilor agresive de comportament legate de condiţiile biopsihologice), cercetarea sociologică (reconstituirea structurii personalităţii delincventului).

Beneficiile unei asemenea abordări sunt următoarele:

- Aprecierea corectă asupra stării psihice a personalităţii deviante, prin precizarea diagnosticului şi excluderea stimulării sub toate formele în care aceasta se poate manifesta.
- Determinarea trăsăturilor esenţiale ale personalităţii analizate din perspectiva sinergetică.
- Natura şi evoluţia tulburărilor care au însoţit sau precedat săvârşirea actului deviant şi dacă acesta prezintă riscul de cronicizare sau agravare.
- Aprecieri asupra periculozităţii trăsăturilor de personalitate şi a tulburărilor de comportament care au precedat sau însoţit comportamentul deviant.

III. Teoria personalităţii criminale

[7] V. Dragomirescu, *Psihologia comportamentului deviant,* Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 9 *aput* I. Bus, *op. cit.*, p. 48.
[8] *Ibidem*, p. 46.

O amplă teorie asupra personalităţii criminale a fost creată de celebrul criminolog francez Jean Pinatel, fiind concepută ca un model explicativ, capabil să aducă lămuriri, atât în ceea ce priveşte geneza cât şi dinamica actului criminal.[9]

Departe de a avea vreo legătură cu criminalul înnăscut al pozitiviştilor italieni din secolul al XIX-lea, „personalitatea criminală pinateliană este un model de care analiza criminologică se serveşte în cercetările sale. Este un instrument clinic, o unealtă de lucru, un concept operaţional. Este un sistem de referinţă, o construcţie abstractă, care se substituie unei realităţi subiective."[10]

J. Pinatel subliniază că ceea ce numeşte el personalitate criminală nu este un tip antropologic, vreo variantă a speciei umane. Pinatel consideră inutilă încercarea de a separa oamenii în buni şi în răi, nu există o diferenţă de natură între persoane cu privire la actul criminal. Orice om, în circumstanţe excepţionale, poate deveni delincvent.

Diferenţa dintre delincvenţi şi nedelicvenţi trebuie căutată în „pragul delincvenţial", în sensul că unii dintre nedelincvenţi au nevoie de evenimente, de presiuni grave pentru a le provoca o reacţie delincvenţială, alţii trec la act dintr-o incitaţie exterioară foarte uşoară. Spre deosebire de aceştia, delincventul format nu aşteaptă ivirea unei ocazii propice, unei incitaţii exterioare, ci provoacă el însuşi ocaziile în care apoi operează.

În ultimă analiză, ceea ce permite cert distingerea nedelincventului de delincvent, dar chiar şi a delincvenţilor între ei, este aptitudinea mai mult sau mai puţin pronunţată de a trece la act.

Elementul decisiv în comportamentul criminal este „trecerea la act".

Pinatel constată că în criminologie, studierea personalităţii este esenţială. Unii indivizi au nevoie de „instigări" exterioare intense, iar alţii de „instigări" lejere, pentru a prezenta reacţii delictuale, pentru a realiza trecerea la act. Această diferenţă graduală este dată de anumite trăsături psihologice, care, în concepţia lui Pinatel, alcătuiesc „nucleul central al personalităţii criminale".

Condiţiile trecerii la act sunt comandate, la delincvenţii care comit acte grave, de un nucleu al personalităţii ale cărui componente sunt: egocentrismul, labilitatea, agresivitatea şi indiferenţa afectivă.

Egocentrismul reprezintă tendinţa subiectului de a raporta totul la sine însuşi.

---

[9] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op. cit.*, p. 48.
[10] I. Bus, *op. cit.*, p. 23.

Urmărind să stabilească principalele caracteristici psihologice de personalitate ale unor „criminali înrăiţi", deţinuţi la un penitenciar din S.U.A., F.W. Warbunton şi alţii (1967) au utilizat teste de personalitate U.I. (Universal Index) în baza cărora au putut stabili nu numai existenţa unor factori de personalitate care disting delincventul de nedelincvent, ci şi unele constelaţii de factori specifici. Astfel, faţă de ceilalţi, delicvenţii arată o tendinţă marcantă de a „merge cu banda", dau semne de neadaptare, sunt vanitoşi şi egocentrici etc. Egocentrismul este o caracteristică fundamentală a infractorului din obişnuinţă, relevată de toţi autorii care au cercetat problemele psihologice ale infractorilor. M.J. Chandler subliniază că un mare număr de comportamente deviante sunt asociate cu o persistentă gândire egocentrică. De asemenea, se mai poate stabili că gândirea egocentrică obişnuită este însoţită de o slabă capacitate de adaptare socială. Rezultatele testărilor mai arată că egocentricul primeşte greu dezaprobarea, câtă vreme aprobarea îl stimulează pozitiv.

Agresivitatea desemnează o paletă foarte largă de tendinţe, mergând de la simpla afirmare a eului până la ostilitate, ea se manifestă printr-un „dinamism combativ", care are ca funcţie învingerea şi eliminarea obstacolelor şi dificultăţilor care barează drumul acţiunilor umane.[11]

E. de Greef (1946), utilizând metoda Vermeylen, a studiat un eşantion de 126 hoţi, 105 bătăuşi, 80 de criminali sexuali, 34 escroci şi 80 de asasini, sub aspectul unor trăsături intelectuale (atenţie, memorie de fixare, capacitate asociativă, înţelegere, judecată, destoinicie şi capacitate de a face combinaţii). La acest eşantion, asasinii şi escrocii, în general, sunt la nivelul oamenilor obişnuiţi (normali), câtă vreme restul infractorilor se amplasează sub linia normalului la „înţelegere" şi „judecată", ceea ce denotă imaturitate intelectuală.

Pentru ca un subiect să treacă la act este necesar ca el să nu fie reţinut de oprobiul social care este asociat răufăcătorului. Acest proces de "autolegitimare subiectivă" este asigurat de egocentrism. Faptul că subiectul nu va fi reţinut de ameninţarea pedepsei este explicat prin labilitate. Obstacolele materiale susceptibile să împiedice executarea crimei sunt învinse prin agresivitate. În ultimă instanţă, când subiectul ajunge în situaţia de a comite o crimă, este necesar ca el să nu fie reţinut de sentimentul că produce rău aproapelui său, atentând la persoana sau bunurile acestuia. Indiferenţa afectivă asigură această ultimă etapă a trecerii la act. Cele patru componente nu trebuie analizate în mod individual. Reunirea tuturor componentelor, precum şi legăturile dintre acestea, dau un caracter particular personalităţii în ansamblul ei.

[11] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op. cit.,* p. 49.

Aşadar, nucelul personalităţii criminale este o structură dinamică, este reunirea şi asocierea componentelor amintit, dintre care nici una în sine nu este anormală.

J. Pinatel pune un accent deosebit asupra faptului că nucleul personalităţii criminale nu este un dat, ci o rezultantă. Din aceste considerente, personalitatea este inseparabilă nu numai de organism, dar şi de mediu.

Conform teoriei personalităţii criminale, actul criminal care rezultă dintr-o situaţie specifică constituie răspunsul unei personalităţi la această situaţie. Dar, există situaţii nespecifice sau amorfe în care ocazia trebuie să fie căutată. În aceste cazuri, personalitatea este cea care domină situaţia, iar actul criminal reziltat de aici este o consecinţă directă a activităţii personalităţii respective.

Din această scurtă analiză rezultă că factorii de mediu influenţează atât formarea personalităţilor, cât şi a situaţiilor. Aşadar, mediul poate fi criminogen nu numai prin multiplicarea ocaziilor de a comite crime ci, în egală măsură, şi prin faptul că uţurează structurarea personalităţii criminale.

Demonstraţiile logice pe care le foloseşte Pinatel – bazate pe o experienţă clinică de decenii - constituie cele mai bune argumente moderne cu ajutorul cărora se poate combate nativismul in criminogeneză. Analizând în continuare comportamentul infracţional, Pinatel arată că infractorul nu este reţinut în săvârşirea actului său de orpobiul social, deoarece este labil, incapabil să se organizeze pe termen lung, tot aşa cum este în stare să depăşească obstacolele care apar în calea acţiunii lui criminale, întrucât el este dinamic şi eminamente agresiv. În acelaşi timp, el reuşeşte să depăşească şi aversiunea faţă de acte odioase, căci indiferent afectiv nu-i pasă de nimeni, nu nutreşte sentimente de simpatie faţă de nimeni şi, în consecinţă, poate comite orice crimă.[12]

Dincolo de teoria formulată de Pinatel, este unanim recunoscut că factorii psihologici nu acţionează direct, nemijlocit şi univoc asupra individului, ci prin filtru particularităţilor sale individuale, particularităţi ale căror rădăcină se află în mică măsură în elemente înnăscute ale personalităţii şi în cea mai mare măsură în antecedente personale. Toate acestea îi determină un anumit tip de comportament disfuncţional, un anumit mod de a acţiona şi reacţiona în spaţiul psihologic.

[12] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *op. cit.,* p. 49.

IV. Componentele personalităţii analizate de psihologia judiciară

Elementele constitutive ale personalităţii, atât cele simple, cât şi cele complexe, se află într-un sistem de legături multiplu determinate, astfel încât fenomenul personalităţii este dificil de cunoscut şi reclamă utilizarea unor mijloace ştiinţifice deosebit de sensibile pentru a efectua o analiză eficientă.

Analiza este posibilă datorită proprietăţii personalităţii de a se proiecta în lumea exterioară prin impulsuri, atitudini, conflicte, ceea ce fundamentează şi face posibil întregul sistem al ştiinţelor comportamentale, inclusiv al psihologiei juridice.

În analiza personalităţii, în literatura de specialitate şi în practica de investigare pluridisciplinară, se disting două planuri de analiză: planul componentelor personalităţii şi planul tipurilor de personalitate.

- **Componentele biopsihologice**

Componentele biologice ale personalităţii cuprind toată zestrea nativă a individului, indiferent dacă unele caracteristici se regăsesc şi la predecesori (caracteristici ereditare) sau nu (caracteristici înnăscute). În determinarea comportamentului şi mai cu seamă a celui deviant, calităţile sau deficienţele majore ale organismului, caracteristicile temperamentale, precum şi constelaţia aptitudinală a individului constituie forţe adesea determinante.

Calităţile şi deficienţele majore ale organismului, cele vizibile cât şi cele mai puţin vizibile, îşi pun amprenta în mod hotărât asupra personalităţii. Oamenii cu un organism bine structurat, dublat şi de o înfăţişare atrăgătoare au o siguranţă de sine, comportamentul lor fiind, în mare parte, determinat în mod avantajos de constituţia lor fericită. În opoziţie cu aceştia, o capacitate redusă de rezistenţă la greutăţi fizice sau deficienţe senzoriale ori locomotorii influenţează negativ formarea personalităţii. Sentimentul de inferioritate generat de statura mică sau de disfuncţii organice, potenţate şi prin dispreţul tacit sau exprimat de cei din jur, adesea incită la comportamente compensatorii care nu o dată pot duce la comportamente deviante. Sentimentul inferiorităţii – cunoscut în literatură mai ales după lucrarea psihologului vienez Alfred Adler, „*Studiul inferiorităţii organelor şi compensaţia lor în activitate*” (1917) – este una din caracteristicile cele mai generale ale infractorilor, fapt asupra căruia vom insista pe parcursul lucrării.

- **Componentele sociale**

Componentele sociale se referă la efectele acţiunii unor agenţi de natură socio-culturală (mediu social, fenomenul învăţării ca substrat şi mecanism al educaţiei spontane şi instituţionalizate) traduse în structuri achiziţionate (caracter, atitudini), care, pe măsura consolidării lor, devin forţe motrice, chiar motive care modelează comportamentul.

Prin caracter se înţelege ansamblul trăsăturilor esenţiale şi calitativ specifice care se exprimă în activitatea omului în mod relativ stabil şi permanent. Activitatea individului însă, se mulează pe „modele" socio-culturale de comportare şi, pe măsură ce se interiorizează, sunt trăite sub formă de atitudini faţă de alţi oameni, faţă de muncă şi activitate în general, precum şi în atitudinea faţă de sine însuşi. Dacă prin atitudine vom înţelege maniera de a se comporta într-o situaţie, atunci devine clar că atitudinea faţă de alţii şi faţă de sine constituie acele fundamente ale caracterului care determină, în mare măsură, fie formarea unei personalităţi echilibrate (om sociabil, activ, exigent faţă de sine), fie formarea unei personalităţi deviante (bănuitor, distant şi nepăsător faţă de alţii, cu o mare doză de egoism).

Componentele biologice se dezvoltă şi acţionează în condiţiile existenţei şi acţiunii concomitente ale componentelor sociale. Deci, dezvoltarea personalităţii se realizează în timp, prin interacţiunea celor două blocuri mari de componente.[13]

Concluzii

Conform art. 1 din Codul de Procedură Penală, scopul procesului penal este aflarea adevărului. Conceptul de personalitate este esenţial pentru o justiţie ce se fundamentează pe adevăr, ştiinţă şi dreptate, în care primează ideea de reabilitare socială a infractorului. Din aceste considerente, justiţia îşi racordează activitatea la serviciile psihologiei judiciare.

O cercetare strict psihologică a actului infracţional constp în analiza modului în care personalitatea infractorului (inteligenţa, afectivitatea, motivaţia şi voinţa) se manifestă în pregătirea, săvârşirea şi în atitudinea postinfracţională.

Personalitatea infractorului este fondul pe care trebuie să se încrucişeze, în cadrul duelului judiciar, funcţiile apărării şi acuzării, pentru ca, în definitiv, pedeapsa este impusă infractorului, iar efectele sunt condiţionate de această personalitate. Elementele poszitive ale

[13] I. Bus, *op. cit.*, p. 63.

personalităţii vor putea conduce la o pedeapsă mai uşoară, pe când cele negative vor trebui înfrânte printr-o sancţionare mai aspră. Există şi situaţii în care pedepsele sunt insuficiente, acestea generând, de obicei, fenomenul recidivei, pentru care încă nu exista remediu propice.

Cercetarea complexă a fenomenului infracţional, sub toate aspectele sale, deschide largi perspective explicaţiei ştiinţifice a mecanismelor şi factorilor cu rol favorizand, permiţând o fundamentare realistă a măsurilor generale şi speciale orientate cître prevenirea şi combaterea manifestărilor antisociale.

PRELEGEREA V
PERSONALITATE – CONJUNCTURĂ - INFRACȚIUNE.

5.1. Conceptul de personalitate

Analiza actului infracţional constă în determinarea modului în care psihicul autorului faptei (inteligenţa, afectivitatea, voinţa) îşi pune amprenta în pregătirea, săvârşirea şi atitudinea post-infracţională.

Pentru o mai bună cunoaştere a cauzelor criminalităţii în mod general şi individual, pentru o mai adecvată organizare socială a prevenirii infracţiunilor şi pentru individualizarea pedepsei şi a tratamentului în penitenciar şi în afara lui, este nevoie să se opereze cu conceptul de **personalitate** din punct de vedere transdisciplinar.

Personalitatea infractorului este studiată din perspectivă transdisciplinară implicând:

a) **cercetarea clinică,** pentru a determina antecedentele personale şi patologice ale individului;

b) **examinări paraclinice,** pentru a urmări evoluţia unor tulburări prin probarea şi obiectivarea cercetării clinice;

c) **investigările biogenetice**, care au în vedere rolul factorilor ereditari în evoluţia personalităţii şi îşi doresc să identifice aceşti factori;

d) **interpretarea neurofiziopatologică** pentru explicarea cauzelor manifestărilor agresive cu consecinţe antisociale, condiţiile biopsihologice care le accentuează sau le influenţează;

e) **cercetarea sociologică**, care îşi propune în primul rând să reconstituie structura personalităţii delincventului şi a modului în care s-a integrat în societate, a conflictelor şi a modalităţilor de soluţionare a acestora şi, în al doilea rând, să îmbunătăţească posibilităţile de reechilibrare şi reinserţie socială;

f) **rezolvarea medico-legală**: prin oferirea de date medicale pentru a stabili conştiinţa şi gradul de discernământ al infractorului.

Această studiere a comportamentelor deviante permite aprecierea corectă a stării psihice a personalităţii deviante, determinarea trăsăturilor esenţiale ale personalităţii, natura şi evoluţia tulburărilor care au însoţit sau au precedat săvârşirea infracţiunii şi riscul agravării acestora, precum şi aprecieri în legătură cu periculozitatea trăsăturilor de personalitate şi de comportament care au precedat sau au însoţit comportamentul deviant.

Personalitatea infractorului condiţionează efectele pedepsei care e impusă infractorului. Astfel, unei personalităţi ce posedă multe elemente pozitive i se va atribui o pedeapsă mai blândă, în timp ce uneia dominată de elemente negative e se va asocia o pedeapsă mai aspră.

V. Dragomirescu consideră personalitatea ca "o sinteză a tuturor elementelor care concură la conformaţia mintală a unui subiect căruia îi dă o fizionomie proprie, specifică. Această conformaţie rezultă din nenumărate particularităţi ale constituţiei sale psihofiziologice, ale componentelor sale instinctiv – afective, ele însele alimentate de aferenţele senzitivo – senzoriale şi cenestezice, a modului său de a reacţiona, de amprentele lăsate de toate experimentele trecute, care au jalonat istoria sa individuală."

În concepţia lui **Constantin Enăchescu**, **personalitatea** concentrează o organizare structurală de factori care se integrează într-o unitate spaţială şi care este dotată cu o continuitate temporală. Personalitatea unui individ se poate modifica, însă identitatea sa rămâne neschimbată. Ea este dată de caracteristicile "Eului individual". Pierderea identităţii duce la depersonalizare, care este o gravă alterare patologică.

Personalitatea poate reprezenta deci mediul în care se dezvoltă boala.

Concept operaţional, personalitatea desemnează o multitudine de aspecte reunite sintetic în cadrul unui sistem unic, reprezentate prin aspecte biologico – genetice, psihologice, morale, culturale şi sociale.

Pentru **K. Schneider**, personalitatea este fiinţa umană din punct de vedere al sentimentului, tendinţei şi voinţei.

După **C. G. Jung**, personalitatea reprezintă rolul pe care-l joacă individul în lume sau faţă de el însuşi.

J. Delay şi **P. Pichot** definesc personalitatea în felul următor: "personalitatea este organizarea dinamică a aspectelor cognitive (intelectuale), afective, conative (pulsiuni şi voinţă), fiziologice, morfologice ale individului."

Eysenck înţelege prin personalitate un câmp larg de investigaţii asupra fiinţei umane concepută ca un întreg.

Th. Kammerer şi **A. Porot** consideră că personalitatea se defineşte prin următoarele caracteristici: unitatea şi identitatea sa, care alcătuiesc un tot coerent, vitalitatea, ca ansamblu însufleţit, influenţat de factori interni şi externi, conştientizarea ca reprezentare mintala a activităţilor fiziologice şi psihice, raportul individului cu mediul în vederea realizării echilibrului.

Pende descrie personalitatea sub forma unei piramide biotipologică cu baza formată din ereditate, suprafeţele reprezentate de morfologic, temperament, caracter şi inteligenţă, iar vârful fiind reprezentat de sinteza globală a personalităţii.

Una dintre cele mai profunde teorii cu privire la personalitatea criminală este cea elaborată de **Jean Pinatel** care consideră trecerea la săvârşirea infracţiunii ca fiind punctul cheie. Condiţiile trecerii la act sunt determinate la infractori de un nucleu al personalităţii caracterizat prin: egoism, labilitate, agresivitate şi indiferenţă afectivă. Nucleul personalităţii criminale este dinamic şi constă în unirea acestor elemente, care în esenţa lor nu sunt anormale.

Jean Pinatel consideră că "în circumstanţe excepţionale, orice om poate deveni delincvent". Diferenţa dintre delincvent şi nedelincvent constă în "pragul delincvenţial", în sensul că delincventul nu trebuie să fie neapărat incitat din exterior pentru trecerea la act, ci îşi creează singur ocaziile pentru a face acest lucru. O altă distincţie între aceştia se referă la aptitudinea mai mult sau mai puţin pronunţată de trecere la act. **Pinatel** susţine că personalitatea trebuie studiată în situaţie.

Actul criminal care rezultă dintr-o situaţie specifică constituie reacţia unei personalităţi la această situaţie. În situaţii nespecifice, personalitatea domină situaţia, iar actul criminal reprezintă efectul direct al activităţii personalităţii. Factorii de mediu influenţează atât formarea personalităţii, cât şi a situaţiilor. **Pinatel** susţine că "mediul poate fi criminogen nu numai prin multiplicarea ocaziilor de a comite crime ci, în egală măsură, şi prin faptul că uşurează structura personalităţii criminale".

Persoana limită

Desfăşurarea vieţii este legată de diferitele “evenimente” şi “situaţii” cu care persoana vine în contact, pe care le asimilează sau cu care se confruntă, construindu-şii din această întâlnire experienţa sa personală.

În toate cazurile, raportul “persoană/situaţie” este o confruntare care implică următoarele aspecte: atitudinea individului faţă de situaţie, o opţiune, în sensul de adoptare a unei soluţii, depăşirea situaţiei de către individ.

În faţa evenimetelor psihotraumatizante ale vieţii trăite, persoana “răspunde” prin mobilizarea mecanismelor sale de apărare pentru a se putea adapta la evenimentele respective. Mecanismele de apărare intră în acţiune în mod automat, inconştient. În această situaţie, modul de a se prezenta al persoanei este in raport direct cu **“situaţia – limită”** şi în aceste noi circumstanţe ea devine o **“persoană – limită”.**

Mecanismele de apărare acţionează ca o reacţie de moment. Dacă evenimentul psihotraumatizant persistă, ele se convertesc în simptome clinice.

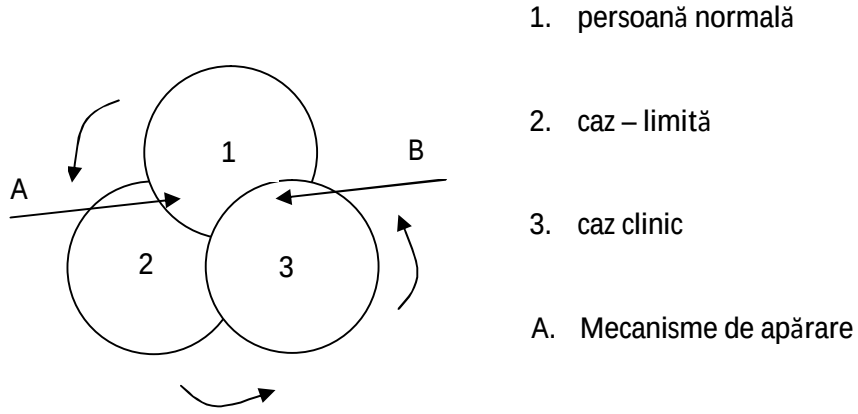

FIG 3. Mecanisme de apărare.

Orice individ angajat într-o situaţie – limită devine **o persoană – limită**, în mai multe sensuri: în planul conştiinţei sale, în sfera acţiunii, ca tip de reacţie emoţională. Atitudinea persoanei – limită se caracterizează prin:

a) nu crede în limite (persoanele aflate într-o stare de criză sufletească sau bolnavii psihic refuză să recunoască acest lucru, refuzând astfel în mod inconştient limita impusă de situaţie);

b) refuză să accepte situaţia;

c) apare o stare de tensiune, de angoasă, legată de resimţirea limitelor care "închid" câmpul de acţiune al persoanei, limitându-i libertatea individuală;

d) apare sentimentul de disperare şi ideea de ieşire din situaţie;

e) atitudinea finală de resemnare şi de acceptare a situaţiei ca pe o "fatalitate" imposibil de depăşit.

În felul acesta orice persoană angajată într-o situaţie – limită devine o persoană – limită. Ea este obligată în mod absolut şi excesiv să reflecteze asupra situaţiei respective, precum şi a limitelor care i se impun dar, concomitent, să şi adopte o soluţie, să opteze pentru o rezolvare a impasului.

Orice situaţie produce o "deschidere" sau o "închidere" a individului în raport cu propria sa libertate individuală, de acţiune sau spirituală. În acest sens, situaţiile pot fi: situaţii închise sau **"situaţii limită"**, de tipul celor descrise de K. Jaspers şi care "închid" individul, suprimându-i libertatea şi orice contact cu lumea; orice formă de comunicare angajându-l în totalitate în situaţia respectivă; **situaţii deschise**, de tipul opus celor "limită" descrise de K. Jaspers, care "deschid" sau cel puţin "lărgesc" orizontul existenţei, oferindu-i un grad teoretic nelimitat de libertate spirituală sau de acţiune, situându-l "în afara lumii" sau "deasupra" acesteia.

K. Jaspers spunea că atunci când o persoană se află într-o situaţie determinată, unică, ea nu poate trăi fără **să lupte** şi **să sufere**.

Situaţiile – limită nu variază. Ele sunt definitive şi opace, deoarece noi nu mai putem vedea nimic altceva atunci când suntem angajaţi în ele. Ele sunt direct, imediat şi adânc legate de viaţă. "Situaţia" aparţine ca eveniment existenţei, "limita" aparţine conştiinţei.

Orice persoană, ca fiinţă care există, nu poate scăpa sau evita situaţiile – limită. A exista înseamnă a trăi propriile tale "situaţii – limită". Soluţia e dată de cunoaşterea exactă a situaţiilor – limită. Dacă cunosc situaţia, o pot domina, în caz contrar, eu mă afund şi sunt dominat, înghiţit de situaţie. (K. Jaspers).

5.2. Componentele personalităţii

Personalitatea individului se proiectează în lumea exterioară prin impulsuri, atitudini, conflicte. În analiza personalităţii se disting două planuri: planul componentelor personalităţii şi planul tipurilor de personalitate.

Componenta biologică a personalităţii se referă la zestrea nativă a individului şi cuprinde mai multe niveluri: structura genetico – ereditară; biochimico – metabolică, sistemul endocrin şi sistemul nervos vegetativ. Acesta constituie **biotipul**.

Componenta psihologică a personalităţii reuneşte structurile psihice, ele fiind dispuse, de jos în sus, conform dispoziţiei ierarhic – stratificate şi al derivării evolutive prin diferenţiere şi specializarea funcţională. Structurile personalităţii sunt următoarele: structura sau nivelul instinctual (pulsiuni, trebuinţe, tendinţe), nivelul afectiv (emoţii, sentimente, pasiuni), nivelul conativ – voliţional (funcţii gnozice: senzaţii şi percepţii şi funcţii praxice: activitate, voinţă), nivel intelectual simbolic (memorie, imaginaţie, reprezentări, gândire, creativitate) acestea reprezentând **psihotipul**..

Atât zona biologică cât şi cea psihologică a personalităţii sunt date proprii ale individului, specifice lui tipologic, unice şi irepetabile.

Calităţile şi defectele organismului îşi pun amprenta într-o mare măsură asupra personalităţii . Indivizii care au un organism bine structurat sunt plăcuţi ca înfăţişare, sunt siguri pe ei, au un comportament determinat în mod pozitiv de constituţia lor. Din contră, cei care rezistă cu greu la dificultăţi sau care au deficienţe, au şi o personalitate mai fragilă. Sentimentul de inferioritate conduce la comportamente compensatorii, care în nenumărate situaţii pot conduce la comportamente deviante.

Temperamentul se referă la caracteristicile formale ce vizează maniera în care se desfăşoară viaţa psihică a individului. Termenul de **temperament** este sinonim cu cel de **fire**. Astfel, există fire lentă, iute, există oameni care dau dovadă de durabilitate în ceea ce priveşte relaţiile afective şi oameni labili din punct de vedere afectiv.

Aptitudinile se referă la abilitatea naturală de a dobândi cunoştinţe sau îndemânări în sens general sau special. Inteligenţa este o aptitudine generală, în timp ce îndemânarea este una specială. Factorii sociali au însă o influenţă deosebit de marcantă asupra aptitudinilor

înnăscute. Aptitudinile trebuie să fie mereu însoţite şi susţinute de atitudini pozitive din punct de vedere social. Inteligenţa, dacă nu este asociată cu onestitatea ca atitudine socială pozitivă poate să evolueze spre o personalitate de excroc, şantajist sau delapidator.

Componentele biologice se dezvoltă şi acţionează în strânsă legătură componentele sociale. Dezvoltarea personalităţii se realizează în timp prin interacţiunea componentelor biologice şi a componentelor sociale.

Componentele sociale: este cel mai puţin proprie individului, reprezentată de însuşi mediul sociocomunitar al individului, este totodată comună şi celorlalţi membri ai comunităţii umane din care face parte. Din aceste motive, câmpul social al persoanei nu are limite sau, mai precis limitele sale nu se închid la nivelul individului, ci se confundă cu limitele grupului social căruia îi aparţine; el este deci mediul în care persoana există şi acţionează în relaţiile sale cu instituţiile sociale şi cu ceilalţi indivizi.

Componentele sociale se referă deci la factorii de natură socio – culturală de genul mediului social, educaţie care se traduc în atitudini şi caractere şi se consolidează devenind motive care modelează comportamentul.

Caracterul reprezintă totalitatea trăsăturilor esenţiale şi calitativ – specifice care se exprimă în activitatea omului în mod relativ stabil şi permanent. Activitatea individului este însă condiţionată de modelele socio – culturale de comportament, care se interiorizează sub forma atitudinii faţă de semeni, faţă de sine şi faţă de muncă. Atitudinea faţă de sine şi faţă de ceilalţi reprezintă bazele caracterului care determină formarea unei personalităţi echilibrate sau a unei personalităţi deviante.

FIG 4. Model sintetic bio-psiho-social al personalităţii

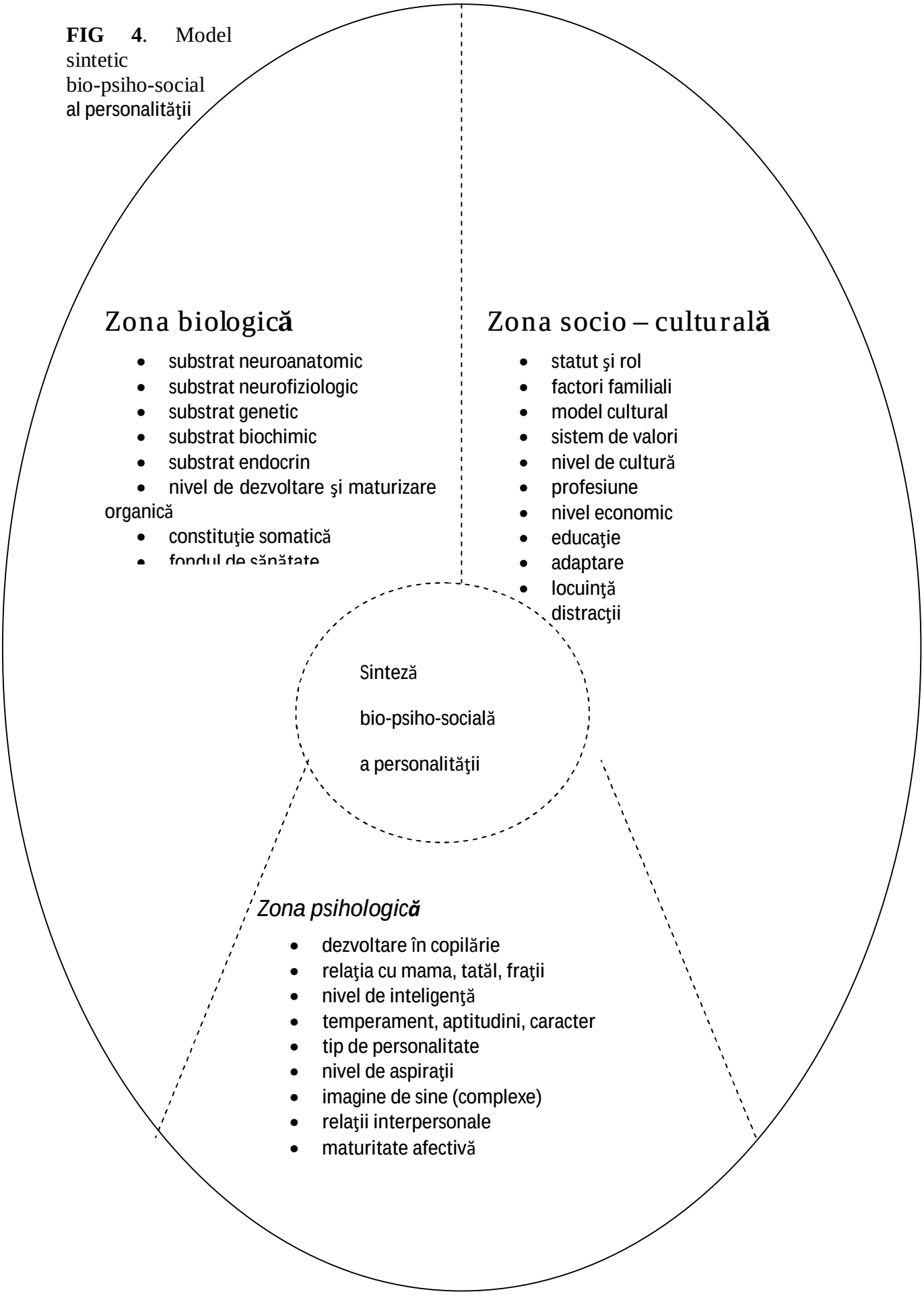

Trăsăturile personalităţii

Trăsăturile personalităţii sunt variabile şi nu au aceeaşi semnificaţie cu trăsăturile de comportament. **H. J. Eysenck** susţine că trăsătura este acel ceva care se manifestă la un individ într-o multitudine de situaţii.

Trăsătura este o tendinţă de reacţie largă şi relativ permanentă. Există astfel trăsături ale cunoaşterii (gândire profundă sau superficială), trăsături ale afectivităţii (sentimente profunde sau superficiale), trăsături ale temperamentului (lent, iute), trăsături ale modului de acţiune şi de decizie.

Trăsăturile de personalitate evoluează de-a lungul existenţei individului, întrucât acesta interacţionează în permanenţă cu societatea şi cu mediul natural, aflate într-o continuă schimbare. De-a lungul acestei interacţiuni pot apărea trăsături noi sau se pot cristaliza altele existente deja. Trăsăturile de personalitate evoluează lent, rar producându-se modificări radicale, profunde, dramatice ale personalităţii.

> Personalitatea nu este numai suma trăsăturilor caracteristice şi relativ stabile, ci reprezintă o constelaţie specifică a acestora, în care una sau mai multe capătă un caracter dominant şi le subordonează pe celelalte. Cunoaşterea reală a personalităţii presupune cunoaşterea dominantei specifice şi subordonarea celorlalte trăsături faţă de dominantă.

Trăsătura de personalitate cea mai importantă care îşi pune amprenta pe conduita socială şi actele devianţilor sociopaţi este **agresivitatea**.

Trăsătură fundamentală a fiinţelor vii, agresivitatea se manifestă în două direcţii (A. Porot): acte cu caracter ostil, destructiv sau răufăcător, îndreptate fie către exterior (hetero-agresive), fie către sine (auto-agresive); tendinţe active, îndreptate către exterior şi care constau din afirmarea de sine, având caracter posesiv şi constructiv.

Se poate spune deci că agresivitatea este legată de satisfacerea nevoilor esenţiale ale vieţii, punct de vedere însuşit de psihanaliză.

Agresivitatea poate fi constituţională (temperament impulsiv, violent) sau dobândită, de tip accidental (traumatisme cranio – cerebrale, epilepsie, alcoolism, toxicomanii, etc).

Agresivitatea este o structură pulsională proprie individului. Ea trebuie considerată din acest motiv ca **o stare psihologică de natură potenţială**, putându-se oricând manifesta în conduitele sau actele individului în funcţie de circumstanţele vieţii acestuia.

Forma cea mai frecventă şi mai directă prin care se obiectivează agresivitatea, ca potenţial uman este **violenţa**. Violenţa este una din trăsăturile agresivităţii personalităţilor deviante şi sociopaţilor.

Se pot distinge trei direcţii de definire a violenţei:

a) **violenţa** considerată **o stare de dezordine**, este o formă coruptă a puterii sau un abuz de putere, impusă contrar voinţei altora;

b) **violenţa** considerată ca **o formă de comportament**, care produce vătămări corporale sau sufleteşti la cei asupra cărora acţionează.

c) Violenţa este actul în sine prin care forţa se realizează ca acţiune asupra altuia. (H.D. Graham şi T. R. Gurr)

d) **violenţa ca acţiune de control**, în sensul de constrângere a acţiunilor sociale, aplicată de anumite persoane sau forţe social – politice asupra restului societăţii în scopul obţinerii unor modele specifice de comportament. (E. Converse)

Important este însă faptul că **agresivitatea** se manifestă în act prin două aspecte: forţa şi violenţa. Ambele sunt suportul unor manifestări antisociale.

Formele cele mai importante ale agresivităţii sunt:

a) **autoagresivitatea** sau violenţa îndreptată împotriva propriei sale persoane, manifestată prin: automutilări, acte de suicid, toxicomanii, alcoolism;

b) **heteroagresivitatea** sau violenţa îndreptată împotriva celorlalţi, manifestată prin: agresivitate verbală; violul, reprezentând atentatul sexual la persoanele de sex opus sau de acelaşi sex, atât adulţi, cât şi copii. Are un caracter sadic – agresiv; criminalitatea sau omuciderea este actul de provocare a morţii unei alte persoane. Motivele pot fi afective (gelozia, ura, pasiuni diferite), nevoi utilitare (câştig, furt, obstacole) sau sociale (răzbunări, revoluţii, etc). Când crima de omor are un caracter de masacru în masă, îmbracă forma genocidului.

Tipul este un stil superior de organizare a personalităţii. **Hipocrate**, pornind de la ideea că temperamentul este componenta de bază a personalităţii, realizează o tipologie bazată pe măsura în care predomină una din cele patru umori ale organismului: sângele, bila neagră, bila

galbenă şi flegma. El consideră că există patru tipuri temperamentale: sangvinic, melancolic, coleric şi flegmatic.

G. CHport asociază temperamentul coleric cu irascibilitatea, pe cel sangvinic cu optimismul, pe cel melancolic cu tristeţea, iar pe cel flegmatic cu apatia.

O altă tipologie a fost elaborată de **C. G. Jung**, care consideră că există două tipuri extreme: introvertit şi extravertit. Între aceste două tipuri se află unul intermediar, ambivalent, care preia caracteristici de la celelalte două tipuri.

Jung consideră că există două orientări majore ale personalităţii: fie spre lumea externă, lumea obiectivă (**extravertit**), fie spre lumea internă, subiectivă (**introvertit**). Ambele orientări sunt prezente la fiecare dintre noi, dar, de regulă, una este mai puternică, dominantă şi conştientă iar cealaltă este mai slabă, subordonată şi inconştientă.

Extravertitul este o persoană sociabilă, înconjurată de prieteni, căruia nu-i place nici o activitate solitară. El tânjeşte mereu după veselie, îi place riscul, este impulsiv. Este glumeţ, deschis, prietenos, optimist, râsul şi veselia constituind elementele fundamentale pentru el. Este activ tot timpul, se pierde uşor cu firea şi uneori poate fi chiar agresiv. Nu are un control riguros asupra sentimentelor sale şi de cele mai multe ori e considerat o persoană în care poţi avea încredere.

Introvertitul este un tip liniştit, retras, cu puţini prieteni, foarte rezervat. Nu este impulsiv şi de cele mai multe ori gândeşte în perspectivă. Introvertitul are tendinţa de a lua totul în serios şi de a duce o viaţă ordonată, după un anumit program întocmit riguros. Sentimentele sale se află sub control şi de foarte puţine ori este agresiv cu ceilalţi. Introvertitul este un om care preţuieşte valorile morale, un om pe care te poţi baza întotdeauna.

Aceste tipologii nu reuşesc însă să surprindă întreaga varietate a personalităţii umane, întrucât nu există un tip pur în nici un sistem tipologic. De-a lungul istoriei psihologiei, la aceste tipologii s-au alăturat o serie de teorii.

Lombrozo susţinea că există un factor genetic care defineşte criminalul înnăscut. Astfel, el descria trăsăturile antropologice ale diferitelor personalităţi criminale, susţinând că acestea pot fi recunoscute după înfăţişare. Astfel, cei predispuşi la viol ar avea craniul mare,

urechile foarte lungi, ochii oblici, nasul turtit, mâinile foarte lungi, în timp ce, cei predispuşi la crimă ar avea craniul alungit, îngust, maxilare lungi, puternice, pomeţi proeminenţi.

O altă abordare este cea a lui **Ferri** care a orientat studiul spre psihologia criminalului. Criminologia cercetează crima şi personalitatea criminalului, în contextul condiţiilor psihice şi socio-culturale ale comunităţii unde se dezvoltă personalitatea criminalului. În concepţia lui Ferri, fiecare delict are o determinare multiplă, acordând prioritate factorilor sociali.

Responsabilitatea reprezintă centrul explicitării structurii personalităţii criminale. Mobilurile unei crime presupun noţiunea de datorie morală care cuprinde atât ceea ce este permis, cât şi ceea ce este interzis. Problema care se ridică este dacă criminalii sunt din punct de vedere mintal, normali sau patologici. Viaţa ne dovedeşte că oamenii nu sunt egali între ei, existând numeroase variaţii şi diferenţieri chiar în cadrul normalităţii. (Dobzhansky) Este necesar să constatăm care este diferenţa dintre "personalităţi normale" şi "personalităţi anormale" sau "personalităţi psihopatice".

Majoritatea autorilor aunt de acord asupra faptului că a trasa o limită între "normali" şi "psihopaţi" este extrem de dificil.

K. Schneider afirmă că "personalităţile psihopatice sunt acele forme anormale care suferă din cauza anomaliei lor şi din cauza cărei anomalii suferă şi societatea".

Deci **personalităţile psihopatice** sunt **personalităţi anormale** în măsura în care ele afectează caracterul şi deranjează societatea.

Personalitatea anormală sau psihopatică a putut fi definită doar în raport cu **personalitatea normală**, care apare ca fiind acel tip de personalitate care acţionează în conformitate cu valorile morale şi cu normele sociale.

Deci "este considerat normal acel om la care dizarmoniile personalităţii şi reacţiile sale se menţin între anumite limite, iar trăsăturile individuale ale personalităţii acestuia nu înregistrează deviaţii semnificative în raport cu media". (**N. Petrilowitsch**).

5.3. Tipuri de personalitate

S-a observat de foarte mult timp că există categorii de indivizi care au în comun aceleaşi caracteristici, din punct de vedere al intereselor, manierei de a gândi lucrurile, temperamentului, constituţiei fizice. Indivizii care aparţin unei astfel de categorie, în raport cu caracteristica potrivită, aparţin aceluiaşi tip. Astfel, indivizii care sunt caracterizaţi prin rigiditate, subiectivitate, iritabilitate, perseverenţă, timiditate pot fi încadraţi în tipul introvert. Tipul este o noţiune supraordonată noţiunii de trăsătură.

După Petrilowitsch, tot ceea ce se situează în afara acestor limite – cadru sunt forme neobişnuite de comportament. Unele dintre ele au un caracter **antisocial** (devianţa), altele nu.

Majoritatea specialiştilor sunt de acord cu faptul că devianţa reprezintă o formă de comportament anormal, care vine în contradicţie cu normele admise de societate, având caracter de violenţă care produce dezaprobare, frică şi indignare. (I. Reiss, A. Cohn, E. Sagarin)

Un alt tip de personalitate, înrudită cu cea deviantă, dar diferită de aceasta este **personalitatea marginală** care conduce la **comportament de tip marginal** care, deşi este în afara limitelor modelului cultural, nu este condamnat de societate. Indivizii care adoptă un asemenea comportament sunt nişte "înstrăinaţi" de grupul social, care se autoizolează, devenind bizari şi nedoriţi de ceilalţi membri ai societăţii. (H. Becker)

Un alt aspect al vieţii sociale care este pus în relaţie cu devianţa este excentricitatea. Ea trebuie considerată o formă particulară de "a fi" individuală în raport cu ceilalţi, dar care nu contravine flagrant cu normele sociale. Distincţia dintre devianţă şi excentricitate este similară cu cea dintre devianţă şi nonconvenţionalism. (J. Katz, E. Sagarin)

Din cele de mai sus se desprinde faptul că, ori de câte ori se discută problema **devianţei**, acesta implică trei dimensiuni:

−dimensiunea socială, legată de conformitatea adaptării individului la valorile normative ale modelului socio – cultural;

−dimensiunea psihologică, legată de motivaţiile şi scopul comportamentului individual;

−aspectele psihopatologice, legate de descărcarea pulsional – agresivă a tendinţelor antisociale ale individului

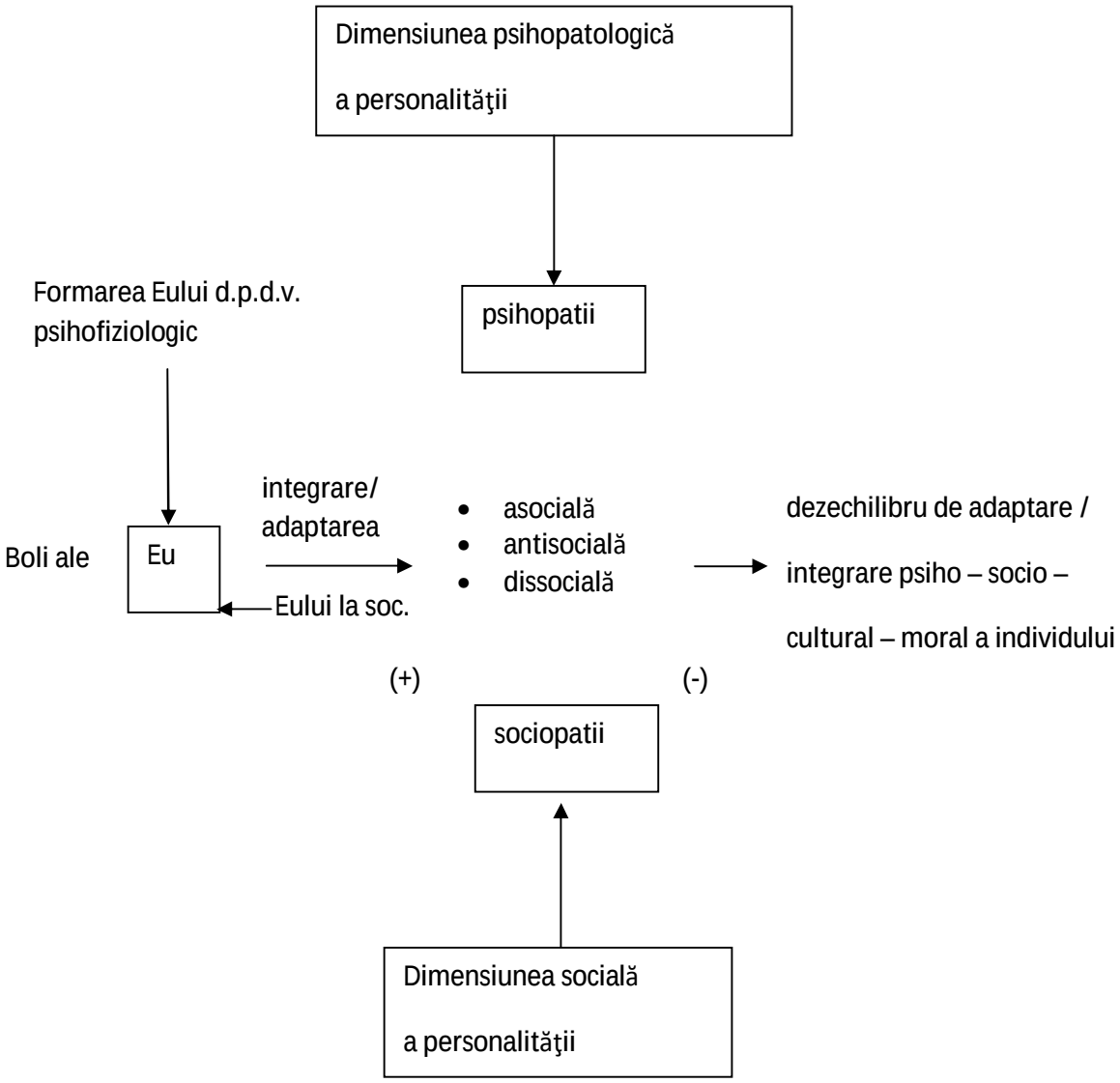

FIG.5 Dimensiuni ale devianţei.

Studiile statistice au pus în evidenţă faptul că în orice comunitate social – umană există pe lângă **indivizi normali**, o categorie de indivizi cu tulburări psihice – **bolnavii mintal** şi altă categorie de indivizi cu tulburări de comportament de tip deviant, antisocial – **sociopaţii**. Vom insista pe evidenţierea trăsăturilor caracteristice personalităţii sociopate, dar înainte vom defini devianţa şi apoi sociopatia.

Devianţa este anormalitatea comportamentului produsă prin devieri sau abateri de la normele de conduită socială impuse de modelul socio – cultural şi moral, având ca urmare **acte antisociale**.

Sociopatia este **o anormalitate a personalităţii social – morale** a individului, care reprezintă condiţia sau terenul favorabil apariţiei conduitelor de tip deviant.

Deviantul sociopatic ignoră normele sociale şi posibilităţile represive ale societăţii, utilizând victimizarea celorlalţi ca sursă a propriilor sale satisfacţii, localizând răul în sistemul social, nu în persoana sa. Prin aceasta el devine atât dependent social, cât şi o **personalitate antisocială**.

Elementul esenţial al devianţei este "dezechilibrul moral", care antrenează modificări psihice de comportament şi conştiinţă secundare. La deviantul sociopatic anomalia de personalitate se traduce prin dificultăţi de adaptare sau printr-o permanentă stare de inadaptare la normele şi legile vieţii sociale. Această stare este cunoscută sub numele de **"dezechilibru psihopatic"**, **"personalitate antisocială"** şi **"sociopatie"**.

Sociopatul este antisocial şi din acest motiv societatea îl refuză, îl reprimă prin legi. La sociopaţi se poate vorbi chiar de reeducare socială.

Deviantul sociopatic prezintă un profil propriu al personalităţii sale, marcat de aspectele psiho – morale de tip deviant, care-l deosebesc de bolnavul mintal.

Semiologia deviantului sociopatic este reprezrentată prin următoarele grupe de manifestări:

−Un anumit stil de existenţă marcat prin următoarele: instabilitate, impulsivitate, inadaptare, disimularea actelor comise, tendinţă la mitomanie;

−Copilărie tulburată în care notăm: alternanţă de apatie şi surescitare, activitate şcolară neregulată, acte de indisciplină, crize de mânie, fugi;

−Accentuarea acestor tulburări în perioada adolescenţei, când apar: conflicte cu autoritatea (părinţi, educatori), instabilitate sau inegalitate şcolară urmată de eşecuri, frecventarea unor grupuri marginale sau delictuale la care se asociază (furt, lovire), consumul de alcool, dezertări din armată, stări reactive, etc.

−La adultul sociopat remarcăm următoarele trăsături de personalitate: accentuarea stării de instabilitate, dificultăţi considerabile de integrare socio – familială sau profesională, acţiuni

delictuale nete, un mod de viaţă parazitar, egoism şi instabilitate afectivă, fuga de responsabilitate, etc.

Pe acest fond de personalitate pot apărea la deviantul sociopatic diferite forme de manifestare psihopatologice pure, manifestate prin următoarele: crize de agresivitate clasică de tip auto sau hetero-agresiv, stări depresive legate de vidul de existenţă, stări reactive diferite, alcoolism, etc.

Enăchescu Constantin consideră că elementul central care trebuie luat în considerare ori de câte ori se vorbeşte despre conduitele de tip deviant este "Eul individual" şi în primul rând dinamica şi structura acestuia. Pornind de la acestea, distingem două aspecte:

1. **Eul de tip tare**, cu o dinamică reactivă, situaţie în care abaterea de la normalitate se poate manifesta fie sub forma "afirmării", fie sub forma "violenţei". Afirmarea este latura activă a Eului tare, orientat în raport cu valorile supra-Eului moral. **Violenţa** este latura haotică a Eului tare, orientat în raport cu pulsiunile primare inconştiente. Ea se caracterizează prin impulsivitate, caracter iraţional, nereflexiv şi heteroagresiv.
2. **Eul de tip slab**, cu o dinamică areactivă, în care situaţie "abaterea" de la normalitate se poate manifesta fie sub forma "refugiului", fie sub forma "dependenţei". Refugiul se caracterizează prin retragerea în faţa situaţiilor vieţii, caracterizat prin defetism, anxietate, autoagresivitate, pierderea încrederii prin devalorizarea porpriei persoane.

Dependenţa este caracterizată prin imaturitate afectivă care nu atinge gradul de realizare completă, lipsa unei imagini de sine stătătoare, simte nevoia de protecţie, frustrare.

Enăchescu Constantin a realizat clasificarea conduitelor deviante în trei grupe:

- conduite de tip antisocial;
- conduite de depedenţă socială;
- conduite de refugiu.

A. Conduitele de tip antisocial

Acest tip de devianţă are la bază **instinctul combativ**, din care se dezvoltă agresivitatea si violenţa (P. Bovet). Instinctul combativ apare la individ odată cu sentimentele sociale şi se poate manifesta la orice vârstă. El este automat necontrolat şi necontrolabil, violent, caricatural şi prezintă un mare grad de periculozitate.

Particularitatea conduitelor de tip antisocial este agresivitatea dezlănţuită sub forma violenţei; fie că este vorba de autoagresivitate, fie că este vorba e heteroagresivitate.

În actul de agresivitate sunt implicate de regulă trei persoane, fiecare având un anumit statut şi rol aşa cum se poate vedea în schema următoare:

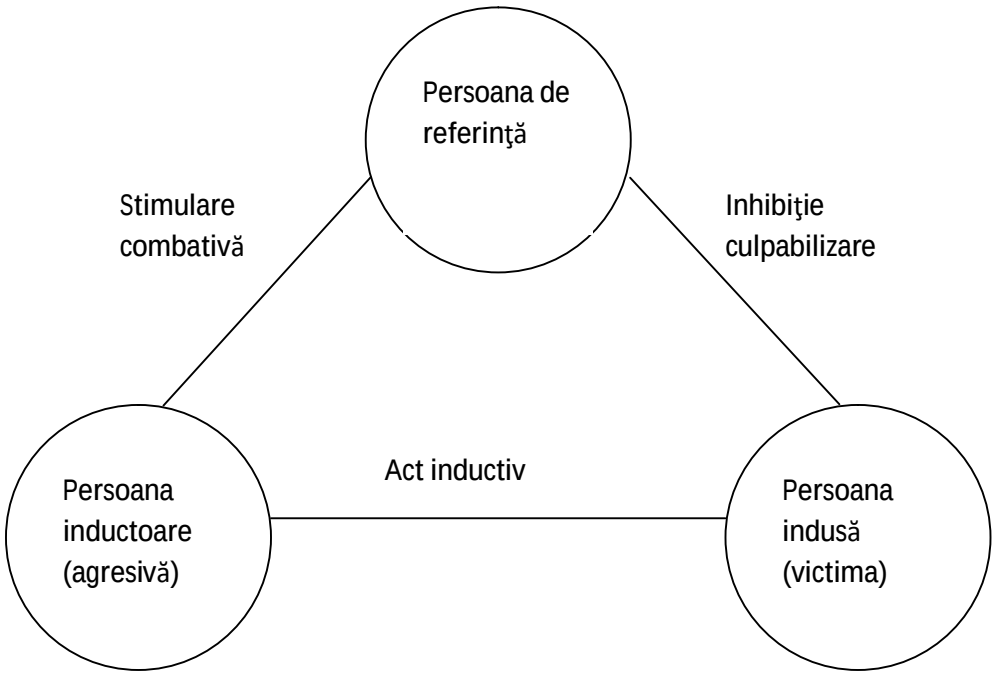

FIG. 6 Persoane implicate în actul agresiv.

a) Persoana inductoare, care are rol de agresor şi victimizant;
b) Persoana indusă care este victima agresorului;
c) Persoana de referinţă care constituie sursa motivaţională a conflictului.

Nu există nici o formă pură de agresivitate, ci în orice act de agresivitate se distinge o anumită dominantă fie a auto-, fie a heteroagresivităţii.

În ceea ce priveşte **criminalitatea** şi **delincvenţa**, sunt expresia unui conflict care opune individul grupului comunitar. (A. Porot)

Criminalitata este considerată ca reprezentând actul deosebit de grav de heteroagresivitate prin care un individ produce grave vătămări corporale altuia sau chiar moartea acestuia.

Problema criminalităţii comportă studiul a două categorii de factori:

a) Mediul social cum ar fi: influenţe familiale, educaţie greşîtă, frustrări sau carenţe emoţionale în copilărie, factori economici, mizerie, toxicomanii, perioade de şomaj;

b) Factori legaţi de constituţia bio-psihică a individului, ereditate, antecedente patologice personale sau familiale

Crima mai poate fi produsă în cazul unor obsesii impulsive la care subiectul nu mai poate rezista. Prin trecerea la actul criminal, el se eliberează.

Schizofrenicii comit cele mai ciudate crime, dramatice, dar mai ales paradoxale ("omucideri nemotivate").

O mare varietate de agresivitate criminală este provocată de cazurile limită: personalităţi perverse constituţional sau degeneraţii impulsivi. La baza acestor crime se află dezechilibre caracteriale sau imaturitate afectivă, în cazul sadicilor.

A. Porot face o clasificare a criminalilor, luând în discuţie toate aspectele legate de determinism şi contituţie a acestora.

a) **Criminali de factură net patologică** sunt cei la care se decelează stări psihotice grave, epilepsie, psihoze halucinatorii, stări toxice, deliruri cronice sistematizate;

b) **Criminali obişnuiţi** – reprezintă grupa inadaptaţilor sociali amorali, fie delincvenţi obişnuiţi şi recidivişti, fie delincvenţi ocazionali. Factorul decisiv îl reprezintă o anumită imaturitate afectivo – intelectuală, inadaptare socială şi amoralismul. În această grupă se criminali intră: personalităţi anormale (amorali, perverşi, dezechilibraţi, impulsivii); personalităţile de tip "degenerat", în care se pune accentul pe ereditate şi tulburările de caracter şi intelect;

c) **Criminalii ocazionali** sunt persoane ce comit în mod cu totul ocazional crime, cu caracter pasional (dragoste sau gelozie), fie datorită unor stări emoţionale puternice (mânie, răzbunare), fie dintr-un anumit fel de a înţelege sentimentele de onoare. Tot aici intră crimele politice, mistice.

d) **Criminalii fără un mobil aparent** (mobil motivat de stări conflictuale, complexuale) au de regulă un caracter bizar sau absurd.

B. Conduitele de dependenţă socială

Acest tip de devianţe au la bază, ca motivaţie, o imaturitate emoţional – afectivă sau intelectuală cu consecinţe importante asupra personalităţii şi a conduitei indiviudului. Un rol important revine frustrărilor şi carenţelor emoţional – afective din copilărie, defectelor e educaţie, modelului familial rău. În plus, sunt luate în considerare sugestibilitatea, lipsa de educaţie, nivel intelectual redus, toate constituindu-se în carenţe social – morale importante.

Acest tip e conduită reprezintă forma opusă a agresivităţii.

Dependentul este individul dependent de societate, care stârneşte mila, nevoia de a fi protejat.

Această conduită deviantă de tipul dependenţei sociale este reprezentată fie prin prostituţie, fie prin cerşit.

Prostituţia este acea situaţie a instabilităţii şi a inadaptării sociale care are ca mobil instinctul sexual. este o imaturitate a Eului, care nu se poate acomoda cu rigorile sociale şi morale.

C. Conduitele de refugiu

Aceste conduite au la bază inadaptarea individului la situaţiile şi la evenimentele vieţii, la grupul social şi la normele de comportament ale modelului socio – cultural. Acest tip de devianţă împrumută caracteristici de la celelalte două anterior descrise, prin faptul că refuză realitatea.

Cauzele conduitelor de refugiu sunt reprezentate prin: frustrări în copilărie, tensiuni urmate de revoltă, dorinţa de schimbare, izolare, căutarea unei noi realităţi, dorinţa de ieşire, de evadare de sub presiunea unei autorităţi (familie, grup social, grup şcolar, etc).

În cadrul conduitelelor deviante de refugiu distingem ca forme de manifestare fugile şi vagabondajul, alcoolismul, spiritul de aventură, toxicomaniile, etc.

Pe baza datelor de mai sus putem considera că avem de-a face cu un grup de tulburări psihosociale net individualizate, cu o configuraţie şi nişte legi interne proprii în raport cu alte forme de manifestare ale personalităţii.

PRELEGEREA VI

DELICVENȚA.

6.1. Definirea noţiunii de delicvenţă.

Delincvenţa este o formă de devianţă socială negativă, definită adesea şi prin termenii de criminalitate şi infracţionalitate. În ce priveşte termenul delincvenţă juvenilă, în literatura de specialitate există mai multe opinii. Conform legislaţiei, minorul delincvent este o persoană cu vârsta cuprinsă între 14-18 ani, care a comis o crimă sau o acţiune pasibilă de pedeapsă. Menţionăm, însă, că în categoria de delincvenţă juvenilă uneori sunt incluşi şi tineri mai mari de 18 ani, care manifestă comportamente deviante de la normele convieţuirii sociale.

Desfăşurarea unor activităţi eficiente de prevenire şi dezrădăcinare a fenomenelor delincvente necesită, în primul rând, cunoaşterea temeinică a cauzelor ce le-au generat, a căror cercetare reprezintă şi obiectivul de bază al prezentului articol.

Devianţa are un conţinut extrem de vast. În sensul cel mai larg, general acceptat, ea înseamnă un comportament atipic, o îndepărtare de la poziţia standard. Există o devianţă pozitivă (are, de regulă, o influenţă favorabilă asupra ordinii sociale; de exemplu, inovaţia şi invenţia) şi una negativă (are finalităţi nefavorabile, fiind orientată împotriva valorilor unui grup social).

Referindu-ne la caracteristica comportamentului delincvent, observăm din start că acesta este un fenomen complex, incluzând multiple dimensiuni de natură statistică, juridică, sociologică, psihologică, asistenţială (a asistenţei sociale), prospectivă, economică şi culturală: dimensiunea statistică caracterizează starea şi dinamica delincvenţei în timp şi în spaţiu; dimensiunea juridică evidenţiază tipul normelor juridice violate prin acte şi fapte antisociale, periculozitatea acestora, prejudiciile produse, tipul de sancţiuni preconizate pentru persoanele delincvente; dimensiunea sociologică este centrată pe identificarea cauzelor delictelor şi crimelor, pe elaborarea şi promovarea unor măsuri de prevenire; dimensiunea psihologică se referă la structura personalităţii individului certat cu legea, la motivaţia comiterii delictului, atitudinea delincventului faţă de fapta comisă (răspunderea, discernământul etc.); dimensiunea asistenţială (a asistenţei sociale) pune accentul, în special, pe modalităţile de resocializare şi reintegrare a persoanelor care comit delicte, de „umanizare” a justiţiei, prin promovarea formelor alternative la detenţie etc.; dimensiunea economică evidenţiază aşa-zisul cost al crimei, consecinţele directe şi indirecte ale delincvenţei din punct de vedere material şi moral; dimensiunea prospectivă vizează tendinţele de evoluţie a delincvenţei, precum şi propensiunea spre delincvenţă a anumitor indivizi şi grupuri sociale.

Trecerea în revistă a acestor dimensiuni atestă caracterul interdisciplinar al fenomenului de delincvenţă, ceea ce face extrem de dificilă abordarea şi studierea ansamblului de infracţiuni produse într-o societate şi a cauzelor acestora, impunând necesitatea implicării specialiştilor din cele mai diverse domenii: sociologie, drept, asistenţă socială, psihologie, medicină etc. Dintr-o perspectivă multidisciplinară, etiologia delincvenţei juvenile poate fi studiată atât ca act individual, cât şi ca fenomen social, aceste două domenii intercalându-se, dar în acelaşi timp păstrând şi o independenţă relativă.

Ca act individual problema cauzelor, factorilor generatori de comportament delincvent şi-a găsit explicaţia în două grupe mari de teorii:

- teoriile constituţionale, potrivit cărora delincvenţa este un fenomen înnăscut, îşi are deci originea în individul însuşi, în factorii biologici şi genetici;

- teoriile mediului social, care consideră delincvenţa un produs exclusiv al influenţei mediului exterior asupra formării personalităţii.

Teoriile constituţionale, la rândul lor, pot fi divizate şi ele în două grupe. Prima grupă include teoriile care acordă un rol determinant factorilor interni (endogeni), „eredităţii criminale”. Din cunoscuta teză a lui C. Lombroso, potrivit căreia multe infracţiuni sunt de natură biologică şi ereditară, s-au inspirat mai multe teorii, printre care:

• teoria eredităţii a lui Gorring, potrivit căreia comportamentul social este un comportament moştenit. (Gorring stabileşte că 68% din descendenţii infractorilor devin ei înşişi infractori. În felul acesta, el înlocuieşte teoria criminalului înnăscut cu teoria eredităţii);

• teoria arborelui genealogic, care încearcă să demonstreze că în familiile ai căror descendenţi au avut antecedente penale există un număr mai mare de infractori. Astfel, americanul Goddard, studiind descendenţii unui pescar olandez pe mai multe generaţii, proveniţi din două căsătorii (prima − cu o femeie dintr-un mediu infracţional, cea de-a doua – cu o femeie virtuoasă), stabileşte că acei copii care au devenit delincvenţi au provenit din prima căsătorie a pescarului;

• teoria gemenilor, elaborată de Lange şi Cristiansen („Crima ca un destin”), prin care se încearcă să se demonstreze că predispoziţia ereditară în comiterea actului criminal constituie, în cazul gemenilor monozigotici, un factor foarte puternic1. La sfârşitul secolului trecut ei au studiat un număr de aproape patru mii de gemeni cu privire la incidenţa comportamentului infracţional, constatând că dacă unul din gemeni este implicat într-un act infracţional, fratele său, univitelin, va fi infractor cu o probabilitate de 35%, iar în cazul când nu sunt gemeni identici, cu probabilitatea de 12%;

• teoria copiilor adoptaţi, inserată în unele studii mai recente, caută să stabilească o corelaţie între comportamentul delincvent al unor copii adoptaţi şi comportamentul părinţilor biologici. Astfel, s-a constatat că anumite predispoziţii moştenite de la părinţii biologici pot determina o creştere a probabilităţii ca descendenţii acestora, adoptaţi de alte familii, să devină infractori1. Cea de a doua grupă a teoriilor constituţionale nu neagă importanţa eredităţii, a factorilor biologici şi genetici, dar le atribuie acestora un rol indirect în săvârşirea actului delincvent (infracţional).

Cele mai multe dintre aceste teorii desemnează ca factori predispozanţi la delincvenţă particularităţi ale structurii personalităţii, precum:

• capacităţile intelectuale reduse ale individului (întârzieri mintale, debilitate, mediocricitate);

• trăsăturile temperamentale. (Conform opiniilor mai multor specialişti, temperamentul coleric şi melancolic favorizează evoluţiile spre devianţă, pe când cel flegmatic şi sangvinic instituie multiple obstacole în calea interiorizării modelelor de comportament predeviant sau deviant);

• tulburările de natură psihopatologică (copiii deficienţi mintal, copiii nevrotici, cu frecvente stări depresive, copiii impulsivi, cu accese frecvente de agresivitate etc.)

Acestea sunt doar câteva dintre particularităţile structurii personalităţii care comportă un risc de deschidere spre delincvenţă. Specialiştii în geneza fenomenului delincvenţei juvenile sunt unanimi în a acorda o importanţă deosebită factorilor subiectivi, adică celor ce ţin de personalitatea copilului.

Neglijarea caracteristicilor psihologice şi biologice ale omului înseamnă a nu ţine cont de fiinţa umană, înseamnă depersonalizarea întregului proces de apariţie şi de structurare a comportamentelor deviante. Totodată, e necesar a menţiona că structurile dobândite de un individ atât în plan biologic cât şi în plan psihiatric nu pot avea o importanţă criminogenă prin ele însele, nu pot transforma acest individ în mod inevitabil întru-un infractor, tot aşa precum nu există nici o garanţie că un individ perfect sănătos nu va intra niciodată in conflict cu legea. Este necesar să recunoaştem şi un alt adevăr ştiinţific: ereditatea nu poate fi disociată de influenţa mediului, a factorilor externi, a ceea ce numim lumea înconjurătoare a fiecărui individ.

Personalitatea este rezultatul interacţiunii permanente dintre individ (prin datul său ereditar) şi această lume exterioară.

Influenţa mediului exterior în formarea personalităţii delincvente a minorului îşi găseşte expresie concretă în influenţa:

1) mediului ineluctabil;

2) mediului ocazional;

3) mediului ales sau acceptat;

4) mediului impus.

Prin mediu ineluctabil se înţelege acel mediu fără de care nu se poate concepe în general existenţa individului. Este vorba, în primul rând, de mediul familial de origine şi cel care formează habitatul şi vecinătatea. Familia reprezintă cel dintâi mediu, în care are loc socializarea copilului (cei „şapte" ani de acasă), acest proces dezvoltându-se în dependenţă de relaţiile pe care le are cu mama, tata, fraţii, surorile (şi alţi membri în cazul familiei lărgite). Cât priveşte familia contemporană, e necesar a menţiona ca ea îşi pierde treptat statutul său de instituţie socială, structura ei se destramă, iar prin slăbirea interesului şi controlului părinţilor faţă de preocupaţiile copiilor i se diminuează funcţia educativă.

Cu referire la familie, această situaţie are drept cauză în principal starea ei materială precară. Numărul familiilor aflate în condiţii defavorizate şi stresante este în continuă creştere. Nesiguranţa zilei de mâine creează tensiuni şi certuri între părinţi, între părinţi şi copii, ceea ce impune adesea copiii să evadeze din căminul familial şi să-şi caute rezolvarea problemelor în grupul stradal, între prieteni de ocazie. Aceste cazuri comportă însă riscuri serioase de angajare în acte antisociale (furturi, bătăi etc.). Făcând o mica generalizare a factorilor cu semnificaţii de risc comportamental la nivel de familie, dintre cei mai des întâlniţi în perioada pe care o traversăm putem numi: dezmembrarea familiei (prin decesul unui părinte, divorţ sau abandon familial); abandonarea copiilor de către părinţi (în multe cazuri chiar de la naştere); adopţiile; refacerea ulterioară a căminului familial (părinţi trăind în concubinaj, vitregi, adoptivi); lipsa temporară a unui părinte (închisoare sau internare de lungă durată); părinţi bolnavi cronic, alcoolici, moral decăzuţi sau agresivi; numărul copiilor în familie (dacă sunt mai mulţi copii, cei mari resimt „complexul de detronare" în favoarea celui mai mic; dacă este un singur copil, deseori acesta devine un „copil- problemă") etc.

Anumite disfuncţionalităţi familiale, potenţial generatoare de devieri de comportament la copil, au fost sesizate şi în familiile normal închegate. Printre acestea pot fi numite:

• divergenţa metodelor educative aplicate de părinţi, îndeosebi în ce priveşte recompensarea şi sancţionarea copiilor (copilul este permanent derutat);

• atitudinea hiperprotectoare a părinţilor (duce la iritarea copilului);

• atitudinea familială indiferentă (dezvoltă o agresivitate latentă);

• atitudinea hiperautoritară a părinţilor (creează stări de tensiuni la copil care se pot manifesta mai târziu în descărcări pe seama altor persoane)

Mulţi părinţi nu-şi dau seama cât este de important ca, începând cu primul an de viaţă al copilului, să stabilească legături afective intense cu acesta, să identifice şi să încurajeze proiectele şi experienţele senzoriale şi de cunoaştere a copilului. Potrivit studiilor medicale, relaţia copilului cu mama în primele 9-12 luni de viaţă este mult importantă pentru copil. Acesta, neavând încă o personalitate proprie, simte nevoia identificării cu persoana de lângă el. De aceea, pentru femeia însărcinată, care are de executat o pedeapsă cu privaţiune de libertate, în diferite legislaţii sunt prevăzute măsuri de protecţie: fie de a i se permite să nască copilul şi să-l crească în penitenciar, alături de ea, până la vârsta de 3 ani (Spania, Albania etc.), fie să-şi crească copilul acasă pe o perioadă de un an (întreruperea pedepsei − în legislaţia României, etc.). De asemenea, este demonstrat că, începând cu al 3-lea an de viaţă, copilul vede în tatăl său autoritatea în familie şi, drept urmare, asimilează acest comportament exterior.

Tendinţa de a imita comportamentul membrilor de familie (părinţi, fraţi) este atât de puternică la copil, încât părinţii delincvenţi sau imorali neapărat vor exercita o influenţă nefastă asupra minorului. Mai mult chiar, modificările în viaţa sau structura familiei de origine (abandonul la naştere, separarea copilului de mamă, absenţa tatălui, divorţul, lipsa de îngrijire, certurile etc.), se soldează, de regulă, cu lipsa de afectivitate pentru copil. Multiple cercetări demonstrează însă că „lipsa de afectivitate", de care au suferit unii delincvenţi în perioada copilăriei, a avut pentru ei un rol determinant în formarea comportamentului. Astfel, investigând această problemă, sociologul David Popenoe (SUA) face concluzia că „declinul apărut în urma lipsei tatălui" din familie a condus în SUA la creşterea criminalităţii violente de tip juvenil de 6 ori (de la 16 mii de arestaţi în 1960 la 96 mii în 1992); suicidul în rândul tinerilor s-a triplat; abuzul de droguri şi consumul de alcool a continuat să aibă o rată ridicată; a crescut numărul de adolescente însărcinate etc. O serie de tendinţe alarmante asociate familiei dezorganizate sunt prezentate şi de Mitchell Pearlstein, care afirmă că „70% dintre copiii aflaţi în instituţiile statului provin din familii fără părinţi sau cu părinte unic", că „60% din violatorii americani au crescut în cămine fără tată", că „80% dintre adolescenţii din spitalele de psihiatrie provin din familii destrămate", că „trei din patru sinucideri ale tinerilor apar în casele din care lipseşte un părinte" şi că „72% dintre criminalii adolescenţi au crescut fără tată"2. Din cele menţionate devine clar că pentru a elabora un program eficient de măsuri de prevenire sau de protecţie a minorilor este nevoie să cunoaştem toate perturbările la nivel de familie.

Importanţa habitatului şi a vecinătăţii în etiologia delincvenţei juvenile este relevată atât de studiile sociologice, cât şi de statisticile privind proveniența delincvenţilor. Din aceste studii aflăm, de exemplu, că majoritatea delincvenţilor minori locuiesc în imobile colective (blocuri), în cartiere famate, cu un nivel de viaţă scăzut şi doar o mică parte din ei locuiesc în imobile individuale şi provin din familii bine structurate. Urbanizarea a condus la creşterea criminalităţii în oraşe, la repartizarea ei inegală în interiorul oraşelor, la crearea aşa-numitelor zone de delincvenţă, acestea reprezentând zone de deteriorare materială şi sociomorală pentru indivizii care locuiesc acolo. Domiciliile delincvenţilor minori sunt concentrate, de regulă, în anumite cartiere defavorizate.

Cercetând această problemă, R.Gassin identifică câteva particularităţi ale mediilor urbane care constituie aspecte importante ale influenţei lor asupra formării personalităţii delincventului juvenil:

• opoziţia latentă manifestată faţă de sistemul social;

• adaptarea dificilă a minorilor născuţi în aceste medii la adevăratele valori ale unei vieţi sociale normale;

• alimentarea fenomenului bandelor adolescentine prin asocierea tinerilor din motive diferite: afective, pentru afirmarea sinelui, justificări etc.

De importanţă sporită pentru formarea personalităţii minorilor este şi mediul ocazional sau anturajul. După cum ne relatează numeroase studii, mulţi minori săvârşesc acte criminale sau adoptă un mod de viaţă asocial sub influenţa nefastă din partea celor cu care vin în contact. Unii autori includ în mediul ocazional şi şcoala ca formă de inadaptare dintre cele mai grave. J.Léauté arată, spre exemplu, că inadaptarea şcolară poate constitui etapa iniţială a unei inadaptări sociale individuale2. După cum e ştiut, şcoala este un micromediu socializator de importanţă esenţială în formarea personalităţii copilului. Concomitent, şcoala reprezintă pentru orice minor şi primul mediu exterior care îl obligă să se adapteze unor reguli de conduită în cadrul cărora sancţiunile sunt aplicate de o altă autoritate decât familia.

Criza pe care o traversează în multe privinţe sistemele şcolare contemporane: suprapopularea claselor, discontinuitatea în învăţământ, slaba adaptare a conţinutului disciplinelor studiate, precum şi a metodelor la nevoile tinerilor, pregătirea insuficientă a corpului profesoral, lipsa cadrelor, slaba disciplină etc., conjugate cu carenţele afective sau de educaţie în familie, foarte uşor pot provoca eşecul şcolar. La rândul său, eşecul şcolar constituie un factor important al inadaptării sociale, al comportamentului deviant. Astfel, studiile efectuate în acest domeniu de Heuyer (Franţa) au demonstrat că 65% din minorii delincvenţi supuşi cercetării aveau întârzieri şcolare substanţiale. De asemenea, investigaţiile realizate de soţii Glueck în SUA pe un eşantion de circa 1000 minori au arătat că delincvenţii se deosebeau de non-delincvenţi prin nivelul intelectual, volumul lecturilor efectuate, retard şcolar de cel puţin un an pentru grupul delincvenţilor1.

Referindu-ne la Romania menţionăm că eşecul şcolar este însoţit de frecvente fenomene ale absenteismului şi abandonului şcolar. Potrivit datelor Departamentului Statistică şi Sociologie, în anul şcolar 2003 − 2004 nu au mers la şcoală peste 5 mii de copii în vârstă de 7-16 ani. Creşterea numărului de copii neşcolarizaţi sau care abandonează şcoala, mai ales în cazul elevilor din şcoala primară şi gimnazială, de asemenea favorizează marginalizarea şi delincvenţa juvenilă. Acestea sunt confirmate şi de unele relatări ale Departamentului Instituţii Penitenciare din Romania, din care aflăm că în „izolatoare sunt minori care nu cunosc alfabetul", că „majoritatea copiilor deţinuţi nu au absolvit măcar opt clase, iar unii dintre ei nu au păşit niciodată pragul şcolii". Cercetarea unui număr mare de delincvenţi a permis sesizarea faptului că drept cauză a unui asemenea comportament pentru

mulţi din ei a servit mediul ales sau acceptat la care se referă în primul rând mediul personal, mediul profesional şi cel extraprofesional. Lipsa locuinţei, a unei relaţii stabile cu partenerul, conflictele conjugale etc. sau lipsa unui mediu personal echilibrat, de asemenea a unui mediul profesional (loc de muncă etc.) şi extraprofesional (locurile frecventate în timpul liber) reprezintă factori ce pot conduce la săvârşire de infracţiuni, criminalitate. În contextul celor expuse e greu de imaginat că mediul profesional poate fi generator de criminalitate. Faptul este însă bine argumentat încă în 1974 de C.D.Bryant în lucrarea ce-i aparţine „Deviant behavior. Occupational and organizational bases". Iar astăzi nimeni nu mai pune la îndoială faptul că oamenii de afaceri sau acei care lucrează în domeniul finanţelor, în dorinţa de a se îmbogăţi rapid, săvârşesc infracţiuni. Printre multiplii factori care pot influenţa negativ formarea comportamentului minorilor studiile referitoare la delincvenţa juvenilă enumeră şi permisivitatea, lipsa unui control social asupra locurilor frecventate de minori: baruri, restaurante, discoteci, săli de jocuri etc. Cu referire la Romania, în condiţiile când fenomenele absenteismului şi abandonului şcolar iau amploare, s-ar cuveni ca Ministerul Educaţiei, Tineretului şi Sportului şi Ministerul de Interne să exercite un control mai dur asupra acestor instituţii.

Printre factorii favorizanţi de comportamente delincvente un loc aparte revine mediului impus. Prin mediu impus înţelegem locurile, special amenajate şi aflate în administrarea statului, în care sunt ţinute pentru ispăşirea pedepsei persoanele care săvârşesc infracţiuni de o anumită gravitate (penitenciare, centre de reeducare etc.). Majoritatea studiilor de specialitate menţionează că pedeapsa cu privaţiune de libertate nu totdeauna îşi atinge scopul în care este aplicată, că penitenciarul este, de regulă, un mediu criminogen.

Cele spuse se referă în special la cazurile când se aplică o pedeapsă de lungă durată, efectul acesteia fiind descris cu precizie de Michel Foucault, care menţiona că:

• închisorile nu diminuează rata criminalităţii; oricât ne-am strădui să extindem, să înmulţim sau să îmbunătăţim închisorile, numărul crimelor şi al criminalilor rămâne constant sau, şi mai rău, creşte;

• detenţia provoacă recidivă, căci după ce delincvenţii ies din închisoare au mai multe şanse să revină din nou la ea. (Studiile realizate în Romania în acest domeniu demonstrează că circa 40% din minorii care şi-au ispăşit pedeapsa în închisori recidivează.);

• închisoarea fabrică delincvenţi chiar prin modul de existenţă pe care îl impune deţinuţilor;

• închisoarea favorizează creşterea unui mediu de delincvenţi, solidari între ei, ierarhizaţi, gata pentru tot felul de complicităţi viitoare;

• condiţiile care îi aşteaptă la ieşirea din închisoare pe deţinuţii eliberaţi îi condamnă în mod fatal la recidivă. (Minorii recurg la recidivă deoarece societatea nu-i acceptă, îi marginalizează. Astfel, de peste 6 ani e în vigoare Legea privind adaptarea socială a persoanelor eliberate din locurile de detenţie, aceasta nu se respectă. În situaţia în care statul

nu le asigură un loc de trai şi de muncă acestor minori, nu le rămâne decât să recurgă din nou la ilegalitate.);

• închisorile fabrică delincvenţi în mod indirect, lăsând pradă mizeriei familia deţinutului.

De aceste momente este important să se ţină cont, în special în cazul infractorilor primari (care nimeresc în închisoare prima dată) şi care nu au comis delicte grave, aplicându-li-se ca modalitate mai eficientă forme alternative la închisoare, ce prevăd ispăşirea pedepsei la libertate, ei fiind supravegheaţi de consilierul de probaţiune/reintegrare socială. În contextul celor spuse se simte nevoia de a fi redus numărul de infracţiuni (minore) pentru care minorii sunt pasibili de pedeapsa cu închisoarea.

Cercetată din perspectiva abordării individuale, precum se insistă în teoriile psihologice, delincvenţa juvenilă ne apare ca rezultat al incapacităţii tânărului de a se adapta la condiţiile de viaţă oferite de societate şi la exigenţele normative, incapacitate determinată de particularităţile psihice, de tulburări de natură psihopatologică, provocate de mai mulţi factori, familia având însă rolul cel mai important.

Din această perspectivă, cauzele individuale ale delincvenţei juvenile cedează locul cauzalităţii sistemului în ansamblu. Aici e necesar a menţiona că infracţionalitatea nu este produsul unei oarecare societăţi în funcţie de ideologie sau de alte criterii politice. Ea este specifică întregii societăţii umane şi o regăsim în toate tipurile de societate o dată cu apariţia normelor de drept penal. Totodată, sesizăm şi faptul că o dată cu schimbările politice care se produc într-o societate sau într-un grup de ţări, fie ca urmare a războaielor, se produc schimbări importante şi în structura criminalităţii, inclusiv a delincvenţei juvenile. Spre exemplu, perioada de după război este o perioadă de cumul a mai multor tipuri de criminalitate juvenilă în care predomină infracţiunile împotriva bunurilor (furtul etc.) şi apariţia fenomenului bandelor de tineri, minori (anii `50 în Franţa, Anglia, SUA, Rusia etc.).

O dată cu căderea regimurilor totalitare, multiple transformări s-au produs şi în structura delincvenţei juvenile în fostele ţări socialiste. Astfel, dacă anterior în aceste ţări anumite tipuri de delincvenţă juvenilă erau aproape necunoscute: infracţiunile legate de droguri, prostituţia juvenilă, traficul de fiinţe umane, fenomenul copiilor străzii etc., atunci perioada de tranziţie a generat o serie întreagă de mutaţii în structura criminalităţii. În această perioadă ”criminalitatea reprezintă fenomenul unde se manifestă cel mai pregnant tarele vechiului regim cu slăbiciunile perioadei de tranziţie, producându-se astfel o convergenţă periculoasă între factorii tradiţionali de risc şi noii factori care favorizează criminalitatea”.

Sunt frecvente de asemenea cazurile când anumite caracteristici ale situaţiei politice din unele ţări stau la originea unor forme de criminalitate, inclusiv juvenilă, legate de această situaţie. Spre exemplu, multiple activităţi teroriste, execuţii, torturi, luări de ostatici, deturnări de avioane etc., la care participă numeroşi minori, pot fi justificate de anumite opţiuni politice. Este o realitate şi folosirea minorilor în transportarea ilegală a armelor în zonele de conflict, în rezolvarea unor conflicte interetnice etc. Actualmente delincvenţa juvenilă prezintă creşteri cantitative semnificative din perspectiva multiplicării formelor ei grave.

Cercetarea delincvenţei juvenile ca fenomen social în multiple studii efectuate pe plan internaţional reflectă faptul că unul dintre principalii factori generatori de asemenea comportamente se află în amplificarea tendinţelor de sărăcie cronică. Există o legătură directă între rata criminalităţii şi procentul de copii ce trăiesc sub minimul de existenţă (vital). Spre exemplu, în SUA 60% din copiii ce provin din familiile cu un singur părinte trăiesc sub minimul vital, faţă de 17% din copiii ce trăiesc cu ambii părinţi. În Norvegia, care are o rată a criminalităţii mai scăzută, numai 4% din copii trăiesc sub minimul vital.

Deşi sărăcia, ca atare, nu poate fi considerată o cauză directă a creşterii tendinţelor de criminalitate şi delincvenţă juvenilă, ea este, în mare măsură, responsabilă de modul în care familiile îşi cresc copiii şi de riscurile existente în ceea ce priveşte utilizarea mijloacelor ilegitime în rezolvarea problemelor.

Sărăcia alimentează, în cea mai mare parte, fenomenul „copiii străzii", iar acesta determină, la rândul lui, în mare măsură, fenomenul delincvenţei juvenile. În Romania sărăcia a afectat în primul rând familiile cu doi sau mai mulţi copii. Dificultăţile de ordin economic impun adesea părinţii să-şi neglijeze copiii, să nu-i supravegheze, să-i maltrateze, să nu le asigure o educaţie corespunzătoare. Drept urmare, creşte numărul copiilor inadaptaţi social, precum şi al celor care evadează din familie, completând numărul delincvenţilor. Lipsite de suport economic şi de susţinerea partenerului, tot mai multe mame îşi abandonează copiii în maternităţi sau case de copii. La împlinirea vârstei de 18 ani copilul părăseşte instituţia de ocrotire fără profesie, fără nici un sprijin din partea statului. Singura soluţie care îi rămâne unui astfel de copil este ancorarea în grupurile stradale şi în bandele delincvente. Numărul în creştere de părinţi care îngrijesc singuri unul sau mai mulţi copii constituie încă o cauză a creşterii delincvenţei juvenile. În Romania, în 1999 erau 117.000 de familii monoparentale (10% din numărul total de familii din ţară) în care se educau 9.427 copii. Actualmente, numărul familiilor monoparentale reprezintă 28% din numărul total de familii.

Cea mai mare categorie de familii monoparentale sunt cele rezultate din divorţ şi provenite din naşterea unui copil nelegitim de mame adolescentine. De regulă, aceste familii sunt cele mai mult predispuse la probleme de ordin material şi psihosocial. Astăzi circa 250.000 de copii se educă de un singur părinte, iar 25.000 de copii au rămas în grija totală a bunicilor sau a altor persoane, cauza principală a acestei situaţii fiind plecarea părinţilor la munci peste hotare pentru a-şi asigura minimul de existenţă. Totuşi mai corect ar fi să spunem că elementul decisiv îl constituie veniturile mici şi nu calitatea de părinte singur.

Este cert că poate fi estimat un număr de copii mult mai mare care provin din familii cu venituri mici din cauză că principalul susţinător este un părinte singur. În acelaşi timp, e ştiut că există şi multe familii monoparentale care sunt asigurate material, posedând o atmosferă psihologică prielnică care nu creează impedimente în formarea unei personalităţi sănătoase. Poziţia de părinte singur nu determină necesarmente venituri mici. Astfel, în ultimul timp naşterile în afara căsătoriei în Danemarca (44% din totalul naşterilor) şi în Suedia (50%) constituie o tradiţie, iar sprijinul acordat de stat în aceste ţări mamelor necăsătorite este atât de extins, încât ele, în majoritate, nu au venituri mici, cu toate că cresc şi îşi educă copiii fără tată. Dacă aceste politici promovate în ţările scandinave ar fi preluate şi de Romania, cu

siguranţă situaţia de părinte singur ar fi mai puţin împovărătoare, iar cele circa 25% de copii născuţi în afara căsătoriei (2004) nu ar constitui o sursă atât de frecventă în completarea numărului de copii din instituţiile rezidenţiale1, precum şi a grupurilor de delincvenţi. Influenţe serioase asupra delincvenţei juvenile are şomajul, legat intrinsec de nivelul dezvoltării economice. Şomajul are efecte criminogene atât la nivel individual, cât şi la nivel social.

La nivel individual, şomajul poate determina un risc crescut pentru criminalitate, mai ales dacă afectează ambii părinţi. În aceste familii posibilitatea copiilor minori de a săvârşi acte criminale este mult mai mare. Şomajul poate avea efecte criminogene şi la nivel social, colectiv, în special în localităţile unde s-au făcut disponibilizări masive, ca urmare a restructurării economice (Polonia, România, Rusia etc., după căderea regimurilor totalitare). Criminalitatea juvenilă poate fi încurajată nu numai de lipsa, dar şi de abundenţa bunurilor de consum atât în plan cantitativ, cât şi calitativ, subiecţi ai actelor criminale nefiind în mod necesar copiii ce provin din familii defavorizate. Astfel, posibilităţile oferite de dezvoltarea tehnicii, în general, şi a tehnicii de calcul, în special, creează tentaţii suplimentare chiar pentru unii minori foarte dotaţi intelectual şi care provin din familii organizate.

După cum s-a menţionat deja, dezvoltarea inegală, marcată, pe de o parte, de existenţa cartierelor bine dotate cu toate serviciile necesare, iar, pe de altă parte − a celor ce reprezintă zone de sărăcie lipsite de infrastructura necesară, creează la tineri un sentiment de nemulţumire, de frustrare, de injustiţie socială, care generează uneori manifestări delincvente cum ar fi vandalismul colectiv etc. (Primele studii empirice referitoare la explicarea distribuţiei spaţiale a infractorilor au fost elaborate la Universitatea din Chicago). Urbanizarea şi industrializarea de asemenea conduc la un declin al mecanismelor tradiţionale de control social asupra comportamentului tinerilor.

În regimurile industriale urbane relaţiile sau contactele sociale între indivizi sunt mai superficiale. În aceste condiţii sancţiunile cu caracter neoficial îşi pierd din eficacitate. Astfel, într-o familie ,,nucleară" care locuieşte într-un oraş mare părinţii sunt adesea prea ocupaţi pentru a mai putea supraveghea sau pentru a se îngriji corespunzător de copiii lor, care pot fi expuşi adesea unor influenţe externe, criminogene. Pe de altă parte, locuitorii oraşelor nu au legături strânse nici cu vecinii lor, astfel încât comunităţile urbane devin din ce în ce mai dezorganizate. Mediul urban se caracterizează, de asemenea, printr-o libertate mai mare a conduitelor, spre deosebire de cel rural, unde familia, vecinii au o putere de cenzură care impun tinerilor un comportament riguros. Desigur, cele menţionate nu pot fi extinse asupra mediului rural fără anumite rezerve. Cât priveşte satul romanesc, putem spune că actualmente mecanismele tradiţionale de control social asupra tineretului sunt într-un proces de diminuare progresivă. Zonele rurale din republica noastră reprezintă astăzi o realitate tristă a crizei economice şi sociale, cu oameni săraci şi, în mare parte, părăsite de populaţia activă. Urbanizarea şi exodul rural creează condiţii favorabile pentru delincvenţă prin faptul că scad funcţiile de socializare şi control ale comunităţii, ceea ce duce la abandonarea tradiţiilor, normelor morale etc.

Cercetarea delincvenţei juvenile ca fenomen social a permis să fie descoperită şi legătura directă între rata ei mare din anumite zone geografice (ţări, regiuni, oraşe sau cartiere) şi nivelul de cultură. O serie de studii sociologice au constatat că în majoritatea cazurilor tinerii infractori posedau un nivel de educaţie sub medie. Mulţi autori consideră că criminalitatea juvenilă este o expresie a inadaptării individului la un anumit sistem de valori sociomorale, stabilindu-se anumite relaţii între tipul etnic şi criminalitate sau între imigraţie şi criminalitate1.

Crima este rezultatul conflictului care se produce în aceeaşi societate între norme de conduită diferite. T.Sellin afirmă că numărul de conflicte între valorile unui grup şi normele legale este direct proporţional cu rata delincvenţei. Desigur, conflictul de cultură nu este prin el însuşi suficient pentru a explica variaţiile ratei criminalităţii. El trebuie aşezat în contextul mai larg al factorilor sociali şi economici din societate. Dezvoltând ideile expuse mai sus, A.K.Cohen a formulat teoria subculturilor delincvente, care s-a bucurat de mare succes în perioada anilor 1956 − 1965. El porneşte de la diferenţa de statut social, economic şi cultural care separă clasele şi grupurile sociale din societatea nord-americană.

Astfel, preocupat de problema apariţiei subculturii delincvente în rândul clasei defavorizate, Cohen explică procesul de socializare care are loc în familie şi in rezultatul căruia copiii interiorizează modelele comportamentale tradiţionale. Conflictul se naşte începând cu intrarea minorului în mediul şcolar unde aprecierea comportamentului se face potrivit standardelor mijlocii (midle class standards). Copiii care aparţin claselor defavorizate, din cauza barierelor culturale şi educaţionale, trăiesc un permanent sentiment de izolare, de insatisfacţie şi frustrare. Drept urmare, aceşti minori, atraşi de stilul de viaţă al clasei mijlocii, vor abandona propriul mediu şi vor recurge la mijloace indezirabile pentru a-şi atinge scopurile. În felul acesta ei se constituie în surse sociale potenţiale de infracţionalitate.

Menţionăm însă şi aici că factorul cultural nu poate fi separat de diversitatea factorilor sociali, economici, politici etc. în determinarea comportamentului delincvent. Din cele relatate putem spune cu certitudine că fenomenul devianţei, inclusiv cel al delincvenţei, este mult mai frecvent în societăţile contemporane decât în cele tradiţionale. Există multiple explicaţii a acestei stări de lucruri. Mai consistente par însă a fi opiniile care atribuie rolul principal în amplificarea tendinţelor deviante proceselor de schimbare şi modernizare.

După cum menţionează sociologul român Sorin M. Rădulescu, „mai ales epocile de efervescenţă caracterizate de profunde contradicţii şi transformări sociale cunosc o amploare sporită a devianţei”1. O asemenea situaţie este caracteristică şi pentru societatea romaneasca, aflată în proces de tranziţie şi măcinată de numeroase conflicte, manifestări de dezordine normativă.

6.2. Aspecte ale delincvenţei în România.

În ceea ce priveşte societatea noastră aflată încă în perioada de tranziţie, frecventele acte de încălcare a normelor şi regulilor de convieţuire socială sunt în cea mai mare măsură determinate de disfuncţiile societăţii, de anomia structurilor sociale şi politice, de ineficacitatea controlului social şi de efectele dizarmonice ale trecerii la economia de piaţă. Astfel, criminalitatea dobândeşte noi conotaţii şi noi forme de manifestare, unele dintre ele deosebit de grave şi de periculoase. Asistăm în momentul de faţă la o creştere a formelor de criminalitate datorate violenţei, agresivităţii şi a alcoolismului, la multiplicarea delictelor îndreptate contra proprietăţii particulare sau publice, la cvasigeneralizarea infracţiunilor întemeiate pe fraudă, mită, înşelăciune şi corupţie. De asemenea se poate observa o scădere sensibilă a vârstei la care tinerii încep să comită delicte (10-12 ani), o înmulţire a delictelor săvârşite în grupuri (de multe ori organizate şi planificate). Florian Gheorghe (2001) consideră că , în ceea ce priveşte tipul de comitere a infracţiunii la minori, pot fi luate în consideraţie două ipoteze:

1. Faza preinfracţională este dominată de procesul de elaborare a justificărilor;

2. Pentru fiecare tip de infracţiune există justificări specifice. Una dintre motivaţii este dorinţa de aventură, distracţia, nevoia de senzaţii noi şi intense ca şi dorinţa de asumare a riscului de dragul experienţei. Infracţiunea porneşte de la un fel de joacă în care la un moment dat un membru al grupului propune mai întâi în glumă să ia ceva de la cineva sau de undeva. Toţi îl urmează cu zâmbetul pe buze.

Această permanentă tendinţă de căutare a experienţelor noi şi stimulante, a fost conceptualizată de M. Zuckerman (1970), fiind descrisă ca „nevoia de senzaţii şi experienţe noi, variate şi complexe, şi dorinţa de asumare a riscurilor fizice şi sociale de dragul acestor experienţe". Astfel, căutarea de senzaţii s-a dovedit a fi un important concept explicativ pentru numeroase tipuri de comportamente deviante, incluzând consumul de alcool, de droguri şi comportamentele delincvente.

Potrivit lui Zuckerman (1972) nevoia de senzaţii poate fi împărţită în următoarele patru categorii: căutarea provocării şi a aventurii, căutarea de noi experienţe, lipsa de inhibare şi susceptibilitatea de plictiseală. Căutarea de aventuri si provocări este definită ca o dorinţă de implicare în activităţi moderat periculoase cum ar fi condusul cu viteză mare şi săritul cu paraşuta. Nevoia de noi experienţe este definită ca un interes pentru artă, droguri, sau neconvenţionalitate în comportament. Dezinhibiţia este definită ca o căutare de senzaţii prin participarea lipsită de inhibiţie la activităţi cum ar fi băutul şi experienţele sexuale variate, în sfârşit, susceptibilitatea de plictiseală este definită ca o respingere a repetării experienţelor de orice fel şi o dorinţă de a întâlni lucruri şi oameni noi. Luate împreună, aceste trăsături formează personalitatea de tip „căutare de senzaţii".

Numeroase studii au relevat o corelaţie între personalitatea de tip „căutător de senzaţii " şi consumul exagerat de alcool. Zuckerman (1974) explică această corelaţie astfel: atunci când nivelul individual de stimulare este prea scăzut, persoana respectivă poate alege ca

stimulent alcoolul, şi pentru a creşte efectul atingând starea de echilibru se ajunge la abuz. Un alt set de studii a urmărit relaţia dintre anumite trăsături de personalitate şi nevoia de senzaţii, ca şi diferenţele de sex în asumarea de comportamente cu grad crescut de risc, cum ar fi abuzul de substanţe (alcool, droguri) şi întreţinerea de raporturi sexuale neprotejate. Rezultatele demonstrează că există o corelaţie între extroversie şi nevoia de senzaţii doar în cazul femeilor, în timp ce corelaţia conştiinciozitate şi agregabilitate scăzută - nevoie de senzaţii este valabilă pentru întreg lotul de participanţi. Mai mult, bărbaţii par să fie semnificativ mai dispuşi la asumarea de riscuri decât femeile.

În ceea ce priveşte comportamentul delincvent şi legătura lui cu nevoia de senzaţii, s-au constatat următoarele:

- Yoon-Mi Hur şi Thomas J. Bouchard jr. (1997) consideră că două dintre punctele de reper ale personalităţii criminale sunt impulsivitatea şi căutarea de senzaţii şi că această corelaţie poate fi , în mare măsură atribuită eredităţii, în acest sens sunt studiate 57 de perechi de gemeni monozigoţi, 49 de perechi de gemeni bizigoţi şi 90 de fraţi non-gemeni. Membrii cuplurilor de gemeni au fost despărţiţi. Observând faptul că „atât nevoia de senzaţii cât şi impulsivitatea au avut scoruri ridicate mai la delincvenţi, dependenţi de droguri şi psihopaţi decât la alte categorii de persoane, " Hur şi Bouchard consideră că „rezultatele sugerează posibilitatea ca scorurile ridicate la impulsivitate şi căutarea de senzaţii la grupurile de devianţi să fie în parte explicate prin predispoziţia genetică la comportament impulsiv şi căutare de senzaţii".
- Anthony R: Mawson şi colaboratorii (1986) şi-au propus ca ipoteze :

  1) criminalitatea este un factor de risc pentru vătămări corporale grave

  şi

  2) corelaţia dintre criminalitate şi vătămare poate fi explicată printr-o tendinţă crescută de căutare a senzaţiilor. Ei au constatat că aceste corelaţii sunt statistic semnificative, dar sunt factori predictivi independenţi ai vătămărilor corporale grave.

- Anna Maria Daderman, Ann Wirsen Meurling şi Jarmila HCHman (2001) au încercat să rezolve următoarea problemă: de ce unii căutători de senzaţii sunt suficient de bine socializaţi, astfel încât să-ş satisfacă nevoia de aventură într-un mod acceptat de societate, în timp ce alţii devin delincvenţi? Studiul lor s-a desfăşurat pe un lot de 47 de delincvenţi juvenili (media de vârstă 17 ani), 18 elevi aviatori, viitori piloţi (media de vârstă 23 de ani) şi 19 recruţi (media de vârstă 18 ani) ca grup de control. S-a constatat că atât delincvenţii juvenili cât şi viitorii piloţi au obţinut scoruri ridicate la căutarea de senzaţii, dar pa subscale diferite. Delincvenţii au obţinut scoruri ridicate la impulsivitate , anxietate de tip somatic, şi extroversie-sociabilitate, şi scoruri scăzute la socializare, sugerând vulnerabilitate psihiatrică/psihologică. Totuşi ar însemna o eroare să considerăm delictul şi devianţa într-o lumină complet negativă. Orice societate care recunoaşte faptul că fiinţele umane au diverse valori şi preocupări trebuie să găsească spaţiu pentru indivizii sau grupurile ale căror activităţi nu se conformează normelor urmate de majoritate. Oamenii care au idei noi, în politică, ştiinţă, artă sau alte domenii, sunt deseori priviţi cu suspiciune sau ostilitate de către cei care adoptă modalităţi „normale" de viaţă. De exemplu idealurile politice dezvoltate în revoluţia americană - libertate

pentru individ şi egalitate de oportunităţi - li s-a opus vehement multe persoane la vremea respectivă şi totuşi acum ele sunt acceptate şi promovate în toată lumea. E nevoie de curaj şi hotărâre pentru a devia de la normele dominante ale unei societăţi, dar deseori acest lucru este esenţial în susţinerea proceselor de schimbare care ulterior vor fi considerate de interes general şi astfel acceptate de majoritatea membrilor societăţii.

Oare devianţa este preţul pe care trebuie să-l plătească societatea atunci când oferă o libertate considerabilă oamenilor pentru a se implica în îndeletniciri non-conformiste ? De exemplu, rata crescută a violenţei delictuale poate fi costul pe care îl plăteşte o societate ce acordă dreptul la libertatea individuală ? Acest lucu a fost deseori sugerat considerându-se că violenţa este inevitabilă într-o societate în care nu se aplică definiţiile rigide ale conformismului. Dar această afirmaţie poate fi contrazisă de starea de fapt din anumite societăţi care cunosc o gamă largă de libertăţi individuale şi care tolerează activităţile deviante (precum Olanda) unde rata delictelor violente este scăzută. Invers, în ţări în care sfera libertăţii individuale este restrânsă (de exemplu anumite ţări ale Americii Latine) se constată un nivel ridicat al violenţei.

O societate tolerantă faţă de comportamentul deviant nu trebuie să sufere de dezbinare socială. La această situaţie se poate ajunge însă doar acolo unde libertăţile individuale se alătură justiţiei sociale - într-o ordine socială în care inegalităţile nu sunt sesizabile şi în care populaţia în ansamblul ei are şansa de a duce o viaţă satisfăcătoare. Dacă libertatea nu este echilibrată prin egalitate, şi dacă mulţi oameni îşi consideră vieţile lipsite de împlinire personală, comportamentul deviant are şanse să fie canalizat către scopuri distructive din punct de vedere social.

6.3. Teorii ale delicvenţei.

6.3.1. Teoriile biologice.

Unele dintre primele încercări de explicare a delictului au avut un caracter preponderent biologic. Criminalistul italian C. Lombroso care a activat în anii 1870 era de părere că tipurile de delincvenţi pot fi identificate după forma craniului. El era de acord cu faptul că învăţarea socială poate influenţa dezvoltarea comportamentului criminal, dar considera majoritatea criminalilor ca fiind degeneraţi din punct de vedere biologic sau cu defecte. Ideile lui Lombroso au fost discreditate în totalitate dar, au fost sugerate în mod repetat opinii similare. O altă metodă populară de a se încerca demonstrarea influenţei eredităţii asupra tendinţelor delictuale era studierea arborelui genealogic. Dar acest lucru nu demonstrează practic nimic despre influenţa eredităţii pentru că sunt imposibil de separat influenţele moştenite de cele dobândite.

O teorie ulterioară distingea trei tipuri principale de fizic uman şi susţinea că unul dintre ele este asociat în mod direct cu delicventa. Tipurile musculare, active, (mezomorfe) - afirmă teoria - au mai multe şanse de a deveni delicvenţi decât cele cu fizic fin (ectomorfe), sau persoanele mai solide (endomorfe)(Sheldon, 1949; Glueck şi Glueck 1950 citaţi de A. Giddens, 2000). Astfel de opinii au fost aspru criticate. Chiar dacă ar exista o relaţie globală între tipul fizic şi delincventă, acest lucru nu ar arăta nimic despre influenţa eredităţii. Persoanele aparţinând tipului muscular pot fi atrase de activităţile delictuale pentru că acestea oferă oportunităţi pentru demonstrarea calităţilor atletice, în plus, majoritatea studiilor în acest domeniu s-au limitat la delincvenţi din şcolile de corecţie şi există posibilitatea ca delincvenţii duri, cu o înfăţişare atletică, să aibă mai multe şanse de a fi trimişi în astfel de şcoli decât cei cu o înfăţişare fragilă şi slăbănogi.

Unii indivizi pot fi înclinaţi către iritabilitate şi agresivitate, iar acest lucru poate fi reflectat în delincvente care au ca scop atacul fizic asupra altora. Totuşi nu există o dovadă decisivă că este moştenită în acest mod vreo trăsătură de personalitate , şi chiar dacă s-ar petrece acest lucru, legătura lor cu delincventa ar fi doar una îndepărtată.

6.3.2. Teoriile sociologice

Totuşi o evaluare a naturii delictului trebuie să aibă în vedere şi latura sociologică, căci ceea ce înseamnă delict implică instituţiile sociale ale unei societăţi. Unul dintre aspectele cele mai importante, asupra căruia insistă gândirea sociologică, îl reprezintă interconexiunile dintre conformismul şi devianţa în contexte sociale diferite. Societăţile moderne conţin multe subculturi diferite, iar comportamentul care se conformează normelor unei anumite subculturi poate fi socotit deviant în afara ei. De exemplu, poate exista o puternică presiune asupra unui membru al unei bande de adolescenţi, de a-şi dovedi valoarea furând o maşină, în plus, în societate există ample divergenţe de avere şi putere care influenţează masiv oportunităţile accesibile diferitelor grupuri. Nu este surprinzător faptul că, furtul şi tâlhăria sunt săvârşite în special de către persoanele din segmentele sărace ale populaţiei; frauda şi evaziunea fiscală sunt prin definiţie limitate la persoanele aflate în posturi bine remunerate.

Edwin H. Sutherland punea delictul în legătură cu ceea ce el denumea asociere distinctivă (Sutherland, 1949, cf. A. Giddens, 2000). Această idee este extrem de simplă, într-o societate care conţine o varietate de subculturi, unele medii sociale tind să încurajeze activităţile ilegale iar altele nu. Indivizii devin delincvenţi prin asocierea cu oamenii care sunt susţinătorii unor norme delictuale. După Sutherland, în mare parte comportamentul delictual este dobândit în cadrul grupurilor primare în special în cadrul grupurilor de aceeaşi vârstă. Această teorie se află în contrast cu teoria conform căreia, diferenţele psihologice îi separă pe delincvenţi de ceilalţi oameni, consideră activităţile delictuale ca fiind învăţate exact în aceeaşi manieră ca şi cale care respectă legea, fiind îndreptate către aceleaşi nevoi şi valori.

Hoţii încearcă să obţină bani, exact ca şi oamenii care au slujbe normale, dar aleg metode ilegale pentru a face acest lucru.

Interpretarea delictului pe care a efectuat-o Robert K. Merton, care leagă delincventa de alte tipuri de comportament deviant, pune accent de asemenea pe normalitatea delincventului (Merton, 1957 cf. A. Giddens, 2000). Merton s-a bazat pe conceptul de anomie pentru a construi o teorie foarte influentă despre devianţă. Noţiunea de anomie a fost enunţată pentru prima dată de către Emile Durkheim, unul dintre fondatorii sociologiei, care a sugerat că societăţile moderne normale şi standardele tradiţionale devin subminate dacă nu sunt înlocuite de altele noi. Anomia există atunci când nu sunt standarde clare pentru a ghida comportamentul într-un anumit domeniu al vieţii sociale. Durkheim era de părere că, în aceste circumstanţe, oamenii se simt dezorientaţi şi anxioşi; anomia fiind, prin urmare, unul dintre factorii sociali care influenţează predispoziţia pentru sinucidere.

Merton a redefinit conceptul de anomie pentru a face referire la presiunea la care este supus comportamentul indivizilor, atunci când normele acceptate intră în conflict cu realitatea socială, în societatea americană - şi, într-o oarecare măsură, în alte societăţi industrializate - valorile general acceptate pun accentul pe succesul material, iar modalităţile de a dobândi succesul se presupun a fi autodisciplina şi munca asiduă, în mod corespunzător cei care muncesc cu adevărat din greu pot reuşi, indiferent care este punctul lor de plecare în viaţă, în realitate această idee nu este validă, datorită faptului că celor mai dezavantajaţi le sunt oferite doar oportunităţi limitate, convenţionale de avansare. Totuşi, cei care „nu reuşesc" pot fi condamnaţi pentru aparenta lor incapacitate de a realiza un produs material, în această situaţie există o puternică presiune pentru a se încerca progresia prin orice mijloace, legale sau ilegale. După Merton, deci, devianţa reprezintă un produs secundar al inegalităţilor economice.

Merton identifică cinci reacţii posibile la tensiunile dintre valorile susţinute la scară socială şi mijloacele limitate de a le realiza. *Conformistul* acceptă atât valorile susţinute social cât şi modalităţile conformiste de a le realiza, indiferent dacă sunt sau nu încununate de succes. Majoritatea populaţiei intră în această categorie. *Inovatorii* continuă să accepte valorile aprobate la scară socială, dar folosesc mijloace ilegale de a le realiza. Un exemplu pentru acest tip sunt delincvenţii care dobândesc avere prin activităţile ilegale. *Ritualiştii* se conformează standardelor acceptate la scară socială, cu toate că omit valorile conţinute ale acestor standarde. Regulile sunt respectate, fără a se avea în vedere un scop clar, într-o manieră forţată. Ritualişti sunt persoane acre se dedică unor activităţi monotone, chiar dacă acestea nu au perspective pentru carieră şi nu oferă multe recompense. *Retraşii* au abandonat complet viziunea competitivă, respingând astfel atât valorile dominante cât şi mijloacele acceptate de realizare a lor. Un exemplu ar fi membrii unei comunităţi care se întreţine singură, în sfârşit, *rebelii* resping atât valorile cât şi mijloacele existente, dar doresc în mod activ să le înlocuiască cu unele noi şi să înşele astfel sistemul social, în această categorie intră membrii grupărilor politice radicale.

Cercetări ulterioare au legat noţiunea lui Sutherland de asociere distinctivă (ideea că grupul de oameni cu care se asociază indivizii îi influenţează înspre sau împotriva delictului) de tipologia lui Merton. în studiul lor consacrat bandelor de băieţi delincvenţi, Richard

A.Cloward şi Lloyd E. Ohlin (1960) susţin că astfel de bande apar în comunităţile subculturale unde şansele de a avea succes pe căi legale sunt reduse. Lucrarea lor pune accentul pe legăturile dintre conformitate şi devianţa. Lipsa de oportunităţi pentru succes în cadrul societăţii reprezintă principalul factor care face diferenţa între cei care se angajează în comportamentul delictual şi cei care nu fac acest lucru.

Una dintre cele mai importante abordări în înţelegerea delincventei este denumită teoria etichetantă (Macionis, cf. A. Giddens, 2000). Aceasta interpretează devianţa nu ca pe un set de caracteristici ale indivizilor sau grupurilor, ci ca pe un proces de interacţiune între devianţi şi nondevianţi. Astfel, pentru a putea înţelege natura devianţei, trebuie să aflăm motivul pentru care anumite persoane ajung să fie etichetate drept „deviante".

Oamenii care reprezintă forţa legii şi a ordinii sau care sunt capabili să impună altora definiţii ale moralităţii convenţionale, *realizează cea mal mare* parte a etichetărilor. Etichetările care creează categorii de devianţa exprimă astfel structura de putere a societăţii, în general vorbind, regulile în funcţie de care este definită devianţa sunt elaborate de către cei bogaţi pentru cei săraci, de către cei în vârstă pentru cei tineri de majorităţile etnice pentru grupurile minoritare. De exemplu, copiii care pătrund în grădinile altora, fură fructe sau trag chiulul de la şcoală pot fi etichetaţi atât ca având tendinţe către delincventa juvenilă (în cartierele sărace), cât şi ca „năzdrăvani" în cartierele locuite de oameni bogaţi.

În momentul în care un copil este etichetat ca fiind delincvent, el este considerat ca fiind rău făcător şi sunt şanse ca el să fie socotit „în neregulă" de către profesori şi posibilii patroni. După aceea individul poate reveni la conflictul delictual, sporind înstrăinarea faţă de convenţiile sociale curente. Edwin Lemert (1972) a numit actul iniţial de săvârşire a unei infracţiuni devianţa primară. Devianţa secundară apare atunci când individul ajunge să accepte eticheta şi se consideră ca fiind el însuşi deviant.

Teoria etichetantă este importantă pentru că porneşte de la premisa că nici un act nu este delictual în mod intrinsec. Definiţiile date delincventei sunt stabilite de către cei puternici, prin formularea legilor şi prin interpretarea lor de către poliţie, tribunale şi instituţiile de corecţie. Criticii teoriei etichetante au susţinut că există anumite acte care sunt practic interzise complet în toate culturile (crima, violul şi tâlhăria). Această opinie este incorectă deoarece uciderea nu este socotită întotdeauna drept crimă, în vreme de război uciderea inamicului este chiar aprobată, iar până nu demult legile din Marea Britanie nu au recunoscut ca fiind viol relaţia sexuală la care o femeie îl obligă pe soţul ei.

O altă critică mai convingătoare este faptul că subliniind procesul activ de etichetare nu se mai ia în considerare procesul care conduce la acte definite drept deviante. Căci etichetarea anumitor activităţi drept deviante nu este complet arbitrară, diferenţele de socializare, atitudini şi oportunităţi influenţează măsura în care oamenii se implică într-un comportament care are şanse să fie etichetat drept deviant. De exemplu, copiii din medii sărace sunt mai predispus! decât copiii mai bogaţi să fure din magazine. Nu atât etichetarea lor îi face să fure în primul rând, cât mediul din care provin. Mai mult, nu este clar facă etichetarea are drept efect sporirea comportamentului deviant. Comportamentul delictual are tendinţa de a se accentua după o condamnare dar este oare acest lucru însuşi rezultatul etichetării? Pot fi implicaţi alţi

factori cum ar fi o interacţiune sporită cu alţi delincvenţi sau descoperirea unor noi posibilităţi delictuale.

Conform D. Banciu (1992), delicventa este considerată o problemă socială deoarece ea include o discrepanţă semnificativă între sistemele de referinţă valorice şi normative ale societăţii şi aşteptările indivizilor. Generând consecinţe negative, directe sau indirecte, asupra structurii şi stabilităţii grupurilor sociale, delicventa conduce la creşterea tensiunilor sociale şi a nesiguranţei între indivizi. Ea implică totodată încălcarea flagrantă a modelelor şi schemelor valorice şi normative aşteptate şi dorite, o dislocare a tiparelor şi relaţiilor tradiţionale dintr-o societate (R. K. Merton), precum şi o abatere sensibilă de la ceea ce societatea defineşte ca fiind moral, decent, licit şi corect. Ca tendinţă generală se apreciază că, cu cât actele delicvente se acumulează şi se agravează într-o comunitate, cu atât membrii acesteia sunt supuşi unor forme de alienare, stres, nesiguranţă şi demoralizare. Imaginea este completată de faptul că o parte importantă din cei implicaţi în asemenea fapte antisociale nu-şi percep propria situaţie, nu-i interesează opinia celorlalţi, retrăgându-se într-o "subcultură" specifică.

6.3.3. Teoriile psihologice.

Ca şi interpretările biologice, teoriile psihologice despre delict au asociat delincventa cu anumite tipuri de personalitate. Unele au sugerat că în cadrul unei minorităţi de indivizi se dezvoltă o personalitate imorală sau psihopată. Psihopaţii sunt firi retrase, lipsite de emoţii, care găsesc plăcere în violenţa de dragul violenţei.

Indivizi cu caracteristici psihopate comit într-adevăr unele delicte violente; există însă probleme majore legate de conceptul de psihopat. Nu este evident că trăsăturile psihopate sunt în mod inevitabil delictuale. Majoritatea studiilor despre persoane considerate a poseda aceste caracteristici au fost referitoare la deţinuţii condamnaţi, şi există tendinţa ca personalităţile lor să fie prezentate în mod negativ. Dacă descriem aceleaşi trăsături în mod pozitiv tipul de personalitate apare în mod complet diferit şi pare a nu exista motiv pentru care oamenii de acest fel să fie delincvenţi (Widom şi Newman, 1985). Astfel de oameni pot fi exploratori, spioni, împătimiţi ai jocurilor de noroc sau doar plictisiţi de rutina vieţii cotidiene şi în căutare de noi senzaţii. Este posibil ca ei să-şi propună să săvârşească acţiuni delictuale, dar este la fel de posibil ca ei să caute provocarea pe căi respectabile din punct de vedere social.

Din punct de vedere psihologic, delicventul a fost văzut ca un individ cu o maturizare socială insuficientă, cu deficienţe de integrare socială, care intră în conflict cu cerinţele sistemului valorico-normativ şi cultural al societăţii în care trăieşte. Astfel, s-a încercat punerea în evidenţă a personalităţii delicventului şi a mecanismelor lui interne (mobiluri, motivaţii, scopuri) care declanşează trecerea la actul delicvent ca atare. Unele orientări psihologice au considerat că personalitatea delicventă este un tip aparte de personalitate, distinctă fundamental (biopsihofiziologic) de cea nondelicventă. Alţi autori susţineau că impulsurile şi instinctele (deprinderile) antisociale ar coexista în acelaşi individ alături de cele sociale, într-o formă mai mult sau mai puţin latentă, în sfârşit, alţi autori, credeau că diferenţa

între personalitatea delicventului şi cea a nondelicventului rezidă în gradul diferit de intensitate a anumitor trăsături specifice. De aceea, "trecerea" la comiterea de delicte care se produce mult mai rapid în cazul delicventului, s-ar datora anumitor trăsături ce caracterizează personalitatea acestuia, cum ar fi de pildă egocentrismul, agresivitatea, labilitatea, indiferenţa afectivă, etc. astfel, se putea identifica, în anumite cazuri, o stare periculoasă a subiectului care explica înclinaţia acestuia de a trece la act.

Delincventa apare din perspectivă psihologică, ca un produs al personalităţii individului, ea incluzând acele comportamente care violează normele juridice, întrucât indivizii respectivi nu dispun de capacitatea de a le respecta şi de a li se supune. Din acest motiv, uni psihologi sunt tentaţi să considere delicventa ca o formă de "ajustare" a unei inferiorităţi fizice sau a unei frustraţii, ceea ce generează propensiunea individului către agresivitate şi violenţă. De aceea capacităţile funcţionale ale individului trebuiesc apreciate numai în raport cu standardele normative, iar imposibilitatea de a respecta aceste reguli trebuie asociată cu controlul motivaţiilor individuale şi responsabilităţii individului implicat în actul antisocial.

Există factori care acţionează la nivelul individului şi care determină decizia acestuia de a înfrunta regula promovată de autoritate. El poate utiliza două strategii cognitive ce îl ajută să devieze fără să trăiască o stare de disonanţă: căutarea excepţiilor de la normă şi transformarea normelor de grup în aşa fel încât acesta să nu intre în contradicţie cu actul deviant.

În ceea ce priveşte caracteristicile experienţei deviante, Ş. Boncu (2000) consideră că ar trebui evidenţiate cel puţin următoarele:

1) interiorizarea stigmatului

- Goffman (1963) consideră stigmatul ca fiind o etichetă socială foarte negativă, ce schimbă radical conceptul de sine al persoanei şi identitatea ei socială. Stigmatul are tendinţa de a funcţiona ca un status predominant şi exclusiv, încât individul este reprezentat în minţile celorlalţi exclusiv din acest punct de vedere. Consecinţele directe sunt discriminarea brutală şi izolarea socială.
- T. Moriarty (1974) a descris felul în care deviantul recepţionează stigmatizarea şi rolul acesteia în stimularea sau inhibarea actelor deviante. Fiecare subiect al său a fost făcut să creadă că are o opinie deviantă. Autorul a manipulat caracterul public sau secret al devianţei (subiectul fie îşi declara opinia în faţa grupului, fie asculta doar opiniile membrilor majorităţii). A doua variabilă independentă o constituie stigmatul: în condiţia de stigmatizare membrii majorităţii dezaprobau opinia subiectului; respingerea ideilor minoritare se făcea de către fiecare majoritar, ce exprima, în plus, aprecierea sa negativă faţă de oricine ar fi avut opinii diferite de cele ale grupului, în condiţia de nonstigmarizare nu existau astfel de reacţii la diferenţele de opinii. Autorul a ales ca variabile dependente atracţia faţă de grup şi conformismul ca urmare a presiunilor majoritare. Rezultatele au arătat că stigmatul este o condiţie sine qua non a experienţei de viaţă: numai când sunt stigmatizaţi indivizii se simt şi acţionează ca devianţi. Reacţiile subiectului în absenţa stigmatului atestă că statutul de minoritar nu poate produce singur sentimentul devianţei.

2) repercusiuni asupra stimei de sine

Acest concept este considerat o motivaţie socială esenţială, fundament psihologic al impulsului social de a dobândii status şi respectabilitate (C.F.Wells, 1978).

- Aronson şi Mettee (1968) au indus subiecţilor niveluri diferite de stimă de sine (întotdeauna cu urmări temporare), apoi i-au invitat să participe la un joc de cărţi unde le-au oferit prilejul să trişeze. Subiecţii erau făcuţi să creadă că ar fi fost cu totul imposibil să fie prinşi. Autorii au constatat că subiecţii cu o stimă de sine scăzută s-au dovedit mult mai înclinaţi să se angajeze în comportamente deviante. în plus, în cadrul experimentului s-a măsurat şi nivelul real al stimei de sine al participanţilor - ceea ce Aronson şi Mettee numesc „stima de sine cronică". Ipoteza se confirmă şi din acest punct de vedere: cei cu scoruri mici la stima de sine au tendinţa de a trişa. Autorii discută aceste rezultate în termenii teoriilor consistenţei cognitive: indivizii cu o stimă de sine ridicată deci cu o părere excelentă despre ei înşişi, refuză să desfăşoare comportamente ce intră în disonanţă cu această părere.
- Santee şi Maslach (1982) ajung, la prima vedere, la concluzii total diferite. Dar aceasta deoarece devianţa nu mai este văzută ca antisocială şi nocivă, nu mai este controlată negativ ci, este mai degrabă echivalentă cu independenţa. De aceea apar variabile ca stima de sine sau conştiinţa privată de sine ca fiind în corelaţie pozitivă cu devianţa. Mai mult, aceste relaţii sunt mai puternice atunci când grupul are un grad crescut de coeziune. Astfel este infirmată credinţa curentă conform căreia impactul caracteristicilor de personalitate asupra comportamentului este mai slab când presiunea socială are valori mari.

3) tehnicile de neutralizare

- Sykes şi Matza (1957) şi-au propus să demonstreze că delincvenţii nu sunt lipsiţi de simţ moral şi să rezolve paradoxul iscat de această demonstraţie. Cum ar putea nişte indivizi cu o judecată morală normală să aibă conduite ce contravin legilor morale şi normelor sociale. Astfel, se încearcă spulberarea mitului naturii vicioase şi imorale a delincventului. Pe baza unor interviuri luate deţinuţilor din mai multe închisori americane, ei avansează patru argumente în sprijinul tezei lor:

1. delincvenţilor le este ruşine de ceea ce au făcut;

2. delincvenţii au uneori un profund respect pentru persoane importante din viaţa lor;

3. victimele nu sunt alese la întâmplare ci pe baza unor criterii morale;

4. delincvenţii cunosc ordinea legalităţii, au conştiinţa că infracţiunea atrage pedeapsa.

Astfel delincventul are aceleaşi principii morale ca toată lumea. Atunci, diferenţa nu constă în insuficienta interiorizare a acestora, ci în capacitatea sa de a le suspenda temporar. Odată anihilată legea morală sau socială, delincventul poate comite transgresiunea pe care societatea o interzice. Sykes şi Matza numesc acest travaliu cognitiv neutralizare. Pentru ei deprinderea comportamentului deviant delincvent

nu echivalează cu socializarea într-o cultură deviantă cum susţinuse Cohen, ci înseamnă a învăţa tehnicile de neutralizare ce permit individului să accepte sistemul de legi, dar să îl şi ignore din când în când. Cei doi autori stabilesc cinci astfel de tehnici:

1. negarea responsabilităţii;

2. respingerea răului produs;

3. negarea victimei;

4. acuzarea acuzatorilor;

5. supunerea la instanţele superioare.

Sykes şi Matza descriu într-o manieră agreabilă aceste strategii cognitive, care ar putea fi considerate moduri de a reduce disonanţa. Ei fac o analiză foarte subtilă a valorilor şi normelor, dovedindu-le flexibilitatea. De asemenea, ei arată că raţionalizarea poate să urmeze dar poate să şi preceadă comportamentul. Acest mod de a anticipa infracţiunea, raţionalizând-o constituie esenţa neutralizării.

6.4. Teorii privind dezvoltarea comportamentului delicvenţional.

6.4.1. Comportamentul delicvenţional liber ales vs. comporamentul delicvenţional cauzat.

Omul este dotat cu inteligenţă şi raţiune şi aceste două caracteristici sunt cele care stau la baza explicării comportamentului său. Aşadar oamenii sunt în măsură să se înţeleagă pe ei înşişi şi, ca atare, să acţioneze pentru promovarea propriilor interese. De altfel, tot mai mulţi sunt aceia care au devenit conştienţi că progresul unei societăţi depinde de gradul de instruire şi de educare a membrilor săi. În acest context, fiecare persoană este stăpână pe destinul său, fiind posesoarea unui cumul de libertăţi constituţionale, dar şi de obligaţii.

Din acest punct de vedere al *comportamentului uman liber ales* trebuie să privim actele delicvenţionale ca pe un produs al voinţei individuale a persoanei care, înainte de a comite o infracţiune, evaluează costurile acesteia.

Evident, societatea este interesată să sporească costurile şi să descrească beneficiile până la punctul care îi determină pe indivizi să renunţe la actele delicvenţionale. Aceasta ar trebui să fie perspectiva oricărei teorii care vizează comportamentul infracţional.

În cazul *comportamentului delicvenţional cauzat,* se apreciază că factorii care îl determină sunt independenţi de voinţa şi controlul individului. În acest caz trebuie să admitem că individul nu poate face, totuşi, ceea ce doreşte şi ceea ce inteligenţa îl îndeamnă.

Gândirea şi motivarea unei fapte sunt mai de grabă procese complicate ale raţiunii, în care individul justifică cursul unor acţiuni predeterminate de procese în care liberul arbitru şi inteligenţa aleg ceea ce vor să facă.

De-a lungul timpului s-a încercat identificarea cauzelor comportamentului delicvenţional şi criminal. În acest sens, iniţial s-au luat în calcul factorii biologici însă, ulterior, cercetătorii în domeniu au optat pentru factorii psihici şi sociali.

Si în prezent părerile sunt împărţite: unii susţin că se poate explica existenţa comportamentului criminal, pornind de la un anumit tip de factori, însă tot mai mulţi cercetători pretind că există mai multe tipuri de factori care determină comportamentul criminal, cercetători care, cu alte cuvinte, vorbesc depre o influenţă multifactorială, care creşte şi descreşte în funcţie de predispoziţia individului de a avea un comportament criminal (în sensul larg al termenului).

6.4.2. Teorii privind relaţia dintre caracteristicile fizice şi comportamentul delicvenţional / criminal.

Una dintre cele mai vechi abordări ale problematicii în discuţie a fost scoaterea în evidenţă a defectelor biologice şi fizice, ca stigmat distinctiv pentru criminali. Astfel, ei sunt văzuţi ca diferiţi, anormali, defectuoşi şi, de aceea, inferiori biologic.

Acest defect biologic este capabil să producă la criminali anumite caracteristici fizice care îi fac să apară diferiţi faţă de omul obişnuit, de aceea teoreticienii, încă de la început, au studiat înfăţişarea fizică a criminalilor, în tentativa de a identifica aceste caracteristici.

Din acest punct de vedere, explicaţia reală a comportamentului criminal este defecţiunea biologică şi inferioritatea fizică, precum şi alte particularităţi ale unor defecte fundamentale.

6.4.2.1. Teoriile antropologiei criminale.

1.-Cesare Lombroso

Cesare Lombroso (1835-1909) este teoreticianul cel mai reprezentativ, care a făcut din ideea tipului fizic criminal o cauză a crimei. Teoria sa susţine că, în esenţă, *caracteristicile fizice ale individului erau indicatori de bază ai degenerării şi inadaptării.*

Teoria evoluţionistă a timpului a indicat atavismul ca pe o formă incipientă a vieţii animale. Prin urmare, criminalul semăna cu strămoşii săi, cărora le-a păstrat caracteristicile fizice.

Aceste caracteristici, considerate că ar indica tipul atavistic pentru o persoană ce ar putea deveni criminal erau următoarele:

1.- devierile în mărimea capului sau formei acestuia;

2.- asimetria feţei;

3.- dimensiunile excesive ale fălcilor şi ale pometţilor;

4.- defectele particulare ale ochilor;

5.- urechi de dimensiuni neobişnuite sau, în unele cazuri, foarte mici sau depărtate de cap, asemeni urechilor unui cimpanzeu;

6.- nas strâmb, în vânt sau turtit, acvilin sau cioc de pasăre;

7.- buze cărnoase, umflate;

8.- obrajii buhăiţi ca aceia ai unor animale;

9.- specificităţi ale cerului gurii cum ar fi un omuşor mare sau o serie de umflături şi denivelări asemeni acelora existente la unele reptile care au cerul gurii despicat;

10.- dentiţie anormală;

11.- bărbie proeminentă sau excesiv de lungă, scurtă sau turtită, asemeni maimuţelor;

12.- abundenţa, varietatea şi precocitatea zbârciturilor;

13.- anomaliile părului marcate prin caracteristici specifice sexului opus;

14.- defecte ale toracelui cum ar fi prea multe sau prea puţine coaste;

15.- inversiunea caracteristicilor sexuale sau a organelor genitale;

16.-lungimea excesivă a braţelor;

17.- mai multe degete la mâini sau la picioare;

18.- dezechilibrul emisferelor creierului (asimetria craniului).

Din examinarea a 383 criminali italieni, Lombroso a stabilit că 21% prezentau o asemenea anomalie , în timp ce 43% prezentau 5 sau chiar mai multe astfel de anomalii. Plecând de la această constatare, Lombroso a afirmat că prezenţa a 5 sau mai multe anomalii ne indică faptul că individul este un „ criminal înnăscut".

2.- Charles Goring

Cu o aplicare mult mai exactă a metodologiei statistice în realizarea unui studiu bazat pe evidenţierea diferenţelor fizice dintre criminali şi necriminali a fost cercetătorul britanic Charles Goring, în lucrarea sa intitulată „Condamnatul englez: Studiu statistic"

Acest studiu a fost început în 1901, prin măsurarea comparativă a 3000 de condamnaţi englezi cu un mare număr de necriminali englezi şi s-a întins pe o perioadă de 8 ani, fiind definitivat abia în anul 1913.

Condamnaţii care au fost studiaţi era toţi recidivişti (şi de aceea s-a considerat că ei constituie o bună reprezentativitate pentru tipul de persoană criminală), fiind comparaţi cu

- studenţi din anii terminali (de la Oxford şi Cambridge)
- pacienţi ai unor spitale
- specialişti din armata britanică.

În compararea condamnaţilor cu ofiţeri şi ingineri ai armatei regale, Goring nu a găsit anomaliile despre care vorbea Lombroso, diferenţele fiind nesemnificative. El a comparat, de altfel, şi alte caracteristici, cum ar fi: conturul nazal, culoarea ochilor, culoarea părului, rezultatul fiind acelaşi. Pentru a sesiza eventualele diferenţe . Goring a comparat grupurile de criminali cu cele de necriminali, pe baza a 37 de caracteristici fizice, însă singura excepţie a fost statura inferioară şi greutatea inferioară a corpului (criminalii erau mai scunzi decât cealaltă categorie şi cântăreau cu 5-10 kg mai puţin). Goring a interpretat aceste diferenţe reale ca pe o inferioritate generală a naturii ereditare iar ideea coincidea cu teza lui generală despre inferioritatea ereditară ca bază a conduitei criminale.

Concluziile generale ale lui Goring au fost acceptate chiar şi de către cei mai moderni criminologi, opinia sa inevitabilă fiind că ***nu există tipul fizic criminal.***

3.- E.A. Hooton.

Concluziile lui Goring nu au fost contrazise până când E. A. Hooton , un antropolog de la Harvard, a reluat o cercetare asupra tipului fizic, ajungând la concluzii diferite. El a reanalizat munca lui Goring şi a criticat metodologia şi concluziile la care acesta ajunsese: „criminalii sunt inferiori organic, crima este rezultatul impactului mediului asupra organismului uman neevoluat. Aceasta presupune că eliminarea crimei poate fi efectuată numai prin extirparea neconcordanţelor fizice, morale şi mentale sau de segregarea lor completă într-un mediu social aseptic" (E.A.Hooton - „Criminalul american.Studiu antropologic" 1939).

Studiul lui Hooton a fost finanţat puternic şi a implicat un mare număr de participanţi, ca şi elaborarea detaliului în măsurători şi analize care, cel puţin ca întindere, pare a fi impresionant.

Subiecţii folosiţi de cercetător au fost în număr de peste 17000, din 10 state şi aproximativ 14000 au fost deţinuţi, iar restul 1-a constituit grupul de control de necriminali.

Cele mai reprezentative concluzii ale studiului au fost următoarele:

1.- în 19 măsurători din 33 s-a găsit o diferenţă semnificativă între criminali şi necriminali;

2.- criminalii sunt inferiori necriminalilor, în aproape toate măsurătorile corporale;

3.- inferioritatea fizică este semnificativă, deorece este asociată cu inferioritatea mentală;

4.- tatuajul este mai des întâlnit la criminali;

5.- frunţile joase şi înclinate, gâturile subţiri, umerii înclinaţi sunt întâlniţi în exces la criminali faţă de cealaltă categorie.

6.- cauza de bază a inferiorităţii este datorată eredităţii;

7.- ochii închişi şi cei albaştri sunt rar întâlniţi la criminali, în timp ce ochii albaştri-gri şi amestecaţi sunt în exces

8 buzele subţiri şi fălcile proeminente sunt întâlnite mai frecvent la criminali.

Hooton şi-a axat o mare parte din studiul său pe compararea unui grup de criminali cu un altul pe baza tipului de agresiune folosit. Plecând de aici, el descrie în detaliu antropologia caracteristicilor diferitelor tipuri de criminali, cum ar fi: asasini, hoţi, tâlhari, violatori. El concluzionează că

- oamenii înalţi şi slabi au tendinţa de a fi asasini şi tâlhari;
- cei înalţi şi graşi, pe lângă tendinţa de a fi asasini, sunt şi tentaţi de a produce fraude financiare;
- oamenii mici, subdimensionaţi pot fi hoţi şi spărgători;
- oamenii mici şi graşi comit violuri;
- indivizii cu un fizic „mediocru" sunt tentaţi de a comite crime fără o înclinate anume.

6.4.2.2. Teoriile tipurilor de corp.

1.- Teoria lui Ernest Kretschmer.

O încercare interesantă de a raporta comportamentul criminal la caracteristicile fizice sunt şi aşa-numitele teorii ale tipurilor de corp.

Susţinătorii acestor teorii consideră că există un grad mare de interdependenţă între tipul corpului uman şi tipul mental sau temperamental. Acest lucru îl încercase într-o oarecare măsură şi Lombroso, însă el s-a limitat doar la a găsi relaţii între caracteristicile fizice şi bolile mentale.

Încercări în materie au fost mai multe, atât înainte cât şi după lombroso, însă cel mai cunoscut teoretician care abordează această problematică este Emst Kretschmer. Acesta identifică 4 tipuri de corpuri: 1.-tipul astenic (înalt şi slab); 2.- tipul atletic (cu o musculatură bine dezvoltată); 3.-tipul picnic (scund şi gras); 4.- tipul displastic (amestecat, metis).

Deşi în lucrarea sa avea un capitol intitulat „ Tipurile constituţionale şi crima", totuşi afirmaţiile sale erau făcute sub forma unor generalizări, neprezentând nici o analiză statistică.

In acest capitol, Kretschmer afirmă doar că există o preponderenţă a tipului atletic, îndeosebi la faptele comise cu violenţă. Despre tipul astenic face afirmaţia că este predispus la furturi mărunte, iar despre indivizii care aparţin tipului picnic că au tendinţe spre depresiuni nervoase. Cât priveşte tipul displastic, autorul afirmă că are tendinţe spre agresiune, împotriva decenţei şi moralităţii şi că acest tip de individ poate fi amestecat şi în comiterea unor fapte violente.

Kretschmer nu a făcut comparări cu eşantioane de populaţie noncriminală sau cu persoane aflate sub tratament datorită unor boli mentale. De aceea, este practic imposibil să determinăm care sunt diferenţele sau particularităţile unui anumit tip de criminali.

2- Teoria lui William Sheldon.

Mai târziu, William Sheldon, în lucrarea sa despre tinerii delicvenţi, aduce o îmbunătăţire metodologică remarcabilă. Autorul şi-a extras ideile de bază şi terminologia tipurilor pornind de la ideea că viaţa umană începe ca un embrion care, în esenţă, este un tub făcut din trei straturi diferite de ţesut:

- stratul intern - *endodermul;*
- stratul mijlociu - *mesodermul;*
- stratul de suprafaţă - *ectodermul*

Apoi, Sheldon a construit o tipologie fizică şi mentală conţinând fapte cunoscute din embrinologie şi fiziologia dezvoltării:

- *endodermul* - dă naştere viscerelor digestive;
- *mesodermul*- dă naştere oaselor, muşchilor şi tendoanelor ;
- *ectodermul* - dă naştere conexiunilor ţesutului sistemului nervos şi pielii.

Tipurile de bază ale caracteristicilor fizice şi temperamentale sunt, pe scurt, sintetizate în următoarea schemă:

FIZIC	TEMPERAMENT
ENDOMORFIC • dezvoltare relativ mare a viscerelor • tendinţe de îngrăşare • rotunjimi domoale în diferite părţi ale corpului • extremităţi scurte şi subţiri • oase mici, piele netedă şi catifelată	*VISCEROTONIC* • relaxare generală a corpului • persoană confortabilă • iubeşte luxul • un rafinat, dar încă în esenţă un extrovertit
MEZOMORFIC • predominare relativ mare a muşchilor, oaselor şi organelor motorii • trup mare • piept puternic, mâini mari şi încheieturi puternice	*SOMATOTONIC* • persoană activă, dinamică • merge, vorbeşte, gesticulează convingător • se comportă agresiv
ECTOMORFIC • corp fragil, delicat • oase mici, delicate, umeri înguşti • faţă mică, nas bine conturat • corp cu masă relativ mică	*CEREBROTONIC* • un introvertit

	• suferă de afecţiuni funcţionale, alergii, sensibilităţi ale pielii • oboseală cronică, insomnie, sensibil la zgomot şi la distracţii, se fereşte de aglomeraţii.

Fiecare persoană, într-o măsură mai mare sau mai mică, posedă caracteristicile acestor trei tipuri. Sheldon a folosit, de aceea, trei numere între 1 şi 7 ca să indice prezenţa caracteristicilor cuprinse în cele trei tipuri la un anumit individ.

Sheldon vorbeşte despre

- delicvenţă biologică
- criminalitate primară
- delicvenţă mentală

nu ca aspecte ale unui comportament ce aparţine unui

unui individ, ci ca factori ce trebuie măsuraţi atunci când avem în atenţie un comportament observat al unui individ căruia se presupune că îi aparţine. El *atribuie clasificării mezomorfice un rol care domină comportamentele criminale ale indivizilor, îndeosebi ale celor tineri.*

CONCLUZII:

Teoriile care focalizau caracteristicile fizice s-au dovedit că au atins o problemă mult mai subtilă şi dificilă, şi anume măsura în care diferenţele biologice explica atât de dificilul comportament uman.

6.4.3. Teorii privind influenţa inteligenţei asupra comportamentului delicvenţional.

După teoriile raportate la caracteristicile fizice, cele care au pus cel mai des în centrul explicării comportamentul criminal au fost teoriile raportate la inteligenţă.

Ipotezele teoreticienilor tipului fizic au căzut una după alta, singura idee care a rămas în explicarea comportamentului delicvent fiind cea a inteligenţei scăzute. De aceea, atenţia s-a orientat spre explicarea acestui fenomen, trecerea de la diferenţele fizice la cele mentale

facându-se uşor. Testarea timpurie a inteligenţei deţinuţilor a fost motivată, în general, de ipoteza că infractorii erau în general inferiori mental.

Lucrul acesta însă , în anii '70 , a căzut în dizgraţie îndeosebi datorită faptului că testările făcute pe infractori au demonstrat că mulţi dintre aceştia au o inteligenţă normală. Interesul pentru aceste teorii a renăscut o dată cu acordarea unei atenţii speciale delicventei juvenile.

TESTAREA INTELIGENŢEI ŞI CRIMA.

Diferenţele individuale care ar fi putut să apară în urma unor comparări au făcut ca oservaţiile psihologilor şi criminologilor să fie axate, în principal, pe aceste comportamente în anumite împrejurări şi datorită unor anumite condiţii. Modul de a reacţiona la un anumit eveniment sau altul, capacitatea de memorare, de completare sau înţelegere a propoziţiilor, de memorare a imaginilor, de a recunoaşte înţelesul cuvintelor şi de a face calcule în gând au fost tot atâtea încercări care să determine măsurarea diferenţelor dintre criminali şi omul obişnuit.

In 1880, psihologul german H. Ebinghaus a creat un test al capacităţii de memorizare, astfel că diferenţele care ar apare între indivizi, din acest punct de vedere, ar putea fi exprimate pe o scală numerică, care, în esenţă, exprima în mod numeric diferenţa dintre anumite persoane, pe anumite probleme inteligibile care, în final, luate împreună, sunt considerate ca un indicator al inteligenţei.

1. - Teoria lui Alfred Binet.

Psihologul francez Alfred Binet (1857-1911) a fost cel care, pentru prima dată, a scos testarea inteligenţei în afara laboratorului şi a aplicat-o în explicarea unor rezultate slabe la învăţătură, pe care le prezentau şcolile din Paris.

La început, Binet a încercat să evalueze inteligenţa prin măsurarea volumului cranian, însă s-a convins repede că o asemenea metodă nu-i era de nici un folos şi, după ce a conceput un raport despre descoperirile sale, a abandonat metoda.

In 1904 al îşi reia efortul de măsurare a inteligenţei. El pune la punct un mare număr de sarcini uşoare legate de viaţa de zi cu zi , care nu implicau raţionamente dificile. Apoi le-a aşezat într-o ordine crescătoare a dificultăţii acestora, astfel încât prima sarcină putea fi rezolvată chiar şi de un copil mic, în timp ce ultima putea fi rezolvată numai de adult.

In această încercare a avut şi sprijinul doctorului Theodore Simon, doctorul şcolilor speciale din Paris. Rezultatul primei lor colaborări a apărut în 1905 şi s-a materializat într-o lucrare intitulată ***„Scala Binet-Simon a inteligenţei"***. Această scală a fost revizuită în 1908,

când a apărut şi conceptul de „ vârstă mentală". De data aceasta, Binet s-a decis să asocieze un nivel de vârstă fiecărei sarcini a testului. De exemplu, copilul de 9 ani trebuia să realizeze sarcini gradate specifice vârstei de 9 ani şi nu pe cele specifice unui copil de 10 ani şi peste.

Nivelul vârstei celor mai grele sarcini pe care copilul le-ar rezolva ar fi trebuit să descrie vârsta mentală a acestuia care, apoi, urma a fi comparată cu vârsta propriu-zisă.

OBS:

In 1912, psihologul W. Stern a sugerat ca vârsta mentală să fie împărţită la vârsta propriu-zisă, iar rezultatul să fie înmulţit cu 100. Ceea ce urma să se obţină avea să fie numit „coeficient de inteligenţă"

Cu puţin înainte să moară, în 1911, Binet avea să-şi revizuiască teoria şi şi-a exprimat rezerve despre modul în care acest test ar putea fi folosit, afirmând că testul a avut ca scop identificarea în şcoli a copiilor cu o inteligenţă mai scăzută pentru ca aceştia să poată fi ajutaţi, iar metoda nu ar putea fi folosită şi pentru a depista copii cu o inteligenţă superioară, deoarece testul nu a fost destinat acestui scop şi a avertizat că el nu trebuie folosit pentru a eticheta elevii mai slabi ca fiind „greu de instruit", astfel încât ei să fie exmatriculaţi din şcoli.

Acest gen de teste au fost date şi personalului social din închisori, internate, spitale şi alte instituţii. Proporţia criminalilor diagnosticaţi ca retardaţi mintal a oscilat între 28% şi 29%, media studiului găsind că 70% dintre infractori sunt retardaţi, concluzionând că cei mai mulţi criminali sunt înapoiaţi mintal.

2. - Teoria lui H.H. Goddard.

H. H. Goddard a efectuat un test pe un caz descoperit lângă New Jersey, în legătură cu o familie în care soţia era înapoiată mental. Din această uniune, de-a lungul generaţiilor, au rezultat 480 de descendenţi, dintre care 143 au fost înapoiaţi mental, 36 infractori, 33 imorali sexual, 24 alcoolici confirmaţi, 3 epileptici, 3 autori ai unor omoruri şi 8 patroni de case de prostituţie. Bărbatul, mai târziu, s-a însurat cu o altă femeie, iar din căsătoria lor au rezultat 496 de urmaşi „normali" care „s-au căsătorit şi au închegat familii serioase".

Goddard a concluzionat că înapoierea mentală şi criminalitatea sunt doar aspecte ale aceleiaşi stări degenerate, astfel că toţi înapoiaţii mintal sunt potenţiali criminali şi, de aceea, el a argumentat că înapoierea mentală ar putea fi eliminată prin înmulţire selectivă.

Autorul şi-a continuat cercetările în timpul primului război mondial, iar rezultatele stabilite indicau un procent de 37% înapoiaţi mintal la albi iar la negri 89%. In legătură cu aceste cifre, care practic indicau că cel puţin jumătate din populaţia S.U.A. era înapoiată

mintal, Goddard revine şi concluzionează mai târziu că această stare ar putea fi remediată prin educaţie, că nu este necesară separarea celor retardaţi , fiindu-le permisă reproducerea.

Publicarea rezultatelor testărilor efectuate în timpul primului război mondial a furnizat o nouă perspectivă relaţiei dintre inteligenţă şi crimă. Au fost făcute testări comparative pe deţinuţi şi soldaţi recruţi şi deseori primii obţineau un coeficient mai bun.

Ca urmare a acestor studii, înapoierea mentală a dispărut într-o mare măsură ca bază de explicaţie a comportamentului criminal.

Concluzii:

Este clar că dacă se face o asociere între criminalitate şi rezultatele oferite de I.Q., aceasta trece sau este în strânsă corelare cu delicventa juvenilă.

Este însă absolut necesar de explicat de ce persoanele cu un I.Q. scăzut devin delicvenţi mai frecvent decât cei cu un coeficient mai mare. Un punct de vedere acceptat este acela că I.Q.-ul depinde în mare măsură de propria viziune a celui care îl aplică.

Gorddon, de exemplu, considera că *I.Q.-ul măsoară nişte forme ale gândirii abstracte sau capacitatea de a rezolva problemei că această capacitate este în mare măsură moştenită.* Din acest punct de vedere, el a sugerat că I.Q.-ul scăzut la unii copii s-ar datora şi practicilor şi metodelor folosite de părinţi în educaţie care, în fond, ar fi principala cauză a criminalităţii la aceşti copii.

Alţii cred că *I.Q.-ul măsoară capacitatea nativă,* dar argumentează că el influenţează delicventa tocmai prin efectele ei în performanţa şcolară. Aceasta însă complică lucrurile şi ne face să credem că un I.Q. scăzut poate fi corelat cu delicventa juvenilă, dar nu cu criminalitatea adultă.

O altă categorie de teoreticieni consideră că *I.Q.-ul măsoară abilitatea înnăscută.* In acest caz însă, am putea considera că unele acţiuni antisociale ale unor persoane cu un I.Q. mai scăzut să nu poată fi catalogate drept crime.

PRELEGEREA VII

IMPLICAREA PSIHOLOGICULUI ÎN ALCĂTUIREA PROBATORIULUI.

TEHNICILE PROFILING.

Orice încălcare a unei norme legale este sancţionată în mod corespunzător de către organele abilitate prin lege să ia măsuri în această privinţă. Încălcarea dispoziţiilor legii penale presupune găsirea făptuitorului de către organele de cercetare penală şi tragerea la răspundere a acestuia de către instanţele de judecată competente în urma analizei tuturor datelor şi probelor existente în cauză.

Procesul penal este definit în literatura de specialitate ca fiind "activitatea reglementată de lege, desfăşurată de către organele competente, cu participarea părţilor şi a altor persoane, în scopul constatării la timp şi în mod complet a faptelor ce constituie infracţiuni, astfel ca orice persoană care a săvârşit o infracţiune să fie pedepsită potrivit vinovăţiei sale şi nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală"[14].

O dată cu sesizarea organelor judiciare în privinţa săvârşirii unei infracţiuni, acestea procedează la efectuarea cercetărilor necesare descoperirii şi tragerii la răspundere penală a infractorului. Persoana bănuită a fi comis fapta penală este numită "făptuitor" înainte de declanşarea urmăririi penale, iar după acest moment, ea dobândeşte calitatea de "învinuit"[15].

În momentul în care, în urma anchetei judiciare se consideră că există suficiente probe de vinovăţie împotriva învinuitului, organul de urmărire penală înaintează dosarul cauzei procurorului, cu propunerea de a se dispune începerea acţiunii penale împotriva acestuia. Procurorul studiază materialele care alcătuiesc acest dosar şi, dacă el consideră că din ansamblul probelor existente în cauză reiese că învinuitul este cel care a săvârşit fapta penală, existând suficiente temeiuri în acest sens, dispune punerea în mişcare a acţiunii penale.

7.1. Psihologia învinuitului şi a organului judiciar.

Interogatoriul judiciar este mai mult ca orice un război psihologic în care cele două părţi, deşi nu se află într-un raport juridic de egalitate ci într-unul de putere[16], se studiază reciproc, fiecare având interese contrarii.

Organul judiciar, aflat teoretic pe o poziţie superioară învinuitului, inculpatului, trebuie să stăpânească foarte bine anumite cunoştinţe de psihologie judiciară, cunoştinţele aflate la baza aplicării regulilor tactice criminalistice de ascultare a învinuitului, inculpatului.

---

[14] Dr. Theodor Mrejeru, Drept procesual penal, Ed. Sylvi, Bucureşti 2001

[15] aricolul 229 Cod Procedură Penală

[16] Em.Stancu, Criminalistica vol II, ed.Actami, Bucureşti, pag.122.

Ancheta judiciară este o sumă de relaţii interpersonale stabilite între autoritatea de stat chemată să afle adevărul cu privire la o cauză penală, şi persoana care, bănuită fiind de săvârşirea unei infracţiuni, încearcă prin orice mijloace să se apere.

Aşa cum am menţionat, interogatoriul judiciar este un duel psihologic, pe parcursul căruia organul judiciar, avantajat de autoritatea cu care este învestit, acţionează în vederea stabilirii realităţii faptelor, iar cel venit în contradicţie cu justiţia, se foloseşte de toate posibilităţile (legale sau ilegale) pentru a evita tragerea la răspunderea penală[17].

Cunoaşterea de către magistrat a componentelor psihologice ale personalităţii învinuitului, inculpatului - temperamentul, caracterul, aptitudinile -, a mecanismelor psihice care stau la baza formării şi redării declaraţiilor, constituie o garanţie a aflării adevărului şi, în consecinţă, a realizării scopului procesului penal[18].

Posibilităţile anchetatorului de a cunoaşte psihologia învinuitului, inculpatului sunt multiple: *studierea materialelor cauzei* este un mijloc prin care anchetatorul îşi poate contura mental caracterul şi aptitudinile învinuitului, inculpatului prin analizarea naturii şi gravităţii infracţiunii, a violenţei cu care a fost comisă, a modalităţilor prin care făptuitorul a încercat să ascundă urmele acesteia, a atitudinii adoptate după săvârşirea infracţiunii, toate acestea putând conduce magistratul la stabilirea existenţei sau inexistenţei componentelor personalităţii criminale evocate de Jean Pinatel: egocentrism, labilitatea psihică, insensibilitate afectivă şi agresivitate.

H.J. Eysenck menţionează că "*trăsătura este ceea ce se manifestă la individ într-un mare număr de situaţii*".

Urmând logica acestei idei, organele judiciare pot culege date cu privire la persoana făptuitorului prin studierea unor înscrisuri provenite de la acesta (scrisori, jurnale, memorii), prin audierea vecinilor, a colegilor de serviciu, prin informarea cu privire la studii, la profesiile deţinute anterior comiterii infracţiunii, la mediul familial, la anturaj, la habitaclu conjunctural în general.

Toate aceste surse de cunoaştere a învinuitului, inculpatului sunt la îndemâna organelor de cercetare penală şi în vederea realizării cât mai eficient şi cu operativitate a scopului procesului penal, este recomandabil ca în toate cauzele judiciare, în vederea cunoaşterii psihologiei făptuitorului, să se recurgă la toate posibilităţile. Realizarea cu superficialitate a activităţii de studiere a persoanei învinuitului, inculpatului nu poate avea decât consecinţe negative pentru anchetatorul care efectuează cea mai importantă activitate (datorită duratei şi condiţiilor în care se desfăşoară): interogatoriul judiciar.

De la primul contact al celor două părţi ale anchetei judiciare–anchetator-anchetat–fiecare îşi creează o anumită imagine despre celălalt. Uneori, de la primele fraze ale magistratului, persoana anchetată conştientizează în ce măsură acesta o cunoaşte din punct de vedere psihologic cât şi în ce măsură stăpâneşte datele din dosar.

Deşi anchetatorul este avantajat prin deţinerea unei baze de date referitoare la personalitatea învinuitului, inculpatului, dezavantajul acestuia constă în faptul că modalităţile şi împrejurările în care a fost comisă infracţiunea sunt cunoscute de cel anchetat.

Relaţia interpersonală stabilită în cabinetul de anchetă trebuie să evidenţieze pentru magistrat impactul psihologic pe care îl are asupra învinuitului, inculpatului. Atmosfera oficială în care se desfăşoară interogatoriul, contactul cu organele judiciare, poziţia defensivă pe care o deţine, constituie pentru învinuit sau inculpat un puternic factor emoţional pe care un anchetator cu experienţă trebuie să-l observe şi să-l valorifice în scopul aflării adevărului.

În cazul în care sunt implicaţi infractorii recidivişti (aşa-zişii infractori de carieră) starea emoţională resimţită de aceştia este foarte greu de depistat (în special de magistraţii

[17] Em.Stancu, op.cit., pag 122.
[18] C. Aioniţoaie, Tratat de tactică criminalistică, op.cit.99.

fără experienţă). Acest lucru nu implică însă inexistenţa unui anumit grad de tulburare a învinuitului, inculpatului. Pe de altă parte, infractorii primari sau ocazionali, pe lângă o emoţie intensă, manifestă şi un puternic sentiment de teamă faţă de situaţia în care se află.

Fie şi doar pentru aceste două motive (detectarea emoţiei la infractorii recidivişti şi înlăturarea sentimentului de teamă al infractorilor primari în scopul aflării adevărului), cunoştinţele de psihologie sunt obligatorii pentru magistrat, acestea infiltrându-se în penal, consolidând şi mereu perfecţionând aşa-zisa "ştiinţă a anchetei".

Tratarea cu superficialitate a problemelor de psihologie judiciară în timpul ascultării învinuitului, inculpatului nu poate avea decât consecinţe negative asupra întregii desfăşurări a urmăririi penale şi a întregului proces penal.

Elemente psihologice privind formarea declaraţiei învinuitului, inculpatului

Pentru organele judiciare care efectuează ascultarea este primordial să cunoască si mecanismele proceselor psihice ce stau la baza comiterii infracţiunilor, doar astfel putând alege un procedeu tactic de ascultare adecvat.

Declaraţiile învinuitului, inculpatului referitoare la propriile fapte antisociale săvârşite, nu sunt niciodată întâmplătoare. Fiecare afirmaţie sau negare a unui fapt este rezultatul unui proces psihologic caracteristic formării şi redării declaraţiilor.

Acest proces este considerat în literatura de specialitate–criminalistică sau de psihologie judiciară–asemănător cu procesul de formare şi redare a mărturiilor.

O atenţie deosebită trebuie acordată aspectului că declaraţiile învinuitului, inculpatului au ca obiect propriile fapte. Practica a relevat că acest lucru are drept consecinţă caracterizarea procesului de formare şi redare a declaraţiilor a învinuitului, inculpatului ca un proces mult mai amplu şi mai complex decât cel de formare a mărturiilor. Complexitatea mecanismelor psihologice ale învinuitului, inculpatului rezultă din specificitatea etapelor intra-infracţionale pe care acesta le traversează.

Rolul jucat de învinuit sau inculpat în săvârşirea infracţiunii şi poziţia procesuală în care se află, poziţie diferită de cea a martorului, conferă acestuia o fizionomie psihologică proprie, specifică condiţiilor de percepţie, de codare, stocare şi redare a informaţiilor, caracteristice infractorului.

Se consideră, şi nu în mod nejustificat, că învinuitul, inculpatul este sursa celor mai multor date referitoare la modalităţile şi împrejurările în care a fost comisă infracţiunea. Uneori el este singurul care poate furniza anchetatorului informaţii cu privire la infracţiune, alteori însă infractorul nu reuşeşte să redea anumite aspecte, percepţia sa fiind distorsionată de anumiţi factori de bruiaj.

Percepţiile sunt formate din complexul de senzaţii determinate de reflectarea realităţii obiective în mod activ în conştiinţa oamenilor, reflectare ce are ca efect identificarea obiectelor şi fenomenelor. Drept urmare, procesul perceptiv ar putea fi definit ca un act de organizare a informaţiilor receptate de la anumiţi stimuli. Această sistematizare, se realizează în funcţie de interesul individului pentru informaţia percepută, de experienţa sa, de necesităţi şi scopul urmărit.

Fiecare fenomen capătă în conştiinţa individului o anumită reprezentare, în funcţie de experienţa anterioară a acestuia. Astfel, un copil nu îşi poate crea, despre un fapt la care asistă, aceeaşi imagine ca un adult. De asemenea, perceperea fenomenelor din jurul nostru este diferită şi de la adult la adult, această diferenţiere fiind determinată de experienţa profesională a fiecăruia dintre noi.

Specific infractorilor este că în momentul săvârşirii faptei, au loc procese psihice puternice care dezorganizează forţa inhibitorie a scoarţei cerebrale şi deci, recepţia senzorială[19].

Una din cauzele importante ale dezorganizării percepţiei este concentrarea atenţiei, aproape în exclusivitate, asupra obiectului infracţiunii. În momentul comiterii faptei, autorul doreşte să observe tot ce se întâmplă în jurul său pentru a-şi crea un plan de apărare în cazul identificării sale. Deşi depune toate eforturile pentru a nu-i scăpa nimic, există o serie de factori de natură obiectivă sau subiectivă care îi pot stânjeni percepţia şi memorarea.

Factorii de bruiaj de natură obiectivă sunt determinaţi de împrejurările în care se realizează percepţia:

-Vizibilitatea redusă datorată distanţei, condiţiilor de iluminare (întuneric, soare puternic care bate în faţă sau reflectat de zăpadă, umbră, iluminare electrică slabă, etc.), condiţiilor meteorologice (ceaţă, ploaie, viscol, etc.), diverselor obstacole între locul de desfăşurare a evenimentului şi făptuitor.

-Audibilitatea influenţată, de asemenea, de distanţă, de intensitatea sunetului şi de condiţiile în care acesta se propagă (la suprafaţa apei, în localitate, în câmp deschis, în pădure, ziua, noaptea, etc.), de existenţa unui anumit zgomot de fond etc.

-Durata percepţiei cunoscându-se că percepţia este cu atât mai slabă cu cât intervalul de timp în care s-a realizat este mai scurt.

Factorii de natură subiectivă sunt reprezentaţi de totalitatea particularităţilor psiho-fiziologice şi de personalitatea individului, apte să influenţeze procesul perceptiv:

- calitatea organelor de simţ, integritatea acestora putând asigura o percepţie adecvată realităţii;
- personalitatea şi gradul de instruire a individului;
- vârsta, inteligenţa şi gradul de cultură;
- temperamentul şi gradul de mobilitate al proceselor de gândire (aceste caracteristici diferenţiind un individ de altul);
- stările afective şi starea de oboseală;
- atenţia - prin săvârşirea intenţionată a unei infracţiuni făptuitorul urmăreşte totodată un anumit scop, o anumită finalitate; această finalitate are un efect mobilizator asupra atenţiei care, după cum este cunoscut, reprezintă o premisă indispensabilă a percepţiei şi memorării.

Memorarea se realizează după etapa de decodare a informaţiilor percepute care, datorită timpului scurt în care se comite infracţiunea, se desfăşoară cu rapiditate.

Stocarea memorială este un proces dinamic, activ, de prelucrare şi de sistematizare a datelor receptate, în funcţie de personalitatea fiecărui individ, în funcţie de scopul urmărit, etc.

Procesul memorizării la învinuit sau inculpat este condiţionat de mai mulţi factori cum ar fi:

[19] Em. Stancu, op. cit., pag.123.

- durata stocării memoriale;
- tipul de memorie;
- forma de vinovăţie cu care a fost comisă infracţiunea, etc.

De foarte mult timp se cunoaşte că durata stocării variază în funcţie de tipul de material care se reţine (material verbal, cifre, figuri, obiecte colorate, etc.), vârsta subiectului, capacităţile sale psiho-intelectuale.

Starea de oboseală, alcoolul, anumite stări afective diminuează capacitatea de stocare, alterând funcţionarea normală a memoriei.

În funcţie de durata stocării vorbim de memorie de scurtă durată, de memorie de durată medie şi de memorie de lungă durată. Orice informaţie este stocată şi memorată în raport de importanţa pe care aceasta o prezintă pentru subiect şi de durata în care este repetată. Cu cât subiectul repetă mai mult timp, informaţia trece de la memoria de scurtă durată la cea de durată medie şi în final la memoria de lungă durată.

Dacă nu sunt repetate, informaţiile stocate ar putea fi uitate.

Fiind considerat un fenomen natural şi necesar, uitarea determină denaturarea treptată a informaţiilor percepute într-o anumită împrejurare.

Uitarea intervine în urma unor procese inhibitive care au loc la nivelul scoarţei cerebrale având drept cauză timpul scurs de la stocarea informaţiilor cât şi calităţile psiho-intelectuale ale subiectului. Interesul pentru cele percepute cât şi impactul psihologic pe care acesta l-au avut asupra infractorului sunt de asemenea cauze care grăbesc sau diminuează viteza fenomenului uitării.

Erodarea lentă sau rapidă a detaliilor slăbeşte posibilitatea de fixare a imaginii întregului, care ulterior nu mai revine în conştiinţa făptuitorului decât dacă este stimulată cu abilitate.

Un infractor memorează mai multe sau mai puţine informaţii şi în funcţie de forma de vinovăţie cu care a săvârşit infracţiunea.

Referitor la acest aspect trebuie făcută diferenţierea între infracţiunile săvârşite cu intenţie şi cele săvârşite din culpă[20]. Indiferent de forma de vinovăţie–culpa sau intenţia (spontană sau premeditată) – aceasta se reflectă în declaraţiile învinuitului, inculpatului.

În practică, cu toate că autorii infracţiunilor săvârşite din culpă sunt, de obicei, de bună credinţă, acestora le este foarte greu să reactiveze şi să redea informaţiile din memorie referitoare la fapta comisă, deoarece atenţia lor nu a fost îndreptată asupra împrejurărilor de fapt în care au acţionat. Astfel, deşi învinuitul, inculpatul ar putea fi de bună credinţă, fiind conştient că doar aşa îşi poate uşura situaţia, declaraţiile sale ar putea fi pline de erori, de contradicţii sau pur şi simplu poate fi incapabil să relateze cele întâmplate[21].

Există însă situaţii în care învinuitul, inculpatul fiind de rea credinţă[22], descrie detaliat anumite împrejurări ce-au precedat săvârşirea infracţiunii, dar care, sub pretextul culpei sau al tulburării în care s-a aflat în momentul comiterii faptei, face declaraţii lacunare tocmai cu privire la aspectele principale referitoare la infracţiune, în scopul evident al îngreunării desfăşurării anchetei şi al retractării ulterioare a declaraţiilor.

Diferenţierea celor două situaţii şi stabilirea de către anchetator dacă învinuitul, inculpatul este de bună sau de rea credinţă, se poate realiza prin analiza naturii şi gravităţii infracţiunii şi a modului în care aceasta putea fi săvârşită: din culpă sau cu intenţie. Cunoaşterea psihologiei învinuitului, inculpatului, a temperamentului, caracterului şi aptitudinilor sale, este deosebit de utilă într-o asemenea situaţie.

---

[20] A.Ciopraga - Criminalistica - Tratat de tacticã, Editura Gama, Iaşi 1996, pag.231.
[21] A.Ciopraga –op. cit. pag.239.
[22] A.Ciopraga op.cit., pag.240.

Emoţia puternică ce pune stăpânire pe învinuit, inculpat în momentul întâlnirii cu anchetatorul, are de obicei, efecte defavorabile asupra capacităţii de evocare a faptelor, împrejurare ce explică posibilitatea ivirii erorilor, a confuziilor, a contradicţiilor, a inexactităţilor, atât la cei de bună credinţă cât şi la cei de rea credinţă.

Primul contact cu anchetatorul în cabinetul de anchetă poate provoca asupra învinuitului, inculpatului o puternică stare de tulburare, în special datorită faptului că el nu cunoaşte câte şi ce informaţii sunt deţinute de anchetator cu privire la autorul infracţiunii. Această stare emoţională, în raport cu o serie de particularităţi legate de persoana învinuitului, inculpatului, de poziţia de sinceritate sau nesinceritate pe care acesta o adoptă, de trecutul său pe tărâmul infracţional, poate fi mai mult sau mai puţin resimţită.

În funcţie de modul în care a săvârşit infracţiunea, de forma de vinovăţie, de caracterul învinuitului, inculpatului şi de reprezentarea obiectivă în conştiinţa sa a faptei pe care a săvârşit-o, acesta ar putea avea în faţa anchetatorului o atitudine cooperantă, recunoscând că a comis infracţiunea sau o atitudine ostilă situându-se pe o poziţie defensivă şi negând învinuirea ce i se aduce.

În cazul nerecunoaşterii[23] sunt cunoscute trei atitudini tipice învinuitului, inculpatului:

- declaraţiile nesincere prin care neagă orice contribuţie a sa la infracţiunea comisă (urmărind prin aceasta sustragerea de la răspunderea penală);
- declaraţiile sincere prin care încearcă să se disculpe (nevinovăţia sa fiind reală);
- refuzul de a face declaraţii (mizând pe faptul că fără recunoaşterea sa nu poate fi sancţionat).

Ascultarea învinuitului, inculpatului este un prilej acordat acestuia de către lege, un prilej de a-şi pleda nevinovăţia sau de a releva circumstanţe atenuante pentru fapta comisă.

În cazul refuzului de a recunoaşte participarea sa la săvârşirea infracţiunii, în calitate de autor sau coautor, de cele mai multe ori, sub evidenţa probelor acesta recunoaşte sau, schimbând tactica de apărare va căuta să demonstreze existenţa unei provocări din partea victimei, lipsa discernământului, legitima apărare, etc.

Dacă este inocent, se va strădui să invoce toate acele împrejurări care probează nevinovăţia sa: lipsa unui mobil, imposibilitatea aflării la locul faptei demonstrând cu martori că se afla în altă parte, caracterul său nonagresiv, etc.

Păstrarea tăcerii de către învinuit sau inculpat este cât se poate de nefirească. Situaţia în care se află impune adoptarea unei anumite atitudini. În practică, tăcerea este o dovadă a vinovăţiei, deoarece un inocent nu poate rezista tentaţiei de a se disculpa în timpul ascultării. Anchetatorul trebuie să descopere cauza refuzului de a face declaraţii şi să înlăture, explicându-i persoanei bănuite că o atitudine cooperantă îi poate fi favorabilă.

Recunoaşterea comiterii faptei sau mărturisirea poate fi determinată de motive morale (subiective) sau raţionale (obiective).

Mărturisirea având drept cauză o puternică conştiinţă a făptuitorului convingerea acestuia că a greşit este mai credibilă decât mărturisirea din motive obiective, când învinuitul, inculpatul este pus în faţa probelor ce-l acuză. Anchetatorul trebuie să înţeleagă motivele mărturisirii deoarece o astfel de recunoaştere atrage implicit după sine şi circumstanţe atenuante pentru autor, în momentul individualizării pedepsei.

Regretul şi remuşcarea pentru fapta comisă sunt sentimente ce determină mărturisirea doar la o anumită categorie de infractori şi anume la cei emotivi, la cei care conştientizează că fapta lor a fost îndreptată împotriva unei valori sociale, la cei care au simţul răspunderii şi îşi asumă riscul pentru propriile fapte, etc.

Uneori, recunoaşterea este pornită din nevoia de uşurare interioară[24], din nevoia de a se elibera de povara ce-i apasă conştiinţa, considerând că supunerea de bună voie la

[23] Em.Stancu, op.cit., pag.126.

sancţiunea impusă de societate va avea un efect eliberator. Alteori, mărturisirea este pornită din nevoia de a se explica, de a justifica într-un fel (mai mult pentru el decât pentru ceilalţi) fapta comisă, de a se destăinui[25], această tendinţă fiind specifică celor care au săvârşit fapta sub un impuls de moment, sub imboldul unor pasiuni puternice, în care, de cele mai multe ori victima este o persoană foarte apropiată făptuitorului.

Tot în categoria mărturisirii, ca o consecinţă a subiectivismului infractorului, intră şi cea determinată de un orgoliu excesiv, de o vanitate exagerată caracteristice tinerilor infractori şi în special celor care au comis o infracţiune ce necesită inteligenţă, îndemânare şi abilitate[26].

Deşi tendinţa firească a infractorului este de a evita tragerea la răspundere penală, atunci când acţiunea penală este îndreptată împotriva unei alte persoane decât adevăratul autor, starea de neliniște, regretul provocat de posibilitatea condamnării unei persoane nevinovate, poate învinge instinctul de conservare, reflexul de autoapărare al făptuitorului determinându-l să se autodenunţe recunoscând comiterea infracţiunii.

Deseori sunt întâlnite situaţii în care suspectul, deşi nu este autorul infracţiunii "recunoaşte" săvârşirea acesteia, din diferite cauze: dorinţa de a proteja adevăratul făptuitor, dorinţa de a ascunde o faptă penală mai gravă, în urma unor ameninţări venite din partea autorului, etc. Şi în această situaţie, datoria de a descoperi sinceritatea sau nesinceritatea unor astfel de "mărturisiri" revine tot anchetatorului. Analizarea tuturor probelor existente în cauză, a tuturor împrejurărilor în care a fost comisă infracţiunea, ar trebui să-l încredinţeze pe magistrat în ce măsură persoana pe care o interoghează ar fi putut sau nu să comită infracţiunea.

Particularităţile psihologice ale învinuitului, inculpatului în timpul audierii

Învinuitul, inculpatul aflat faţă în faţă cu anchetatorul, trece printr-o stare de puternică tulburare emoţională.

Contactul cu o autoritate, şi în special cu reprezentanţii legii, nu este de natură a-l pune pe făptuitor într-o postură liniştitoare.

Fie că este sau nu vinovată, persoana adusă în faţa justiţiei este marcată de această situaţie, totul având ulterior repercusiuni asupra profesiei sale, a familiei, a relaţiilor sale sociale.

Cadrul în care se desfăşoară interogatoriul judiciar, caracterizat de oficialitate, atitudinea sobră şi politicoasă a anchetatorului, atmosfera de justiţie creată de organele de cercetare penală au un efect derutant asupra învinuitului, inculpatului el necunoscând probele deţinute împotriva sa.

Activitatea ilicită anterioară, desele contacte pe care eventual le-a mai avut cu justiţia îl determină pe făptuitor să aibă în faţa organelor de cercetare penală, dacă nu o atitudine activă, cel puţin una de expectativă aşteptând să obţină mai multe informaţii în legătură cu acuzaţia ce i se aduce şi probele ce îl incriminează.

La acest gen de infractori emoţia este mai greu de depistat, dar agilitatea anchetatorilor ar trebui să evidenţieze nervozitatea şi tensiunea pe care chiar şi aceştia le resimt.

Dacă din contră cel aflat în cabinetul de anchetă este pentru prima oară în postura de învinuit, inculpat întreaga trăire emoţională va fi exteriorizată fără să aibă posibilitatea de

---

[24] A.Ciopraga, op.cit., pag.244.
[25] A.Ciopraga, op.cit., pag.244.
[26] A.Ciopraga, op.cit., pag.244.

autocontrol. Cel mai puternic sentiment pe care aceştia îl resimt este teama; ei nu sunt obişnuiţi cu activitatea de anchetă şi au o anumită imagine despre modul în care aceasta se desfăşoară asociind interogatoriul judiciar cu un mijloc represiv având drept scop obţinerea unei mărturisiri şi în care nu se ezită a se folosi relele tratamente şi tortura.

De la primul contact anchetatorul trebuie să analizeze comportamentul expresiv al învinuitului, inculpatului, gesturile pe care acesta le face, mimica sa, modul în care priveşte organele de cercetare penală, atitudinea acestuia faţă de situaţia în care se află (o atitudine ostilă sau una cooperantă)[27]. Dificultatea pentru anchetator nu constă în observarea expresiilor evidente ale învinuitului, inculpatului ci în aprecierea într-un mod critic a acestora. Persoana anchetată poate fi una emotivă pe care o simplă întrevedere cu organele de poliţie o determină să aibă un comportament ce denotă vinovăţia. Pe de altă parte, anchetatorul trebuie să sesizeze, în cazul anumitor infractori, latura voluntară a comportamentului. Aceştia deseori, se manifestă ca o persoană inocentă, frustrată şi jignită de învinuirea ce i se aduce, vorbind tot timpul şi încercând să demonstreze (de cele mai multe ori prin scuze puerile) că acuzaţiile sunt nefondate el fiind total nevinovat şi în consecinţă reputaţia sa va avea de suferit.

Acest gen de învinuiţi îşi întăresc ideea că li se face o nedreptate prin ameninţarea anchetatorilor că le încalcă drepturile fundamentale sau că au anumite cunoştinţe "sus puse", etc. Aceste simulări pălesc în faţa unei atitudini ferme şi documentată a magistratului, care punându-l pe învinuit, inculpat în faţa probelor evidente şi exploatând momentele psihologice favorabile îl determină să reflecteze asupra atitudinii sale simulate şi deloc convingătoare determinându-l, în cele din urmă, să coopereze.

Alteori, învinuitul, inculpatul simulează calmul şi stăpânirea de sine, nedumerirea că a putut fi pus într-o asemenea situaţie stânjenitoare, face referiri la incompetenţa organelor de cercetare care nu sunt capabile să găsească adevăratul vinovat, etc. Acest comportament este specific aşa-zişilor "infractori feroci" sau "cu sânge rece" care nu regretă câtuşi de puţin fapta comisă ci o privesc ca pe un simplu mijloc de a-şi realiza anumite scopuri.

Există şi situaţii când învinuitul, inculpatul "joacă" în faţa anchetatorilor rolul victimei simulând anumite stări de boală, leşinuri, dezechilibru psihic, lipsa auzului (de cele mai multe ori el nu aude întrebările critice referitoare la infracţiune, pe care i le pune anchetatorul[28].

Deşi aceste atitudini au ca scop impresionarea magistratului, prin intimidare, prin apelare la mila acestuia, prin încercarea de a-l domina din punct de vedere psihologic, un bun anchetator observă lipsa de naturaleţe a tuturor acestor gesturi, cunoştinţele sale de psihologie judiciară ajutându-l să conştientizeze că un anumit comportament al învinuitului, inculpatului, într-un anumit moment este total deplasat şi nejustificabil.

Spre deosebire de comportamentul voluntar, manifestările involuntare reprezintă reacţii fiziologice interne ale anumitor sisteme funcţionale aflate preponderent sub dependenţa sistemului neurovegetativ.

Cel mai important este faptul că aceste reacţii nu pot fi controlate; ele nu pot fi ascunse şi nici provocate în mod voit. Sintetizând, mecanismul lor de funcţionare este următorul: pe parcursul vieţii de zi cu zi oricare om este nevoit să se adapteze la mediul înconjurător, la habitatul său. În procesul de adaptare, în mod conştient, omul săvârşeşte acţiuni pentru a căror realizare organismul uman îşi modifică ritmul de viaţă: creşte pulsul, se măresc dimensiunile vaselor de sânge, creşte ritmul respirator, muşchii se încordează, etc. Atunci când învinuitul, inculpatul încearcă să mintă pentru a-şi asigura libertatea, se poate spune că el încearcă să se adapteze situaţiei în care se află în aşa fel încât să se plaseze pe o poziţie cât mai avantajoasă pentru ei şi să satisfacă, astfel, cerinţele imperative ale instinctului de conservare caracteristic oricărei fiinţe umane. Ca orice proces de adaptare, încercarea învinuitului, inculpatului de

[27] A.Ciopraga, op.cit., pag.245.

[28] Em.Stancu, op.cit., pag.126.

a-şi ameliora situaţia este însoţită de o serie de manifestări fiziologice inerente care se manifestă de fiecare dată când persoana respectivă trebuie să se adapteze la circumstanţele mediului înconjurător. O parte dintre aceste manifestări există la oricare individ, ele devenind evidente atunci când individul respectiv face eforturi să se adapteze la mediul înconjurător. Important de subliniat este faptul că, între periculozitatea, pentru sine, a situaţiei în care se află individul şi eforturile depuse de individ pentru a se adapta şi a înlătura pericolul, există un raport direct proporţional. Ţinând cont de acest lucru, este clar că atunci când individul se va afla în pericol, va depune eforturi de adaptare considerabile care se vor traduce prin puternice manifestări fiziologice uşor de observat de către un anchetator avizat. Pe lângă manifestările strict fiziologice care există, în mod normal, la un individ, mai există şi alte manifestări ale individului care pot indica cu uşurinţă adevărata stare de spirit a individului. Aceste manifestări, cunoscute mai ales sub numele de "ticuri", sunt de fapt gesturi conştiente devenite reflexe necondiţionate. Toate vorbesc despre individ şi îi prezintă adevărata constituţie psihologică, ele trădându-şi stăpânul însă numai pentru cine ştie să le înţeleagă[29]. De fapt, toate aceste manifestări fiziologice reprezintă efectul dezacordului dintre adevăr şi minciună, dintre cele ce se afirmă de către învinuit, inculpat şi cele întâmplate în realitate, reprezentând, totodată, rezultatul disconfortului psihic pe care acesta îl trăieşte în faţa anchetatorilor.

Trebuie reţinut că acestor stări emoţionale, tensiuni psihice şi nervozitate le sunt specifice anumite manifestări viscerale şi somatice, cele mai importante şi evidente în activitatea de anchetă fiind următoarele:

* accelerarea şi dereglarea respiraţiei (senzaţia de sufocare) însoţită de dereglarea emisiei vocale (răguşire şi tremurul vocii), spasmul glotic, scăderea salivaţiei (senzaţia de uscare a buzelor şi a gurii şi nevoia permanentă de a bea apă);
* creşterea volumului vaselor şi a presiunii sanguine însoţite de modificarea bătăilor inimii (fenomene vasodilatatorii observabile în special la tâmple şi în zona carotidei, şi fenomene vasoconstrictorii caracterizate prin paloare excesivă);
* contractarea muşchilor scheletici, manifestată prin crispare sau blocarea funcţiilor motorii (aspectul de înlemnit de frică);
* schimbarea mimicii şi pantomimicii, tensiunea psihică modificând conduita normală şi corespunzătoare caracterului individului; acesta începe să culeagă scame imaginare, îşi aranjează hainele într-un mod exagerat, strânge în mâini pălăria, poşeta etc., îi tremură mâinile şi le frământă continuu, are impresia că scaunul pe care stă este prea strâmt şi neconfortabil, etc.;
* modificarea timpului de latenţă sau de reacţie caracterizat prin întârzierea răspunsurilor la întrebările critice (cu implicaţii afectogene) adresate de anchetator. Spre deosebire de întrebările necritice, răspunsurile la întrebările critice sunt date după o perioadă de timp de 4-5 secunde în care învinuitul, inculpatul caută cu disperare un răspuns convingător care să nu-i agraveze situaţia.

Acestea sunt câteva dintre cele mai frecvente conduite adoptate de învinuiţi, inculpaţi în faţa organelor de cercetare penală. Cel mai dificil pentru anchetator, atunci când nici nu este ajutat de prea multe probe într-o cauză, este să stabilească nevinovăţia unui învinuit, inculpat când acesta se comportă ca un vinovat, prin studierea atitudinii acestuia pe parcursul a mai multor ascultări şi evidenţierea motivelor care provoacă o asemenea stare emoţională, prin studierea componentelor sale psihologice.

[29] Em.Stancu, op.cit., pag.126.

În practică s-a constatat că se poate coopera în timpul anchetei cu o persoană labilă emoţional recurgându-se de obicei la discuţii introductive, colaterale motivului anchetării, la profesia sa, la problemele de perspectivă, la starea de sănătate, antecedentele sale, etc. Tot acest dialog introductiv are rolul de a ajuta persoana anchetată să se deconecteze de tensiunea nervoasă existentă în mod normal într-o asemenea situaţie, să se creeze o anumită relaţie interpersonală între cei doi, anchetator - anchetat, să i se inspire un anumit grad de încredere în magistrat, acestea fiind absolut necesare, înainte de trecerea la interogare cu privire direct la infracţiunea în cauză.

Trecerea direct la chestionare, într-un mod oarecum "brutal" are ca rezultat inhibarea emoţională a persoanei anchetate însoţită de toate manifestările neurovegetative şi mimico gesticulare amintite, în special când învinuitul, inculpatul este un minor, o persoană în stare de convalescenţă, o femeie, un bătrân. Acesta se va comporta ca o persoană vinovată sau pur şi simplu îi va fi teamă să vorbească. O asemenea metodă de anchetare denotă totală lipsă de profesionalism a anchetatorului, şansele sale de a afle adevărul crescând atunci când în asemenea situaţii el creează un climat calm şi de încredere reciprocă ascultând problemele celui anchetat şi lăsându-l să înţeleagă că pot avea încredere unul în celălalt. O asemenea atmosferă îl ajută să-şi pună ordine în gânduri şi se va simţi despovărat de disconfortul psihic pe care îl aduce situaţia sa.

Trebuie reţinut că învinuitul emotiv, dacă nu este ajutat, va fi foarte instabil şi incoerent în declaraţii. De aceea este foarte importantă crearea "momentului psihologic" în care anchetatorul poate aborda problema infracţiunii cercetate fără riscul de a nu obţine nici un răspuns. Din momentul în care începe să vorbească trebuie lăsat să îşi termine declaraţia fără a fi întrerupt cu precizări cu caracter acuzatorial sau prezentare de probe incriminatorii, deoarece, dacă învinuitul, inculpatul emotiv nu este vinovat, în psihicul său se produce o degringoladă ajungând să recunoască fapte pe care nu le-a comis.

Învinuitul, inculpatul nevinovat, dacă i s-a creat un climat de încredere în organul de cercetare penală şi dacă a fost încurajat să coopereze pentru aflarea adevărului, va începe să relateze declaraţia sa cu o anumită naturaleţe şi dezinvoltură însoţind afirmaţiile sale cu argumente şi justificări, cu propuneri de probe şi mijloace de probă care să îi întărească declaraţiile. El îşi exprimă într-un mod natural curiozitatea şi surprinderea că a fost învinuit, îşi exprimă părerea despre cine ar putea fi autorul faptei, răspunde prompt la întrebările ce i se adresează, etc.

Spre deosebire de această situaţie, atunci când învinuitul, inculpatul este autorul infracţiunii cercetate, lucrurile sunt diferite. Oricât de mult ar încerca anchetatorul o discuţie colaterală prin abordarea unor subiecte ce privesc strict persoana învinuitului, sau a unor subiecte amuzante ori de interes general, oricât de mult ar încerca anchetatorul să detensioneze atmosfera, persoana anchetată nu are o atitudine participativă, cooperantă. Ea rămâne închisă în sine, ostilă, se simte frustrată, neînţelegând adevăratul mesaj al acestor discuţii introductive. Învinuitul crede că este un subiect de batjocură pentru organele penale, considerând că în situaţia dată, acestea ar trebui să se refere strict la cauză, să se comporte mult mai oficial.

El participă la acest dialog cu răspunsuri evazive şi are un comportament artificial, fals, lipsit de naturaleţe şi spontaneitate. Se limitează la frânturi de răspunsuri nefiind capabil să finalizeze o idee.

Dacă în acest moment introductiv el nu poate face faţă şi are alura unui om pentru care totul s-a sfârşit, cu atât mai puţin va fi cooperant când se atacă direct problema infracţiunii. Tensiunea psihologică atinge apogeul în acest moment şi este exteriorizată prin manifestările psihofiziologice amintite: spasmul glotic, evitarea privirii anchetatorului, sudoraţie, tremurul mâini şi al vocii, pauze înainte de a răspunde, etc.; toate acestea sunt însoţite de rostirea ca un stereotip a răspunsurilor la întrebările critice: "nu ştiu", "nu-mi amintesc", "nu cunosc", etc.

Aceste manifestări au o explicaţie în plan psihologic prin ceea ce autorii de specialitate denumesc “mecanism psihologic extrem de subtil”. Sintetizând o întreagă teorie referitoare la acest aspect, esenţa constă în aceea că persoana care nu a comis infracţiunea de care este acuzată dispune în subconştient de capacitatea psihică de a se distanţa cu uşurinţă de postura de învinuit, inculpat. Ea neavând nici o legătură cu cauza îşi schimbă relativ facil sfera de interes şi atenţia asupra celor discutate în speranţa că ceva din tot ceea ce se discută poate ajuta la aflarea adevărului. Per a contrario, învinuitul, inculpatul care este şi autor al faptei, sau a avut vreo contribuţie la săvârşirea ei, nu poate uita acest aspect, nu poate ignora motivul pentru care se află acolo, cu alte cuvinte, nu are capacitatea de comutare a preocupărilor sale. Ceea ce îi caracterizează întreaga personalitate în acel moment este infracţiunea şi implicaţiile rezultate din săvârşirea ei. El este conştient de faptul că nu se află acolo pentru astfel de discuţii şi aşteptă ca în orice moment să fie întrebat de infracţiune. Nedorind să fie luat prin surprindere stă în expectativă căutând în fiecare întrebare, chiar dacă este colaterală cu cauza, un aspect care l-ar putea trăda.

Pe de altă parte, dorind să-şi ascundă emoţiile, va căuta să pară activ şi interesat de discuţie, dar pentru un anchetator experimentat este facil de dedus lipsa de naturaleţe, artificialitatea, teama şi suspiciunea continuă pe care nu le poate masca.

Experienţa practică a învederat că cele două atitudini– a persoanei inocente şi a celei vinovate–se pot deosebi relativ uşor prin observarea şi interpretarea manifestărilor psiho-comportamentale şi a reactivităţii de expresii ale acestora faţă de întrebările directe în raport cu aspectele critice.

Astfel, sunt luate ca model întrebările de genul: “Dacă declaraţi că nu aţi săvârşit fapta, atunci pe cine bănuiţi?”, “Ce părere aveţi, va fi descoperit autorul acestei fapte?”, “Ce credeţi că merită un individ care a săvârşit o astfel de faptă?”, etc.

S-a constatat că persoana sinceră dă răspunsuri spontane, îşi spune deschis părerea, dă anumite variante care i se par posibile, propune probe şi mijloace de probă, propune verificarea anumitor persoane pe care le bănuieşte că ar fi avut un anumit mobil etc. Astfel, răspunsurile cele mai frecvente, obţinute de la persoanele inocente sunt: “Da, sunt sigur că va fi prins”, “Nu poate scăpa de rigorile legii”, “Trebuie să răspundă pentru ce a făcut”, “Pedepsele sunt prea mici pentru astfel de indivizi”, etc. Toate aceste răspunsuri sunt armonizate cu o atitudine deschisă, cooperantă, sinceră, cu un comportament firesc, lipsit de tensiune, natural, degajat.

Pus în faţa aceloraşi întrebări, vinovatul este ezitant, derutat, confuz. Aceleaşi întrebări pentru el au un efect paralizant, este stupefiat că trebuie să-şi exprime părerea cu privire la o infracţiune al cărei autor ştie că este. El nu ştie ce date deţine anchetatorul cu privire la faptă şi, astfel, nu ştie dacă să mărturisească uşurându-şi situaţia sau să nege într-o speranţă disperată că nu i se poate proba vinovăţia. De regulă rămâne pe o poziţie defensivă dând răspunsuri neutre de genul: “Nu ştiu”, “De ce mă întrebaţi pe mine?”, “Nu pot da vina pe nimeni.”, “Poate va fi prins.”, “Ce-o vrea legea.”, etc. Răspunsurile lui parvin într-o stare emotivă puternică, este fals, neplauzibil, stângaci, nu oferă soluţii, nu se implică, etc.

Toate aceste conduite nu sunt decât indicii de stabilire a unei stări de tulburare psihică şi nu de stabilire a vinovăţiei sau nevinovăţiei.

Tot ce se obţine prin studierea psihologiei învinuitului, inculpatului în momentul ascultării trebuie coroborat cu toate celelalte dovezi.

Conduita psihologică a organului de urmărire penală

În timpul derulării ascultării învinuitului, inculpatului, anchetatorul se află teoretic pe o poziţie de superioritate faţă de cel anchetat, poziţie care derivă din investirea acestuia cu autoritate de stat, el având de apărat interesul legii, respectarea acesteia şi a adevărului şi nu un interes personal precum cel pe care îl audiază.

Pentru a fi cu adevărat în slujba legii şi a-şi îndeplini cu promptitudine atribuţiile care îi revin, organul de urmărire penală trebuie să cunoască foarte bine dispoziţiile legii penale şi procesual-penale, drepturile fundamentale ale omului, la care el trebuie să se raporteze în permanenţă, modul în care normele de procedură penală îi permit abordarea procedeelor de tactică şi metodică în efectuarea anchetei judiciare. Aceasta presupune existenţa unei concepţii clare despre lume şi viaţă, despre societate şi legile care o guvernează şi îndeosebi despre sistemul social bazat pe o democraţie autentică, o vastă şi profundă cultură profesională, precum şi cultură generală.

Pregătirea modernă de specialitate, abilitatea anchetatorului de a utiliza tehnologia judiciară integrată ştiinţei criminalisticii, de a solicita contribuţia expertizelor de specialitate pe care le consideră necesare şi utile pentru soluţionarea cauzelor judiciare reprezintă câteva aspecte de competenţă necesare oricărei persoane implicată în dificila misiune de găsire, strângere a probelor, dovedire şi sancţionare a celor care încalcă legea[30].

Deşi faptele relatate de învinuit, inculpat par la o primă ascultare adevărate, ele conţin de cele mai multe ori contradicţii în amănunte sau neadevăruri, uneori deosebit de subtile. Aceasta presupune ca organul de urmărire penală să dispună de calităţile necesare sesizării acestor contradicţii, disjungerii realului de irealul din declaraţiile audiate, aprecierii declaraţiilor la justa lor valoare.

Chiar dacă în cursul ascultării învinuitului, inculpatului sunt sesizate inadvertenţe, contraziceri, sunt surprinse corelaţii şi conexiuni între date, cel care îndeplineşte acest act procedural trebuie să îşi reprime tendinţele de a întrerupe sau manifestările de nervozitate, plictiseală sau nerăbdare, dovedind o bună stăpânire de sine, răbdare şi ştiinţa de a asculta.

Este foarte important ca anchetatorul să-şi aibă toate reacţiile proprii(dezgust, plictiseală, silă, agresivitate, simpatie etc.) sub control, astfel încât să fie în măsură să ofere infractorului imaginea unei "suprafeţe psihice perfect plane"[31].

Pe lângă toate acestea, anchetatorul mai are nevoie şi de calităţi actoriceşti pentru a putea, la nevoie, să simuleze perfect orice stare, trăire sau să joace orice fel de personaj. Pentru aceasta, îi este necesară o mare putere de transpunere care îl poate ajuta să se pună în situaţia unui infractor sau altul pentru a-i putea înţelege mai bine motivele, trăirile şi reacţiile pe care existente în momentul comiterii faptei şi, în general, întreaga personalitate. El trebuie să poată simula furia, nerăbdarea, simpatia, fără a-şi pierde vreodată sângele rece.

În funcţie de trăsăturile caracteriale şi psiho-temperamentale ale învinuitului, inculpatului pe care anchetatorul, uzând de cunoştinţele sale de psihologie şi de experienţa acumulată în activitatea de urmărire penală desfăşurată de-a lungul carierei sale, le descoperă la acesta, îşi alege cea mai bună metodă de atac, stabilindu-şi întrebările pe care urmează să le adreseze, momentul în care va fi pusă fiecare întrebare şi modul de adresare a acestora.

---

[30] Tudorel Butoi, Psihologie judiciară,

[31] M. Voinea şi Florin Dumitrescu, Psihosociologie judiciară, ed. Sylvi Buc 1999

O importanţă deosebită prezintă sincronizarea mimico-gesticulară, tonală şi atitudinală a anchetatorului în raporturile cu învinuitul, inculpatul. Astfel, acesta va simula o atitudine de apropiere şi simpatie faţă de învinuit în cazul în care consideră că un astfel de comportament îl va determina să depăşească limitele tăcerii, cooperând pe parcursul urmăririi sau acţiunii penale.

Totodată, şi învinuitul, inculpatul are o puternică motivaţie în a-şi studia anchetatorul, fiind atent la reacţiile acestuia, urmărind să vadă ce impresii fac declaraţiile sale sau să deducă ce informaţii deţine organul judiciar în legătură cu obiectul ascultării.

De aceea, anchetatorul trebuie să îşi stabilească foarte bine ce fel de atitudine va adopta faţă de cel ascultat, manifestând fermitate, exigenţă, dar nu duritate, fiind simpatic fără a face concesii, fără a-i lăsa celui investigat posibilitatea de a afla mai mult decât este de dorit să afle.

Exprimarea clară şi concisă, utilizarea unui vocabular şi a unei pronunţii cât mai corecte, evitând expresiile cu caracter de jargon reprezintă o altă cerinţă ce trebuie respectată în cursul audierii învinuitului, inculpatului.

Alte calităţi profesionale care ar trebui să caracterizeze orice anchetator sunt: obişnuinţa de a privi interlocutorii în ochi pe tot parcursul ascultării, sondându-le şi interpretându-le corect comportamentul expresiv în raport cu întrebările semnificative, deprinderea de a asigura anchetei liniştea şi intimitatea necesară (cel mult doi anchetatori), deprinderea de a intra în anchetă cu încredere în capacitatea personală, calm şi echilibrat, precum şi "tăria morală de a mai insista încă puţin din momentul în care s-a ajuns la concluzia că totul este zadarnic"[32].

7.2. – Tehnicile profiling.

Profiling-ul reprezintă o tehnică a psihologiei judiciare care permite determinarea caracteristicilor comportamentale şi de personalitate ale unui infractor.

Tehnicile profiling sunt utilizate în special în cazul infracţiunilor care implică violenţă: violuri, crime care prezintă eviscerări, semne de tortură, mutilări, incendieri, abuzuri sexuale împotriva minorilor, jafuri şi ameninţări prin intermediul scrisorilor, fie ele obscene sau teroriste (Geberth, 1996).

În literatura de specialitate sunt menţionate cinci mari direcţii:

A) <u>Metoda FBI: analiza locului infracţiunii.</u>

[32]Tratat de tactică criminalistică, Ed. Carpaţi, Craiova 1994

Metoda iniţială folosită de FBI a fost elaborată de agenţii FBI Howard Teten şi Pat Mullany şi presupunea *formarea unei impresii de ansamblu asupra statusului mintal al infractorului plecând de la observarea globală a locului crimei.* Ulterior, între anii 1979 şi 1983, în urma unui studiu bazat pe intervievarea criminalilor condamnaţi, agenţii Douglas şi Ressler au modificat procesul profiling-ului în metoda actuală: *analiza locului infracţiunii.*

Această metodă se desfăşoară în şase etape:

(1) ***Culegerea şi evaluarea datelor primare (Profiling Input).*** De această etapă depinde întreaga investigaţie şi rezultatele sale. Ea presupune adunarea tuturor informaţiilor referitoare a caz, care sunt relevante în conturarea unei imagini cât mai exacte a celor petrecute înainte, in timpul şi după producerea infracţiunii.

(2) ***Modele de sistematizare a datelor (Decision Process Models).*** Această etapă presupune asamblarea tuturor informaţiilor adunate în etapa anterioară într-un tipar logic, coerent. În urma sistematizării datelor se poate stabili şi dacă infracţiunea investigată face parte dintr-o serie comisă de acelaşi individ.

(3) ***Interpretarea actului infracţional (Crime Assessment).*** Reprezintă momentul reconstituirii evenimentelor şi a acţiunilor specifice ale infractorului şi ale victimei. Se urmăreşte înţelegerea rolului jucat de fiecare dintre părţi (victimă şi agresor) în actul infracţional.

(4) ***Determinarea profilului infractorului (The Crimnal Profile).*** Se realizează o listă de caracteristici ale infractorului. Lista poate viza: un interval de vârstă, sex, etnie, trăsături fizice, ocupaţie, pregătire profesională, stare civilă, tipul de locuinţă cel mai probabil, tipul de maşină pe care ar putea să-l conducă, tulburări comportamentale, aspecte privind relaţiile infractorului cu alte persoane.

(5) ***Investigaţia propriu-zisă (The investigation).*** În această etapă profilul elaborat este încorporat în activitatea de investigare. Ideal ar fi ca profilul să indice direcţia în care să se concentreze eforturile investigatorilor şi să restrângă cercul suspecţilor. Dacă însă profilul nu conduce către un suspect, sau dacă apar probe noi, atunci el este reconsiderat, pentru a include noi dovezi.

(6) ***Reţinerea infractorului.*** În această etapă, un suspect este reţinut şi are loc confruntarea caracteristicilor sale cu cele incluse în profil.

La baza metodei FBI se află dihotomia infractor organizat – infractor dezorganizat, în funcţie de care sunt clasificate scenele infracţiunii. O ***scenă a infracţiunii organizată***

evidenţiază control şi planificare atentă din partea infractorului în momentul comiterii faptei. Acest lucru face trimitere la indivizi cu educaţie şi competenţă socială, care sunt capabili să întreţină relaţii bune cu cei din jur. La polul opus se află o ***scenă a infracţiunii dezorganizată***, care ar indica lipsa controlului şi a capacităţii de a lua decizii inteligente.

B) David Canter: Psihologia investigativă.

Ca şi în cazul metodei FBI, metoda lui Canter are la bază studiul statistic: pornind de la o bază de date a populaţiei de infractori, se definesc tipologii (grupuri de infractori) iar infracţiunile cu autori necunoscuţi sunt comparate cu cele cuprinse în tipologii. Acest procedeu urmăreşte similaritatea şi are ca rezultat o listă de caracteristici probabile ale infractorului necunoscut.

Modelul elaborat de Canter, denumit şi ***modelul celor cinci factori***, se bazează pe cinci aspecte ale interacţiunii dintre victimă şi agresor:

(1) ***Coerenţa interpersonală (Interpersonal Coherence)*** este reprezentată de presupunerea că infractorii vor relaţiona cu victimele lor în acelaşi mod în care o fac cu persoanele pe care le întâlnesc zi de zi. O altă presupunere este aceea că victima simbolizează o persoană importantă din viaţa agresorului.

(2) ***Timpul şi locul comiterii infracţiunii*** poate furniza informaţii cu privire la mobilitatea infractorului, contribuind astfel la stabilirea domiciliului probabil al acestuia. Deoarece timpul şi locul sunt alese de agresor, ele pot da informaţii referitoare la programul său şi la viaţa personală.

(3) ***Caracteristicile criminale (Criminal Characteristics)*** permit analistului să rafineze clasificările pe grupuri de infractori şi să ofere un profil cu trăsăturile cele mai probabile care îl pot caracteriza pe un anumit infractor.

(4) ***Trecutul infracţional (Criminal Career)*** se referă la posibilitatea existenţei unor activităţi infracţionale anterioare si presupune evidenţierea acestor tipuri de activităţi.

(5) ***Alerta criminalistică (Forensic Awareness)*** se referă la elementele care dovedesc că un infractor cunoaşte tehnicile de investigare şi de colectare a probelor. Astfel de elemente pot fi: purtarea unor mănuşi, utilizarea prezervativelor sau îndepărtarea oricărui obiect care ar putea avea amprentele sau sângele infractorului.

(C) <u>Brent Turvey : Analiza probelor comportamentale.</u>

Pornind de la observaţia că infractorii mint de cele mai multe ori atunci când vorbesc despre faptele comise, Turvey a elaborat o metodă profiling în cadrul căreia cea mai obiectivă probă relaţionată cu ceea ce s-a întâmplat într-un act infracţional o constituie reconstituirea comportamentului criminal. Analiza probelor comportamentale se desfăşoară în patru etape:

(1) ***Analiza criminalistică echivocă (Equivocal Forensic Analysis).*** Termenul de echivoc se referă la faptul că interpretarea probelor poate duce la mai multe semnificaţii, iar scopul acestei etape este de a evalua care este cea mai probabilă semnificaţie a dovezilor. Sursele analizei echivoce şi ale interpretării sunt: fotografiile, înregistrările, schiţe ale scenei infracţiunii, rapoartele investigatorilor, dovezile materiale găsite, rapoartele autopsiei, interviurile martorilor, traseul victimei, trecutul victimei etc.

(2) ***Stabilirea profilului (Victimology).*** În această etapă se realizează un profil sau un portret al victimei cât mai exact. Răspunsul la întrebări precum *de ce, cum, unde* şi *când* o anumită victimă a fost aleasă poate spune multe despre agresor.

(3) ***Caracteristicile locului faptei (Crime Scene Characteristics).*** Se referă la trăsăturile scenei infracţiunii, determinate de deciziile infractorului privind victima , locaţia şi semnificaţiile acestora pentru el. În acest stadiu, locul faptei este pus în relaţie cu alte scene ale unor infracţiuni asemănătoare. Aceste informaţii pot conduce către un acelaşi infractor.

(4) Caracteristicile infractorului. Reprezintă trăsături comportamentale şi de personalitate care rezultă în urma parcurgerii paşilor anteriori. Profilul obţinut nu este unul final, ci trebuie actualizat permanent pe măsură ce apar noi probe iar informaţiile mai vechi sunt infirmate. Caracteristicile infractorului se pot referi la : conformaţie fizică, sex, statut profesional, obiceiuri, prezenţa remuşcărilor şi a sentimentului de vinovăţie, trecutul criminal, nivelul aptitudinilor şi al abilităţilor, nivelul de agresivitate, domiciliul infractorului în raport cu locul faptei, trecutul medical, starea civilă şi rasa.

Deoarece analiza probelor comportamentale nu foloseşte un grup de referinţă pe baza căruia creează un profil, Petherick (2006) consideră această metodă ca având cea mai mare

aplicabilitate transculturală. *(T. Butoi – Psihologie judiciară. Tratat universitar, Ed. Pinguin Book, Bucureşti 2008, pag. 56).*

(D) <u>Mod de operare versus semnătură psihocomportamentală.</u>

În orice investigaţie se realizează analiza modului de operare a infractorului , care de referă la ceea ce face acesta pentru a comite o faptă antisocială. O fişă a modului de operare cuprinde: orele la care este comisă infracţiunea, instrumentele şi materialele folosite (pregătite sau ocazionale), pretextele invocate pentru apropierea de victimă, modul în care comite acţiunea (cum acţionează în timpul şi după comiterea infracţiunii), obiectele sau persoanele vizate, complicii şi rolul fiecăruia. Modul de operare este important atunci când se încearcă realizarea unor conexiuni între diferite cazuri. Dar la fel de importante sunt şi răspunsurile la întrebări precum: ce îl determină pe un infractor să utilizeze un anumit mod de operare, care sunt circumstanţele care modelează acest mod de operare, este modul de operare static sau dinamic?

Modul de operare reprezintă un comportament învăţat, care este dinamic şi flexibil, se dezvoltă în timp pe măsură ce infractorul câştigă experienţă şi încredere în sine. Prin urmare, nu se poate garanta că un infractor în serie va fi consecvent în modul său de operare.

Astfel, pentru constituirea unui profil, este necesară analiza comportamentului care transcende modul de operare, adică acel comportament, denumit şi semnătură psihocomportamentală, care se referă la actele pe care infractorul simte nevoia psihologică să le facă în plus faţă de ceea ce este necesar pentru a comite o infracţiune. Această semnătură poate fi folosită de profiler pentru a infera nevoile emoţionale şi psihologice ale infractorului, ea reflectând personalitatea, stilul de viaţă şi experienţele care şi-au pus amprenta asupra dezvoltării lui.

Importanţa semnăturii psihocomportamentale este larg recunoscută în domeniul psihologiei judiciare, motiv pentru care identificarea ei face parte din eforturile profilerilor, indiferent de tehnica utilizată de aceştia.

(D) <u>Profiling-ul geografic.</u>

Profiling-ul geografic reprezintă un sistem de management al infracţiunii şi în acelaşi timp o metodologie de investigare care *evaluează locaţiile infracţiunilor în serie pentru a determina cea mai probabilă zonă în care locuieşte făptaşul*.

Această tehnică se poate aplica în cazul crimelor în serie, a violurilor, incendierilor, jafurilor şi plantării bombelor. La baza ei se află modelul Brentingham (T. Butoi , op. cit.), conform căruia toţi oamenii au un ”spaţiu de activitate” dependent de zonele în care locuiesc, muncesc şi se relaxează, iar acest spaţiu de activitate produce un tipar distinct de deplasare. Aplicând acest model activităţii infracţionale, putem deduce că un infractor trebuie să cunoască o anumită zonă înainte de a comite faptele. Locul crimei este determinat de intersecţia traseului de deplasare cu zona respectivă.

Prin profiling-ul geografic sunt prezise cele mai probabile locuri în care infractorul locuieşte, munceşte, relaţionează sau cele mai probabile rute pe care acesta le urmează, date referitoare la timp, distanţă şi mişcările către şi de la locul faptei, obţinându-se un model tridimensional numit şi ***suprafaţa de risc.*** Aceasta cuprinde locurile cele mai probabile în care poate fi găsit infractorul şi ajută investigatorii să-şi concentreze eforturile pe zonele în care acesta este activ.

Metodologia profiling-ului geografic presupune o serie de proceduri:

- examinarea dosarului: declaraţiile martorilor, raportul autopsiei, profilul psihologic (dacă există);
- inspectarea locului infracţiunii;
- discuţii cu investigatorii;
- vizite la locul faptei (dacă există posibilitatea);
- analiza statisticilor locale referitoare la infracţiuni similare şi a datelor demografice;
- studiul străzilor şi al rutelor, mijloacelor de transport.
- analiza globală a acestor date şi realizarea raportului.

Concluzii:

Adesea, tehnicile profiling sunt grupate împreună, ca un singur set de proceduri practicate de persoane cu acelaşi tip de pregătire.

Este evident însă că aceste tehnici sunt diferite şi că pregătirea profesională a persoanelor care la aplică variază. ***Metoda FBI*** presupune compararea comportamentului unui infractor cu acei infractori pe care profliler-ul i-a întâlnit în trecut şi cu grupuri / tipologii constituite prin studierea infracţiunilor şi infractorilor asemănători. ***Psihologia investigativă*** se bazează pe psihologia enviromentală şi pe analiza elementelor situaţionale (loc, timp,

experienţa la un moment dat a infractorului) recurgându-se şi la statistici. ***Analiza probelor comportamentale*** nu utilizează statistici, ci se sprijină în primul rând pe reconstituirea incidentului, pornind de la probele fizice şi psihologice, pentru interpretarea comportamentului infractorului. ***Semnătura psihocomportamentală*** este prezentă, într-o măsură mai mult sau mai puţin evidentă, în cadrul tuturor acestor tehnici, ea putând diferenţia între doi infractori cu moduri de operare asemănătoare. ***Profiling-ul geografic*** este un instrument complementar, care nu recurge la informaţii de natură psihologică, având ca scop restrângerea ariei de căutare a suspecţilor şi conturarea unei direcţii cât mai precise pentru concentrarea eforturilor investigatorilor de a stopa infracţiunile şi repetarea lor.

PRELEGEREA VIII

METODE DE DETECTARE A COMPORTAMENTULUI SIMULAT.

8.1. Comportament normal versus comportament simulat.

În sens larg, comportamentul reprezintă *maniera specifică prin care subiectul uman este determinat să răspundă printr-un ansamblu de reacţii la solicitările de ordin fizic sau social care vin din ambianţă, căutând să se adapteze la situaţii noi.*

În viaţa unei persoane, apar adesea situaţii care o solicită în mod contradictoriu. Anumite cerinţe sociale pot intra în contradicţie cu starea de moment sau chiar convingerile intime ale persoanei, cu sistemul propriu de valori. Apar, astfel, dilemele de comportament, depăşirea lor presupunând din partea persoanei maturitate socială, plasticitate psihică şi supleţe comportamentală. Dacă adepţii behaviorismului ortodox foloseau termenul de comportament pentru a face referire la reacţiile exteriorizate ale organismului, la ceea ce poate fi observat, înregistrat şi măsurat direct, o dată cu dezvoltare a procedeelor şi tehnicilor de înregistrare a reacţiilor organismului, au fost descoperite şi urmărite noi modificări interne, care ţin de procesele gândirii, emoţiei, limbajului e.t.c. mai fine decât cele observate anterior. Astfel, s-au distins două modalităţi de răspuns comportamental (Ciofu, 1974):

***(a)– Comportamentul aparent (Overt behavior)* –** care include reacţiile exteriorizate ale persoanei, observabile direct, cum ar fi limbajul vorbit sau gestual, mimica, activitatea de mişcare a membrelor sau corpului.

***(b)– Comportamentul inaparent (Covert behavior)* –** care include modificările interne, indirect decelabile, ce însoţesc procesele gândirii, emoţiei, limbajului e.t.c. dintre care amintim: modificările ritmului respirator, ale ritmului cardiac, a secreţiei salivare, intensificarea activităţii glandelor sudoripare, a compoziţiei chimice şi hormonale a sângelui, creşterea conductanţei electrice a pielii ş.a.m.d.

Există o continuă interschimbare între cele două modalităţi comportamentale, în sensul că unui comportament aparent îi corespund în mod obligatoriu forme de comportament inaparent, însă nu oricăror manifestări inaparente le corespund manifestări ale comportamentului aparent. Atât modalităţile aparente cât şi cele inaparente sunt aspecte ale unui comportament larg, cu o caracteristică de unicitate pentru momentul respectiv. Se ştie că orice comportament are concomitente cognitive şi/sau biochimice, aşa cum orice modificare biochimică este resimţită în modul de procesare a informaţiei sau în comportament. Luând în calcul finalitatea acţiunii, este important de sesizat cauza principală care optimizează interacţiunea persoanei cu mediul, putându-se astfel interveni asupra factorilor blocanţi atât la nivel intern, cât şi la nivel extern (Miclea, 1997). Una dintre problemele frecvent întâlnite în activitatea judiciară este cea a comportamentului simulat al persoanelor implicate în diferite cauze penale. În funcţie de situaţia în care se află o anumită persoană, în funcţie de interesul şi scopul urmărit, comportamentul obişnuit al acesteia poate lua formele conduitei simulate.

Conduita sau comportamentul simulat reprezintă o încercare de a ascunde sau falsifica sensul unei realităţi. Persoana în cauză dă intenţionat un răspuns verbal străin aceluia pe care

îl gândeşte, exteriorizând sau mascând o expresie care nu se potriveşte cu aprecierea, atitudinea sau cu sentimentul autentic încercat.

Simularea nu este doar o simplă eroare, ea se caracterizează prin ***intenţionalitate.*** Este o „greşeală intenţionată", învăluită şi susţinută pragmatic. Simularea este o entitate contradictorie între aspectul aparent şi cel inaparent al comportamentului, expresia unei dedublări psihologice în raport cu sine. Aspectul aparent poate fi cunoscut, uneori este afişat abil sau naiv, cu efortul de persuasiune. Dimpotrivă, aspectul inaparent este secretizat, nu face obiect de confesiune, iar uneori pentru a-l secretiza, se practică dezinformarea sistematică, după reguli tactice bine definite, pentru derutarea organelor judiciare.

Simularea ***are o prezenţă cotidiană***. Uneori se dovedeşte a fi necesară, stimulând sensul vieţii. Omul are nevoie şi de unele pârghii compensatorii, de autoiluzionare, de autoamăgire. Pentru a depăși momentele critice din viaţă, persoana, conştient sau inconştient, îşi protejează Eul prin cultivarea sentimentelor speranţei , încrederii, optimismului. Simularea în aceste condiţii reprezintă o formă ocolită de acceptare a condiţiei umane, un loc de refugiu imaginar.

Condiţia succesului unei simulări este dată de consistenţa sa internă, de abilitatea cu care subiectul menţine coerenţa demersului său fictiv. Ea presupune inteligenţă, conduită „civilizată". Contrafacerile sunt mijloace elegante de eludare a normelor sociale. Sub masca unor conduite conformiste, inventând mereu tactici derutante, simulantul se complace într-un fals relaţional, structurându-şi un spaţiu simulat, pentru a putea manipula. Cadrul fictiv nu numai că ia locul realităţii, dar o şi modifică.

Simularea este întotdeauna ***motivată***, determinată de dorinţe, de interese. Ea este o modalitate de realizare facilă a scopului. Simularea apare în cele mai frecvente situaţii: pentru disculpare, pentru a apăra pe cineva, din nevoia de protecţie, din dorinţa de răzbunare, pentru a rezista presiunilor şi normelor coercitive ale comunităţii ş.a.m.d.

Simularea se realizează prin diverse strategii: inventare, exagerare, diminuare, omisiune, substituire, transformare, tăcere ş.a.m.d. Ea se poate prezenta în diverse ipostaze (Cucoş, 1997; Buş, 2000):

1. Simularea totală, în care falsitatea este prezentă pe întreg parcursul manifestării comportamentale;
2. Simularea intercalată cu anumite frânturi de adevăr;
3. Simularea prin omisiunea voită a informaţiei veridice;
4. Prezentarea unei variante sau ipoteze, greu verificabile, ca fiind adevărul însişi;
5. Recurgerea la demonstraţii incongruente din punct de vedere formal (substituirea unei gândiri logice cu una pasională);
6. Utilizarea abuzivă a unor demonstraţii care nu concordă sau nu sunt relevante pentru situaţia concretă prezentată;
7. Persiflarea adevărului prin mimică, gestualitate, dând de înţeles că ceea ce se spune este fals;
8. Exagerarea sau absolutizarea unor aspecte neimportante în defavoarea esenţialului;
9. Adăugarea la mesajul transmis a unor conotaţii negative ce ţin de profilul caracterial al emitentului;
10. Prezentarea unui adevăr ca şi cum acesta ar fi o minciună şi a unei minciuni ca şi cum ar fi un adevăr;
11. Crearea deliberată a unei derute interpretative prin joncţiunea dintre adevăr şi falsitate, inducându-se prin aceasta dezinteresul interlocutorului pentru a mai cunoaşte ceva.

Nu există graniţe fixe, imuabile, între adevăr şi falsitate, existând o permanentă interschimbare. Simulantul operează după o logică elastică, pentru a ajunge cât mai repede la ţintă, fiind facilitat de limbaj şi cunoscând foarte bine realitatea pe care îşi propune să o ascundă.

Simularea reprezintă o metodă de coping comportamental, având funcţia de a preveni sau reduce reacţia de stres, provocată de ancheta judiciară. Prin simulare, persoana este convinsă că poate controla agentul stresant, obţinându-se astfel o reducere a reacţiei de stres. Acest efect pozitiv nu se înregistrează în mod automat. În urma studiilor experimentale s-a constatat că prin controlul stresului nu se obţine doar reducerea acestuia, ci în unele cazuri se poate ajunge la intensificarea fenomenului. Copingul comportamental antrenat în cazul simulării reduce stresul doar atunci când (Miclea, 1997):

12. este urmat de un feed-back asupra eficienţei intervenţiei comportamentale;
13. costul realizării lui nu depăşeşte beneficiile;
14. reduce ambiguitatea şi/sau incertitudinea legată de situaţia stresantă.

8.2. Corelate psihofiziologice ale comportamentului simulat.

Procesele afective sunt fenomene psihice complexe, caracterizate prin modificări fiziologice mai mult sau mai puţin extinse, printr-o conduită marcată de expresii emoţionale (gesturi, mimică ş.a.m.d.) şi printr-o trăire subiectivă (Radu şi colab., 1991).

Emoţia nu se reduce numai la aspectul de trăire subiectivă, internă, ci formează o configuraţie complexă de relaţii, un răspuns psihofiziologic multidimensional în raport cu evenimentele. Printre dimensiunile procesului afectiv distingem (Lazarus, 1991):

- ***modificări cognitive*** – procesarea informaţiei stimul venită din mediu, care – în funcţie de semnificaţie – are rol activator sau nu;
- ***modificări organice, vegetative*** – activarea cardiacă, activarea sistemului circulator, modificări la nivelul tensiunii musculare, conductanţei electrice a pielii ş.a.m.d.;
- ***modificări comportamentale*** – gesturi, reacţii, mimică, expresii vocale ş.a.m.d.

Cele trei dimensiuni ale procesului afectiv nu pot fi luate separat, între ele existând o permanentă interacţiune sincronă, emoţia fiind rezultatul conlucrării a trei tipuri de factori: cognitivi, organici şi comportamentali. Rezultanta interacţiunii acestor factori se răsfrânge asupra trăirii subiective a persoanei, respectiv a modului cum aceasta resimte situaţia şi se adaptează faţă de ea. Emoţiile sunt configuraţii cognitiv-motivaţional-relaţional organizate a căror stare se schimbă în funcţie de modificările din cadrul relaţiei individ-mediu, de felul în care aceasta este percepută şi evaluată.

În domeniul psihologiei judiciare, emoţia este considerată ca fiind un fenomen tipic sferei afective, deoarece aceasta, prin modificările psihofiziologice pe care le implică, poate fi supusă unei analize ştiinţifice sistematice. Evidenţierea unor emoţii poate fi făcută pornindu-se atât de la aspectul comportamental, cât şi de la cel al corelatelor psihofiziologice pe care aceasta le implică.

Comportamentul emoţional global reprezintă obiectivarea trăirii emoţionale, întâlnită atât în aspectul inaparent, dar cel mai evident şi mai uşor observabil în cel aparent. Aspectul aparent, denumit ***expresie emoţională***, subsumează întreg ansamblul de reacţii somatice şi musculare (faciale, scheletice, viscerale, umorale ş.a.m.d.) pe care subiectul le dezvoltă în momentul exprimării unei emoţii. Paternul aparent al modificărilor emoţionale include: mobilitatea corporală, tremurul muscular, expresivitatea facială, mişcări oculare, coloritul epidermic, tonalitatea vocală, intensificarea activităţii glandelor sudoripare ş.a.m.d.

Dintre toate categoriile de răspuns emoţional aparent, cea mai elocventă pentru observator o constituie **expresia facială**, fiind caracterizată ca un barometru al emoţiei. Astfel, bucuria, tristeţea, mania, teama ş.a.m.d. pot fi foarte uşor citite pe faţa unei persoane. La subiectul supus unei anchete judiciare, în cazul săvârşirii unei infracţiuni, expresia emoţională este deseori prezentă, însă într-o nuanţă mai difuză datorită tendinţei subiectului de a simula o altă stare decât cea pe care o trăieşte într-o astfel de situaţie.

Expresia vocală în emoţii reprezintă un indice care ne poate spune multe despre trăirea subiectivă pe care o resimte persoana. Ea se poate traduce prin modificări de timbru, tonalitate, intensitate, inflexiuni, accent ş.a.m.d. Aceste modificări sunt determinate de nivelul ridicat al tensiunii musculaturii scheletice generale, inclusiv a muşchilor laringelui care influenţează tensiunea corzilor vocale, conducând la noi efecte de intensitate şi tonalitate. Activitatea musculară a laringelui şi a corzilor vocale are o influenţă directă asupra debitului sonor şi, în special, a frecvenţei sunetelor.

În ancheta judiciară, elementul cel mai evident în cazul trăirii unor emoţii, pe fond stresant, este **tremurul fiziologic** existent la nivelul tuturor muşchilor care acţionează aparatul fonorespirator. Tremurul fiziologic reprezintă o ondulaţie sau o oscilaţie minusculă, determinată de stresul psihologic, care corespunde frecvenţei de 8-14 Hz şi poate fi atribuit undelor alfa. În cazul unei persoane care nu este stresată, tremurul fiziologic are o intensitate maximă. În momentul instalării stresului, acesta scade în intensitate sau este eliminat. Creşterile sau scăderile intensităţii, frecvenţei timbrului vocii, ca urmare a reducerii tremurului fiziologic, reprezintă un indice al gradului de stres pe care îl resimte persoana, des utilizat în practicile criminalistice, în vederea detectării comportamentului simulat.

Pe baza indicatorilor fiziologici utilizaţi atunci când studiem emoţia, putem obţine o informaţie obiectivă asupra gradului de intensitate a situaţiei stresante. Indicatorii fiziologici utilizaţi pentru evidenţierea gradului de trăire subiectivă a unei emoţii sunt:

- **EEG –** electroencefalograma;
- **ECG –** activitatea cardiacă şi a sistemului circulator;

● **GSR –** modificările conductanţei electrice a pielii ş.a.m.d.

Electroencefalograma reprezintă o măsură a emoţiei la nivel fiziologic central. Modalitatea de manifestare este a unei activări cu aspectul unui ritm de voltaj redus şi frecvenţă ridicată, având ca efect blocarea ritmului alfa. Acest ritm apare în stările de emoţie, anxietate, depresie, agitaţie ş.a.m.d. , oferind indicii cu privire la intensitatea acestora. Măsurările pe care le oferă sunt nespecifice, referindu-se doar la nivelul de activare determinat de o emoţie, însă foarte puţin la tipul de emoţie.

Activitatea cardiacă şi a sistemului circulator reprezintă una dintre prezentele cele mai frecvente şi mai elocvente ale tabloului indicatorilor psihofiziologici ai emoţiei. Ritmul cardiac oferă o dinamică marcată atât de caracterul stimulării emoţiei, cât şi de faptul că această stimulare este prezentă sau doar expectată. Astfel, emoţia legată de prezenţa concretă a unor stimuli puternic stresanţi determină o modificare în sensul accelerării ritmului cardiac, în timp ce doar anticiparea prezenţei unor astfel de stimuli are ca efect decelerarea ritmului cardiac.

Modificările conductanţei electrice a pielii reprezintă unul dintre cei mai sensibili indicatori ai activităţii fiziologice vegetative din emoţie. Când activitatea corticală este redusă , iar componenta simpatică predomină, conductanţa electrică a pielii este mică, curba reacţiei crescând. În cazul confruntării repetate cu stimuli nocivi, anxiogeni, conductanţa electrică a pielii scade condiţionat înaintea impactului cu stimulul, creşte în timpul primei faze de acţiune a acestuia după care scade treptat. Folosindu-se o metodă de tip poligraf au fost obţinute modificări de potenţial în raport cu încărcătura emoţională a cuvântului stimul.

Toate aceste corelate psihofiziologice şi comportamentale ale emoţiei pot fi întâlnite în cadrul practicii judiciare, mai specific în domeniul detectării comportamentului simulat, având rolul de indici indirecţi ai laturii afective care însoţeşte persoana în tot ceea ce face.

8.3. Tehnici şi mijloace de investigare a comportamentului simulat.

Încă din cele mai vechi timpuri, s-a constatat faptul că atunci când o persoană minte, au loc modificări psihofiziologice la nivelul organismului acesteia. Bazându-se pe această supoziţie, au fost descoperite şi perfecţionate diferite tehnici de detectare psihofiziologică a comportamentului simulat. Orice instrument de măsură, fie el tradiţional sau modern, are la

bază o anumită teorie. Această teorie poate fi explicită, detaliată până la cel mai mic amănunt, sau implicită, rămânând la latitudinea persoanei găsirea relaţiilor care stau la baza ei.

Dacă în antichitate se considera că la originea reacţiilor psihofiziologice se afla „puterea divină" , studiile contemporane sugerează că factorul major , determinant al reacţiilor psihofiziologice îl reprezintă variabilele motivaţional-emoţionale, iar studiile recente susţin că factorul major în acest proces este reprezentat de variabilele cognitive. Procesele cognitive sunt însoţite de unele manifestări observabile şi neobservabile direct, care pot fi constatate în mod obiectiv prin înregistrarea cu ajutorul unor aparate (poligraf, fonograf, electroencefalografcş.a.m.d.) a modificărilor vasculare, cerebrale, de temperatură a pielii şi respiratorii.

Cele mai cunoscute tehnici de investigare în acest domeniu sunt:

(A) Metoda asociaţiei libere;

(B) Metoda experienţei motrice;

(C) Tehnici pentru suprimarea cenzurii conştiente;

(D) Metoda detectării stresului emoţional în scris;

(E) Metoda detectării stresului emoţional în voce;

(F) Potenţialele evocate ale creierului;

(G) Tehnica poligraf.

(A) – <u>Metoda asociaţiei libere.</u>

Ca tehnică de diagnosticare a comportamentului simulat, metoda asociaţiei libere porneşte de la premisa că o anumită semnificaţie a cuvintelor-stimul, care se prezintă subiectului investigat, determină o activare la nivelul reţelelor semantice, exercitând o influenţă specifică asupra stării emoţionale a subiectului, respectiv asupra asociaţiilor pe care acesta le stabileşte ulterior.

Există o serie de criterii care îşi fac simţită prezenţa în orientarea stabilirii asocierilor de idei legate de un cuvânt stimul. Astfel, dacă la cuvântul-stimul „mic" se va răspunde prin cuvântul „mare", iar la „alb" cu „negru", se poate concluziona că asocierile făcute au la bază principiul contrastului.

Una dintre modalităţile acestei tehnici strâns legate de detectarea comportamentului simulat o reprezintă înregistrarea timpului de latenţă. Astfel, dacă viteza de reacţie verbală este diferită la cuvintele critice în comparaţie cu cuvintele nesemnificative, dacă subiectul

refuză răspunsul la unele cuvinte critice sau repetă, în lipsa altui cuvânt, răspunsuri verbale anterioare, atunci se poate considera dovedită vinovăţia subiectului.

Prin timp de latenţă se înţelege perioada care se scurge de la emiterea unui stimul până la producerea reacţiei.

În cadrul acestor tehnici intră şi ***proba Abrahamsen-Rassanov-Yung***, care utilizează tehnica asocierii de cuvinte însoţită de înregistrarea timpilor de răspuns, ca indicatori ai stărilor afective legate de evenimente pe care persoana, obiect al investigaţiei, doreşte să le ascundă. Procedura constă în administrarea unei liste de cuvinte la care subiectul trebuie să găsească cuvinte asociate, într-un timp cât mai scurt. Lista este elaborată de către un specialist în detectarea comportamentului simulat, după o studiere detaliată a cazului şi cuprinde cuvinte „neutre", respectiv „afectogene", a căror semnificaţie este direct sau indirect legată de ceea ce subiectul încearcă să ascundă. Comparaţia între reacţiile la cele două tipuri de cuvinte (neutre şi afectogene) permite decelarea influenţei emotivităţii, determinată de perceperea riscului de a fi detectat, asupra tipului de răspuns oferit şi a timpului de reacţie, cunoscându-se faptul că la stimuli neutri timpul de latenţă este constant, iar la cuvintele afectogene este crescut.

Indicii care se urmăresc pentru a se putea pune în evidenţă tendinţa de simulare a subiectului sunt:

15. ***repetarea cuvântului-stimul*** – necesară pentru a avea timp să elaboreze un alt tip de răspuns;
16. ***latenţa răspunsului*** – variabilă în funcţie de subiect şi condiţionată de natura stimulilor. Este mai mare pentru cuvintele abstracte decât pentru cele concrete. Timpii de reacţie mai mari de 4 secunde indică o încercare de simulare;
17. ***asociaţia superficială*** – asociaţia intrinsecă, presupusă a fi cea cerută de către cuvântul stimul este derogată uneia superficiale. Se presupune că subiectul, considerând că asociaţia ar fi prea expresivă, încearcă să o substituie uneia mai puţin incriminante;
18. ***repetarea cuvintelor oferite ca răspuns*** – un cuvânt repetat de mai multe ori indică existenţa unei semnificaţii care trebuie verificată;
19. ***modificarea sensului cuvântului iniţial*** – constă în oferirea unui răspuns pe care apoi încearcă să îl explice privit dintr-o altă perspectivă.

Această tehnică de detectare a comportamentului simulat este uneori folosită în domeniul judiciar, însă pentru a-i creşte eficienţa se foloseşte în combinaţie cu alte tehnici (metoda experienţei motrice, hipnoza, metoda poligrafului ş.a.m.d.).

(B) – <u>Metoda experienţei motrice.</u>

Primele încercări legate de această metodă presupuneau înregistrarea reacţiilor fiziologice ale unui subiect care era investigat folosindu-se tehnica asocierilor libere. Astfel, cu cât încărcătura emoţională a cuvântului prezentat era mai mare, cu atât pe inscriptor apăreau reacţii vegetative (respiraţie, EEG) mai ample, iar fonograma răspunsului verbal prezenta o latenţă mărită. Bazându-se pe cercetări similare şi observând legătura creată în timp între un fenomen central, nemăsurabil direct şi un fenomen motor-periferic (presiuni digitale ritmate pe o membrană pneumatică), psihologul rus H.R. Luria elaborează o nouă metodă numită a „experienţei motrice". Această tehnică a fost modificată şi îmbunătăţită de către psihologul de origine spaniolă Mira Y Lopez, care a construit un aparat numit ***manotonometru.*** Experimentul costa în faptul că subiectul trebuia să dubleze cu o reacţie motorie (apăsarea pe o clapă) răspunsul verbal la cuvântul stimul conţinut în listă. În aceste condiţii, subiectul îşi concentrează atenţia asupra mâinii cu care trebuie să îndeplinească sarcina, modificările care au loc la nivelul celeilalte mâini scăpând controlului conştient, fiind de asemenea înregistrate. Înregistrarea unui tremur asociat cu o latenţă ridicată a răspunsului verbal reprezintă indiciul unei eventuale tentative de simulare.

Luria a constat, de asemenea, că în condiţiile unei puternice activări emoţionale, produsă de efortul de disimulare, curba motrică înregistrată se modifică în aşa măsură încât această activare emoţională este decelabilă.

Metoda prezentată şi-a avut utilitatea la vremea respectivă (prima parte a secolului XX), astăzi fiind înlocuită de alte tehnici cu o acurateţe mult crescută.

(C) – <u>Tehnici pentru suprimarea cenzurii conştiente.</u>

Scopul acestor tehnici constă în suprimarea controlului conştient al declaraţiilor, astfel încât răspunsurile să devină automate, lipsite de influenţa controlului raţional voluntar.

Tehnicile de acest gen îşi au originea în antichitate unde, cunoscându-se efectul alcoolului asupra stării de conştiinţă şi a controlului voluntar, prizonierilor de război li se administra alcool pentru a se putea obţine informaţii care în stare normală nu s-ar fi putut obţine.

După studierea efectelor pe care le are hipnoza asupra stării de conştiinţă, s-a recurs la folosirea ei pentru detectarea comportamentului simulat. În anul 1905, Sanchez Herrera a utilizat pentru prima dată hipnoza în practica judiciară. În urma experienţei acumulate, acesta

concluzionează că metoda nu poate fi generalizată, deoarece pe lângă un bun hipnoterapeut este nevoie şi de complezenţa celui care urmează a fi hipnotizat. Afirmaţiile lui Herrera se bazează numai pe experienţa sa şi pe un suport teoretic superficial la acea vreme.

Cercetările ulterioare au demonstrat existenţa a două tipuri de tehnici de hipnotizare care pot fi utilizate în practica judiciară:

- ***tehnica permisivă (maternă)*** – care presupune un mod „cald" de abordare a persoanei care urmează a fi hipnotizată, complezenţă din partea acesteia, aderenţa la procedură ş.a.m.d.
- ***tehnica agresivă (paternă)*** – care presupune ca subiectul să nu coopereze şi să nu dorească implicit să fie hipnotizat, bazându-se pe abilităţile hipnotizatorului şi având o modalitate specifică de abordare a persoanei.

Nu este greu de înţeles de ce tehnica de hipnotizare folosită de Herrera nu se putea aplica decât în situaţii rare persoanelor aflate sub investigaţie judiciară. O persoană anchetată va fi motivată pentru a se împotrivi sau simula starea de transă, în vederea eludării informaţiilor pe care acesta nu vrea să le mărturisească.

O altă metodă subsumată acestei categorii, presupunea utilizarea unor substanţe psiho-farmaceutice ca eterul, morfina, preparate barbiturice ş.a.m.d. care aduc subiectul într-o stare de semiconştienţă, numită „automatism oniric". În această stare, cenzura conştientă este îndepărtată, fără a se suprima complet capacitatea de exprimare sau de reacţie automată. În prezent o astfel de tehnică este interzisă, considerându-se că ar reprezenta o gravă încălcare a dreptului de apărare a individului.

(D) – <u>Metoda detectării stresului emoţional în scris.</u>

Este o metodă prin care se înregistrează, sub formă grafică, modificările intervenite în scrisul unei persoane, aflată într-o stare de tensiune psihică. Se înregistrează trei caracteristici ale scrisului:

- timpul de latenţă;
- durata scrierii răspunsului;
- presiunea scrierii.

Încăperea în care se desfăşoară examinarea trebuie să fie izolată fonic, să se asigure confortul necesar acestui gen de examinare, deoarece orice zgomot, orice intervenţie din afară influenţează negativ desfăşurarea, respectiv rezultatele testării.

Se recomandă utilizarea acestei tehnici în paralel cu testarea poligraf, realizându-se o completare reciprocă a rezultatelor obţinute prin cele două metode.

(E) – <u>Metoda detectării stresului din voce.</u>

Datele oferite de literatura de specialitate demonstrează că printre indicatorii cei mai sensibili ai emoţiei se înscriu şi caracteristicile conturului, vitezei, amplitudinii frecvenţei tonului fundamental al vocii de-a lungul unei rostiri, ca urmare a modificărilor de ordin fiziologic în aducţia şi abducţia corzilor vocale.

Schimbările la nivelul frecvenţei tonului fundamental se instalează, de regulă, în spectrul neauzibil al vocii, domeniu care nu este în întregime controlat de conştiinţă.

Detectorul de stres psihologic (Psychological Stress Evaluator – PSE) este un dispozitiv care permite evidenţierea stresului emoţional din voce, mai exact modulaţiile, inaudibile şi involuntare, de frecvenţă medie în registrul 8-12 Hz. Aceste modulaţii de frecvenţă, a căror intensitate şi patern sunt invers proporţionale cu gradul de stres al vorbitorului, se presupun a fi rezultatul tremurului fiziologic care acompaniază contracţia voluntară a muşchilor striaţi implicaţi în vorbire. În timpul perioadei fără stres, modulaţiile sunt sub controlul sistemului nervos central (SNC). La apariţia stresului, sistemul nervos autonom (SNA) devine dominant, având ca efect inhibiţia muşchilor fonatori. Această inhibiţie, indicator al stresului emoţional, este evidenţiată de către detectorul de stres din voce, ca o caracteristică blocantă sau ca o formă de undă rectangulară.

În investigaţiile criminalistice, pentru obţinerea unor rezultate superioare în analiza emoţiei manifestate în voce, se foloseşte un cuplu de aparatură, care cuprinde:

- un magnetofon profesional de înaltă performanţă tehnică care înregistrează răspunsul dat de subiect la poligraf;
- un sonograf;
- un aparat de detectare a stresului din voce, cu ajutorul căruia se transcrie în vocograme reprezentarea sonoră a răspunsului dat de subiect în timpul testării la poligraf.

Folosirea acestei tehnologii pentru determinarea comportamentului simulat prezintă mai multe ***avantaje:***

- înregistrarea profesională a răspunsului dat de subiect, permiţându-se reţinerea şi transcrierea cu ajutorul sonografului a modificărilor produse în voce şi vorbire, rezultat al stării emoţionale trăite;

- posibilităţile ştiinţifice oferite de sonograf în transcrierea pe fonograme a caracteristicilor care pun în evidenţă modificările produse în voce;
- posibilitatea de a corela rezultatele obţinute cu ajutorul poligrafului, cu cele provenite din studierea vocogramelor.

Detectorul stresului din voce procesează frecvenţele din voce, le păstrează pe bandă magnetică, utilizând filtre electronice şi tehnica de discriminare a frecvenţelor. Paternurile de stres apar ca un traseu mişcător pe o hârtie specială pentru înregistrat.

Caracteristicile vocale care pun în evidenţă emoţia determinată de disimularea adevărului analizate cu ajutorul acestei tehnici sunt:

- durata emisiei vocale;
- intensitatea consoanelor explozive;
- viteza de articulare;
- timpul de latenţă.

Acest dispozitiv a fost considerat ca fiind un detector al minciunii mediat vocal, multilateral, dar nu mai eficient decât poligraful.

(F) – Înregistrarea potenţialelor evocate.

În ultima perioadă se fac cercetări pentru detectarea comportamentului simulat şi prin alte tehnici. Astfel, tehnica de evidenţiere a potenţialelor evocate ale creierului, care necesită o aparatură foarte sofisticată, se bazează pe înregistrarea a două tipuri de potenţiale: P300 şi N400.

Potenţialul evocat P300 apare automat la subiecţii simulanţi, ca urmare a categorizării stimulilor în *relevanţi (incriminanţi)* şi *irelevanţi (neincriminanţi)*, categorizare raportată la cazul aflat în cercetare.

În cazul subiecţilor sinceri, potenţialul P300 nu apare deoarece aceştia nu realizează procesul de categorizare, toţi stimulii având aceeaşi valoare raportată la cazul aflat în investigaţie.

Potenţialul N400 apare în momentul în care subiectul procesează informaţia falsă, incriminantă, pe care în mod explicit şi voluntar însă nu o recunoaşte ca fiind falsă sau incriminantă (disimulează).

Iniţial, s-a considerat că această metodă poate avea o fidelitate mai mare deoarece potenţialele evocate ale creierului sunt greu de evaluat de către subiect, estimându-se că acestea vor deveni indicatori extrem de acuraţi ai disimulării.

Metoda prezintă însă şi anumite imperfecţiuni. Astfel, un subiect neimplicat în infracţiune, dar care deţine informaţii despre locul faptei (de exemplu, frecventa locuinţa victimei), în urma înregistrării potenţialelor evocate, acesta va prezenta indici similari cu cei ai autorului faptei.

(G) - Tehnica poligraf.

În imaginaţia populară, poligraful (detectorul de minciuni) este adesea imaginat ca un aparat care, în momentul în care un individ minte, sună o sonerie, se aprinde o lumină sau se produce o altă indicaţie rapidă şi pozitivă a unei minciuni. Din nefericire nu există actualmente nici un aparat care să detecteze minciuna atât de simplu şi rapid. Totuşi, este un fapt demonstrabil că dispunem de astfel de aparate, ca cele menţionate mai sus, care sunt capabile să producă înregistrări ale fenomenelor psihologice, care pot fi folosite drept bază pentru aplicarea unei tehnici de încredere pentru diagnosticarea adevărului sau minciunii.

În prezent sunt utilizate mai multe tipuri de poligraf cu scopul de a diagnostica adevărul şi minciuna. Deşi calitatea structurii mecanice şi ale funcţionalităţii pe care le au unele poligrafe pot determina preferinţa pentru unele sau altele dintre aceste aparate, factorul cel mai important în utilizarea oricărui tip de aparat îl reprezintă ***capacitatea, experienţa, instruirea şi integritatea factorului uman care îl manipulează.***

► **<u>Clarificări conceptuale</u>.**

Înainte ca orice disciplină să se afirme pe plan ştiinţific, trebuie să-şi standardizeze terminologia. Astfel, Ştiinţa Detectării Comportamentului Simulat (Polzgraph Detection of Deception – PDD) nu face excepţie de la aceste exigenţe.

Fiecare disciplină îşi are un limbaj propriu, constituit la nivel conceptual. Astfel, se impune precizarea noţiunilor care operează în domeniul investigării comportamentului simulat prin intermediul poligrafului.

TERMINOLOGIE	**EXPLICAŢII**
1. Comportament simulat.	Modalitate specifică de comportament, realizată cu scopul mascării sau falsificării în mod intenţionat a sensului unei realităţi. La răspunsurile negative pe care le dă subiectul întrebărilor relevante ale cauzei, în traseele diagramei poligraf se remarcă prezenţa reactivităţii emoţionale.
2. Comportament sincer.	Modalitate specifică de comportament, adoptată de către subiect în timpul testării poligraf, concretizată în absenţa reactivităţii emoţionale în răspunsurile date de către acesta întrebărilor relevante pentru cauză.
3. Poligraf.	Înregistrator mecanic sau electronic, care preia pneumatic modificările de tensiune arterială – puls, respiraţie, suplimentat cu un sistem pentru înregistrarea răspunsului electrodermic şi a micromişcărilor musculare.
4. Diagrama / Harta poligraf.	Reprezintă segmentul de hârtie specială pe care peniţele aparatului trasează grafic ritmurile parametrilor fiziologici ale persoanei testate. Prin interpretarea modificărilor înregistrate pe diagramă, specialistul formulează concluziile de sinceritate sau nesinceritate.
5. Interviul pre-test.	Reprezintă o procedură prin care subiectului i se aduce la cunoştinţă scopul examinării, modul de funcţionare al aparatului şi rezultatele ce se pot obţine, având rolul de a pregăti subiectul pentru testare.
6. Examinarea (testarea) poligraf.	Constă în ataşarea senzorilor aparatului pe corpul subiectului şi administrarea chestionarului – test în vederea obţinerii diagramelor poligraf.
7. Interviul post-test.	În urma interpretării diagramelor, specialistul informează subiectul în legătură cu rezultatul testării poligraf, iar în cazurile cert pozitive se încearcă obţinerea unei recunoaşteri a comiterii faptei.
8. Întrebările relevante.	Sunt propoziţii interogative, adresate subiectului de către examinator în mod nemijlocit, vizând săvârşirea sau implicarea acestuia în infracţiunea care face obiectul investigaţiei, întrebări apte să producă modificări în reactivitatea psihoemoţională.
	Reprezintă propoziţii interogative la care, aprioric, se cunoaşte că subiectul va răspunde

9. Întrebările de control.	nesincer. Au rolul de a obţine un anumit nivel al reactivităţii psihoemoţionale, necesar efectuării comparaţiilor cu nivelul obţinut la întrebările relevante.
10. Întrebările neutre.	Sunt propoziţii interogative simple, care nu au legătură cu infracţiunea investigată şi permit reechilibrarea psihică a subiectului după efectul întrebărilor relevante.
11. Rezultatul testării poligraf.	Pe baza prelucrării şi interpretării diagramelor poligraf, în funcţie de prezenţa sau absenţa reactivităţii psihoemoţionale în răspunsurile date de subiect la întrebările relevante cauzei, se formulează o concluzie de nesinceritate sau sinceritate.
12. Raportul psihologic de constatare tehnico-ştiinţifică a comportamentului simulat.	Cuprinde activităţile întreprinse pentru depistarea comportamentului simulat şi concluziile ce decurg din analiza şi interpretarea diagramelor poligraf.
12. Arousalul.	Este un fenomen neurofiziologic, care constă în activarea formaţiunii reticulate şi are ca rezultat o desincronizare generalizată la nivel cortical. Are funcţia de a focaliza în mod automat atenţia pe orice stimul cu sens pentru persoana respectivă. Cercetătorii din domeniul poligraf forţează adaptarea termenului actual ca un răspuns automat la stimulările cu sens.
13. Sistemul Nervos Autonomic (ANS).	Reprezintă o diviziune a sistemului nervos, care furnizează un anumit nivel energetic muşchilor netezi şi celor cardiaci. ANS se divide în veriga simpatică şi parasimpatică. ANS controlează activitatea funcţiilor vegetative şi reglează nivelul arousalului.
14. Testul întrebării de control (Control Question Test – CQT).	Este cea mai utilizată procedură pentru determinarea comportamentului simulat, fiind dezvoltată de către **John E. Reid** în 1947. Are la bază următorul fundament teoretic: în timpul unei testări, subiectului i se administrează chestionarul-test, care cuprinde întrebări relevante şi de control, considerându-se că persoana nesinceră va reacţiona mai amplu la întrebările de control.
15. Testul prezumţiei de nevinovăţie (Giulty Knowledge Test – GKT).	Reprezintă o paradigmă elaborată de către **Lykken** în anul 1959, fiind utilizată pentru a se evidenţia dacă o persoană se află în posesia unor informaţii specifice referitoare la o infracţiune. Întrebările se referă direct la detaliile de bază, cunoscute doar de persoana vinovată, aşteptându-se ca

	aceasta să reacţioneze puternic la ele.

PRELEGEREA IX

MĂRTURIA JUDICIARĂ. ASPECTE PSIHOLOGICE.

9.1. NECESITATEA PROBEI CU MARTORI ŞI REGLEMENTAREA PROBEI CU MARTORI

9.1.1. Necesitatea probei cu martori

Cele două laturi ale problematicii sunt indivizibile, deoarece, în mod indiscutabil, nu poate exista mărturie fără martor şi nici martor fără evenimentul judiciar, obiectiv, intersubiectiv testabil, care constituie obiectul mărturiei (*onus probandi*).

Dacă această indivizibilitate există *„de facto”*, sub raport ştiinţific însă mărturia trebuie cercetată distinct de martor sub toate aspectele pe care le implică, implicit din perspectiva psihologică, aceasta fiind logica cercetării.

Astfel, Enrico Altavilla, în prestigioasa sa lucrare „Psihologia giudiziaria”, în capitolul consacrat martorului insistă asupra faptului că „fenomenul psihologic al mărturiei are un dublu aspect, pe care nu trebuie să-l neglijăm: subiectiv şi obiectiv, capacitatea psihologică a individului de a depune mărturie, proprietatea obiectului sau evenimentului dea forma obiectul mărturiei”.

Există în această atenţionare şi o direcţionare a fenomenelor psihologice ce însoţesc formarea mărturiei judiciare cât şi depunerea mărturiei în faţa autorităţilor judiciare cu privire la problematica majoră legată de mărturie şi de martor.

Astfel, cu privire la mărturie şi la martor trebuie avute în vedere:

a) testimoniabilitatea, adică acea trăsătură a evenimentului judiciar de a putea forma, din punct de vedere legal obiect al probaţiunii, cunoscând că anumite chestiuni sunt exceptate de la probaţiunea testimonială;

b) memorabilitatea, constând în capacitatea obiectului de a fi memorat, pentru că sunt situaţii ce efectiv nu pot fi memorate pentru că nici nu pot fi percepute, ele situându-se sub pragurile perceptibilităţii umane;

c) fidelitatea, care în opoziţie cu memorabilitatea, constă în capacitate individului de a-şi aminti evenimentul judiciar şi de e depune mărturie;

d) sinceritatea, care constă în disponibilitatea subiectivă a martorului de a spune adevărul.

Rezultă, prin urmare că problematica psihologică a mărturiei judiciare şi a martorului este deosebit de complexă şi că aceasta ridică importante dificultăţi în activitatea autorităţilor judiciare, abilitate prin lege să audieze martori.

Numeroase alte opinii avertizează asupra dificultăţilor legate de probaţiunea testimonială şi, în mode deosebit, asupra aspectelor de „infidelitate” şi „nesinceritate” a mărturiilor, care trebuie să supravegheze justiţia.

Scopul justiţiei este să stabilească în mod obiectiv actul infractuos ca apoi să fie în stare să dea sentinţa. Restabilirea, reconstituirea faptelor se face, în afară de interogarea inculpatului, prin administrarea de probe, directe sau indirecte.

Între probele, zise directe, în cauză un loc de frunte îl ocupă depoziţiile sau relatările martorilor. Aceste depoziţii constituie cele mai frecvente probe şi în majoritatea cazurilor, în special în covârşitoarea majoritate a cazurilor penale, depoziţiile martorilor reprezintă principala probă, dacă nu chiar exclusivă.

De multe ori deci, soarta unui proces, soarta unui inculpat depinde în mare măsură de mărturia unui om, se dau sentinţe, se decide asupra vieţii cuiva în baza unei singure depoziţii.

De aici reiese necesitatea teoretică şi practică a lămuririi problemei mărturiei, lămurire care cade în primul rând în sarcina psihologiei şi de abia pe urmă în sarcina juriştilor.

„Într-un proces, probele sunt reprezentate în cea mai mare parte de depoziţiile martorilor. Aceste probe ridică un anumit număr de probleme, între care: erorile involuntare pe care martorii le comit frecvent; reţinerile unor martori de a depune mărturie de teama consecinţelor pe care le-ar putea suferi în urma declaraţiei făcute; afacerile judiciare aranjate; sistemul justiţiei tranzacţionale (specific justiţiei penale americane); publicitatea audierii; instrucţiunile pe care avocaţii le dau martorilor pentru a depune într-un anumit fel etc.” .

În acelaşi sens, reputatul jurist Philippe Quare, avocat pe lângă curtea de apel din Bruxelles, prezentând o sinteză a studiilor criminologilor Vidal şi Mangol asupra carenţelor de fidelitate ale mărturiilor judiciare enumera:

- „o mărturie integral fidelă este o excepţie”;
- „un martor sincer se poate afla în eroare”;
- „întinderea şi fidelitatea unei mărturii judiciare se diminuează proporţional cu vechimea faptelor destăinuite”;
- „valoarea depoziţiilor nu este proporţională cu numărul martorilor, iar o minoritatea poate avea dreptate împotriva unei puternice majorităţi”;
- „un număr mare de anormali, necunoscuţi ca atare, sunt ascultaţi ca martori şi deformează adevărul ca urmare a tulburărilor şi handicapurilor personale” (Revue de Detroit Penal et Criminologie, nr.6, Mars.1976, p.589).

Pe aceeaşi linie de gândire se situează şi profesorul A. Ciopraga, când subliniază că „evaluarea probei testimoniale reclamă necesitatea reconstituirii drumului pe care îl parcurge procesul de formare a mărturiei – recepţia informaţiilor, stocarea memorială a acestora, comunicarea informaţiilor sub forma reproducerii şi recunoaşterii - precum şi luarea în considerare a multitudinii de factori obiectivi şi subiectivi care într-o măsură sau alta au putut înrâuri asupra întinderii şi fidelităţii mărturiei” .

În linii generale, aceasta este problematica psihologică a mărturiei judiciare şi a martorului pe care studiile de psihologie judiciară şi de criminologie le evidenţiază, oferind şi soluţii care să permită evaluarea legală şi temeinică a probelor testimoniale. Psihologia judiciară îndeplineşte funcţiuni operaţionale, în sensul că oferă metodele şi criteriile care permit justiţiei să depisteze mărturiile inutile (false, eronate, dar de bună-credinţă) care aduc deservicii justiţiei.

9.1.2. Reglementarea probei cu martori

Definind martorul, art. 78 Din Codul de procedură penală arată că aceasta este persoana care are cunoştinţă despre vreo faptă penală sau despre vreo împrejurare de natură să servească la aflarea adevărului în procesul penal.

În principiu, orice persoană fizică poate fi chemată ca martor în procesul penal, indiferent de starea fizică (orb, surd sau mut) sau psihică, organele judiciare având posibilitatea să aprecieze care dintre acestea sunt apte să furnizeze informaţii necesare

rezolvării cauzelor penale. Anumite persoane nu pot avea calitatea de martor într-o anume cauză penală datorită unor situaţii concrete legate de acea cauză. Astfel, persoanele obligate să păstreze secretul profesional (avocat, notar, medic etc.) nu pot depune ca martori în legătură cu cele aflate în exerciţiul profesiei sau a funcţiei pe care o deţin. Minorul poate fi ascultat ca martor. Până la vârsta de 14 ani, ascultarea lui se face în prezenţa unuia dintre părinţi ori a tutorelui sau a persoanei căreia îi este încredinţat spre creştere şi educare.

Aşadar, în conformitate cu prevederile art. 78 din Codul de procedură penală, declaraţiilor de martori li se conferă statutul procesual specific mijloacelor de probă. În consecinţă, mărturia constituie probă prin efectul legii. Din această reglementare rezultă importanţa socială a mărturiei ca şi obligaţia morală şi juridică a persoanelor care cunosc împrejurări în legătură cu faptele deduse în faţa organelor de urmărire penală sau instanţelor judecătoreşti de a depune, de a spune ceea ce ştiu în legătură cu cauza.

În domeniul penal al activităţilor judiciare există un polimorfism al situaţiilor reale cu care se confruntă organele de urmărire penală şi justiţie. În imensa lor majoritate. În imensa lor majoritate, stări de fapt din cauzele penale nu pot fi stabilite fără contribuţia de cele mai multe ori decisivă a martorilor. Sunt edificatoare în acest sens aprecierile unuia dintre marii maeştrii ai Baroului din Paris, care în monografia sa „La verite tient aun fil" analizând cauzele unor erori judiciare, în procese penale devenite celebre menţiona „persoanele care deţineau, fiecare în parte, un fragment de adevăr au tăcut din teamă, interes sau indiferenţă".

Condiţia esenţială a intercomunicării cerebrale dintre martor şi magistrat este aceea că martorul să fie de bună-credinţă, să-şi învingă teama, iar magistratul să-l ajute pe martor, să câştige acel grăunte de curaj şi responsabilitate necesar pentru triumful adevărului.

Corelativ acestei atitudini a martorului, în art. 62 din Codul de procedură penală, se statuează că „în vederea aflării adevărului organul de urmărire penală şi instanţa de judecată sunt obligate să lămurească cauza, sub toate aspectele pe bază de probe".

În dreptul procesual penal, martorul trebuie să relateze tot ceea ce ştie personal în cauză, evitând să expună informaţii al căror izvor nu-l poate indica. În Codul de procedură civilă nu există o asemenea depoziţie. Explicaţia acestei diferenţieri constă, în faptul că, în procesul penal, posibilităţile de probaţiune, prin însuşi structura procesului penal care cuprinde faza urmăririi penale, sunt mai mari în ceea ce priveşte identificarea martorilor direcţi, care au asistat la evenimentul judiciar. În procesul civil aceste posibilităţi sunt mai restrânse, procesul civil legându-se în faţa instanţelor, fără a exista o fază anterioară cu funcţiuni specifice de căutare a probelor sub controlul organelor judiciare. „De aceea, în procesul civil nu trebuie să se evite obţinerea de informaţii de la martorii care nu pot indica sursa informaţiilor. Este necesar să se sublinieze că acest lucru trebuie făcut numai pentru a verifica pe alte căi dacă faptele indicate s-au produs în realitate".

În cele ce urmează, ne vom ocupa exclusiv de martorul de bună-credinţă. Martorul de rea-credinţă de fapt nu este altceva decât un infractor, care face obiectul altei problematici. Martorul de bună-credinţă este un preţios auxiliar al justiţiei prin faptul că relatările sale furnizează elemente pentru stabilirea adevărului material, necesar pentru rezolvarea proceselor.

9.2. PROBLEMATICA PSIHOLOGICĂ A MĂRTURIEI JUDICIARE DE BUNĂ CREDINŢĂ

Aspectele evidenţiate de studiile criminologice pot însoţi orice mărturie judiciară de bună credinţă, adică acea mărturie care, pusă sub prestare de jurământ, nu este mincinoasă, nu

izvorăşte din reaua credinţă a martorului şi, prin urmare nu intră sub incidenţa legii penale. Cu toate acestea, şi acest gen e mărturii judiciare pot fi atât de nocive ca şi mărturiile mincinoase, motiv pentru care analizarea lor intră în sfera de preocupare a cercetărilor de psihologie judiciară, având ca beneficiari practicienii din sfera sistemului judiciar (poliţişti, procurori, magistraţi, avocaţi şi bineînţeles, cei care se pregătesc pentru aceste profesiuni ce implică exerciţiul cunoştinţelor de psihologie judiciară).

Cauzele mărturiilor judiciare bazate pe bună credinţă, dar false în conţinutul lor esenţial (adică cel care produce efecte juridice), nu sunt de natură criminologică, ci de natură fiziologică sau psihologică neintenţională. Aceasta presupune obligaţia magistratului de a stabili şi cerceta, în formele prescrise de legea procesual penală, cauzele alterării mărturiilor judiciare (experimente, expertize, testări intersubiective, biodetecţie, etc.).

Erorile şi denaturările care apar în relatările subiecţilor – sau în depoziţiile martorilor, când este vorba de depoziţii în justiţie – pot să fie consecinţa fie a unei percepţii eronate sau lacunare, fie a unei atitudini care poate orienta atât percepţia cât şi reproducerea într-o anumită direcţie, fie a unui interval mai lung de la percepţie la relatare, fie a unor întrebări sugestive, la care condiţii se mai pot adăuga şi altele (de exemplu, discuţiile dintre „martori") .

Profesorul Tiberiu Bogdan include în categoria cauzelor alterării mărturiilor, altele decât cele ţinând de psihologia martorului şi „unghiul de deviere".

Credem că în domeniul psihologiei judiciare în general ţi în materia mărturiei, în special, „unghiul de deviere" este un concept fundamental, cu o însemnată valoare operaţională cu condiţia stabilirii conţinutului şi a impactului acestuia asupra efectelor produse în plan juridic.

Prin „unghiul de deviere" se înţelege în mod explicativ că mărturia sinceră nu reprezintă decât o reflectare a realităţii prin prisma subiectivităţii martorului, iar „între realitatea obiectivă şi reflectarea ei subiectivă există un unghi de deviere".

Cu privire la cauzele „unghiului de deviere", psihologia experimentală ne oferă numeroase exemple pe care le clasifică în raport cu particularităţile generale ale psihicului (activismul, subiectivismul, subiectivitatea, constructivismul) care afectează capacitatea omului de a reda realitatea. Între aceste cauze menţionăm: capacitatea redusă a senzorialităţii umane de a recepţiona toate informaţiile din jur; incapacitatea creierului uman de a recepţiona toate informaţiile primite; adaosul la informaţiile iniţiale; existenţa pragurilor minime şi maxime de recepţie etc.

Pentru a cunoaşte cauzele „unghiului de deviere" este imperios necesar a examina cu prioritate procesul de formare a mărturiei care are un moment iniţial – evenimentul judiciar – care este independent de subiectul psihologic (viitorul martor şi momentul final – mărturia – care este opera subiectului psihologic).

Între aceste două momente au loc patru etape, caracteristice pentru orice mărturie şi anume: recepţia senzorială; prelucrarea sau decodarea informaţiilor recepţionate; decodate şi stocate cu prilejul evenimentului. Prin urmare, evenimentul este obiectul mărturiei, iar aceasta este chemată să-l reflecteze în faţa autorităţilor judiciare prin depoziţia subiectului psihologic care s-a aflat în contact cu evenimentul.

Vor fi analizate, în continuare primele trei etape specifice procesului de formare a mărturiei, utilizând datele de cercetare încorporate în literatura de specialitate, care vor fi prezentate în sinteză.

9.3. FAZELE PROCESULUI DE FORMARE A MĂRTURIEI –PREZENTARE GENERALĂ

9.3.1. Recepţia senzorială

Recepţia senzorială este prima fază a trecerii de la eveniment la constituirea mărturiei care se caracterizează prin obţinerea de către subiectul psihologic a informaţiilor despre eveniment, devenit pentru acesta subiect de recepţie senzorială. Aceasta se realizează prin procesele psihice: senzaţii şi percepţii.

9.3..1.1. Senzaţia

Senzaţia este o impresie primită de un organ de simţ (receptori senzoriali: ochiul, urechea etc.) în momentul în care este expus influenţei directe a unei surse de informaţii.

Practic, nici un om normal, adult, nu are senzaţii izolate, ci concomitent, un număr uriaş de informaţii acţionează asupra lui.

9.3.1.2. Percepţia

Percepţia este definită ca un act de organizare a senzaţiilor prin care noi cunoaştem „prezenţa" actuală a unui obiect din exterior. Percepţia, deşi are la bază senzaţii, totuşi nu este o simplă însumare de stimulări (informaţii) care afectează receptorii senzoriali. Percepţia organizează informaţiile primite în funcţie de necesităţile, de dorinţele şi de experienţa noastră. Recepţia senzorială, ca funcţie de primă captare şi organizare a informaţiilor, are o importanţă decisivă în formarea unei mărturii.

În „absorbţia" corectă a informaţiilor din mediul înconjurător, deci şi a celor ce caracterizează evenimentul – obiect al mărturiei – sunt implicaţi mai mulţi factori. Astfel:

1. Creierul, în procesul recepţiei senzoriale, organizează şi structurează orice informaţie sosită la cortex.

2. Ochiul uman funcţionează ca o cameră fotografică. Datorită fenomenului de constanţă a percepţiei deşi imaginile oglindite pe retina oculară sunt inversate, pe traiectoria dintre retină şi cortex are loc „corectarea imaginii", astfel încât obiectele sunt „reinversate". Graţie acestui fenomen, mediul înconjurător, pe plan senzorial ne apare mai stabil, căci în mod obişnuit micile diferenţe de formă, mărime, culoare etc. ale obiectelor familiale nu se

mai înregistrează în reala lor variaţie şi fluctuaţie; deci martorul obişnuit cu obiectele la care se referă depoziţia sa, în mod involuntar va distorsiona realitatea, fie omiţând, fie adăugând informaţii.

3. Recepţia senzorială este distorsionată în unele cazuri prin deformarea subiectivă a unui conţinut perceptiv obiectiv, fenomen cunoscut sub denumirea de iluzie. Literatura de specialitate, referindu-se la formarea iluziilor, care sunt numeroase şi variate, avertizează asupra limitelor naturale ale capacităţii umane senzoriale de a reflecta fidel realitatea din jur, evenimentele ce se petrec, obiectele şi persoanele aflate la locul evenimentului – obiect al mărturiei.

4. Recepţia senzorială nu este uniformă nici în intensitate şi nici în calitate vreme îndelungată, fiind condiţionată de procesele atenţiei, oscilaţiile ei, ce fac ca unii stimuli să fie recepţionaţi cu multă claritate, alţii cu mai puţină claritate, iar alţi foarte slab şi doar marginal receptaţi.

5. În analiza cauzelor ce pot genera fenomenul, „unghiul de deviere" se descrie şi fenomenul expectaţiei. Expectanţa este o stare de veghe a conştiinţei ordonată de o anumită motivaţie şi orientată spre înregistrarea senzorial – perceptivă a unui anumit tip de informaţii posibile şi care, tocmai din această cauză sunt aşteptate de subiectul psihologic. Expectanţa este o stare de pregătire pentru a recepţiona anumite stimulări şi a filtra altele. Starea de expectanţă anticipează apariţia unor fenomene, fapte şi tinde să interpreteze orice ambiguitate în sensul aşteptării.

6. Receptarea evenimentului cu tot conţinutul informaţional în mod firesc distorsionată de o seamă de fenomene care ţin de sfera afectiv – emoţională a funcţionării psihicului. Din sfera afectivă, emotivitatea trebuie considerată ca un factor major de distorsionare. În primul rând aici intervine emotivitatea ca trăsătură temperamentală, care afectează calitatea recepţiei senzoriale.

7. Aşa numitul „efect halo" poate genera distorsionări ale percepţiei reale a evenimentului – obiect al mărturiei. Acesta constă în tendinţa de a extinde un detaliu în mod neadecvat (necritic) asupra întregului.

9.3.2. Prelucrarea (decodarea) informaţiilor

Aparatul nostru senzorial nu receptează imaginea lucrurilor şi fenomenelor, ci doar lumini, sunete, mirosuri, etc. care numai la nivel cortical, în scoarţa cerebrală, vor fi sintetizate, integrate în ansambluri şi, totodată vor fi prelucrate şi decodate.

Informaţiile emise – recepţionate integral sau parţial sunt, deci, decodate, se structurează logic, semantic, dobândind un sens. Acest sens – în principiu identic la toţi vorbitorii aceluiaşi limbaj – este fixat în cuvânt, purtător de informaţii. Este de notat faptul că oamenii – persoanele normale şi adulte – nu percep decât lucruri denumite. În mod curent noi nu vedem un obiect de o anumită formă, mărime, culoare etc., ci vedem „masa", „scaunul", „omul", „maşina" etc.

Legătura dintre obiecte, fenomene, situaţii etc. şi grupajul de sunete prin care se exprimă – cuvântul – sunt învăţate, sunt deci achiziţii postnatale, ceea ce facilitează receptarea evenimentelor din jurul nostru, conferind o generalitate întregului proces receptiv.

Decodarea semnalelor (informaţiilor) odată realizată, găsirea (selectarea) cuvântului potrivit nu constituie punctul final al procesului de prelucrare. Este adevărat că fiecare cuvânt este purtător de sens şi că acest sens este foarte apropiat la toţi cunoscătorii limbajului

respectiv. Dincolo însă de acea particularitate, cuvintele desemnează numai obiecte, stări, fenomene, ele au şi aşa-zise conotaţii, valorizări colective. Dacă sensul şi conotaţiile cuvintelor uzuale sunt uşor de cunoscut, semnificaţia individuală a unor cuvinte ţine însă de istoria fiecăruia dintre noi.

Odată cu actul perceptiv noi reflectăm obiectele şi fenomenele nu numai denumindu-le, ci şi ca desfăşurare în timp a lor în spaţiu şi în mişcare. Putem considera însă că abia în procesul de decodare se conştientizează pe deplin calităţile spaţio – temporale şi se estimează valoarea lucrurilor, fiinţelor, deplasarea lor, etc. În acest moment însă apar o serie de distorsiuni involuntare, deoarece reflectarea timpului, a spaţiului şi a vitezei se efectuează prin interacţiunea mai multor organe de simţ, ceea ce potenţează sensibil relativitatea lor. În psihologie diferenţiem: timpul obiectiv (măsurabil prin cronometru) şi timpul subiectiv (care se „prelungeşte" când participăm la evenimente neplăcute şi „fuge" în clipele de fericire); spaţiul real (măsurabil prin diferite „metrii") şi spaţiul ideal (cosmic sau poetic), care nu poate fi gândit. Alături însă de informaţiile receptate senzorial, timpul şi spaţiul se reflectă în psihicul nostru şi prin procesele gândirii care, la om, în măsură mai mare sau mai mică, participă la orice fenomen de reflectare. În cadrul unei depoziţii, nu odată poate fi decisivă aprecierea timpului, a distanţelor, a vitezei etc. căci de astfel de aprecieri poate să depindă încadrarea juridică a actului infracţional. În acest context, orice subapreciere sau supraapreciere poate schimba esenţial situaţia creată.

9.3.3. Stocarea informaţiilor

Stocarea informaţiilor prelucrate (decodate) se efectuează prin procesele de întipărire (memorare)şi păstrare a elementelor de informaţie referitoare la conţinutul acţiunii la care a participat martorul. Întipărirea (engramarea) nu este o acţiune mecanică, exercitată asupra masei cerebrale, ci trebuie înţeleasă ca formarea unor urme funcţionale (aparent datorate schimbărilor calitative ce se petrec prin imprimarea pe o bandă de magnetofon unde în opoziţie cu placa de gramofon, nu apar şi nuozităţi pe suprafaţă). Faptele întipărite anterior nu rămân neschimbate pe măsura acumulării unor date noi, ci suferă însemnate modificări. Memorarea este concepută ca un proces activ de organizare şi reorganizare a materialului.

Capacitatea de întipărire (memorare) nu este egală la nivelul diferitelor categorii de informaţii. În funcţie de particularităţile individuale şi de natura informaţiilor, înregistrarea faptelor sau evenimentelor este mai facilă sau relativ mai dificilă. Alături de aceste calităţi ale memoriei (apartenenţa la tipul auditiv sau cel vizual) care ţin de particularităţile individuale, unele informaţii se stochează doar câteva secunde, altele timp de mai multe ore sau zile, ori vreme îndelungată. În funcţie de durata stocării, vorbim de memorie de scurtă durată, de durată medie şi de lungă durată.

Durata stocării variază în funcţie de : tipul de material care se reţine (material verbal, cifre, figuri, obiecte colorate, propoziţii de lungime variabila etc.) , vârsta subiectului, capacităţile sale intelectuale (reţinerea de cuvinte, obiecte, fraze etc.). Capacitatea obişnuita de stocare – memorare a unui individ scade însa sensibil în cazul oboselii, al consumului de alcool, de tutun (la nefumători), cât şi sub influenţa unor informaţii concurente care distrag atenţia lui. Alţi factori care, pe de o parte, facilitează, iar pe de alta , frânează receptarea, respectiv stocarea informaţiilor sunt interesul pentru o anumita categorie de fapte, care facilitează receptarea, deci şi stocarea lor şi atunci când cineva, fiind avizat că va trebui sa raporteze cele văzute, urmăreşte atent desfăşurarea acţiunii, reuşind sa reţină ceea ce i s-a cerut (de exemplu,

un cercetaş militar trimis în misiune . Deci, la nivelul optim, cât şi stocarea informaţiilor a căror recuperare reactivare, reactualizare) devine facilă. Deşi asemenea situaţii se găsesc foarte rar în cadrul mărturiei, totuşi, uneori, cel care urmăreşte derularea unui eveniment poate să-şi dea seama că va deveni martor.

9.4. FACTORII CARE INFLUENŢEAZĂ REACTIVAREA INFORMAŢIILOR

Reproducerea – formă a reactivării informaţiilor. Prezentare generală.

Reactivarea conţinuturilor (informaţiilor) recepţionate, decodate şi stocate anterior se referă la recunoaşterea obiectelor, persoanelor sau a situaţiilor receptate mai de mult de către subiect sau la reproducerea (descrierea, relatarea) verbală a lor.

Evocarea faptelor, ce coincide cu momentul în care cel ce a perceput împrejurări legate de comiterea unei infracţiuni compară în faţa organelor judiciare în calitate de martor şi prezintă momentul final al proceselor memoriale şi constă în actualizarea legăturilor nervoase temporare sub forma celor două modalităţi de comunicare a experienţei anterioare: reproducerea şi recunoaşterea.

În mărturie, modalitatea principală de transmitere a informaţiilor, modul comun de obţinere a depoziţiilor în constituire reproducerea orală, care în procesul judiciar îmbracă forma relatării (evocării, narării) libere (spontane) a faptelor percepute, precum şi forma răspunsurilor la întrebările adresate de organul judiciar (interogatoriul). Paralel cu forma orală, reproducerea poate îmbrăca, în subsidiar, forma depoziţiei scrise personal de către martor.

Dar, independent de modalitatea de comunicare a faptelor (depoziţie spontană, interogatoriu, depoziţie scrisă personal de martor), reproducerea reprezintă, practic, momentul cel mai important, totodată cel mai anevoios, faza utilă, de actualizare a momentelor care i-au precedat, „miezul probei cu martori”, aceasta explică de ce legislaţiile procesuale de pretutindeni reglementează detaliat modul de obţinere a mărturiei, de ce mai cu seamă acest moment a stat în atenţia juriştilor.

Abstracţie făcând forma în care se materializează comunicarea informaţiilor în cazul mărturiei, evocarea mai cu seamă atunci când priveşte un volum mai mare de date, evenimente complexe cu o desfăşurare îndelungată în timp, nu constă într-o simplă reproducere a evenimentelor în forma şi ordinea în care au fost percepute şi memorate. Reproducerea este un proces activ, de gândire în care informaţiile memorate sunt supuse unor noi modificări, restructurări. Această particularitate a reproducerii, determinat de o seamă de factori inseparabil legaţi de personalitate, de interese, de starea emoţională etc., se poate repercuta atât într-o direcţie favorabilă cât şi defavorabilă asupra relatării faptelor de către martori. Astfel, se răsfrâng adeseori într-un sens defavorabil asupra mărturiei, datorită modificărilor cărora le sunt supuse în timpul reproducerii informaţiilor memorate: expunerea faptelor într-o altă succesiune decât cea în care s-au produs, sau într-o formă schematizată, generalizată, precum şi omisiunile unor fapte. Dimpotrivă, expunerea în succesiunea în care au fost percepute, evocarea ordonată, detaliată a faptelor exercită o influenţă pozitivă asupra mărturiei.

Selectivitatea reproducerii, ce presupune un autocontrol logic, o triere a informaţiilor, proces în cursul căruia aspectele considerate lipsite de importanţă sunt înlăturate, iar cele

considerate importante, dimpotrivă, accentuate constituie o altă caracteristică a reproducerii ce trebuie luată în considerare la evaluarea mărturiei. Cea mai autentică, cea mai deplină va fi tocmai acea parte a depoziţiei care se referă la momentele importante, esenţiale ale evenimentului perceput. Dar aici esenţialul trebuie definit nu după criterii obiective, adică pornind de la personalitatea, de la cercul de interese, de preocupări ale martorului, deoarece ceea ce e important pentru o anumită persoană poate fi lipsit de semnificaţia pentru alta. Aceasta se reflectă pregnant în depoziţiile martorilor care deşi au perceput acelaşi eveniment în condiţii similare, fiecare subliniază acele laturi ce corespund experienţei, înţelegerii, intereselor şi stărilor lui emoţionale .

Momentul reproducerii aduce martorul în contact nemijlocit cu organul judiciar, cu mediul în care va avea loc audierea. Această împrejurare explică posibilitatea intervenţiei unor factori care se pot repercuta defavorabil, inhibitor asupra capacităţii de comunicare a faptelor. Unii din aceşti factori sunt dependenţi de personalitatea martorului, alţii îşi au cauza în ambianţa în care se petrece ascultarea, după cum alţi factori sunt determinanţi, voit sau nevoit, de atitudinea celor care îndeplinesc atribuţiile organelor judiciare.

Valoarea mărturiei în raport cu forma în care este obţinută reproducerea.

1. Depoziţii obţinute sub forma relatării libere

Forma de obţinere a mărturiei exercită o influenţă marcată asupra valorii sale. În oricare din acestea se repercutează într-o măsură mai mult sau mai puţin însemnată asupra întinderii şi fidelităţii consecinţei ce nu pot fi nesocotite la aprecierea mărturiei. Considerate izolat, oricare din acestea prezintă o seamă de neajunsuri ce nu pot fi înlăturate decât printr-o aplicare a lor combinată, mixtă. Cercetările experimentale precum şi practica judiciară confirmă existenţa unor sensibile diferenţieri sub raportul fidelităţii şi întinderii mărturiei după cum aceasta este obţinută prin mijlocirea relatării libere sau a interogatoriului.

În funcţie de aceste două forme de obţinere a mărturiei, raportul dintre fidelitatea şi întinderea mărturiei se prezintă adeseori inversat. Relatarea liberă prezintă un indice sporit de fidelitate, este mai demnă de încredere, dar mărturia obţinută pe această cale acoperă un număr mai redus de aspecte, este mai puţin extinsă.

2. Depoziţii obţinute sub forma interogatoriului

Dimpotrivă, mărturia obţinută prin mijlocirea interogatoriului, este mai amplă, este mai întinsă, dar mai puţin exactă şi mai puţin fidelă. Deci, ceea ce aceste din urmă depoziţii câştig în întindere pierd în fidelitate.

Explicaţia pentru care mărturia obţinută pe calea relatării spontane este mai puţin întinsă, dezavantaj complinit de coeficientul mai ridicat de fidelitate pe care îl prezintă, rezidă în următoarele: relatarea liberă se poate resimţi mai puţin de urma sugestiei şi pune martorul la adăpost de multe alte cauze de influenţare. Martorul evocă numai acele fapte, împrejurări care s-au conservat nealterate în memorie, de care îşi aminteşte sigur, cu uşurinţă. Întinderea mai redusă a mărturiei obţinute prin relatare spontană se poate datora nu numai unor reale dificultăţi de reamintire a unor fapte, ci şi împrejurării că martorul ignoră importanţa unor aspecte pentru soluţionarea cauzei şi de aceea nu le aminteşte.

Mai larga extensie a mărturiei obţinute prin interogatoriu se datorează efectului său stimulator asupra memoriei, care face posibilă evocarea şi a acelor împrejurări care păreau uitate. Interogatoriul înlătură de multe ori sentimentul de incertitudine, reticenţele, îndeamnă martorul să vorbească, îl determină să devină mai comunicativ, mai volubil. Totodată, întrebările adresate martorului îi dirijează atenţia asupra acelor împrejurări care deşi percepute şi memorate, nu au fost totuşi evocate cu ocazia relatării libere deoarece acestuia nu-i erau cunoscute adevăratele raporturi în care se află cu pricina dată, nu cunoaşte importanţa, semnificaţia lor.

Dar sfera mai întinsă a aspectelor precizate prin mijlocirea interogatoriului se realizează adeseori în dauna fidelităţii mărturiei. Cel mai mare neajuns al mărturiei obţinute prin interogatoriu îl constituie coeficientul mult sporit de erori. Interogatoriul împinge martorul până la limita extremă a amintirii sale, iar adeseori forţează memoria. Interogatoriul se repercutează defavorabil asupra mărturiei chiar şi atunci când nu cuprinde întrebări subiective.

Când fie deliberat, fie involuntar interogatoriul cuprinde şi întrebări sugestive, mărturia se va resimţi şi mai mult, deoarece sugestia constituie principala cauză a erorilor.

Luarea în considerare la aprecierea mărturiei a diferenţelor existente între mărturia obţinută pe calea relatării libere şi cea obţinută prin interogatoriu este însă condiţionată de măsura în care aceste două modalităţi îşi găsesc reflectare fidelă fie în actele procedurale în care se consemnează depoziţiile, fie în mijloacele moderne de înregistrare acustică a lor. Pentru a aprecia credibilitatea răspunsurilor, pentru a se aprecia în ce măsură forma şi tonul întrebărilor au putut influenţa asupra fidelităţii răspunsurilor este deci indispensabilă consemnarea întrebărilor. În practică însă nu întotdeauna este posibilă o delimitare netă a acelor părţi ale depoziţiei obţinute ca urmare a relatării libere, de cele obţinute în urma interogatoriului, deoarece nu întotdeauna întrebările sunt consemnate fidel în actele procedurale. Cunoaşterea caracterului spontan sau provocat al depoziţiei este însă condiţionată de cunoaşterea întrebării însăşi. Necesitatea obţinerii unor depoziţii cât mai complete, a unor elemente în plus de preciziune fac nu o dată necesară intervenţia organului judiciar în cursul expunerii libere a faptelor. Legiuitorul, atunci când a prevăzut că martorul trebuie să fie mai întâi lăsat să relateze liber faptele şi apoi să i se pună întrebări, a ţinut seama de faptul că relatarea liberă oferă martorului mai largi posibilităţi de expunere a faptelor, este mai fidelă, mai demnă de încredere, mai ferită de posibilităţi de influenţare.

Chiar dacă relatarea liberă a faptelor lasă adeseori câmp liber imaginaţiei martorului, chiar dacă expunerea abundentă de multe ori în elemente irelevante, nepertinente, lipsite de orice importanţă pentru cauză, mărturia trebuie să fie rezultatul aplicării mixt de audiere, adică interogatoriul trebuie să urmeze întotdeauna relatării spontane a faptelor. Întrebările trebuie adresate numai după ce faptele au fost expuse liber, pentru a completa, preciza sau explica depoziţiile.

3. Depoziţii obţinute sub forma declaraţiei consemnate personal de martori

Reproducerea faptelor poate îmbrăca, în subsidiar, forma declaraţiei consemnate de martor personal. La aceasta se recurge atunci când, datorită timpului temperamental căruia aparţine, sau altor împrejurări circumscrise cadrului nefamilial în care urmează a avea loc reproducerea, martorul acuză o anumită incapacitate de a expune faptele oral, neajuns complinit însă de o predispoziţie, de o facilitate reală de aşi ordona mai uşor ideile în scris, precum şi atunci când consideră că varietatea, multitudinea de aspecte şi nuanţe la care se referă depoziţia, deopotrivă importante pentru soluţionarea pricinii, vor fi mai fidel consemnate în declaraţia scrisă personal.

Alteori, declaraţia scrisă personal poate fi impusă şi de considerente de ordin tactic. Astfel, dacă datorită poziţiei în care apare martorul în pricina dată (raporturi de rudenie, de prietenie) există temerea că el ar putea fi influenţat în sensul retractării declaraţiei iniţiale, este indicat să se recurgă la forma scrisă. În astfel de cazuri, declaraţia scrisă personal de martori este justificată de raţiunea că o asemenea declaraţie mai anevoios poate fi retractată.

Depoziţia scrisă personal de martor prezintă elemente de apropiere cu depoziţia orală deoarece aceasta constituie tot o relatare a faptelor consemnată, de această dată în scris. Anumite elemente determinate de particularităţile acestei modalităţi de comunicare a faptelor conferă însă mărturiei consemnate în scris de martorul însuşi un spor de siguranţă faţă de mărturia orală. Într-adevăr, suntem înclinaţi să acordăm o mai mare atenţie, să contribuim cu o mai mare importanţă cuvântului scris în raport cu cel rostit, deoarece ne angajează într-o mai mare măsură. Cuvântul scris este mai îndelung chibzuit, este cu mai mare grijă căutat. De aceea declaraţia scrisă personal de martor este însoţită de un mai mare efort de concentrare a atenţiei, de o mai adâncă reflecţie. La aceasta se adaugă şi o altă împrejurare favorabilă: faţă de relatarea orală, reproducerea în scris a depoziţiei nu este tulburată de prezenţa altor persoane.

Condiţiile particulare în care se obţine mărturia scrisă se repercutează însă şi într-o direcţie defavorabilă; aceasta este mai puţin spontană decât mărturia orală. Tot astfel, eforturile de căutare a cuvintelor, preocupările de alcătuire a frazelor, preocupările de stil, chiar o anumită vanitate literară pot dăuna exactităţii depoziţiei.

După cum s-a arătat, recunoaşterea presupune existenţa unei imagini care, reactivată, poate fi comparată cu obiectul, persoana sau locul arătat subiectului. Cu cât reprezentarea conţine mai multe informaţii, cu atât şi procesul recunoaşterii va fi mai uşor. Lipsa informaţiilor, eroziunea lor, provoacă nesiguranţă în recunoaştere, ezitări în declaraţiile martorului, incertitudine subiectivă.

4. Memoria de recunoaştere

Memoria de recunoaştere constă într-o decizie de „da” sau „nu” privitoare la faptul că ceea ce i se arată sau i se spune martorului este o informaţie „veche” sau „nouă”. A recunoaşte deci un obiect arătat, o persoană sau un loc prezentat martorului înseamnă a decide. „da, este o informaţie veche”. Oricum însă, memoria de recunoaştere la omul normal şi adult funcţionează de obicei bine şi, în orice caz, mai uşor decât memoria reconstitutivă (recCH memory) sau memoria reproductivă.

Memoria reproductivă

Memoria reproductivă nu funcţionează cu atâta uşurinţă ca memoria de recunoaştere, căci în cazul reproducerii (al reconstituirii, operaţia nu este o simplă decizie „da-nu”, ci o serie de strategii de căutare dintre cele mai complexe). În general – vorbind de mărturie – căutăm lanţuri asociative, adică informaţii conectate, care în momentul recepţionării lor au fost legate între ele prin contiguitate cronologică (informaţii homeocronice), şi care prin însuşi faptul consecuţiei lor temporale au tendinţa de a se menţine în înlănţuirea lor originală. Este un fapt remarcabil că evenimentele care constituie substanţa celor mai multe mărturii nu decurg în mod obligatoriu după o logică prestabilită, ceea ce îngreunează câteodată reamintirea lor, căci reproducerea chiar în pofida realităţii tinde să fie mereu logică. Reamintirea este legată de cele două forme ale memoriei în funcţie de durata stocării: memorie de scurtă durată, de durată medie şi de lungă durată.

Informaţiile pătrunse în sistem prin canalele senzoriale sunt stocate pentru o vreme foarte scurtă, în memoria de scurtă durată. Dacă condiţiile sunt defavorabile, o parte din informaţiile care se scurg în memoria de scurtă durată (primară) se vor transmite în memoria de durată relativ lungă sau în cea de lungă durată (memoria secundară), de unde mai târziu ele pot fi recuperate – adesea prin utilizarea unor strategii – şi traduse în comportamente. În această accepţie, „utilizarea de strategii" se referă la procedeele de „căutare" în memorie, la eforturile pe care le depunem când unele imagini, nume sau date, sunt pe vârful „limbii" (fenomenul TOT, după J. A. C. Brown, D. Mc. Woil, 1966), situaţii în care se poate găsi martorul, iar „traducerea în comportamente", în acest caz înseamnă transformarea conţinuturilor memoriale – căutate şi găsite – în declaraţie verbală sau scrisă.

Considerentele lui Clifford Morgan şi Richard King, ca modelele lui W. Kintsch sunt constructe teoretice, care trebuie să fie privite ca atare şi nu drept adevăruri demonstrate dar care oferă totuşi un punct de vedere, rezultat printr-o analiză aprofundată a faptelor, în înţelegerea, în parte a fenomenelor de recuperare (reactivare) a informaţiilor.

5. Factorul timp

Strâns legat de reactivarea conţinuturilor stocate în memorie, intervine problema uitării. Vorbim de uitare oricând nu ne reamintim un nume, un fapt, eveniment etc., sau când nu reuşim să efectuăm o acţiune învăţată anterior. Pot fi uitate conţinutul unei discuţii, secvenţa de idei dintr-o prelegere, calea pe care trebuie să o urmăm pentru a ajunge la o anumită adresă la care am mai fost, ori să nu fim în stare a extrage rădăcina pătrată dintr-un număr, deşi pe vremuri am învăţat chiar bine această operaţie relativ simplă.

Uitarea este un fenomen cotidian, amnezia este însă o formă mai gravă a uitării şi constituie un simptom patologic.

Uitarea constituie reversul păstrării şi se manifestă sub forma neputinţei reamintirii unor date memorate sau în imposibilitatea recunoaşterii unor evenimente trăite la o nouă confruntare cu ele sau în reproducerea sau recunoaşterea lor eronată. Uitarea este un fenomen natural care determină denaturarea treptată a informaţiilor percepute de un martor în legătură cu o anumită împrejurare sau persoană.

Influenţa timpului asupra uitării – curba uitării

Cercetările experimentale asupra influenţei timpului în procesul uitării arată că etapa optimă a audierii unui martor este chiar după consumarea infracţiunii, a actului la care a asistat sau în perioada cât mai apropiată posibil, deci atunci când pierderile nu sunt prea mari. De aceea în orice mărturie este obligatoriu să se aprecieze exact cât timp a trecut de când martorul a receptat evenimentul şi cam ce procent de pierdere – evident cu aproximaţie – poate fi socotit ca normal.

Uitarea nu este un proces rectiliniu, uniform, ci un fenomen complex, în care timpul acţionează ca principală forţă de alterare a faptelor memorate, dar nu singura. Astfel, uitarea informaţiilor structurate logic nu este o simplă relaţie de timp ci în evoluţia sa se poate înregistra ritmuri inegale în raport cu conţinutul, importanţa materialului, atitudinea, interesul martorului faţă de el etc.

6. Reminiscenţa

Cercetările experimentale au condus la constatarea că sub acţiunea factorului timp uitarea materialului memorat nu descrie o curbă mereu coborâtoare, ci aceasta deseori, alternează cu momente de ascensiune. În aceste intervale de timp în care curba uitării înregistrează momente de ascensiune, datele care în momentele de regres ale curbei erau considerate uitate, se restabilesc parcă spontan. Deci trecerea timpului se repercutează, deseori, favorabil asupra mărturiilor.

Reminiscenţa este un proces de amintire subită a unor fapte care păreau uitate, ameliorare a funcţiei reproductive a memoriei după un interval lung de fixare. Se aplică prin înlăturarea inhibiţiei de protecţie provocată de efortul memorării şi prin inducţii pozitive care intervin în etapa de conservare a experienţei.

7. Refularea

Refularea este procesul efectuat de subconştient prin care anumite imagini, idei, tendinţe sau dorinţe neplăcute pentru subiect sau care contravin normelor morale, sunt îndepărtate din conştiinţă, respinse din sfera proceselor conştiente în cele inconştiente sau sunt menţinute în afara câmpului conştiinţei.

Deci uitare, refularea îşi are legile ei şi ne poate pune în legătură cu preocupările intime ale martorului. Ideea care este refulată răzbate la cea mai mică ocazie, şi felul cum se exteriorizează este specific pentru temperatura morală şi intelectuală a martorului.

Uitarea unui nume de către o persoană are uneori rolul unei apărări împotriva neplăcerilor pe care le-ar întâmpina dacă ar pronunţa acel nume.

Uitarea unui nume mai poate fi câteodată o mânie sublimată, o aversiune. Uitarea mai este şi o formă a dispreţului inconştient nutrit pentru cineva.

8. Sugestibilitatea

Sugestia – definiţie şi situaţia – sugestie

Toate fenomenele psihice şi psihosomatice sunt susceptibile să fie influenţate prin sugestie. În funcţie de situaţia sugestivă dată şi de o serie de caracteristici ale personalităţii încă insuficient cunoscute, toţi oamenii se dovedesc mai mult sau mai puţin sugestibili.

După Mc. DougCH (1908), sugestia este un proces de comunicare care are ca rezultat acceptarea cu convingere a propoziţiei comunicare în absenţa unei baze logice adecvate de acceptare. În acest mod se acordă mai multă atenţie procesului decât caracteristicilor incitaţiei care îl provoacă.

Sugestia este prezentă când un individ acceptă un mod de comportament sau o opinie fără ca procesele gândirii şi judecării care de fapt ar trebui să fie implicate, să joace vre-un rol.

Sugestia sau situaţia – sugestie este o incitaţie susceptibilă să declanşeze reacţii spontane nemediate de instanţele reflexive. Individul confruntat cu această incitaţie venită din afara sau din lăuntrul său trebuie să dispună întotdeauna, în principiu, atât de posibilitatea de a se conforma, cât şi de aceea de a nu se conforma mesajului incitaţiei. El nu realizează însă decât rareori că dispune de cele două alternative.

Sugestibilitatea – definiţie

Sugestibilitatea este capacitatea de a reacţiona la sugestie; este acea manifestare particulară a influenţabilităţii sau provocabilităţii care asigură transformarea situaţiei – sugestie într-un comportament sugerat.

Acest sindrom de proprietăţi se bazează pe un complex de dispoziţii psihice cum ar fi: închipuirea, subordonarea, conformarea, transpunerea, captarea, ce facilitează substituirea mesajului sugestiei mesajelor instanţelor critice. Disociindu-se mai mult sau mai puţin de procesele reflexive şi de control, care le-ar putea invalida, conţinuturile situaţiilor – sugestie se insinuează ca nişte constructe mentale investite cu atributele unei realităţi „per se". Conţinutul sugestiv, devenit cvasiautonom, tinde astfel, să influenţeze cele mai diferite manifestări psihice şi respectiv psihofizice, inducând conduitele sugerate.

9. Domnia concretului

Tendinţa de a trece totul prin cenzura concretului palpabil, poate fi în funcţie fireşte şi de aferente interindividuale, extrem de pronunţată. Există o nevoie de concret care se formează în fragedă copilărie.

Actele psihice, comportamentale şi experienţele constituie întotdeauna o expresie a prezentului; omul, oricât s-ar întoarce spre ce a fost trăit, nu se poate sustrage niciodată pe deplin stigmatului actualului.

Orice evocare este un act de reactualizare. Independent de buna calitate a memoriei individului, de impresionabila forţă de evocare a trecutului, întotdeauna el va reactualiza evenimentele prin prisma prezentului. Privirea cu ochii prezentului va aduce cu sine o anumită notă de subiectivism în reactualizarea faptelor de memorii. Evocând trecutul, omul tinde să completeze lacunele memoriei cu elementele care îi convin sau să ignore, respectiv să le convertească, pe cele indezirabile.

Multe lucruri se fixează însă şi prin permanente repovestiri. Prezentul retrăirii pune în umbră momentul trăirii. Dispoziţiile care mijlocesc actele retrăirii oferă un teren deosebit de prielnic stimulării receptivităţii faţă de variate situaţii sugestie.

Sugestia – cauza de denaturare a mărturiei

Sugestibilitatea este o cauze de denaturarea a mărturiei care rezidă în atitudinea, în comportarea voită sau nu a organului judiciar faţă de cel audiat şi într-o mai redusă măsură de factori legaţi de personalitatea martorului.

Atât de poziţia obţinută sub forma relatării libere, dar mai cu seamă cea obţinută sub formă de interogatoriu, când prin întrebări se caută să se reamintească fapte uitate se resimt într-o măsură mai mare sau mai mică de pe urma sugestiei.

Influenţa sugestiei este cu atât mai puternic resimţită cu cât percepţia a fost mai fragmentară, cu cât faptele au fost mai slab memorate, cu cât martorul datorită unor particularităţi structurale sau atmosfere improprii în care se petrece ascultarea este mai expus, mai susceptibil influenţelor exterioare. În planul legislaţiei procesuale penale grija de a pune martorul la adăpost de orice posibilitate de influenţare îşi găseşte reflectare în acele dispoziţii care lasă numai în căderea organelor judiciare – în cursul urmăririi penale, organul de cercetare penală sau procurorul, iar în cursul judecăţii, preşedintele completului de judecată – de a pune şi cenzura întrebările adresate de părţi, procuror sau apărător martorului.

Întrebările care pot sugera martorului un anumit răspuns sunt îndeobşte denumite în literatura procesuală, tendenţios sugestive; „tendenţios sugestive" sunt întrebările care, într-o

formă mai mult sau mai puţin disimulată, fie insinuează, fie provoacă un anumit răspuns, scontat şi dorit de cel care efectuează ascultarea, fie, în sfârşit, îngrădesc libertatea de opţiune a martorului la una sau alta din alternativele pe care întrebarea însăşi le indică .

Sugestia conduce la „acceptarea fără examen critic a ideilor unei alte persoane" (Alexandru Roşca – Psihologia martorului, Editura Institutului de Psihologie Cluj, 1934, p. 71). Martorul aflat sub această influenţă afirmă nu ceea ce în mod real a perceput, ci ceea ce i s-a sugerat.

Caracterul sugestiv al întrebărilor tendenţioase rezidă mai înainte de toate, în forma întrebării, care conduce la răspunsul aşteptat şi dorit. „Valoarea unui răspuns depinde de forma întrebării care l-a provocat, răspunsul şi întrebarea formând într-un sistem indivizibil un adevărat cuplu ale cărui elemente se condiţionează reciproc" (Edmond Locard, L'Enquete criminelle et les methodes scientifiques, Paris).

În raport de modul în care sunt adresate, de succesiunea de ordine în care sunt puse, gradul de sugestibilitate al întrebărilor diferă sensibil. În literatură (W. Stern, O. Lipmann) s-a stabilit o întreagă gradaţie a sugestibilităţii întrebărilor. Reproducem, după Francois Gorphe (La critique du te miignage, Paris, Daloz, 1927, p. 409-411), în ordinea sugestibilităţii, multiplele modalităţi de a adresa o întrebare: astfel, când martorul urmează a fi chestionat dacă o anumită fetiţă purta o pălărie şi ce culoare avea, se poate folosi una din următoarele întrebări a căror sugestibilitate este crescândă:

1. Întrebare determinativă cu pronume interogativ: „Cum era ea îmbrăcată?" sau dacă se cunoaşte deja că avea pălărie: „Ce culoare avea pălăria?"
2. Întrebare incomplet disjunctivă: „Purta fetiţa pălărie sau nu?". Această întrebare este mai precisă decât cea care precede; ea impune o opţiune între cei doi termeni ai unei alternative.
3. Întrebare da-nu: „Purta ea o pălărie?" sau „Pălăria era de culoare roz?"
4. Întrebare expectativă da: „Pălăria era poate de culoare roz?"
5. Întrebare expectativă nu: „Pălăria nu era poate de culoare roz?"
6. Întrebare complet disjunctivă: „Pălăria era de culoare roz sau albastră?". Această întrebare pare a exclude posibilitatea oricărei alte culori.
7. Întrebare ipotetică sau implicativă: „Care este culoarea pălăriei?" în cazul în care existenţa pălăriei nu era sigură. Primele două întrebări nu sunt periculoase. Prima evită orice sugestie; sugestia este implicată într-o măsură redusă în întrebarea „da-nu". Pericolul există mai cu seamă atunci când martorul voieşte să complinească o lacună a amintirii sale. Răspunsul „da" este mai frecvent decât răspunsul „nu".

Pericolul sporeşte la întrebările „da" sau „nu", forma lor lăsând să se întrevadă că se aşteaptă răspunsul „da" sau „nu"; acestea sunt numite întrebări expectative sau de aşteptare. Şi mai periculoase sunt întrebările incomplet disjunctive când nu există siguranţa că alte posibilităţi sunt excluse. Să presupunem că martorul îşi aminteşte, abstracţie făcând de fapt dacă amintirea este exactă sau nu, că pălăria fetiţei este de culoare gri. Dacă se adresează întrebarea: „Pălărie era de culoare roz sau albastră?", martorul sub influenţa sugestiei poate să conchidă că nu era de culoare gri. Întrebările implicative, prin excelenţă sugestive sunt de sigur cele mai periculoase, deoarece de aici rezultă presupunerea că martorul are cunoştinţă despre o anumită stare de lucruri, fără să fin întrebat mai înainte dacă fetiţa purta o pălărie şi dacă martorul o văzuse.

În funcţie de acest factor sau de locul ocupat în succesiunea întrebărilor, de raporturile întrebării date de împrejurările expuse sau nu de martor, una şi aceeaşi întrebare în anumite împrejurări este sugestivă, în altele nu. Astfel, întrebarea prin care s-ar tinde să se stabilească dacă în momentul în care martorul s-a întâlnit cu învinuitul sau inculpatul, acesta din urmă

avea asupra sa, să zicem, o valiză, nu conţine în sine nimic sugestiv; dar dacă o astfel de întâlnire, până în acel moment martorul nu a pomenit nimic, întrebarea, indiferentă, (nesugestivă) în alte împrejurări, în contextul în care plasată devine sugestivă, deoarece faptul întâlnirii se consideră deja existent că a avut loc.

Tot astfel, intonaţia cu care sunt rostite întrebările, accentul pus pe unul sau altul din termenii întrebării, anumite atitudini care se reflectă în mimica, în gesturile celui care efectuează ascultarea (încuviinţare, încredere, nemulţumire, dezamăgire, aprobare, dezaprobare etc.), într-un cuvânt toate aceste manifestări care în condiţiile în care se desfăşoară audierea mai anevoios pot fi controlate, conţin în sine posibilitatea influenţării, într-o măsură mai mult sau mai puţin însemnată a martorului.

Pentru a se înlătura efectele nedorite ale sugestiei, întrebările trebuie astfel formulate încât să nu conţină nici o indicaţie de natură a orienta martorul către un anumit răspuns; acesta să fie nevoit a apela numai la conţinuturile sale memoriale.

Pentru a se oferi posibilitatea verificării măsurii în care răspunsurile martorului au putut fi influenţate de sugestie se impune consemnarea fidelă, cuvânt cu cuvânt sau stenografierea atât a răspunsurilor cât şi a întrebărilor, ori folosirea mijloacelor moderne de înregistrare acustica sau video-acustică.

Rezistenţa la sugestie este dependentă de o serie de factori legaţi de personalitate, între care vârsta martorului joacă un rol însemnat. Copiii, tinerii, datorită unei mai reduse capacităţi critice, sunt mai uşor influenţabili, mai sugestionabili, mai ales atunci când li se adresează întrebări de natură a le „forţa memoria". Vârstnicii mai greu cad victime întrebărilor cu un vădit caracter tendenţios şi mai lesne acelora al căror caracter tendenţios, sugestiv este ascuns, insidios. Cele mai periculoase întrebări nu sunt întotdeauna cele vădit sugestive ci, adeseori, cele a căror caracter sugestiv este voalat, care conduc la un anumit răspuns fără a lăsa să se întrezărească acest lucru.

Mai precizăm că sugestibilitatea poate fi temporară (în stare de boală, de intoxicaţie alcoolică, sub influenţa consumului de droguri, în somnul hipnotic) sau o caracteristică de durată. Copilul mic, de exemplu, este susceptibil, căci spiritul critic i se dezvoltă de-abia în jurul vârstei de 10 ani, iar adultul de asemenea în măsura în care este mai puţin inteligent sau în urma interacţiunii sale cu cei din jur, dacă a devenit o personalitate dependentă care se orientează în toate acţiunile şi părerile sale după acţiunile şi părerile altora (conformism).

Sugestibilitatea de statut

Este o altă formă de sugestibilitate. Se întâlneşte mai ales la oamenii cu nivel socio-cultural scăzut, care consideră că tot ce spun „cei de sus" (în speţă, ofiţerul anchetator) este bun şi se poate accepta fără nici o rezervă. Aceasta se datorează influenţei inconştiente exercitată de reprezentările lor subiective idealizate despre funcţiile înalte, în general şi despre funcţiile care implică exerciţiul autorităţii de stat (care se poate concretiza în exercitarea constrângerii statale).

Prestigiul funcţiei se poate răsfrânge asupra persoanei care o exercită. Martorul cu un nivel mai scăzut de instruire va avea un mare respect în forul său interior pentru pregătirea, cunoştinţele anchetatorului, pe care le consideră, în lipsa unei reprezentări exacte, corespunzătoare realităţii (reprezentare vagă datorită lipsei sau insuficienţei reperelor, informaţiilor care să-i permită o apreciere reală asupra acestei pregătiri) vaste, exhaustive în domeniu. El vede în anchetator un om înzestrat cu o inteligenţă ieşită din comun şi o pregătire deosebită în meseria sa. Această reprezentare a martorului îşi are izvorul în numeroşi factori, printre care un complex de inferioritate, mai mult sau mai puţin conştientizat, a omului cu o slabă pregătire faţă de alţii cu studii mai înalte, la care se adaugă o emotivitate sporită,

inerentă întânlirii cu cadrul nefamilial şi apare ostil al cabinetului de instrucţie, dublată de anumită temere. Aceşti factori au ca efect slăbirea voinţei, a cenzurii conştiente a proceselor psihice şi deci creşterea gradului de sugestibilitate a martorului.

Această complezenţă faţă de „autorităţi" – care se manifestă şi faţă de operatorii sociologi când chestionează subiecţi – face ca martorul să tindă mai degrabă a spune „da" decât „nu" şi, totodată, la întrebări sugestive să dea răspunsul în direcţia care i se pare că este dorită de „autoritate" (aici prin autoritate se înţelege orice persoană care în ochii subiectului ar putea să aibă vreun ascendent asupra lui). Acest fenomen de complezenţă-sugestibilitate apare logic oricum în interacţiunea dintre autoritate şi subiectul dependent, deci şi sugestibil, dar apare mai puţin în relatarea spontană verbală neîntreruptă decât la interogatoriu. Din acest motiv, utilizarea ambelor forme de informare – dar mai ales a relatării spontane neîntrerupte – se recomandă oricând mărturia cuiva este decisivă în caz.

10. Capacitatea de verbalizare – importanţa ei în mărturia judiciară

Capacitatea de verbalizare este o calitate esenţială de care trebuie să ţinem seama. Este vorba aici de transpunerea în registrul verbal a unor evenimente care se derulează, respectiv s-au derulat, în faţa martorului care le-a receptat în mod intuitiv (în organele senzoriale). Martorul trebuie deci să descrie cu mijloacele limbajului vorbit – sunete, cuvinte – reprezentările, imaginile evocate de memoria sa referitoare la fapte percepute.

Comunicarea, transmiterea informaţiilor este direct condiţionată de capacitatea de verbalizare a martorului, de posibilităţile de transpunere fidelă a imaginilor memorate în limbajul vorbit sau scris.

Este adevărat, tot ce percepem este denumit, dar, atâta vreme cât nu suntem obligaţi să relatăm verbal evenimentele văzute şi auzite (deci trăite), ele se transpun în sistemul limbajului interior, în forme prescurtate, oarecum „stenografiate" şi neorganizate. Când însă trebuie să le povestim este nevoie de încă o transpunere, de data aceasta în codul unui limbaj coerent logic-gramatical, care sigur poate asigura transmisibilitatea informaţiilor, a întregului mesaj. Această transpunere secundară (secundară doar în timp) evident că poartă în sine alţi germeni de distorsionare.

Particularitatea de a transpune imediat sau mai târziu, faptele recepţionate pe diversele canale senzoriale în limbaj inteligibil este o calitate foarte inegal răspândită în populaţie. Deşi aparent, această calitate ar fi în funcţie de gradul de cultură a individului, totuşi această ipoteză nu se confirmă. Există oameni foarte culţi, oameni care lucrează în laboratoare sau biblioteci, comunicând puţin cu cei din jur, care, la un moment dat întâmpină dificultăţi în relatări ce depăşesc – ca arie de preocupări – capacitatea lor de transpunere în cuvinte. La o altă extremă sunt vorbăreţii, cei cu mare debit verbal (calculat pe numărul de silabe emise în unitatea de timp), care, „spun multe, fără să zică ceva". Aceştia, obişnuit nu se pot concentra asupra esenţialului şi „înşirând la vorbe goale", îneacă puţinele informaţii în noianul de redundanţe, ceea ce încurcă şi încetineşte lămurirea cazului.

Premisa evocării fidele a faptelor o constituie utilizarea unui limbaj, a unui lexic cu acelaşi înţeles semitic atât pentru cel ce transmite informaţia, cât şi pentru cel ce o primeşte.

Pentru un număr însemnat de persoane reproducerea faptelor în faţa organelor judiciare este de multe ori o încercare anevoioasă. Astfel chiar la acei martori care au perceput exact faptele şi tot astfel le-au memorat, se constată o incapacitate de a expune faptele coerent, ordonat, omisiunea unor împrejurări esenţiale, găsirea anevoioasă a termenilor care să redea exact imaginile memorate, intervertirea ordinii producerii faptelor etc.

Neputinţa de comunicare a faptelor îşi poate avea cauza particularităţile structurale, temperamentale ale martorului, care nu numai în faţa organelor judiciare şi în orice altă

împrejurare întâmpină reale dificultăţi de exprimare (verbalizare).Alteori martorul ce în împrejurări comune poate evoca o anumită experienţă trecută, când compare în faţa organelor judiciare întâmpină dificultăţi datorită mediului, ambianţei familiare sau puţin familiare.

Dar principala cauză a dificultăţilor de comunicare a faptelor rezidă în gradul redus de instrucţie a martorului. Lexicul, fondul de cuvinte sărac al celui cu o instrucţie modestă este compatibil cu o evocare mai mult intuitivă şi cu o redusă capacitate de abstractizare, sintetizare şi nuanţare a faptelor. În asemenea situaţii asocierea între termenii folosiţi şi înţelesul lor comportă grade diferite de precizie după cum stările, situaţiile asupra cărora poartă mărturia sunt exprimate prin mijlocirea substantivelor, adjectivelor sau verbelor.

Evident, chestiunea valorii mărturiei persoanelor cu un nivel cultural redus, privită prin prisma capacităţii de comunicare a faptelor, trebuie raportată la obiectul mărturiei, deoarece la aceste persoane, adeseori, se constată o capacitate sporită de conservare în memorie şi de reproducere a acelor fapte şi fenomene apropiate preocupărilor lor.

Lipsa de corespondenţă între faptele memorate şi modul în care au fost reproduse se poate datora, în cazul unor martori, dificultăţii de a găsii termenii care să exprime exact o anumită situaţie sau folosirii unor termeni improprii. În mod obişnuit martorul întâmpină rezistenţă la exprimarea numelor proprii neobişnuite sau a unor termeni, expresii, al căror adevărat înţeles îl ignoră.

Aşadar, transpunerea conţinuturilor memoriale în limbajul vorbit sau scris constituie adeseori sursa unor posibile erori care trebuie luate în considerare la aprecierea mărturiei. Reproducerea fidelă a faptelor, este cu alte cuvinte, condiţionată nu numai de plenitudinea şi fidelitatea percepţiei şi memorizării ci, aşa cum s-a văzut, şi de capacitatea de verbalizare, de modalitatea de exprimare a informaţiilor. Inteligenţa, nivelul cultural, gradul de instruire, uşurinţa de a expune faptele coerent constituie factori care se repercutează favorabil asupra fidelităţii mărturiei.

11. Atitudinea martorului faţă de anchetator

Este o altă cauză care influenţează în mare măsură mărturia. Pe de o parte, este vorba de atitudine – motivată prin experienţa anterioară stocată – faţă de statutul de anchetator şi prin extensie, faţă de autorităţi în genere. Un recidivist, în postura de martor, îşi va exprima ostilitatea subiacentă chiar dacă aparent nu ar avea nici un interes în caz. Pe de altă parte este vorba despre modul în care martorul îl priveşte – şi îl primeşte – pe anchetator ca persoană, dacă la prima vedere sau după o mică discuţie anchetatorul îi devine simpatic, dacă va simţi o cât de mică atracţie faţă de el sau nu, dimpotrivă, îi este antipatic şi simte că este „respingător”.

Apariţia acestor atitudini (simpatia şi antipatia) în mod spontan are rădăcini adânci în fiecare om, de cele mai multe ori ele se pot explica prin experienţe plăcute sau disconfortante în antecedenţă, în psihologia individului. Ceea ce ne interesează însă este faptul că un anchetator care ştie să trezească simpatii spontane îşi asigură colaborarea martorului (adesea şi a inculpatului).

Nu trebuie să uităm că există oameni care sunt expuşi fie influenţaţi de simpatii şi antipatii şi care acţionează adesea sub impulsul acestor efecte. Ele se insinuează şi în faza de recepţie a evenimentului şi se manifestă faţă de protagonişti dar, influenţează mai ales etapa de reactivare, când în funcţie de simpatia sau antipatia resimţită faţă de cel care conduce cercetarea, martorul va face sau nu eforturi de a da lămuririle cerute pentru elucidarea cazului.

12. Repetiţiile

Completarea depoziţiei şi drept consecinţă apariţia unor noi forme sau ocazii de distorsionare mai poate surveni şi în urma „ fenomenului de repetiţie". Rolul repetiţiei în învăţare este cunoscut: se ştie că un număr de repetiţii este necesar pentru formarea unor reflexe, pentru stabilirea unor deprinderi.

După părerile unor autori (W. Kintsch, 1970; R. C. Atkinson, R. M. Schiffrin, 1971, ş.a.), imaginile din lumea exterioară deci intrările informaţionale sunt stocate temporal chiar sub formă iconică, vreme de câteva secunde, în registrul senzorial sau în memoria senzorială, de unde sunt transmise memoriei de scurtă durată sau memoriei primare, considerată ca memorie activă. Se presupune că la acest nivel ar avea loc majoritatea operaţiilor de prelucrare a informaţiilor. În memoria de lungă durată sau memoria secundară nu se stochează informaţiile codate decât dacă au fost repetate.

Deci, dacă condiţiile sunt defavorabile, o parte din informaţii se scurg în memoria de scurtă durată (primară) şi se vor transmite în memoria de lungă durată (memoria secundară), de unde mai târziu ele pot fi recuperate – adesea prin utilizarea unor strategii – şi traduse în comportamente.

Informaţiile pătrunse prin repetarea în memoria secundară, formează acolo asociaţii-legături în timp sau în asemănare logică, asonanţe etc. – cu ajutorul cărora reactivarea va fi mult mai uşoară.

Martorul ocular – aşa cum bine ştie orice practician – îşi „exersează" depoziţia prin faptul că o repetă: celui ce vine primul la faţa locului, curioşilor care se îngrămădesc în jurul lui, colegilor de serviciu sau vecinilor, organele judiciare superioare etc. Cu fiecare repovestire, materialul iniţial se rotunjeşte (comparabil cu fenomenul „bulgăre de zăpadă") şi întrebările curioşilor, ale celorlalţi ajută la structurarea mai logică a evenimentelor, la o completare a lor, astfel încât mărturia finală devine o simplă versiune a realităţii.

Caracterul activ al psihicului, se manifestă şi în fenomenul de repetiţie, dar poate fi mai pregnant în acţiunea de completare şi reconstrucţie logică a faptelor ce constituie substanţa mărturiei. Activităţile intelectuale, cum înglobează Pierre Oleron (1963), toate procesele intelectiv care operează cu reprezentări, simboluri, scheme, raţionamente etc. sunt în permanentă desfăşurare, rolul principal al lor fiind ordonarea, sistematizarea operaţiilor simple sau complexe. Acest principiu al organizării se aplică la orice intrare în sistem, totul este clasificat după criterii mai mult sau mai puţin precise. Un om cu care venim în contact pentru prima dată este clasificat „seamănă cu X", „pare să fie inteligent" etc., astfel încât imaginea lui poate fi reactivată din mai multe contexte (dintre „oameni înalţi" sau „inteligenţi", „aroganţi" etc.).

13. Schimbările de rol

Un interesant fenomen psihosocial numit schimbare de rol contribuie adesea la distorsionări regretabile. Unii martori de condiţii modeste, trăind în anonimat, graţie evenimentului la care au participat incidental, simt că au devenit dintr-o dată cineva, că sunt persoane importante care prin noua lor poziţie pot influenţa cursul evenimentelor. Această subiectivă ieşire din anonimat, schimbarea subită de rol social, măreşte zelul iniţial al subiecţilor de a fi cât mai conformişti şi de a servi cauza cu mult elan. Ei vor să corespundă aşteptărilor, să fie martori foarte buni şi cu încăpăţânare vor evit orice răspuns negativ, producând în acest fel grave distorsiuni.

Presiunile din partea publicului şi a autorităţilor

În unele cazuri, realitatea este distorsionată din cauza existenţei unei presiuni din partea publicului, cum a fost în cazul Rîmaru. Considerarea unui asemenea caz de vinovăţie apriori pune în situaţie dificilă pe un martor care eventual ar fi avut – ipotetic vorbind – de relatat fapte cere l-ar fi favorizat pe vinovat. Asemenea cazuri sunt extrem de rare la noi, unde presa publică foarte puţine cazuri de infracţiuni, violenţă şi în orice caz, nu inserează depoziţii de martori.

Dar nu numai opinia publică poate exercita presiuni asupra martorului, ci şi organele de anchetă. Dacă anchetatorul şi-a format o părere despre caz şi dacă el nu este suficient de stăpân pe sine, lasă să se întrevadă că a ajuns de acum la concluzii ferme. Într-o atare situaţie are toate şansele să-l influenţeze pe martor cu tendinţe conformiste sau sugestibil, ca să-şi formuleze depoziţia în direcţia dorită. Această presiune a anchetatorului, chiar involuntară şi extrem de discretă, va distorsiona poate decisiv relatarea martorului.

14. Certitudinea sau incertitudinea subiectivă

La începutul veacului nostru, prima femeie licenţiată în psihologie, elveţiana Marie Borst (1904), sublinia că problema mărturiei nu se reduce numai la problematica funcţionării proceselor memoriale. În mărturie „nu se întreabă câte lucruri sunt reţinute, ci de siguranţă pe care o posedă aceste amintiri, nu cantitatea memoriei este în joc, ci fidelitatea ei. Diferenţa dintre cele două cazuri, provine din faptul că în timp ce psihologia memoriei prin definiţie nu are de luat în considerare decât răspunsurile corecte, învăţate, psihologia mărturiei trebuie să înfăţişeze toate răspunsurile, cele corecte şi cele false şi trebuie să determine justeţea depoziţiilor, nu după cantitatea lucrurilor înmagazinate, ci în raport cu diferite alte împrejurări exterioare sau individuale.”

Problema certitudinii sau incertitudinii subiective privind imaginile memoriale existente, considerând marea ei importanţă pentru justiţie, dar şi importanţa ei teoretică a fost preluată în psihologia actuală. În practica juridică, problema certitudinii, evident în forma ei conştientizată apare numai le interogări, căci în relatarea spontană martorul se referă cu precădere la acele informaţii stocate pe care le consideră în mod tacit relativ certe. Când, însă martorul este supus unui interogatoriu atunci informaţiile încep să se claseze în „certe”, „mai puţin certe” sau total „incerte” (este vorba de acele informaţii cerute de anchetator la care martorul răspunde hotărât „nu ştiu”).

Din cercetările mai noi, J. T. (Lanzetta, 1966; Damian Kovacs, 1968) rezultă că incertitudinea identificării unui stimul sau incertitudinea cu privire la faptul că un eveniment a avut sau nu loc nu apare decât atunci când în faţa subiectului (a martorului apar cel puţin două posibilităţi de care îşi dă seama şi în legătură cu care el trebuie să „caute” în memoria secundară). De exemplu, dacă mărturia se referă la un individ pe care martorul l-a văzut de la distanţa de 50 m fugind, la întrebarea anchetatorului, dacă bănuitul era cu capul acoperit sau nu, martorul poate să ezite în mod subit. Psihologic, se înţelege că în momentul perceperii scenei el a reţinut sexul celui care fugea, direcţia, eventual viteza cu care acesta se deplasa, şi, doar periferic (în fondul percepţiei), vestimentaţia lui. Din întrebare martorul realizează însă că nu a reţinut existenţa sau inexistenţa vreunei pălării, şepci etc. Din această clipă el este în stare de incertitudine. Starea de incertitudine apare cu pregnanţă ori de câte ori subiectul (martorul) este confruntat cu nişte alternative dintre care niciuna nu este dominantă, iar gradul lui de incertitudine este în funcţie atât de numărul de soluţii în competiţie, în situaţia dată, cât şi de forţa relativă a acestor alternative. De exemplu în cazul dat, martorul va răspunde că individul pe care l-a văzut fugind era cu capul acoperit, dacă evenimentul în cauză s-a

întâmplat iarna. În consecinţă, dintre cele două alternative se răspunde în direcţia logică (era iarnă deci este normal să fi fost cu capul acoperit), chiar în lipsa unei stocări memoriale adecvate. Concurenţa dintre cele două alternative (capul acoperit - descoperit) tinde să se rezolve prin „aşezarea în context" (iarna) şi nu prin singurul răspuns corect „nu am observat" sau „nu am reţinut amănuntul respectiv". Aşa cum arată studiile efectuate, incertitudinea subiectivă creşte ca o funcţie a echiprobabilităţii alternativelor (variantelor) şi în funcţie de numărul acestor alternative (posibile).

Mai trebuie subliniat fenomenul de persistenţă în eroare. Când martorul în stare de incertitudine a optat pentru una din alternativele posibile, el tinde să se menţină la această declaraţie, chit că ea poate fi eronată sau falsă. Certitudinea manifestată subiectiv, survenită în urma opţiunii dintre alternative ia forme categorice, iar varianta aleasă devine total certă subiectiv, rezistentă la argumente logice, şi adesea chiar şi la dovezi materiale. Tocmai certitudinea câştigată pe baza opţiunii – care nu are acoperire în memoria martorului – este o formă de alterare faţă de dubiul şi acoperire a fricii de eroare.

PRELEGEREA X

ELEMENTE DE PSIHOLOGIE VICTIMALĂ.

1. Scurt istoric al victimologiei.

A. Victimologia preocupare modernă a psihologiei judiciare.

În culturile antice victima unor acte oprite sau a unor omisiuni a fost întotdeauna în atenţia celor care administrau justiţia chiar şi în forma ei cea mai primitivă. Compensaţiile şi răscumpărarea erau mijloacele cu care în acele vremuri comunitatea umană restabilea echilibrul răsturnat de infractori. În fapt, aceste mijloace erau uneori menite să despăgubească un individ sau o colectivitate care pierduse parţial (prin incapacitate) sau total (prin deces) un element al forţei de muncă. Odată cu evoluţia societăţii, justiţia îşi pierde caracterul privat (răzbunări individuale, compensări sau restituiri forţate) şi formaţiile de stat, mereu mai tari, iau în propriile mâini şi justiţia. Odată cu aceasta, figura centrală a dramei juridice devine infractorul, lăsând din ce în ce mai mult marginalizată persoana victimei. În timpurile moderne, cele mai grave infracţiuni sunt urmărite din oficiu, iar victima are doar dreptul să se constituie parte civilă, situaţia sa fiind despărţită de situaţia infractorului. Această stare de lucruri va suferi o schimbare sensibilă începând cu anul 1948 când apare lucrarea fundamentală a lui Hans von Hentig "The criminal and his victim".

În secolul nostru - aşa cum arăta A. Lupan - din motive istorice lesne de înţeles autori ca F. Kaffka, S. Beckett, D. Brecht, J. Genett şi alţii au analizat cu instrumentul literar situaţia victimelor.

Unul din biografii lui Hans von Hentig, anume elveţianul M. Hess atrage atenţia asupra faptului că fondatorul victimologiei a fost adânc impresionat de două lucrări literare interbelice. Este vorba de nuvelele scriitorului austriac Fr. Werfel: "Nicht der Mörder, der Ermordete ist Schulding" (Nu criminalul, ci victima este de vină) (1922) şi romanul lui Ludwing Lewinsohn "Der FCH Herbert Crip" (Cazul Herbert Crip) (1928).

Prelucrarea ştiinţifică a acestor impresii venite pe cale literar-beletristică o va face Hans Hentig în "The criminal and his victim", ca şi în cele patru volume dedicate diferitelor speţe infracţionale "Zur Psichologie der Einseldelikte" (1954-1959).

Indiferent dacă impulsul pentru studierea victimei a venit sau nu din beletristica interbelică, cert este că la 14 septembrie 1934, Hentig scrie un articol în "Kölner Zeitung" care tratează rolul victimei în infracţiune.

După această deschidere a problematicii, în 1938 apare un studiu al lui E. Roesner care tratează unele aspecte extra-juridice destul de interesante referitoare la victimă.

Pentru comunitatea ştiinţifică a criminologiei, fondatorul victimologiei rămâne incontestabil germanul Hans von Hentig.

Teoria lui Hentig despre victimă nu apare numai în lucrarea mai sus citată, "The Criminal and his Victim", ci în forme noi cristalizate şi în subtextele lucrării de mare anvergură "Zur Psychologie der Einzeldelikte", unde în patru volume prezintă o cazuistică de o deosebită valoare pentru teoreticienii şi practicienii justiţiei şi totodată oferă analize victimologice de o rară adâncime. Într-o lucrare ulterioară "Infracţiunea" (1962) revine din nou asupra problemei victimei şi arată că "prin victimă trebuie să înţelegem un element al mediului infractorului". Aşa cum interpretează Armand Mergen (1986) "victima este deci în relaţie dinamică cu făptaşul şi cu fapta".

Momentul istoric în care apare şi înfloreşte victimologia este anul 1948 când apare lucrarea fundamentală a lui von Hentig, moment în care mulţi oameni de ştiinţă au fost preocupaţi de problema victimizării, mai ales a victimizărilor în masă aşa cum le-a generat ce de-al doilea război mondial. O seamă de criminologi - deşi formaţi la şcoala lui H. Eross, F. von List sau E. Wulffen - îşi îndreaptă preocupările nu numai spre criminal cum făceau dascălii lor pe la începutul veacului nostru.

Aşa de pildă, pot fi amintiţi Ernest Seeling, Armand Mergen care încă din 1947 la Universitatea din Mainz îşi reia cercetările criminologice, iar unul dintre elevii săi, Karl Siegfried, în lucrarea sa "Problemele criminalităţii postbelice" (1949), în mod sensibil este direct influenţat de spiritul lucrărilor lui von Hentig.

Cronologic urmează o serie de lucrări dedicate aceluiaşi subiect. Printre ele amintim studiul criminologului belgian P. Cornil (Contribution de la victimologie aux sciences criminologiques, 1959); lucrarea criminologilor americani Sellis Thorsten şi Morvin E. Wolfgand ("The Measarement of selinquency", 1964), cea a canadianului Henri Ellenberger ("Relation psychologiques éntre le criminel et la victime"), ca şi cartea reputatului criminolog american Stephen Schafer: "Victimology, The Victim and his Criminal".

Odată cu redeschiderea cursurilor de criminologie de la Universitatea din Mainz, în etapa 1947-1961, se fac cercetări concomitente şi în domeniul victimologiei. Dar şcoala de la Mainz avea în special ca obiectiv cercetarea caracteristicilor victimale. Tot şcoala de la Mainz a pornit cercetări privind reintegrarea socială a victimelor.

În această direcţie merg şi cercetările italianului Filipo Grammatica ("Principi di difesa Sociale", 1961) care încearcă să elaboreze o profilaxie victimală şi un sistem de tratament victimal.

Crimonologul libanez Moussa Prince crede că este necesară depăşirea accentuării cuplului infractor-victimă, fiind oportună introducerea unui al treilea termen: "infractor-victimă-societate"; ideea fundamentală a lui este că în fiecare caz de victimizare societatea poartă o parte mai mare sau mai mică de vină, fie că nu poate preveni victimizarea, fie că protejează insuficient şi inadecvat victima potenţială.

Marvin Wolfgang caută să acrediteze ideea că însuşi infractorul poate fi considerat ca victimă, el devenind victima felului său de a fi sub aspect biopsihologic, victima ambianţei sociale care îşi pune adânc amprenta pe comportamentul său, considerat de noi ca fiind disocial sau antisocial.

În anul 1976, B. Stephan din Wiesbaden a încercat să studieze "cifra neagră" din victimologie, utilizând tehnica "interogării victimelor". Rezultatele obţinute nu au fost deloc mulţumitoare. Aceasta, printre altele, şi din motivul că cei lezaţi de-abia în 3/4 din cazuri fac plângere legală.

Tot B. Stephan propune şi studierea mai amănunţită a drepturilor şi obligaţiilor victimei, prin care el înţelege nu numai despăgubirea materială a victimei, ci mai ales obligaţia ei legal-socială de a depune mărturie în cazul propriei victimizării.

Lumea ştiinţifică este din ce în ce mai preocupată de problemele pe care le ridică victimologia. Pârtia deschisă de Hans von Hentig s-a dovedit prea îngustă în zilele noastre şi multiplele probleme ce apar spre rezolvare sunt discutate în simpozioane şi congrese internaţionale de mare prestigiu.

În ţara noastră putem să considerăm că profesorul Mina Minovici a fost pionierul problemelor strâns legate de victimologie, deşi acest termen nici la ediţia definitivă a "Tratatului complet de medicină legală", (1930) nu a fost uzitat. Totuşi contribuţia marelui nostru medic legist, îndeosebi la problemele suicidului este substanţială.

B. DEFINIŢII ŞI PUNCTE DE VEDERE

Spre sfârşitul celui de-al cincilea deceniu al veacului nostru, nu mult după încetarea ostilităţilor celui de-al diolea război mondial, în preocupările criminologilor apare o nouă arie de cercetare căreia - pe drept sau pe nedrept - i se spune azi victimologie. Pe drept, deoarece are în vedere în mod accentuat victima şi rolul acesteia în drama judiciară, pe nedrept deoarece este un cuvânt hibrid de origine latino-elină, care supără pe mulţi jurişti clasicizanţi.

Întoarcerea spre victimă după ororile nazismului dar şi ale altor beligeranţi este lesne de înţeles, tot aşa cum se înţelege uşor că tocmai o victimă a nazismului, omul de ştiinţă geman Hans von Hentig este acela care pune bazele acestui nou teren de cercetare.

Etapa istorică la care s-a făcut referire mai excelează şi prin faptul că arată o exponenţială creştere a criminalităţii, la adulţi şi la minori deopotrivă, parte din cauza anomiei provocate de bandele de demobilizaţi, dezertori, orfani de război, adolescenţi, parte din cauza inexistenţei forţelor de ordine, descompuse şi ele în urma vicisitudinilor politico-economice postbelice. Toate acestea, precum şi mulţi alţi factori au mărit numărul victimelor cu noi contingente, îngroşând sensibil statistica jertfelor, adesea inocente, cauzate în mod direct de război.

Pe planul cel mai general, victimologia, ca orientare de investigaţii ştinţifice, trebuia să apară mai devreme sau mai târziu, deoarece evoluţia societăţii moderne exclude categoric dreptul individului de a-şi face singur dreptate, fără să fi luat asupra sa şi despăgubirea ca şi reabilitarea victimelor. În felul acesta, atât practica legală, cât şi teoria criminologică se aşează pe studierea şi analiza criminologului (extrema formă a devianţei), de unde rezultă un fapt paradoxal, greu de înţeles: la finele procesului penal infractorul este pedepsit, statul la rândul lui preia sarcina de a interveni în situaţia "socio-educativă" a infractorului prin mijloace de constrângere prevăzute de legea penală, în schimb, singurul element neglijabil rămâne victima (supravieţuitoare) şi moştenitorii acesteia (în sensul larg al termanelui) în cazul victimei nesupravieţuitoare.

Din punct de vedere etimologic termenul derivă din cuvântul de victimologie latinesc "victima" şi cel grecesc "logos". Victima după rezultă din dicţionarul Oxford, înseamnă:

A) *o fiinţă vie sacrificată unei zeităţi ori o performantă (de sacrificare) în cadrul unui rit religios;*

B) *o persoană sau un obiect lezat sau distrus ca urmare a declanşări unei stării emoţionale intense;*

C) *o persoană care suferă din pricina unui eveniment, circumstanţe, boli, accident, etc.*

"Logos" în limba greacă clasică înseamnă discurs (despre ceva) sau prin extindere "ştiinţa despre".

În accepţia noastră, victimologia în sens larg se referă la o arie de fapte atât de extinsă încât practic fiecare individ poate fi victimă. Deşi analiza victimelor de toate categoriile este perfect legitimă în lucrarea de faţă prezintă interes victimele acţiunilor, deci acele victime care cad cu deosebire în incidenţa activităţii poliţieneşti.

De reţinut însă în mod deosebit este faptul că agentul victimizator nu este neapărat egal cu deviantul.

Jeffrey H. Reiman analizează mai ales problemele metodologice legate de victimologie. El porneşte de la principiul că victima unei crime este cel care a suferit după acţiunea criminală, dar că nu orice persoană care suferă de pe urma unei acţiuni criminale este în acelaşi timp neapărat şi victimă. Căci orice pune în acţiune un fapt criminal nu poate fi considerată drept victimă nici măcar în cazul în care şi el a suferit de pe urma acţiunii pornite. Un spărgător prins în flagrant delict şi împuşcat de un poliţist nu poate fi numit victimă în nici un caz.

În stabilirea conceptului de victimă, cercetătorul polonez Lernell Leszer pune şi el probleme de natură etică. După ce a subliniat faptul că victima trebuie să fie personalizată în sensul că numai o fiinţă umană poate fi considerată victimă în înţelesul real al conceptului - deci nu obiecte, fiinţe subumane, instituţii etc. - el a arătat că "un om care se sacrifică pentru o idee sau apără cu preţul sănătăţii sale sau chiar a vieţii avutul obştesc nu intră în categoria logică a victimelor".

Castro Lolita Aniyar crede că "delictul nu este pur şi simplu un "act uman", ci un produs al unei secvenţe de infracţiuni", proces care nu este străin de elaborarea normelor. Şi mai departe ea arată că "infractorul prins nu se deosebeşte cu nimic nici de cel care însă nu a fost prins, ori de acela care face parte din majoritatea celor oneşti şi liniştiţi".

William H. Nagel susţine că adesea criminologia este considerată ca studiul etiologiei criminale. După el "victimologia" cade în afara graniţelor criminologiei şi, ca atare, nu-şi are justificarea ca o disciplină aparte". În concepţia lui Nagel, dacă rezolvarea situaţiilor conflictuale dintre făptă si victimă nu vor putea avansa în domeniul unei politici penale rezonabile.

E limpede că Nagel exagerează fără temei, căci o ramură ştiinţifică - din nefericire încă insuficient dezvoltată - nu poate fi condamnată în "contumacie".

Caracterul ştiinţific al preocupărilor victimologiei - fie că le considerăm sau nu ca făcând parte integrantă din criminologie - este coroborată prin faptul comensurabilităţii fenomenelor studiate.

Cyril Sung Tai Cho a elaborat o scală de victimizare compusă din SI de item-uri, scală comparabilă şi contrastantă cu scala My Ionas validată pentru criminalitate.

În cadrul precizărilor terminologice aferente victimologiei, găsim adesea în literatură noţiunea de "înclinare victimală", vehiculat de Walter C. Reckless. Într-un fel ideea lui Reckless seamănă cu "receptivitatea victimală" propusă de B. Mendelsohn, cu deosebirea că

precizările lui Reckless sunt mai clare. Este vorba de o categorie de indivizi, care, prin trăsăturile lor de personalitate, sunt mai vulnerabili faţă de agresiunile infractorilor.

"Complezenţa victimală" este un termen introdus de cercetătorul american Varkhan N. Dadarian ce se referă la cazurile binecunoscute din istorie când un grup dominant (statal) discriminează de-a lungul deceniilor un grup minoritar care, în cele din urmă, poate fi nimicit chiar fizic.

Apropiat, de înclinarea victimală, introdusă de Reckless, este şi "impresionabilitatea victimală", noţiune propusă în victimologie de Gilbert Geis. Acest termen se referă mai ales la victimele infractorilor "în guler alb", cum i-a denumit celebrul criminolog E. Sutherland pe funcţionarii de bănci, agenţii de bursă care prin ţinuta lor vestimentară inspiră încredere la mulţi naivi.

În unele cazuri, simptomele patologice ale victimei - cum ar fi masochismul (von Hentig, 1962) - o predispune pe aceasta în mod accentuat la victimizare.

Din studierea autorilor mai sus citaţi, rezultă un adevăr demn de reţinut, şi anume că este necesar ca investigaţiile victimologice să nu fie restrânse la interacţiuni bidimensionale - deci numai la studierea relaţiilor infractor şi victimă - ci ele să se extindă şi la forme tridimensionale şi, când este cazul, la forme multidimensionale.

Niciodată nu trebuie să uităm că actul de victimizare nu este redus la o singură persoană, ci pot fi victimizate grupuri umane, organizaţii, naţiuni, sau chiar societăţi întregi.

2. PRINCIPII DE CLASIFICARE SI TIPOLOGII VICTIMALE

Nevoia îmbunătăţirii metodelor de clasificare a persoanelor, una din cele cinci solicitări majorate psihologiei, trebuie să se refere nu numai la categoria infractorilor ci şi la categoria victimelor. Este greu de realizat o clasificare a victimelor datorită dificultăţilor care apar şi care pot fi grupate în trei mari categorii:

1. Există o mare diversitate a infracţiunilor şi implicit a categoriilor de victime;

2. Având în vedere responsabilităţile şi rolul jucat în comiterea infracţiunii există mari diferenţe interindividuale în grupurile de victime;

3. Victimele aparţinând tuturor categoriilor variabile de: vârstă, sex, pregătire socio-profesională, pregătire culturală, rol-status, social etc.

Cu toate că s-au lovit de aceste dificultăţi cercetătorii au căutat să realizeze clasificări ale victimelor în funcţie de o serie de criterii.

1.1. CRITERII DE CLASIFICARE ÎN FUNCŢIE DE CATEGORIA INFRACŢIONALĂ A AGENTULUI VICTIMIZATOR.

În funcţie de acest prim criteriu se pot diferenţia:

a) victime ale infracţiunii de tâlhărie ;

b) victime ale infracţiunii de viol;

c) victime ale infracţiunii de furt;

d) victime ale excrocherei;

e) victime ale infracţiunii de omor;

f) victime ale infracţiunii de lovituri cauzatoare de moarte;

Folosind aproximativ aceleaşi criterii, A. Karmen diferenţiază următoarele categorii de victime:

a) copii dispăruţi;

b) copii maltrataţi fizic şi sexual;

c) femei maltratate;

d) victime ale atacului sexual;

e) persoane în vârstă - victime ale crimei;

f) victime ale şoferilor în stare de ebrietate;

1.2. CRITERII DE CLASIFICARE ÎN FUNCŢIE DE IMPLICAŢIILE SOCIO-JURIDICE (VINOVĂŢIE, IMPLICARE ETC.)

Foarte multe clasificări iau în atenţie criteriul privind gradul de implicare şi de responsabilitate al victimelor în comiterea infracţiunii.

Folosindu-se de acest criteriu Mendelsohn în 1956 diferenţiază următoarele categorii de victime:

1. complet inocent;
2. având o vinovăţie minoră;
3. la fel de vinovat ca şi infractorul;
4. mai vinovat decât infractorul;
5. cel mai vinovat, responsabilitate totală în comiterea infracţiunii;
6. simulant sau confabulator;

Această tipologie foloseşte o scală gradată privitoare la răspunderea ce revine victimei şi infractorului privind comiterea infracţiunii. La o extremitate a acestei scale se află nevinovăţia iar la cealaltă, întreaga responsabilitate a victimei. Se observă că din punct de vedere psihologic şi psiho-social se întâlnesc cazuri în care responsabilitatea victimei este împărţită cu cea a infractorului. Apare chiar o situaţie paradoxală în care responsabilitatea aparţine în întregime victimei, deci infractorul apare ca fiind nevinovat, inocent.

Ţinând cont de gradul de participare şi de implicare al victimelor în comiterea actelor infracţionale, E. Fattah (1967) le clasifică în:

1) nonparticipare;

2) latent; predispus;

3) provocator;

4) participant;

5) fals;

Una din clasificările cele mai utile din punct de vedere ştiinţific este cea a lui Stephen Schafer (1977) care utilizând drept criteriu gradul de participare şi implicit de răspundere a victimei în comiterea infracţiunii, diferenţiază şapte categorii de victime:

1) victime care anterior faptului infracţional nu au avut nici o legătură cu făptaşul. Victima şi infractorul se întâlnesc la locul infracţiunii într-un mod cu totul întâmplător. Un exemplu în acest sens îl constituie cazul funcţionarului de la ghişeul băncii care cade victima unui infractor numai pentru că la ora respectivă se găsea la ghişeu.

În acest caz acţiunea infractorului este rezultatul unei decizii unilaterale luate de el, victima este total întâmplătoare , caracteristicile sale fizice sau psihice nu sunt determinate în nici un fel, victima nu are vreo parte de vină.

2) victime provocatoare - sunt acelea care, anterior victimizării lor au comis ceva conştient sau inconştient, faţă de infractor. Un exemplu în aceste sens îl constituie persoanele (victime ulterioare) care se comportă arogant faţă de viitorul infractor, sau care nu-şi ţin promisiunile ori au legături amoroase cu iubita infractorului etc. În asemenea cazuri înţelegem că responsabilitatea actului infracţional se împarte între protagonişti.

3) victima care precipită declanşarea acţiunii răufăcătorului. În această categorie intră persoanele care, prin conduita lor, stimulează răufăcătorii în comiterea infracţiunilor, deşi între ei nu a existat nici o legătură. Exemplu: femeia care umblă seara prin locuri puţin frecventate cu o costumaţie provocatoare; persoana care trânteşte portiera maşinii, dar uită să o încuie. În aceste cazuri o parte din vină aparţine victimei deoarece comportamentul neglijent , lipsa de grijă faţă de bunuri sau propria persoană o fac să devină jertfă uşoară pentru infractori.

4) victime slabe sub aspect biologic. În această categorie de victime intră persoanele care prezintă slăbiciuni din punct de vedere fizic sau psihic, fiind din această cauză uşor victimizate. În acest caz, din punct de vedere al vinovăţiei, răspunderea revine persoanelor care sunt obligate să le îngrijească, să le supravegheze şi să le asigure paza juridică (rude îngrijitori, surori de caritate etc.)

5) victime slabe sub aspect social. Este cazul acelor persoane care aparţin unor grupuri minoritare etnice sau care aparţin unor religii neagreate de comunitate. Aceste persoane pot să fie victimizate frecvent de către ceilalţi reprezentanţi ai comunităţii fără să aibă nici un fel ce vină.

6) victime autovictimizate. În această categorie intră persoanele care orientează agresiunea către propria persoană. Suicidul, toxicomaniile, inversiunile sexuale, cartoforia sunt exemple de acte deviante sau chiar criminale în care cel în cauză are dublu rol: criminal şi victimă.

7) victimele politice sunt acele persoane care au suferit din cauza convingerilor lor materializate sau nu în acţiuni.

2.3. CRITERII DE CLASIFICARE ŢINÂND DE FACTORI PSIHOLOGICI, BIOLOGICI ŞI SOCIALI.

Plecând de la diferenţierea victimelor înnăscute şi de victimele societăţii, Hans von Hentig, în ultimele sale lucrări utilizează drept criterii factori psihologici, biologici şi sociali pentru a contura 13 categorii de victime:

1) Victimele tinere (nevârstnice) sunt o categorie de victime care cad pradă uşor agresorilor, datorită faptului că sunt neevoluate fizic, naivi şi fără experienţă sub aspect mintal. Copiii, pentru că despre ei este vorba, pot fi uşor victimizaţi. Ca forme de victimizare Hentig enumeră: răpirea, maltratarea şi abuzul sexual mai ales la fete.

2) Femeile ca victime. Femeile tinere pot deveni victime ale unor criminali după ce au fost siluite. În ceea ce priveşte femeile în vârstă, acestea devin victime ale unor bărbaţi care utilizează superioritatea lor fizică la comiterea faptei.

Hans von Hentig remarca faptul ca femeile ocupa un statut victimal determinat biologic în cadrul crimelor de ordin sexual.

3) Vârstnicii sunt victimizaţi datorită faptului că infractorii îi bănuiesc că au o anumită avere, profitând de slăbiciunea lor fizică şi de imposibilitatea de apărare.

4) Consumatorii de alcool şi stupefiante. Comparativ cu alte categorii de victime aceştia sunt expuşi în cea mai mare măsură. Consumatorii de alcool sunt expuşi frecvent acţiunilor victimizante ale hoţilor de buzunare, cartoforilor, tâlharilor ect. În ceea ce-i priveşte pe consumatorii de droguri aceştia sunt expuşi preponderent pericolului de autovictimizare.

5) Imigranţii sunt o pradă uşoară pentru infractori, deoarece imigraţia produce o reducere temporară în domeniul relaţiilor umane vitale. Lipsa de mijloace materiale, ignorarea limbii în noua ţară, ostilitatea băştinaşilor constituie un complex care atrage infractorii ce vor exploata starea de mizerie şi de credulitate a noului venit.

6) Minorităţile etnice pot fi victimizaţi uşor.

7) Indivizii (temporar) deprimaţi pot fi victimizaţi uşor datorită nivelului scăzut al reactivităţii lor fizice şi psihice.

8) Indivizii normali, dar cu inteligenţă redusă sunt născuţi pentru a fi victime - spune Hentig. Succesiunea manevrelor infracţionale (destul de transparente de altfel) este posibilă în special datorită stupizeniei victimelor şi mai puţin minţii sclipitoare a escrocilor.

9) Indivizii achizitivi, sunt acei indivizi care caută întotdeauna să profite. Această tendinţă îi poate transforma atât în infractori (chiar criminali) cât şi în victime. Hentig deosebeşte trei categorii de hrăpăreţi:

- hrăpăreţi săraci - caută prin câştiguri să-şi dobândească o anumită siguranţă;
- hrăpăreţii din clasele mijlocii - sunt dornici în a obţine bunuri de lux;
- hrăpăreţii bogaţi - sunt dornici să-şi mărească averea. Ei sunt expuşi cel mai mult victimizării.

10) Indivizii destrăbălaţi şi desfrânaţi sunt indivizii care din pricina indiferenţei si a dispreţului fata de legi, devin pradă uşoară pentru infractori, fiind vulnerabili faţă de manevrele acestora.

11) Indivizii singuratici şi cu "inima zdrobită" pot fi uşor victimizaţi, deoarece cu greu pot suporta singurătatea şi frustrările (sentimentale, mai ales) la care i-a supus viaţa. Acest fapt duce la mărirea credulităţii lor şi implicit la creşterea vulnerabilităţii şi probalităţii de a fi victimizaţi (furturi, înşelătorii, fraude, crime).

12) Chinuitorii sunt acei indivizi, care în urma chinurilor sistematice şi prelungite la care supun unele persoane, mai ales în cadrul familiei, cad victima reacţiilor agresive ale acestora. Von Hentig dă un exemplu al unui tată, care, alcoolic fiind şi chinuidu-şi familia de mai mult timp, ajunge să fie ucis de propriul fiu.

13) Indivizii "blocaţi" . Indivizii blocaţi sunt aceia care sunt încurcaţi în multe datorii. În această categorie pot fi incluşi oamenii de afaceri şi bancherii faliţi, care nu mai văd nici o rezolvare pe cale legală a situaţiei în care se află şi apelează la unii "binevoitori" ce oferă "soluţii" căzându-le astfel victime.

CRITERII DE CLASIFICARE ŢINÂND DE RAPORTURILE INTERPERSONALE VICTIMĂ-INFRACTOR

În 1968 Lamborn evidenţiază câteva categorii de victime, subliniind mai ales tipurile de "întâlnire" victimă-infractor:

1. iniţiere;
2. facilitare;
3. provocare;
4. comitere;
5. săvârşire;
6. cooperare;
7. instigare;

Unsprezece ani mai târziu, în 1979, menţinându-se în aceeaşi zonă, Sheley scoate în evidenţă, rolul pe care îl poate juca victima ca membru al cuplului penal, în comiterea infracţiunii şi realizează o nouă şi interesantă clasificare:

1. infractor activ - victimă
2. infractor activ - victimă semi-activă
3. infractor activ - victimă activă
4. infractor semi pasiv - victimă activă
5. infractor pasiv - victimă activă

Din această clasificare se poate desprinde mult mai uşor rolul jucat de victimă, ca membru al "diadei", al cuplului penal, în comiterea infracţiunii.

PRELEGEREA XI

ELEMENTE DE PSIHOLOGIE PENITENCIARĂ.

11.1. DETENŢIA ŞI CONSECINŢELE PSIHOLOGICE ALE PRIVĂRII DE LIBERTATE

Libertatea, condiţia fundamentală a oricărei societăţi democratice, pentru Seneca, reprezintă lucrul cel mai de preţ de pe lume. Libertatea este cea care pune ordine în haosul existenţei noastre şi se identifică cu autonomia. Autonomia presupune o viaţă planificată, o scară de valori prin care anumite idealuri sunt puse mai presus de altele (M. Greene, 1988). Nu putem vorbi de libertate fără a ţine cont de noţiunea care îi arată dimensiunea reală şi anume, autoritatea. Aşa cum pentru Protagoras din Abdera *„omul este măsura lucrurilor, a celor ce sunt, că sunt, a celor ce nu sunt, că nu sunt”*[33], pentru libertate măsura este autoritatea. Libertatea şi autoritatea sunt două dimensiuni fundamentale ale experienţei umane, iar opunerea lor este doar aparentă[34]. Libertatea presupune autoritate, la nivelul existenţei sociale ele nu pot fi înţelese complet decât prin prisma corelaţiei. Autoritatea intervine în situaţia în care un individ are de făcut o alegere. Raportul de autoritate este un raport de dependenţă între un agent superior şi un agent subordonat, raport care, implică o relaţie de supunere raţională şi limitată, neidentificabilă cu umilirea.

Libertatea individului depinde de capacitatea lui de a face distincţie între autoritate şi pseudo-autoritate. Detenţia este o limitare a libertăţii persoanei. Atunci când limitarea de libertate reverberează la nivelul interiorităţii umane, în psihicul individului se naşte nevoia de a acţiona pentru redobândirea libertăţii pierdute, acţiune ce J. Brehm a denumit-o „reactanţă psihologică”. Dar, limitarea de libertate reprezintă, de fapt, consecinţa apariţiei unor forme de devianţă şi delincvenţă la un individ sau grup social. Devianţa, în sens restrâns, constă în *„multitudinea comportamentelor ale căror caracteristici apar mai mult sau mai puţin ofensatoare, reprobabile, condamnabile şi care generează sau pot genera, dezaprobare ostilitate şi diferite sancţiuni faţă de autorii acestora”*[35]. Noţiunea de devianţă poate căpăta întelesuri diferite în funcţie de interpretare. Astfel, din punct de vedere sociologic, devianţa se referă la orice încălcare sau abatere de la normele scrise sau nescrise ale unei colectivităţi care ameninţă echilibrul sistemului şi dă naştere unei sancţiuni, din punct de vedere juridic, devianţa se referă la încălcarea normelor juridice, iar din punct de vedere psohologic devianţa este o abatere variabilă a comportamentului de la normalitatea psihică. De oriunde am privi devianţa este o anormalitate care indiferent ce aspect îmbracă va fi întotdeauna sancţionată.

---

[33] M. Florian, *Îndrumare în filosofie,* ed. Antet, Oradea, 1997, p 18.
[34] M. Petcu, *Delincvenţa. Repere psihosociale.* Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1999, p. 13.
[35] M. N. Turliuc, *Psihosociologia comportamentului deviant,* ed. Institutul European, Iaşi, 2007, p.22.

ASPECTE PSIHOLOGICE

Nu putem vorbi despre detenţie fără a ţine cont de noţiunea de sancţiune. Aşa cum am amintit orice comportament deviant este întotdeuna sancţionat; de societate, de grup, de lege, de morală. Comportamentul deviant duce la producerea unui dezechilibru atât la nivelul psihicului individului dar, mai ales, la nivelul sistemului social din care face parte individul. Sancţiunile de drept penal sunt consecinţele pe care legea penală le impune în cazul încălcării preceptelor sale, măsurile de constrângere pe care le atrage comiterea faptelor prevăzute de legea penală şi, totodată, instrumente de realizare şi restabilire a ordinii de drept[36]. Sancţiunile penale sunt necesare pentru a exprima gravitatea abstractă a faptei interzise şi intensitatea avertismentului pe care legea panală îl adresează destinatarilor săi. Dintre sancţiunile penale pedepsele privative de libertate sunt cele mai energice.

Pentru a evalua consecinţele psihologice ale pedepsei privative de libertate trebuie să avem în vedere un factor determinant, şi anume, factorul „timp". Timpul este un criteriu esenţial pentru sistematizarea vieţii omeneşti[37]. Atitudinea faţă de *timp* este diferită la fiecare dintre participanţii la actul de justiţie. Astfel, pentru legiuitor, timpul nu reprezintă decât un grad al pericolului social abstract al faptei prevăzute de legea penală; pentru judecător timpul reprezintă reflectarea pericolului social concret al faptei comise de individ iar, pentru deţinut, timpul este perceput într-un mod cu totul diferit faţă de ceilalţi participanţi la actul de justiţie. Persoana aflată în detenţie are conştiinţa faptului că intră în închisoare împotriva voinţei sale, cu un statut de subordonare pe termen lung şi resimte pierderea libertăţii cu atât mai dureros cu cât libertatea era mai bogată în perspective şi alternative iar condiţiile concrete din penitenciar sunt mai grele[38].

Din punct de vedere psihologic, detenţia determină modificarea caracteristicilor fiecărui element al personalităţii.

Afectivitatea este elementul personalităţii care suferă cele mai intense modificări. Când pedeapsa este apreciată ca fiind pe măsura faptei comise, din punct de vedere afectiv, deţinutul exprimă o acceptare supusă a tuturor rigorilor vieţii de penitenciar. Câd pedeapsa este văzută ca fiind mai aspră decât fapta comisă, deţinutul consideră că i s-a făcut o nedreptate şi suferă o sancţiune nemeritată. Ca urmare, deţinutul va rămâne neîmpăcat, revendicativ şi ostil administraţiei locului de deţinere, dominat de sentimentul de victimizare.

Motivaţia persoanelor private de libertate suferă şi ea modificări complexe. Justificarea faptei care a atras sancţiunea penală se poate modifica pe parcursul detenţie, individul îşi poate regândi şi reanaliza întregul film al faptelor şi, de cele mai multe ori, caută să-şi perfecţioneze acţiunile ajutat fiind şi de societatea penitenciară. Modificări ale motivaţiei se reflectă şi la nivelul aspectelor privind viitorul, relaţiile familiale sau cu privire la problematica reintegrării sociale de după executarea pedepsei. De cele mai multe ori motivaţia ca element al personalităţii este atrofiată iar, ţinând cont de alternativele reduse oferite de societate cumulate cu sentimentul de stigmatizare al persoanei care a suferit o sancţiune privativă de libertate, este de înţeles comportamentul reticent şi uneori chiar bizar al deţinuţilor.

Motivaţia atrofiată implică modificări profunde ale altui element al personalităţii, şi anume, al voinţei.

Voinţa, o altă componentă a personalităţii profund afectată de detenţie, ar trebui să fie un „motor" de mobilizare pentru a depăşi obstacolele oferite de viată. La o persoană care a

---

[36] Al. Boroi, *Drept penal. Partea generală*, ed. C.H. Beck, Bucureşti, 2006, p. 281.
[37] Ghe. Florian, *Psihologie penitenciară. Studii şi cercetări*, ed. Oscar print, Bucureşti, 1996, p. 33.
[38] Ghe. Florian, *op. cit.* p. 34.

suferit o pedeapsă privativă de libertate voinţa nu poate acţiona fără sprijinul celorlalte componente ale personalităţii: afectivitatea şi motivaţia. Dar aşa cum am văzut şi aceste două elemente ale persomnalităţii sunt puternic afectate ceea ce duce la închiderea unui cerc vicios foarte greu de desfăcut în condiţiile lipsei de preocupare din partea societăţii. Studiind comportamentul persoanelor aflate în detenţie, se poate constata o accentuare a voinţei îndreptată spre atingerea unor interese personale: refuzul de hrană pe o anumită perioadă, menţinerea tăcerii absolute pe un interval hotărât de timp[39] sau acte de bravadă. În ce priveşte performanţele din muncă cu greu se poate vorbi despre mobilizarea voinţei ci mai degrabă se pot pune pe seama obligativităţii.

Temperamentul se manifestă, în mediul penitenciar, la nivel de grup de apartenenţă. Astfel s-a constatat o atmosferă caracteristică instalată în camera în care grupul majoritar are un anumit temperament. În cazul flegmaticilor, în cameră se instalează un climat rece şi indiferent, în cazul melancolicilor, se instalează un climat liniştit şi melancolic, în cazul colericilor, se instalează un climat tensionat întrerupt de răbufniri ale agresivităţii.

Penitenciarul creează un tip aparte de relaţii interpersonale care au un conţinut, o dinamică şi modalităţi aparte de structurare şi manifestare. Aceste relaţii interpersonale sunt determinate de următorii factori: unul este cadrul specific al penitenciarului ca instituţie, mod de organizare, normative, genuri de activitate şi altul este specificul populaţiei penitenciare, al deţinuţilor, care prezintă particularităţi psihice şi morale în general nefavorabile pentru construirea unor relaţii psihosociale pozitive. Între deţinuţi există un mare procent de indivizi cu un ego slab, cu o imagine nefavorabilă asupra propriei persoane, cu o crescută nevoie de dependenţă şi cu imagine neclară sau chiar întunecată a viitorului[40]. Din punct de vedere al relaţiilor interpersonale există o diferenţiere netă între un penitenciar de femei şi un penitenciar de bărbaţi. În timp ce un penitenciar de femei este dominat de raritatea evenimentelor negative majore ceea ce duce la concluzia respectării normativităţii oficiale, la un penitenciar de bărbaţi, nivelul şi calitatea relaţiilor umane este diferită, aproape tot timpul se întâmplă câte ceva care polarizează interesul unui mare număr de deţinuţi sau chiar a tuturor. Moralul deţinuţilor bărbaţi este mult mai scăzut comparativ cu cel al femeilor private de libertate.

Individul care execută o pedeapsă privativă de libertate parcurge câteva etape de modificare a personalităţii sale. La începutul detenţiei se remarcă *„şocul depunerii”*[41], care este cu atât mai puternic cu cât reacţiile emoţionale erau mai ordonate în viaţa de zi cu zi. După o lună două se instalează sentimentul de victimizare, atunci când deţinutul realizează amploarea pierderilor din cauza condamnării şi începe să-şi imagineze handicapul situaţiei lui familiale, profesionale şi sociale. Destul de repede se instalează dezamăgirea. Contactul cu mentalităţi şi stiluri de viaţă greu de conceput înainte, părăsiţi de familie, imposibilitatea de a ramâne la distanţă de partea rea a vieţii de grup duce la accentuarea sentimentului de dezamăgire. De altfel, sentimentul de dezamăgire duce la anularea coordonatelor relaţiilor interpersonale bazate pe respect, incredere, ataşament. Mai încet sau mai repede se instalează la mulţi deţinuţi o intoleranţă emoţională faţă de ambianţa penitenciară: procesul începe cu aspectele privind condiţiile fizice ale detenţiei (spaţiul restrâns, mirosuri neplăcute, somn dificil, zgomot permanent) şi continuă cu cele rezultate din relaţiile interumane (agresiuni verbale, zvonuri absurde, opinii divergente, umilinţe de tot felul care adâncesc odată în plus sentimentul singurătăţii). Urmează o perioadă în care se instalează resentimentele şi în care totul este devalorizat familia, rudele, prietenii şi chiar propria persoană. După acestă perioadă detinutul se linişteşte.

---

[39] Ghe. Florian, *op. cit.* p. 36.
[40] Ghe. Florian, *op. cit.* p. 43.
[41] Ghe. Florian, *op. cit.* p. 47.

Acestea reprezintă modificările psihologice pe care le suferă o persoană privată de libertate care nu a mai avut anterior nici un contact cu mediul penitenciar. Cu totul altfel stau lucrurile în cazul unor persoane care, în antecedente, au mai avut contact cu mediul penitenciar. Dacă la prima categorie de indivizi privarea de libertate accentuiază scopul de reeducare a pedepsei, la categoria recidiviştilor scopul privării de libertate se modifică spre funcţia de neutralizare, care, din păcate, este doar temporară – pe perioada detenţiei[42].

Literatura de specialitate evidenţiază diverse categorii de recidivişti: *ocazionali şi marginali* la J. Pinatel[43], *pseudo-recidivişti, recidivişti ordinari şi recidivişti din obişnuinţă* la O. Cannat. Pentru unii recidiviştii reprezintă simbolul eşecului oricărei măsuri de recluziune penală, al neputinţei tratamentului penitenciar.

Observarea statistică a infracţiunilor şi a indivizilor cel mai frecvent sancţionaţi conduce la formarea imaginii unei delincvenţe repetitive sau recidivante. Există astfel, delicte ce implică indivizi care folosesc stupefiante, delicte privind regimul străinilor în care intră, aproape prin definiţie, noţiunea de recidivă.

Deţinuţi recidivişti parcurg mai usor unele perioade de detenţie iar personalitatea lor este deja destul de modificată în sensul adaptării la condiţiile specifice din mediul penitenciar. Exista la unii deţinuţi un act de bravadă faptul de a rămâne puţin timp în libertate.

În mod frecvent se constată o adaptare pasivă la condiţiile vieţii din închisoare prin adoptarea unei atitudini „filozofice”[44] sau evitarea concentrării pe anumite probleme incomode. Chiar dacă mulţi dintre deţinuţi au avut înainte de a veni în penitenciar o personalitate robustă, în timpul executării pedepsei cu închisoarea se instalează o sensibilitate progresivă la mediu, o intoleranţă emoţională, agravată de lipsa posibilităţii de a se sustrage realităţii prin imaginar. La deţinuţi, instinctul teritorialităţii este inhibat pentru că nu-şi pot marca teritoriul care le-a fost atribuit, agresivitatea are alte forme decât cele violente la care ne-am aştepta, crearea dependenţei, manipularea informaţiilor, distribuirea pachetelor cu alimente, împiedicarea unora să participe la activităţi recreative sunt tot atâtea imprejurări care duc la erodare personalităţii umane şi la conturarea tot mai evidentă a unui comportament deviant.

Penitenciarul este o instituţie patogenă care depersonalizează individul şi-l face să devalorizeze lumea şi pe sine însuşi, şi ce este mai rău, permite obişnuirea cu acest mediu.

ASPECTE PSIHOSOCIALE

Ca fenomen social criminalitatea lezează interesele societăţii, iar cei care încalcă regulile sunt etichetaţi ca atare. Sancţiunea pentru aceştia este privarea de libertate, unde deţinutul este supus efectelor coercitive ale vieţii de penitenciar, având un statut de subordonat faţă de lege. Privarea de libertate în mediul penitenciar constituie pentru orice om o situaţie de amplă rezonanţă în modul său de viaţă atât pe durata detenţiei, cât şi după aceea în libertate. În multe cazuri impactul privării de libertate asupra componentelor personalităţii este dramatic, generând şi permanentizând conduite diferite faţă de cele avute anterior în mediul liber. Privarea de libertate îmbracă mai multe forme. Analizând izolarea psihică şi psihosocială, pe de o parte, şi privarea de libertate prin executarea unei pedepse penale într-un loc de detenţie, pe de altă parte, vom constata că între ele există o multitudine de diferenţe ce prezintă aspecte specifice şi manifestări complexe. Deosebirile sunt de ordin fundamental şi vizează atât latura cantitativă , cât şi pe cea calitativă:

---

[42] Ghe. Florian, *op. cit.* p. 57.
[43] J. Pinatel, *La criminologie*, Les edition ouvrierrs, Paris. 1979.
[44] Ghe. Florian, *op. cit.* p. 75.

a) Din punct de vedere cantitativ – privarea de libertate se întinde pe perioade mai mari sau mai mici, durata condamnării constituind principalul factor stresor;

b) Din punct de vedere calitativ – privarea de libertate dă naştere unei game complexe de frământări psihice şi psihologice începând cu criza de detenţie. Privarea de libertate înseamnă controlul crimei în societate şi mai înseamnă închisoare şi deţinut.

Fenomenul de devianţă este de obicei înţeles ca un fapt psihologic deşi el este în primul rând sociologic. Dacă analizăm devianţa, procesul este exact invers: nu există o personalitate deviantă, devianţa fiind un fenomen colectiv. Când se vorbeşte de devianţă, se au în vedere grupuri cu comportamente străine de o anumită colectivitate. Devianţa priveşte fiinţa socială în întregul ei, şi pe acest fond se pot face individualizări. din punct de vedere psihologic, un delincvent poate fi: debil mintal, schizofrenic, psihotic, dar nu în aceasta contă devianţa; el este deviant nu prin originea tulburării sale ci prin apartenenţa sa la grupul deviant[45]. Astfel, delincvenţa este un fenomen al devianţei.

Devianţa apare acolo unde societatea traversează o criză de adaptare. Pentru Merton, devianţa rezultă din disocierea dintre structura socială şi mijloacele la care poate apela individul pentru a-şi atinge scopurile. Pentru Szabo, apariţia societăţii de masă cu o nouă cultură, provoacă pentru individ probleme de adaptare la maşinismul şi urbanizarea exagerată.

Societatea din mediile de detenţie conţine o serie de caracteristici care o face să fie diferită faţă de o societate normală. Această societate este o societate de indivizi tensionaţi permanent de situaţia în care trăiesc şi de relaţiile ce se stabilesc între ei. O determinantă a unei astfel de societăţi o reprezintă zvonurile – mesaje transmise oral despre evenimente greu de verificat dar cu o semnificaţie deosebită pentru colectivitate. Pentru o comunitate penitenciară zvonurile îndeplinesc câteva funcţii distincte; funcţia informativă, funcţia de control social, funcţia de evaziune. Dintre aceste funcţii, cea mai importantă este funcţia de control social al membrilor colectivităţii deoarece autorizează în final un anumit punct de vedere, o manieră aparte de interpretare a unui eveniment.

Procesul prin care orice societate îşi asigură, prin conduitele adecvate ale membrilor săi, consistenţa şi coeziunea internă, are ca finalitate realizarea unor transformări fundamentale ale comportamentului indivizilor şi grupurilor sociale. Transformările converg, în principal, spre conformitatea membrilor societăţii faţă de modelul normativ al acesteia, dar şi spre prevenirea „devierii" de la acest model prin interiorizarea de către indivizi a valorilor şi normelor sociale, ca mecanisme ale procesului de socializare. Socializarea este şi ea un proces complex a cărui finalitate este integrarea socială realizată prin acţiunea factorilor de socializare instituţionalizaţi şi neinstituţionalizaţi. Diferitele eşecuri ale socializării se asociază cu apariţia şi proliferarea unor forme de devianţă şi delincvenţă la anumiţi indivizi sau grupuri sociale.

Dintre aspectele psihosociale ale mediului penitenciar se delimitează câteva constante.

Astfel, ***frustrarea*** este resimţită cu deosebită tărie şi pe planul timpului. Organizarea impusă şi în general foarte monotonă a timpului, programul zilnic sever reglementat, timpul liber, atât cât este, fiind şi el impus mai cu seamă în primele perioade ale detenţiei, provoacă sentimentul de frustrare continuă şi, în consecinţă, măreşte agresivitatea deţinutului.

Şocul încarcerării, contactul cu subcultura celulei, determină pe deţinut să-şi formeze o nouă viziune asupra propriei persoane şi să elaboreze o „strategie de supraveţuire"[46].

Din punct de vedere psihosocial, populaţia de deţinuţi dintr-o instituţie penitenciară reprezintă un grup uman care înainte de toate, are caracteristicile oricărui grup. Astfel, se pot identifica statuturi şi roluri formale sau informale, apar liderii formali şi informali care au un cuvânt greu de spus în existenţa şi manifestările întregului grup. Grupul se supune unor norme

---

[45] Ghe. Florian, *op. cit.* p. 50.

[46] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi, *Psihologie judiciară,* Casa de editură şi presă „SANSA" – S.R.L., Bucureşti, 1997, p. 309.

care nu sunt neapărat identice cu cele dorite de conducerea penitenciarului, precum pot exista şi „tradiţii" transmise de la o „generaţie" la alta de deţinuţi. De asemenea, apare şi un limbaj specific folosit cu precădere în scopul comunicarii dintre deţinuţi spre a-şi camufla intenţiile.

În cadrul grupului de deţinuţi apar şi *fenomene socioafective* (de atragere, de respingere, de ignorare) dintre indivizi. Spre deosebire de societatea normală, în grupul de deţinuţi aceste fenomene socioafective apar cu deosebită virulenţă; atât prieteniile cât şi ostilităţile sunt „pe viaţă şi pe moarte", fapt care, nu o dată, afectează atât climatul organizaţional, cât şi starea de disciplină a deţinuţilor.

11.2. RECUPERAREA SOCIALĂ A INFRACTORULUI

Politica de tratament este de la început o orientare penitenciară menită să redea condamnatului o sansă veritabilă de a redeveni un om liber. Este vorba despre „principiul umanist" care recunoaşte deţinutului dreptul la tratamentul de resocializare. În literatura de specialitate noţiunea de tratament desemnează măsurile de prevenire în special al recidivei la persoanele care sunt supuse privării de libertate.

Istoria ideii de tratament, este a unei discipline care oscilează între drept, medicină, politică şi morală. De aceea, politica de tratament a fost criticată de cei care gândeau că este imposibil să judeci delincventul, din moment ce deseori societatea are mai multă responsabilitate decât el în ceea ce priveşte infracţiunea comisă. În medicină, tratamentul are ca obiectiv întoarcerea la starea de sănătate normală a individului sau măcar o apropiere de această stare. Din punct de vedere al penologiei, corpul social se comportă ca un organism viu care reacţionează la o leziune.

A vorbi despre tratament înseamnă a admite că delincventul are ceva special care se adaugă calităţii sale de om, fără a fi inerent acestuia. Ideea de tratament implică prezenţa la delincvent a unor structuri psihice specifice care se suprapun pe structurile personalităţii normale. A defini anormalitatea prin inadaptare socială înseamnă a accepta ideea că individul trebuie să se înscrie normelor unei anume societăţi oricum ar fi ea constituită şi condusă.

Pedeapsa compensează trecutul şi este necesar să se impună vinovatului o pedeapsă dacă nu dorim să-l excludem pe acesta din societate. Reintegrarea socială nu poate fi acordată decât cu acest preţ pentru că nici o societate nu poate exista fară un minim de norme şi mijloace de coerciţie pentru indivizii care nu se conformează normelor.

Rolul primordial în resocializarea deţinutului într-un mediu penitenciar îl deţine educatorul. Educatorul trebuie să faciliteze apropierea de el a deţinutului, să stabilească relaţia dintre infracţiune şi constantele personalităţii acestuia, să pregătească terenul unei noi raportări la volorile sociale după executarea pedepsei.

Resocializarea ca o „rupere completă de trecut" acţionează la nivelul restructurării profunde a personalităţii delincvente, în ideea prevenirii recidivei, a asigurării unor condiţii de viaţă compatibile cu statutul demnităţii umane şi cu normele sociale, precum şi încadrarea în roluri sociale şi relaţii interumane normale.

În concepţia structural-funcţionalistă a lui Parsons, principala condiţie a stabilităţii şi conservării sistemului social o constituie existenţa unui consens al membrilor societăţii asupra normelor şi valorilor fundamentale, care determină motivaţiile acţiunii[47]. Conformitatea cu indicaţiile normative şi cu reperele evaluative ale societăţii reprezintă o necesitate imperativă

[47] S. M. Rădulescu, *Homo sociologicus, raţionalitate şi iraţionalitate în acţiunea umană*, Casa de editură şi presă „SANSA" – S.R.L., Bucureşti, 1994, p. 234.

pentru viaţa indivizilor, tot aşa cum adaptarea sau integrarea constituie trebuinţe funcţionale obligatorii pentru realizarea unei acţiuni sociale moral adecvate.

Procesul de conformare la exigenţele ordinii sociale este denumit *socializare*, proces prin care prin interiorizarea normelor şi valorilor grupului social, individul devine actor al sistemului. Întrucât prin ele însele, sancţiunile nu garantează conformarea indivizilor, procesul de socializare intervine ca un mecanism de control social care asigură că normele şi valorile sociale vor fi învăţate sau asimilate, devenind parte integrantă a personalităţii delincventului. Socializarea se află într-o legătură de interdependenţă cu imitaţia, adaptarea, integrarea socială sau culturală.

Este evident că funcţia terapeutică a justiţiei trebuie prelungită şi în timpul executării pedepsei cu închisoarea şi după liberarea deţinutului. Politica penitenciară va trebui însă abordată în contextul politicii sociale obişnuite – învăţământ, sănătate, servicii – fără a face din ea un domeniu distinct. Aceasta înseamnă a recunoaşte că viaţa de zi cu zi dintr-un penitenciar este mai complexă decât viaţa dintr-o societate normală.

11.3. EFECTELE PERTURBATOARE ALE MEDIULUI PENITENCIAR.

Robert J. Wicks susţine că psihologia corecţională este studiul şi aplicarea cunoştinţelor psihologice în domeniul înfăptuirii justiţiei penale. Aceste cunoştinţe se pot referi la unele sau la toate momentele prin care trece un infractor identificat (trimis în judecată, încarcerat sau eliberat). Scopul psihologiei corecţionale este să caute mijloace pentru înţelegerea comportamentului infractorului, să-l ajute pe plan intelectual, social sau emoţional, să acţioneze cât mai eficient şi astfel să promoveze, în condiţii cât mai bune, adaptarea socială a infractorului.

Definiţia dată de Robert J. Wicks pare a fi prea largă, referindu-se aproape la întreaga problematică a psihologiei judiciare. Din acest motiv este preferat termenul utilizat de Henri F.Ellenberger, de psihologie carcerală, care se referă la acele fenomene psihologice şi psihosociale care derivă din viaţa de penitenciar şi care afectează întreaga personalitate a infractorului, comportamentul său individual şi social (exacerbarea unor instincte, conduitele spaţial-teritoriale, subordonarea la unele norme carcerale etc.).

Instituţia socială în care infractorul urmează să execute pedeapsa privativă de libertate este penitenciarul.

Penitenciarul, ca instituţie socială, arată Donald Cressey (1961), urmăreşte concomitent trei scopuri:

a) ***custodial***, care constă în claustrarea deţinuţilor şi împiedicarea evadării lor. Acest scop este impus şi urmărit de suborganizaţia militară structurată pe sistem de comandă şi prevenire;

b) ***producţia de bunuri materiale*** (meşteşugărească, industrială, agrară etc.), prin remunerare, reducere din timpul condamnării etc. pentru problemele de producţie există cadre specializate (maiştri, tehnicieni, ingineri), care asigură realizarea producţiei;

c) ***reeducativ***, impus prin coerciţie morală de către educatori specializaţi, care se ocupă de problemele educaţionale ale deţinuţilor.

Coexistenţa celor trei obiective, cu personal specializat pe trei direcţii care acţionează concomitent, dar nu întotdeauna strict convergent, prin natura lucrurilor pot genera stări tensionale care, deşi perfect rezolvabile, uneori creează disfuncţii în mersul înainte al instituţiei penitenciare şi se răsfrânge în parte şi asupra activităţii de reeducare. Conducerea

penitenciarului poate să acorde prioritate unui sector sau altuia, în funcţie de viziunea acesteia asupra priorităţilor, activitatea efectivă de reeducare poate fi pe primul plan, sau poate fi lăsată pe al doilea plan, deşi scopul reeducativ este prioritar în aplicarea oricărei pedepse privative de libertate.

Din punct de vedere psihosocial, libertatea constituie pentru om o necesitate fundamentală. Ca posibilitate de a alege între mai multe alternative, libertatea umană reprezintă o trebuinţă de prim ordin, a cărei satisfacere condiţionează formarea şi manifestarea echilibrată a personalităţii. Efectele limitării libertăţii perturbă evoluţia normală a personalităţii, creează condiţii pentru apariţia şi amplificarea unor tulburări psihice şi psihosociale. Afectând întreaga personalitate, punându-şi amprenta asupra întregului comportament, privarea de libertate afectează profund viaţa persoanei şi relaţiile ei sociale.

Pe parcursul vieţii, la orice persoană pot să apară împrejurări în care aceasta să fie privată de libertate pentru anumită perioadă.

O formă aparte a restrângerii libertăţii o reprezintă reacţia socială faţă de persoanele care încalcă legea penală şi se concretizează în pedeapsa cu privare de libertate într-un loc de detenţie.

Privarea de libertate prin executarea unei pedepse penale într-un penitenciar reprezintă o situaţie specială deosebit de complexă. Privarea de libertate într-un penitenciar nu presupune izolarea totală a infractorului şi nu are ca scop producerea de suferinţe fizice şi psihice, ci reprezintă o măsură de constrângere şi un mijloc de reeducare, în scopul prevenirii săvârşirii de noi infracţiuni. În ţara noastră sistemul pedepsei privative de libertate are ca elemente esenţiale regimul de deţinere în comun şi reeducarea prin muncă a celor ce au încălcat legea. Prin privarea de libertate nu se urmăreşte dezumanizarea infractorilor, ci recuperarea şi reintegrarea lor socială.

În noile condiţii ale societăţii româneşti, legislaţia caută să facă din penitenciar o instituţie calitativ nouă în care reeducarea să fie rezultatul îmbinării activităţii utile depuse de deţinuţi cu acţiunile educative exercitate asupra lor. Efectul pozitiv al acestor acţiuni duce, în unele cazuri, la eliberarea condiţionată.

Administraţia penitenciarelor are obligaţia de a îmbina munca cu o largă paletă de acţiuni educative, de la şcolarizare şi calificare profesională până la activităţi culturale de toate genurile, acestea având ca scop pregătirea deţinutului pentru reintegrarea sa rapidă în viaţa socială. La aceasta se adaugă criteriile de separaţie a infractorilor după: sex, vârstă, natura infracţiunii, durata pedepsei, starea de recidivă şi după receptivitatea la activităţile de reeducare. Conform practicii penitenciare actuale, separarea deţinuţilor după criteriile amintite constituie baza diferenţierii tratamentului aplicat şi premisa individualizării regimului de detenţie.

Urmărind o cunoaştere cât mai fidelă a fenomenelor psihice şi psihosociale ce se manifestă în locurile privative de libertate se impune o tratare diferenţiată a regimului de arest şi a celui de penitenciar.

Pentru a se asigura buna desfăşurare a procesului penal sau pentru a împiedica sustragerea învinuitului de la urmărirea penală, de la judecată ori de la executarea pedepsei se poate lua faţă de acesta măsura arestării preventive. Cazurile în care o persoană poate fi arestată preventiv sunt stipulate în mod expres de către legislaţia penală.

Din perspectiva psihologiei judiciare persoanele care se găsesc în arestul unităţilor de poliţie prezintă manifestări şi conduite specifice. În stare de arest presiunea psihică şi psihosocială este deosebit de puternică. Controlul strict al comportamentului, impunerea unui regim de viaţă sever, limitarea serioasă a fluxului comunicaţional cu exteriorul, generează la arestaţi stări tensionale accentuate. Acestea sunt în multe situaţii amplificate de stările de incertitudine care-l cuprind pe arestat, el neştiind care este stadiul urmăririi penale, cum se va derula procesul şi care va fi pedeapsa.

Cele mai frecvente reacţii comportamentale ale celor arestaţi sunt, de cele mai multe ori, de o manifestare extremă. Astfel, arestatul fie că se închide în sine, se inhibă, fie că manifestă comportamente agresive: acţionale sau de limbaj. Limitele dintre cele două forme de reacţii comportamentale nu sunt rigide, arestatul trecând uşor de la o extremă la alta. Se remarcă o frecvenţă crescută a comportamentelor agresive, uneori chiar a celor autoagresive (automutilări, tentative de sinucidere, uneori sinucideri). Asemenea comportamente nu pot fi generalizate. Există categorii de arestaţi care simulează comportamentele autoagresive, în scopul de a impresiona şi deruta organele de urmărire penală.

Dacă în general cele arătate sunt valabile în cazul persoanelor arestate pentru prima dată, în cazul recidiviştilor, care de multe ori ştiu precis dacă vor fi condamnaţi sau nu, cunoscând uneori până în detaliu încadrarea juridică a faptei lor, precum şi pedeapsa pe care o vor primi, frământările psihice sunt orientate spre efortul de a face o impresie bună anchetatorilor.

Infractorul ajuns pentru prima dată în penitenciar poate fi considerat traumatizat din punct de vedere psihologic. El intră pe poarta penitenciarului tensionat deja de contactul cu autorităţile judiciare, de desfăşurarea procesului; se vede dintr-o dată frustrat de ambianţa familială, profesională, de limitarea spaţiului de mişcare şi de folosire a timpului liber. La acestea se adaugă şi alte elemente frustrante caracteristice noului mediu în care a intrat, deoarece penitenciarul dispune de particularităţile specifice cu influenţă negativă asupra integrării psihosociale a deţinutului primar.

O primă particularitate este legată de înlăturarea simbolurilor exterioare ale personalităţii prin obligativitatea purtării uniformei de deţinut, care standardizează modul de viaţă şi estompează diferenţele individuale caracteristice vieţii libere, cotidiene.

Restrângerea modalităţii fizice, psihice şi psihosociale, reprezintă o altă particularitate a mediului de penitenciar, sărăcia vieţii de relaţie având implicaţii profunde asupra capacităţii persoanei de a-şi exprima rolurile normale, reducând simţitor posibilitatea de interacţiune psihosocială.

Relaţiile impersonale, activitatea controlată, regimul strict, desfăşurarea monotonă a programului zilnic ca şi distanţa psihosocială dintre deţinut şi personalul (cadrele) penitenciarului constituie un alt set de particularităţi ale vieţii din penitenciar, percepute de cele mai multe ori de către deţinutul primar ca o atingere a integrităţii sale.

Se consideră că particularităţile vieţii de penitenciar, precum şi caracteristicile personalităţii deţinutului primar generează "situaţii adaptative" ale acestuia la regimul de detenţie (Sasu, 1985):

"ADAPTAREA" PRIN AGRESIUNE se caracterizează prin rezistenţa deschisă la regulile vieţii de penitenciar evidenţiindu-se comportamente provocatoare spre alţi deţinuţi sau chiar cadre, ca şi reacţii autoagresive (automutilări) şi tentative de sinucidere.

"ADAPTAREA" PRIN RETRAGERE care semnifică închiderea în sine, izolarea deţinutului primar de comunitatea celorlalţi deţinuţi şi de viaţa din penitenciar, el construindu-şi o lume imaginară unde încearcă să se refugieze.

"ADAPTAREA" PRIN CONSIMŢIRE reprezintă conformarea pasivă a deţinutului la normele şi regulile din penitenciar, respectarea acestora fiind făcută în manieră formală, astfel încât să nu atragă sancţiuni suplimentare.

"ADAPTAREA" PRIN INTEGRARE este modalitatea prin care deţinutul primar se relaţionează activ cu ceilalţi deţinuţi şi cu mediul de detenţie. Această formă de adaptare se întâlneşte mai ales la deţinuţii condamnaţi pe termen lung.

Modalităţile adaptative nu sunt rigide, deţinutul putând trece succesiv de la una la alta sau încercând să combine diferite elemente ale acestora. De obicei, se consideră că integrarea la viaţa de penitenciar nu este niciodată totală. La început integrarea deţinutului în mediul

penitenciar este forţată, la mijlocul detenţiei este aproape totală, iar cu puţin timp înainte de eliberare poate să apară o uşoară ataşare faţă de ambianţa de penitenciar.

În cadrul acestor etape apar manifestări comportamentale caracteristice vieţii în detenţie, numite reacţii faţă de încarcerare, cum ar fi: stările depresive (agitaţia anxioasă), halucinaţii auditive şi vizuale pe teme delirante de persecuţie sau graţiere, stări confuzionale, dezorientare temporo-spaţială, cefalee, somn agitat, coşmaruri, culminând cu crize de mare agresivitate.

În mediul carceral pot să apară şi unele conduite anormale cum ar fi: refuzul hranei, tatuajul, automutilarea etc.

Refuzul hranei în mediul carceral are o valoare simbolică prin care deţinutul vrea să arate că este gata pentru sacrificiul suprem în caz că nu i se satisfac anumite cereri. Aceste cereri (revizuirea pedepsei, suplimentarea unor drepturi, acordarea unor concesii etc.) I se par justificate, deşi regimul la care este supus corespunde normativelor în vigoare. Ca formă de comportament, refuzul hranei reprezintă un element spectacular prin care deţinutul vrea să atragă atenţia şi admiraţia celor din jur. De obicei, el nu durează mult, neavând suficiente raţiuni care să-l susţină.

Tatuajul are o frecvenţă destul de ridicată printre deţinuţi şi constă în înţeparea cu acul şi introducerea unui colorant insolubil a unor figuri, nume, date, devize, ornamente, personaje etc. Unele tatuaje reflectă profesia individului, altele dorinţele, amintirile sau aventurile sale. Tatuajul poate fi mic (o singură figură, un cuvânt) sau multiplu. De obicei se aplică pe antebraţ, braţ şi piept, dar se mai aplică şi în zone puţin vizibile (fese, faţa internă a coapselor etc.). Deţinuţii care îşi aplică tatuaje manifestă o imaturitate afectivă, o slabă inserţie socială, o structură psihopată, alţii din curiozitate, excentrism, dornici de erotism ieftin.

Automutilările apar la deţinuţii care trec prin stări de melancolie anxioasă şi cu delir mistic, în unele deliruri cronice, la hiperemotivi şi la cei cu un nivel scăzut al inteligenţei.

Automutilarea, asimilată motivaţional cu suicidul şi refuzul alimentar, este o tulburare a instinctului de conservare şi constă în modificarea brutală şi paradoxală a conduitei, adesea sub impulsul delirului şi halucinaţiei. Formele de automutilare sunt numeroase şi variate: sacrificarea tegumentelor, enucleerea unui ochi, amputarea unui deget, arderea unui membru, tăierea limbii etc.

Deţinuţii, de cele mai multe ori, urmăresc un tratament mai bun prin zilele de spitalizare ce vor fi obţinute.

Deţinutul recidivist este în temă cu drepturile şi îndatoririle pe care le are, se integrează, aparent repede în mediul de penitenciar. În relaţiile cu cadrele penitenciarului par, de obicei, conformişti şi supuşi. Cea mai mare parte a recidiviştilor manifestă, însă, două tipuri de comportamente: unul de simulare a supunerii faţă de regimul de penitenciar, cu “valoare“ pentru cadrele penitenciarului, altul de dominare a celorlalţi deţinuţi prin mijloace specifice grupurilor de detenţie. De regulă, deţinuţii recidivişti sunt refractari la ordine, provoacă scandaluri cu ceilalţi deţinuţi, sunt ostili faţă de cadrele penitenciarului, manifestă tendinţa de a obţine beneficii şi uneori de a evada.

BIBLIOGRAFIE.

Amza, T. (1998). *Criminologie.* Bucureşti. Ed. Lumina Lex.

Anghelescu, I. (1984). *Dicţionar de criminalistică.* Bucureşti. Ed. Ştiinţifică.

Arrigo, B., A. (2003). *Introduction to Forensic Psychology.* Academic Press. San Diego. California.

Atkinson, L. (2002). *Introducere în psihologie.* Bucureşti. Ed. Tehnică.

Ault, R.L. (1980). *A Psychological Assessment of Crime Profiling.* Published in the FBI Law Ennforcement Bulletin. March, 1980.

Banciu P., B., Rădulescu S., M., Voicu M. (1985). *Introducere în sociologia devianţei.* Bucureşti. Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Bell, W.R. (2004). *Practical Criminal Investigations in Correctional Facilities.* CRC Press LLC, N.Y.

Bogdan, T. (1973). *Probleme de psihologie judiciară*. Bucureşti. Ed. Ştiinţifică.

Bogdan, T. (1983). *Comportamentul uman în procesul judiciar.*Bucureşti. M.I. Serviciul editorial şi cinematografic.

Bogdan, T., Sântea, I. (1988). *Analiza psihologică a victimei. Rolul ei în procesul judiciar.* Bucureşti. M.I. Serviciul editorial şi cinematografic.

Boroi, Al., Gorunescu, M., Popescu, M.(2004). *Dicţionar de drept penal.* Bucureşti. Ed. CH Beck.

Boroi, Al. (2006). *Dreptpenal. Parte generală.* Bucureşti. Ed. CH Beck.

Butoi T., Mitrofan N., Zdrenghea V. *Psihologie judiciară.* Bucureşti. Ed. Şansa S.R.L.

Butoi, T. (2004). *Interogatoriul. Psihologia confruntării în procesul judiciar.* Bucureşti. Ed. Pinguin Book.

Butoi, T.(coord).(2009). *Victimologie şi psihologie victimală. Compendiu universitar.* Bucureşti. Ed. Pinguin Book

Butoi, T. (2008). *Psihologie judiciară. Tratat universitar.* Bucureşti. Ed. Pinguin Book.

Butoi, T. (2009). *Criminologie. Comportamente criminale.* Bucureşti. Ed. Solaris Print.

Butoi, T. (2002). *Vânătoare de hoţi.* Bucureşti. Ed. Phobos.

Cebrian, J., A. (2008). *Psihokillerii. Portretele celor mai cunoscuţi criminali.* Bucureşti. Ed. Litera Internaţional.

Cioclei, V. (1999). *Mobilul în conduita criminală.* Bucureşti. Ed. CH Beck.

Ciopraga, A. (1996). *Criminalistica. Tratat de tactică*. Iaşi. Ed. Gama.

Ciopraga, A. (1996). *Criminalistică, sondarea sentimentului de vinovăţie.* Bucureşti, Ed. Gamma.

Cristea, D. (2001). *Tratat de psihologie socială.* Bucureşti, Ed. ProTransilvania.

Crişan, R. M. (2001). *Autoapărarea psihică.* Bucureşti, Ed. Cartea Universitară.

Delcea, C. (2004). *Psihologia terorismului. Studiu psihologic asupra teroriştilor.* Cluj-Napoca, Ed. Albastră.

Davies, R. (1997). *Ce ne dezvăluie faţa.* Bucureşti, Ed. Polimark.

Dragomirescu, V. (1976).*Psihologia comportamentului deviant.* Bucureşti. Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Douglas, J., Burgess, A. (1986). *Criminal profiling: A Viable Investigative Tool Against Violent Crime.* Published in the FBI Law Enforcement Bulletin. December 1986.

Florian, G. (1996). *Psihologie penitenciară*. Bucureşti. Ed. Oscar Print

Florian, G. (1998). *Dinamică penitenciară. Reforma structurilor interne*. Bucureşti. Ed. Oscar Print.
Florian, M. (1997) *Îndrumare în filozofie.*Oradea, Ed. Antet.
Godwin, M.G. (2001). *Criminal Psychology and Forensic Technology.* CRC Press LLC, N.Y.
Iftenie V. (2006). *Medicină legală.* Bucureşti. Ed. Ştiinţelor Medicale.
Ionescu, G. (1995). *Psihanaliza şi psihoterapia psihannalitică.* Bucureşti. Ed. Asklepios.
Mateescu O. T. (2010). *Psihologie judiciară.* București. Ed. Renaissance.
Mira Y Lopey, E. (2009). *Manual de psihologie juridică.* Bucureşti. Ed. Oscar Print.
Kocsis, R.N. (2006). *Criminal Profiling. Principles and Practice.* Humana Press. Totowo. New Jersey.
Kocsis, R.N. (2007). *Criminal Profiling. International Theory, Research and Practice.* Humana Press. Totowo. New Jersey.
Mitrofan, I. (2003). *Terapia toxicodependenţei.* Bucureşti.Ed. S.P.E.R.
Mitrofan, N., Zdrenghea, V., şi Butoi, T. (1992 / 1997). *Psihologie judiciară*. Bucureşti. Ed. Şansa.
Mrejeru, Th. (2001). *Drept procesual penal.* Bucureşti. Ed. Sylvi.
Neagu, I. (1994). *Tratat de procedură penală.* Bucureşti. Ed. Pro.
Nistorean,Gh., Păun, C. (1995). *Criminologie.* Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică.
Păunescu, C. (1994). *Agresivitatea şi conduita umană*. Bucureşti. Ed. Tehnică.
Petcu, M. (1999). *Delincvenţa. Repere psihosociale*. Cluj-Napoca. Ed. Dacia.
Petcu, M. (2001). *Mecanismele psihologiei judiciare.* Cluj-Napoca. Ed. Argonaut.
Pinatel, J. (1979). *La criminologie.* Paris, Lesdition ouvrierrs.
Pleşca L. (2009). *Psihologie aplicată pentru nivelul mediu şi avansat.* Bucureşti. Ed. Ahnu Publishing.
Pokel, C.A. (2000). *To The Criminal Mind of Serial Killers.* University of Wisconsin.Stant.
Prună, T. (1992). *Prelegeri de psihologie judiciară. Note de curs*. Iaşi. Ed. Chemarea.
Rădulescu, S. M. (1994). *Homo sociologicus, raţionalitate şi iraţionalitate în acţiunea umană,* Bucureşti. Ed. Şansa.
Rossmo, D., K. (2000). *Geographic Profiling.* CRC Press. Whashington. NY.
Roşca, A. (1934). *Psihologia martorului*. Cluj-Napoca. Ed. Institutului de Psihologie a Universităţtii din Cluj.
Savino, J.O., Turvey, B.E. (2005). *Rape Investigation Handbook.* Elsevier Academic Press. NY.
Schechter, H. (2003). *The Serial Killers Files,* Random House Publishing Group, N.Y.
Scripcaru, Gh., Scripcaru, C., Astărăstoae, V. (2005). *Medicină legală pentru jurişti.* Iaşi. Ed. Polirom.
Siegel, J. (2006). *Encyclopedia of Forensic Sciences,* Michigan State University. East Lansing, N.Y.
Stancu, E.(1999). *Criminalistică.* Bucureşti. Ed. Actami.
Ştefănescu, P., P. (2005). *Plăcerea de a ucide. Crime insolite. Criminali celebri.*, Bucureşti, Ed. Saeculum Vizual.
Tudose, F., Tudose, C., Dobranici, L., (2002). *Psihopatologie şi psihiatrie pentru psihologi,* Bucureşti. Ed. Info Medica.
Tudose, F. (2006). *Fundamente în psihologia medicală.* Bucureşti. Ed. Fundaţiei România de Mâine.
Turliuc, M. N. (2007). *Psihosociologia comportamentului deviant.* Iaşi. Ed. Institutului European.

Voinea, M., Dumitrescu, F. (1999). *psihosociologie judiciară.*Bucureşti. Ed. Sylvi.

Wosinska, W.(2005). *Psihologia vieţii sociale.* Bucureşti. Ed. Renaissance.
Constituţia României.
Codul Penal.
Codul de Procedură Penală.